

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Afstudeerproject

Reis door het Oude Egypte

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Afstudeerproject

Reis door het Oude Egypte

PROMOTOR
JOS NEUTELAERS
GESCHIEDENIS

RABIA ISCI
GESCHIEDENIS - ENGELS
ACADEMIEJAAR 2013 – 2014

Voorwoord

In het kader van mijn lerarenopleiding aan de PXL in Hasselt kreeg ik de opdracht om een afstudeerproject te maken. Na veel wikken en wegen, heb ik ervoor gekozen om een lessenpakket rond het Oude Egypte voor het vak geschiedenis te ontwikkelen als afstudeerproject.

Ik koos voor dit onderwerp omdat ik vind dat het Oude Egypte één van de interessantste beschavingen uit de geschiedenis van de mensheid is. Farao's, Toetanchamon, piramiden, de Nijl, hiërogliefen, ... Al deze dingen spreken tot de verbeelding en hangen, net als de algehele mystiek rond het land, onafscheidelijk samen met het Oude Egypte.

Aangezien het moeilijk is om met de leerlingen de restanten van de eeuwenoude beschaving ter plaatse kunnen bezoeken, kunnen we er echter wel voor kiezen het Oude Egypte binnen de klas te brengen. Daarom stel ik graag mijn afstudeerproject voor: Reis door het Oude Egypte. Een kant-en-klaar lessenpakket voor leerlingen van het eerste jaar secundair onderwijs. De leerstof wordt gezien aan de hand van een Facebookpagina, filmfragmenten, Prezi-presentaties, speelse werkvormen, leuke opdrachten, ... en een op maat gemaakt werkbundel.

Dit afstudeerproject is tot stand gekomen dankzij de hulp van enkele mensen. Deze wil ik vooraf hiervoor bedanken. In de eerste plaats denk ik aan mijn promotor, de heer J. Neutelaers. Bedankt voor het kritisch bekijken van mijn werk en de grote vrijheid die u mij liet voor het invullen van het onderwerp. Verder bedank ik de pedagogen voor hun medewerking. Tot slot dank ik ook mijn moeder en naaste familieleden voor hun engelengeduld.

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inleiding.....	10
1 Situering in ruimte en tijd	11
1.1 Situering in ruimte	11
1.1.1 Egypte	11
1.1.2 De Nijl.....	12
1.2 De situering in de tijd.....	14
1.2.1 Het Oude Rijk (ca. 2700 v.C. – 2134 v.C.).....	14
1.2.2 De eerste tussenperiode (ca. 2134 v.C. – 2040 v.C.)	15
1.2.3 Het Middenrijk (ca. 2120 – 1790 v.C.)	16
1.2.4 De tweede tussenperiode (ca. 1790 – 1550 v.C.).....	16
1.2.5 Het Nieuwe Rijk (ca. 1550 – 1070 v.C.).....	16
1.2.6 De derde tussenperiode (ca. 1070 – 750 v.C.)	18
1.2.7 Egypte onder vreemde heersers (ca. 750 – 30 v.C.).....	19
1.3 Overzicht van de dynastieën en de farao's van de Egyptische oudheid.....	20
2 Economie	22
2.1 De organisatie van de economie	22
2.2 Landbouw.....	22
2.2.1 De Nijl.....	25
2.3 Handel.....	28
2.3.1 Binnenlandse handel	28
2.3.2 Buitenlandse handel.....	28
2.3.3 Transport.....	28
2.4 Rekeneenheden.....	30
2.4.1 Prijzen	30
2.4.2 Lonen	30
2.5 Mijnbouw	31
2.6 Belastingen.....	31
3 Politiek	32
3.1 Het nationaal bestuur	32

3.1.1	Het koningschap	32
3.1.2	De koning	32
3.1.3	De koninklijke familie.....	33
3.1.4	De vizier	34
3.1.5	Priesters, edelen, ambtenaren en schrijvers.....	34
3.2	Het regionaal bestuur	35
3.3	Het leger.....	36
3.3.1	De bewapening.....	36
4	Sociaal	39
4.1	De sociale piramide	39
4.1.1	Farao	39
4.1.2	Vizier	39
4.1.3	Priesters	40
4.1.4	Edelen	40
4.1.5	Schrijvers.....	41
4.1.6	Ambachtslieden.....	42
4.1.7	Soldaten	42
4.1.8	Boeren.....	42
4.1.9	Slaven.....	42
4.2	Wonen in het oude Egypte	43
4.3	Eten in het Oude Egypte	45
4.4	Kleding in het Oude Egypte	47
4.4.1	Sieraden	48
4.4.2	Haartooi	48
4.4.3	Cosmetica.....	48
4.4.4	Hygiëne	49
4.5	Familie.....	51
4.6	Het huwelijk	51
4.7	De positie van de vrouw	51
4.8	Het onderwijs	52
4.9	Ontspanning	53
5	Godsdienst	56
5.1	De goden	56

5.1.1	Horus.....	57
5.1.2	Seth.....	57
5.1.3	Toth.....	57
5.1.4	Hathor.....	58
5.1.5	Sobek.....	58
5.1.6	Ra of Re of Amon-Re.....	58
5.1.7	Ptah.....	58
5.1.8	Anubis.....	59
5.1.9	Osiris.....	59
5.1.10	Isis.....	59
5.1.11	De Ka, de Ba en de Akh.....	60
5.2	Het dodenboek.....	61
5.2.1	Het dodenoordel van Hoenefer.....	61
5.3	Mummificatie.....	62
5.3.1	Het mummificatieproces.....	62
5.4	De begrafenis.....	64
5.5	Het kuilgraf.....	65
6	Kunst.....	66
6.1	De Amarna periode.....	66
6.2	De bouwkunst.....	68
6.2.1	De grafarchitectuur.....	68
6.2.2	Tempelarchitectuur.....	78
6.2.3	De tempel van Amon in Karnak.....	79
6.2.4	De tempel van Hatsjepsoet.....	81
6.2.5	De tempel van Ramses II.....	82
6.3	Beeldhouwkunst.....	84
6.3.1	De kolossen van Memnon.....	86
6.3.2	Ramses II.....	86
6.4	Schilderkunst.....	87
7	Wetenschap.....	90
7.1	Het schrift.....	90
7.1.1	Het hiërogliefenschrift.....	90

7.1.2	Het hiëratisch schrift.....	91
7.1.3	Het demotisch schrift	92
7.2	Geneeskunde.....	93
7.2.1	Het Ebers-Papyrus	95
7.3	Wiskunde	96
7.3.1	Het Rhind-papyrus.....	96
7.4	Meten	97
7.5	Sterrenkunde.....	97
7.6	De Oudegyptische jaarkalender	98
8	Didactische verwerking.....	99
8.1	De Facebookpagina van Toetanchamon.....	99
8.1.1	De berichten op de Facebookpagina van Toetanchamon	101
8.2	De lesvoorbereidingen.....	111
8.2.1	Les 1: Reis door het Oude Egypte.....	113
8.2.2	Les 2: De Nijl, de levensader van Egypte	118
8.2.3	Les 3: De farao aan de top	122
8.2.4	Les 4: Het dagelijks leven in het Oude Egypte	128
8.2.5	Les 5: Het leven na de dood	137
8.2.6	Les 6: Kunst in het Oude Egypte.....	143
8.2.7	Les 7: Wetenschap in het Oude Egypte	150
8.2.8	Les 8: Activiteitenles	157
8.3	De Prezi-presentaties.....	161
8.3.1	Les 1: Reis door het Oude Egypte.....	163
8.3.2	Les 2: De Nijl, de levensader van Egypte	164
8.3.3	Les 3: De farao aan de top	167
8.3.4	Les 4: Het dagelijks leven in het Oude Egypte	171
8.3.5	Les 5: Het leven na de dood	174
8.3.6	Les 6: Kunst in het Oude Egypte.....	178
8.3.7	Les 7: Wetenschap in het Oude Egypte	183
8.3.8	Les 8: Activiteitenles	186
8.4	Mindmap: Reis door het Oude Egypte.....	187
9	Besluit	189

Literatuurlijst	190
Bijlagen.....	193

Inleiding

Egypte, het land van de piramides, farao's, de Nijl en zoveel meer. Websites, blogs, boeken, CD's, documentaires, enzovoorts. Tegenwoordig vind je alles over het Oude Egypte. Tientallen eeuwen later zijn we er nog steeds niet over uitgepraat. Egypte is en blijft een mysterieus land.

Er zijn vele middelen om de lessen rond het Oude Egypte aangenaam te maken voor beginnende tieners. Als toekomstige leerkracht wil je je leerlingen zo warm mogelijk maken voor deze prachtige oude beschaving. Daarom heb ik ervoor gekozen om een lessenpakket rond het Oude Egypte te ontwikkelen voor mijn afstudeerproject. Met trots stel ik mijn afstudeerproject voor: Reis door het Oude Egypte. Een kant-en-klaar lessenpakket voor leerlingen van het eerste jaar secundair onderwijs. Voor dit afstudeerproject ben ik niet enkel in de huid gekropen van een nieuwsgierige twaalfjarige maar ook in de huid van een onderzoekster, boekenfanaat en een lastige interviewster voor mensen met een Egyptische afkomst.

De leerlingen worden geprikkeld door een aantrekkelijke werkbundel en een motiverende Facebookpagina. In deze werkbundel worden alle aspecten van het leven in het oude Egypte besproken: situering in de tijd en ruimte, economie, politiek, sociaal, godsdienst, cultuur, kunst en wetenschap. De leerkracht wordt ondersteund met onder andere inhoudelijke informatie over alle aspecten van het Oude Egypte, een werkbundel met verbeter sleutel, lesvoorbereidingen met Presentaties en een Facebookpagina. Het resultaat is een kant en klare lessenpakket rond het Oude Egypte.

Ik hoop dat andere leerkrachten ook de vruchten kunnen plukken van mijn afstudeerproject waar ik met hart en ziel aan heb gewerkt.

1 Situering in ruimte en tijd

1.1 Situering in ruimte

1.1.1 Egypte

Figuur 1: kaart van het Oude Egypte¹

Egypte is een land in het noordoosten van Afrika. Door zijn geografische ligging bezat het Oude Egypte natuurlijke grenzen: de Middellandse Zee in het noorden, de Rode Zee in het oosten, de woestijn in het westen en de Nijl in het zuiden. Grote delen van de rest van het land worden bedekt door woestijnen zoals de Sahara. De Sahara is de grootste zandwoestijn op aarde.

¹ FERRERO, G., Geschiedenis en cultuurschatten van een oude beschaving, Roularta Media Group, Roeselare, 2011, blz. 15.

1.1.2 De Nijl

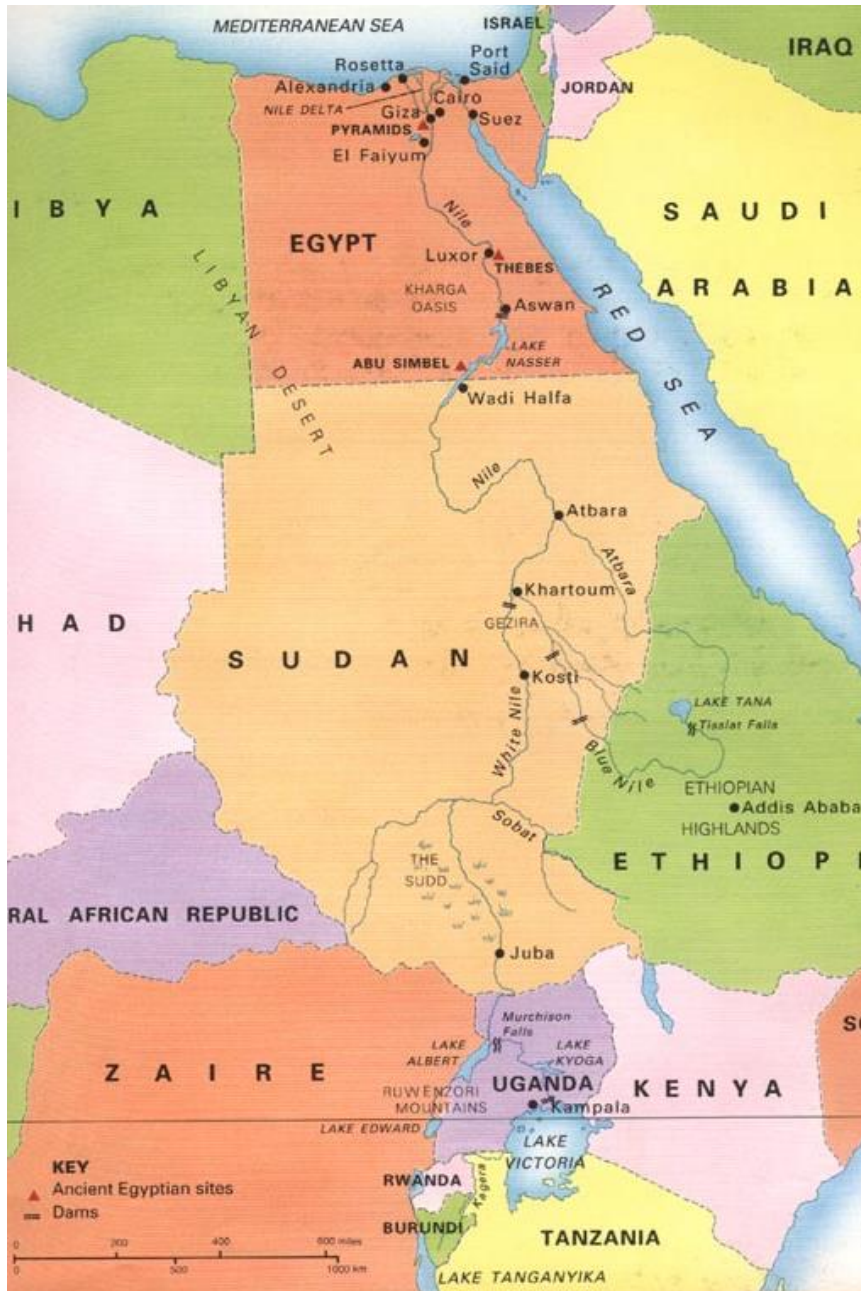
De Nijl, een van de langste rivieren ter wereld, wordt gevoed door het Victoriameer en door regenval op de Ethiopische hoogvlakten. Maar officieel en aardrijkskundig wordt de Kagera rivier in Tanzania als de voedingsbron van de Nijl beschouwd. Deze rivier ontspringt in de bergen nabij het Kivu meer. De Kagera rivier mondt uit in het zuidoostelijke deel van het Victoria meer. Van hieruit stroomt de Victoria Nijl verder naar het Kyoga meer in Oeganda. Voordat de rivier in het Albertmeer stroomt, passeert hij eerst de Murchison watervallen. Vanaf dan verandert de naam van de rivier in Bahr Al Djebel en stroomt hij binnen in het zuiden van Soedan. Hier passeert de rivier een onmetelijk moerasgebied dat de Sudd wordt genoemd. Geen enkel vaartuig of motorboot kan hier passeren door de aanwezigheid van massa's drijvende vegetatie. In het oosten wordt hij gevoed door een zijrivier die men de Sobat noemt. Vanaf de plaats waar de zijrivier Sobat de rivier voedt, verandert de naam definitief in de Witte Nijl. In Khartoem (hoofdstad van Soedan) vloeien de Witte en de Blauwe Nijl samen. De Blauwe Nijl ontspringt uit het Tana meer in Ethiopië en zorgt voor de helft van het watervolume. Voorbij Khartoum verandert de naam van de rivier definitief in de Nijl. In Atbara krijgt de Nijl nog een laatste injectie van watermassa's door de Atbara rivier die eveneens in Ethiopië ontspringt. Vanaf Khartoum moet de Nijl zich een weg banen door granietrotsen en buigt hij abrupt aan het vijfde cataract in zuidwestelijke richting. Dan volgen er nog vier stroomversnellingen of cataracten.²

Deze rivier heeft de lengte van meer dan 6.600 kilometer. Ondanks de hindernissen was de Nijl in de Oudheid de voornaamste ader voor transport en communicatie. De Nijl was en blijft het voornaamste geografische kenmerk van Egypte en Nubië doordat ze een smalle vruchtbare strook oplevert die loopt door een overigens dorre streek. Tot in de moderne tijd vernieuwde de jaarlijkse overstroming, als de Nijl buiten de oevers trad, de vruchtbaarheid van de grond en schonk Egypte zijn welvaart. Desastreus hoge of lage waterstanden konden leiden tot hongersnood wat de sociale en politieke structuren onder druk zette.

---

² FAROEK, M., Egypte gids - geografie, internet, geraadpleegd op 5 maart 2014, (www.egyptegids.be/geografie1.htm).

Figuur 2: kaart van de Nijl³

³ FAROEK, M., *Egypte gids - geografie*, internet, geraadpleegd op 5 maart 2014, (www.egyptegids.be/geografie1.htm).

1.2 De situering in de tijd

Als we de geschiedenis van het Oude Egypte bestuderen, bevinden we ons in het Oude Nabije Oosten. Deze periode komt na de prehistorie en voor de Klassieke Oudheid.

Circa 10 000 v.C. vestigden mensen zich in Egypte. Het waren mensen die de grote stap deden van voedsel verzamelen en jagen naar een geregelde, maar nog primitieve, landbouw. Men heeft uitgerekend dat op de oppervlakte van Kom Ombo in Opper-Egypte, die ongeveer 375 vierkante kilometer groot is, een groep mensen van 150 tot 200 kan hebben geleefd. Voor die tijd betekende dat echter toch al overbevolking. Daardoor moesten kleine groepen zich gaan specialiseren bijvoorbeeld door het maken van bepaalde werktuigen of een bijzondere wijze van voedsel verzamelen. De mensen hadden sikkels om te oogsten en maalstenen om meel te maken en omdat die maalstenen altijd bij elkaar gevonden zijn, moeten er groepsactiviteiten zijn geweest om graan te verzamelen en te bewerken. De mensen uit deze tijd hebben haast vanzelfsprekend op zo veilig mogelijke plaatsen geleefd, bij voorkeur op terrassen gelegen tussen de laagvlakten in de bergen, waar ze zich konden verdedigen als dat nodig was. Deze periode ging geleidelijk over in het Neolithicum of de late Steentijd die in ca. 11 000 v.C. begon en dat betekende het grote keerpunt in Egypte's geschiedenis.

De mensen beoefenden landbouw en hebben dieren getemd zodat ze beschikten over vee. Ze bouwden huizen en maakten aardewerk waartoe de prachtige rode kruiken met een zwarte rand behoren. Ook werden er potjes versierd met afbeeldingen van mensen, dieren en schepen. Egypte was gereed om de 'moderne' tijd binnen te treden, op weg naar een grootse toekomst. Rond 3100 v.C. verenigde de Farao Narmer heel Egypte. Daarvoor bestond Egypte nog uit Opper-Egypte en Neder-Egypte. Zo ontstond wat men later het Oude Egypte gaat noemen. Vanaf dan begon dus de 'echte geschiedenis' van Egypte. Doorheen die lange tijd kende het land momenten van bloei en verval. Periodes van machtige farao's wisselden af met tijdperken van zwakke farao's, burgeroorlogen en invallen. Die laatste periodes, noemen we tussentijden.⁴ Het Oude Egypte werd meestal geregeerd door koningen ofwel farao's, wier regeerperioden in de oudheid werden ingedeeld in 31 dynastieën. De dynastieën zijn verdeeld in perioden, waarvan er drie worden beschouwd als hoogtepunten in de Egyptische beschaving: het Oude Rijk, het Middenrijk en het Nieuwe Rijk.. De precieze data van de rijken zijn niet gekend. Verschillende Egyptologen hanteren dan ook verschillende data.⁵

1.2.1 Het Oude Rijk (ca. 2700 v.C. – 2134 v.C.)

Het Oude Rijk begon rond ca. 2700 v.C. en eindigde rond 2134 v.C. en bestreek daarmee de periodes van de 4^e, 5^e en 6^e dynastie van Egypte.⁶

Tijdens het Oude Rijk, was de hoofdstad van het land Memphis, gelegen op de westelijke oever van de Nijl op ongeveer twintig kilometer van de huidige hoofdstad Cairo. Op dat ogenblik kende Egypte zijn eerste groei. De eerste belangrijke farao was ongetwijfeld Djoser die regeerde tijdens de 3^e dynastie. Deze farao zette als eerste de overgang van de mastaba's naar de piramides in. Weliswaar zag zijn piramide er nog niet zo uit als de bekende in Gizeh maar was het een trappenpiramide. De vorm

⁴ ADAMS, X., CUPPENS L., *Anno 1*, Van In, Wommelgem, 2002, blz. 66.

⁵ SILVERMAN, D. P., *Wereldgeschiedenis: het Oude Egypte*, Librero, Kerkdriel, 2004, blz. 20.

⁶ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 4 – 6.

van dit graf was niet de enige vernieuwing die Imhotep, de architect van het geheel, invoerde maar hij gebruikte voor deze graftombe gepolijste stenen.

Na Djoser kwamen er heel wat andere farao's die elkaar snel volgden. De volgende farao die belangrijk werd, was Snofroe (ca. 2639 v.C.). Heel wat verhalen uit zijn tijd gaan over zijn kwaliteiten als koning, maar de dag van vandaag is hij vooral bekend omwille van zijn knikpiramide in Dasjoer, ongeveer 25 kilometer ten zuiden van Caïro en zes kilometer ten zuiden van Sakkara. Snofroe werd opgevolgd door zijn eigen zoon, beter gekend als Cheops, in het jaar 2609 v.C. Deze farao zette de politiek van zijn vader verder en verbeterde de bouw van de piramide. Aan hem danken we dan ook de grootste piramide in Gizeh, kortweg de grote piramide of de piramide van Cheops. Deze piramide is de dag van vandaag het enige overgebleven van de zeven klassieke wereldwonderen. Voor dit bouwwerk vinden we ook de sfinx terug. Het is de zoon van Cheops, Djedefre (2581 – 2572 v.C.), die de opdracht zou hebben gegeven voor het beeldhouwen van de sfinx. De broer van Djedefre, Chefren, is dan weer verantwoordelijk voor de bouw van de tweede piramide op het plateau van Gizeh. De derde bekende piramide is van de hand van farao Mykerinos.

Langzamerhand, vooral tijdens de vijfde dynastie (ca. 2504 – 2347 v.C.), kregen de priesters en andere hoog aangeschreven personen meer privileges. Maar het liep pas echt fout met de langste regering van de Egyptische geschiedenis. Deze regering staat op naam van farao Pepi II, (2279 – 2219 v.C.), en duurde maar liefst 64 jaar. Dit zorgde ervoor dat de macht van de farao ging afnam en de macht van de gouverneurs of gouwheren vergroot werd. Egypte stevende zo af op een land vol met anarchie waar er steeds meer en meer verschillende heersers optraden. De farao verloor als het ware voor een groot deel de macht over zijn rijk. Gedurende een kleine 100 jaar zouden deze plaatselijke gouwheren de verschillende rijkjes regeren en zo krijgen we een eerste tussenperiode.⁷

1.2.2 De eerste tussenperiode (ca. 2134 v.C. – 2040 v.C.)

De eerste tussenperiode is de periode die volgde op het Oude Rijk en bestreek de 7^e, 8^e en 10^e dynastie van Egypte.⁸

De eerste tussenperiode is voor Egypte een verschrikking geweest. Anarchie en armoede en het verval van oude geestelijke waarden speelden een grote rol in de verwarring van het te besturen land, vooral in Neder-Egypte. De koningen die tijdens de 7^e en 8^e dynastie regeerden, volgden elkaar snel op en hadden geen controle meer over geheel Egypte. In de provincies waren machtige families ontstaan, die onderling met elkaar rivaliseerden, wat leidde tot een versnippering van het land. Bovendien viel de eerste tussenperiode samen met een grote droogteperiode, die hongersnood en een gevoelige bevolkingsdaling veroorzaakte.

In Memphis heersten in de tijd van de 7^e en 8^e dynastie, (ca. 2134) zwakke vorsten. De koningen van de 9^e dynastie (ca. 2216 v.C.) stamden uit Heracleopolis. Ook de vorsten van de 10^e dynastie (ca. 2216 – 2040 v.C.) behoorden tot dit geslacht. In Opper-Egypte vond een positieve verandering plaats. Daar begon omstreeks 2134 v.C. een nieuwe tijd van opbloei onder vorsten met de namen Intef en

⁷ HAGEN, R-M., HAGEN, R., *Egypte: mensen – goden – farao's*, Taschen, Keulen, 2005, blz. 26 – 52.

ACKROYD, P., *Reizen door de tijd: rijk van de farao's*, Uitgeverij Standaard, Antwerpen, 2005, blz. 50 – 121.

⁸ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL, Hasselt, 2011, blz. 7.

Mentohotep. Intef was gouverneur van Thebe. Hij kwam op een gegeven moment in opstand tegen de heersers van Neder-Egypte en benoemde zichzelf daarna tot koning van Opper- en Neder-Egypte. Men beschouwde de vorsten uit dit huis als behorend tot de 11^e dynastie (vanaf 2134 v.C.), die weer orde op zaken stelden in Egypte.⁹

1.2.3 Het Middenrijk (ca. 2120 – 1790 v.C.)

Het Middenrijk volgde op de eerste tussenperiode. Ze liep van ca. 2120 tot 1790 v.C. en besloeg de 11^e en 12^e dynastie. In de eerste tussenperiode was Egypte laatst verdeeld in een machtsgebied in het noorden en een in het zuiden. De Thebaanse heerser Metohotep veroverde de noordelijke provincies waarmee Egypte weer een eenheid werd, en daarmee begon het Middenrijk.¹⁰

Tijdens het Middenrijk werden er in het gehele land bouwwerken opgericht en leek de binnenlandse politiek redelijk stabiel te zijn. Ook werd de hoofdstad verplaatst naar het zuiden. De farao uit Thebe zorgde voor een hereniging van het rijk. Hierdoor werd Thebe de hoofdstad van het rijk. Daarnaast zorgden de farao's tijdens het Middenrijk voor een grote expansie van het grondgebied. In westelijke richting tot Libië en in zuidelijke richting tot de tweede cataract van de Nijl. Koningen werden vanaf nu niet meer in piramiden begraven, maar in mastaba's onder de grond.

Vanuit Jordanië en Syrië vielen de strijdwagenvolkeren, de Hyksos, ca. 1800 v.C. Egypte binnen. Het was een bloederige oorlog waarbij de Hyksos met hun snelle strijdwagens en goed getrainde boogschutters het voordeel hadden. De tweede tussenperiode was begonnen.

1.2.4 De tweede tussenperiode (ca. 1790 – 1550 v.C.)

De tweede tussenperiode was de periode die vvolgde op het Middenrijk. Ze liep van 1790 tot 1550 v.C. en bestreek de 13^e, 14^e, 15^e, 16^e, en 17^e dynastie van Egypte.¹¹

De Hyksos-koningen afkomstig uit Kanaan, het gebied dat nu is verdeeld in Israël en de Palestijnse gebieden, kwamen geleidelijk aan de macht. Opnieuw werd de hoofdstad van het rijk verplaatst. Deze keer verhuisde het centrale gezag naar Avaris in Neder-Egypte. Verder namen ze de Egyptische cultuur grotendeels over en zorgden voor vele technologische vernieuwingen. Ze introduceerden de strijdwagens die door de latere farao's veelvuldig gebruikt zouden worden. De Hyksos-dynastie werd gesteund door krachtige prinses en vazallen die de 16^e dynastie vormden.

1.2.5 Het Nieuwe Rijk (ca. 1550 – 1070 v.C.)

Het Nieuwe Rijk is de periode die volgde op de tweede tussenperiode. Ze liep van ca. 1550 – 1070 v.C. en besloeg de 18de, 19de en 20ste Dynastie. De laatste twee dynastieën worden ook wel de Ramessidentijd genoemd.¹²

⁹ HAGEN, R-M., HAGEN, R., *Egypte: mensen – goden – farao's, Taschen*, Keulen, 2005, blz. 233 – 235.

HAGEN, R-M., HAGEN, R., *Egypte: mensen – goden – farao's, Taschen*, Keulen, 2005, blz. 26 – 52.

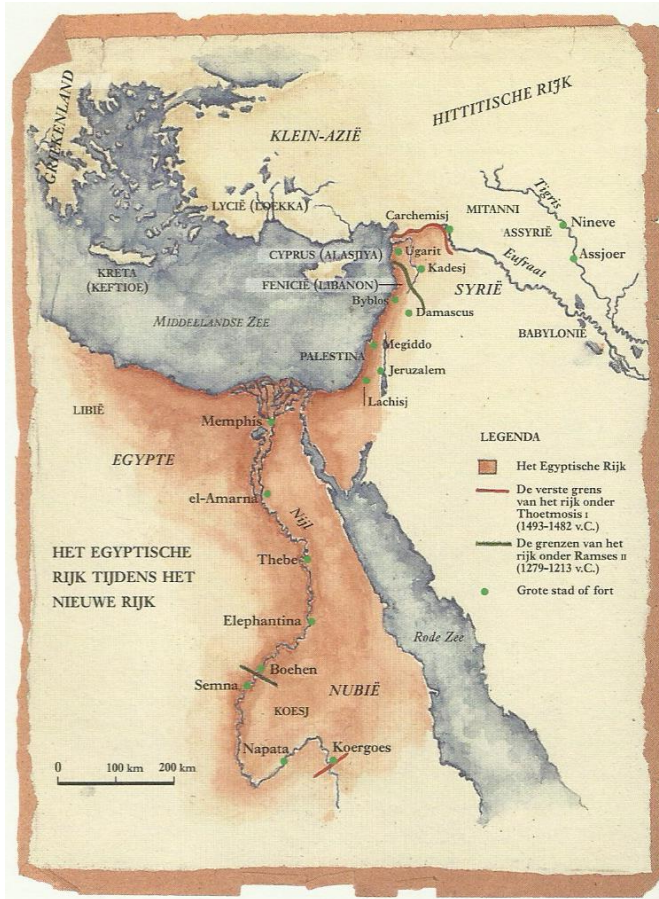
ACKROYD, P., *Reizen door de tijd: rijk van de farao's*, Uitgeverij Standaard, Antwerpen, 2005, blz. 50 – 121.

¹⁰ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 7 – 9.

¹¹ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 9.

¹² NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 10 – 11.

Figuur 3: omvang van het Egyptische Rijk tijdens het Nieuwe Rijk¹³

Farao Ahmozes (ca. 1550 – 1525 v.C.) zorgde ervoor dat Egypt bevrijd geraakte uit de vreemde overheersing. Toch was Thoetmozes (ca. 1504 – 1492 v.C.) belangrijker voor deze periode want hij zorgde immers voor de grootste uitbreiding van het rijk. In het noorden liep het door tot in het huidige Libanon en in het zuiden strekte het zich uit tot in het noorden van het huidige Soedan. Bovendien is deze farao ook de eerste die zich liet begraven in de Vallei der Koningen. De opvolgers van deze farao was een kluwen van familieverbanden maar het belangrijkste te onthouden aspect hiervan is dat er zo een vrouwelijke farao op de troon kwam van 1479 tot 1458 v.C., namelijk Hatsjepsoet. Zij kwam na de dood van haar man, Thoetmozes II, in de plaats van haar veel te jonge stiefzoon op de troon terecht. Later trok ze de macht naar zich toe, ondanks dat haar stiefzoon ondertussen oud genoeg werd geacht om zelf de troon te bestijgen. Tijdens haar bewind kende vooral de kunst een bloei met de befaamde tempel van Hatsjepsoet in Deir-el-Bahari. Tevens beveiligde ze de grenzen aan Nubië en voerde ze heel wat handelsexpedities waardoor we een economisch hoogtepunt kregen. Na Hatsjepsoets dood kwam haar stiefzoon, Thoetmozes III, aan de macht van ca. 1479 tot 1425 v.C. Hij bemachtigde de Syrisch-Palestijnse gang en zorgde voor een militair hoogtepunt in de geschiedenis van Egypte.

Na deze farao's kwamen er nog heel wat anderen die telkens de vrede en economie konden bewaren of zelfs verbeteren. Er was echter een farao, Amenhotep IV die de eeuwenoude tradities van Egypte volledig veranderde. Hij introduceerde een nieuwe religie, namelijk het monotheïsme. Hierdoor werd

¹³ SILVERMAN, P. D., Het Oude Egypte, Librero, Kerkdriel, 2004, blz. 8.

niet enkele de godsdienst in een nieuw kleedje gestoken maar ook de cultuur werd aangepast. Deze periode staat dan ook gekend als de Amarna periode. Deze farao is beter gekend als Echnaton, waarin al een duidelijke verwijzing zit naar de god die hij vereerd, namelijk Aton, de zonnegod. De politieke en religieuze hoofdstad tijdens zijn regering was Achneton in plaats van het gebruikelijke Thebe. Hier leefde Echnaton met zijn zes kinderen en zijn vrouw Nefertiti. Nefertiti wordt nog steeds aangezien als het ideaalbeeld van schoonheid.

Na een aantal jaren kwam de zoon van Achnaton aan de macht. Aangezien deze zoon op achtjarige leeftijd al op de troon terecht kwam, lag de ware macht in handen van Ay, één van de vertrouwensmannen van Toetanchamon (ca. 1333 – 1323). Op zich heeft deze zoon slechts tien jaar geregeerd, toch is deze persoon ongetwijfeld de bekendste farao uit de meer dan drieduizendjarige geschiedenis van Egypte. Toetanchamon zal bij iedereen een belletje doen rinkelen. In tegenstelling tot zijn vader, greep hij terug naar de traditionele Oud-Egyptische gebruiken en godsdienst. Volgens recent onderzoek liep Toetanchamon een beenbreuk op en stierf vervolgens aan gangreen. Hij werd dus niet vermoord zoals er lange tijd werd gedacht. Voor de geschiedenis is hij eigenlijk een onbelangrijke farao geweest maar toch is hij de best gekende farao door de ontdekking van zijn graf in 1922 door Howard Carter.

Toetanchamon werd dan ook opgevolgd door Ay en later door Horemheb, de laatste farao van de 18^e dynastie, 1292 v.C.. Toen Horemheb zonder erfgenaam stierf, nam generaal Ramses (ca. 1307 – 1306) de macht over. Deze farao wordt ook gezien als de eerste farao van de 19^e dynastie, welke samen met de 20^e dynastie ook wel de Ramessidentijd wordt genoemd. Een van de opvolgers van Ramses, Ramses II (ca. 1300 – 1213 v.C.) was de machtigste en rijkste farao die Egypte ooit gekend heeft. Naast ontelbare bouwprojecten liet hij in de Nijldelta een nieuwe hoofdstad bouwen, namelijk Piramses. Deze hoofdstad werd de uitvalbasis voor de verdediging van het rijk en militaire campagnes. Ook op familiaal vlak zou Ramses II groot zijn geweest. Zo zou hij meer dan honderd vrouwen en kinderen hebben gehad waarvan hij er verscheidenen heeft overleefd. Hij overleed na een regering van maar liefst 66 jaar en werd in 1224 v.C. opgevolgd door zijn dertiende zoon Merenptah.¹⁴

1.2.6 De derde tussenperiode (ca. 1070 – 750 v.C.)

De derde tussentijd is de periode die volgde op het Nieuwe Rijk. Ze liep van ca. 1070 tot 750 v.C. en besloeg 21^e, 22^e, 23^e, en 24^e dynastie.¹⁵

Na de dood van Ramses XI omstreeks 1075 v.C. viel het land weer uiteen in Opper- en Neder-Egypte. Een officieel 21^e dynastie regeerde vanuit Tarus onder farao Smendes van ca. 1070 tot 1044 v.C., voormalig gouverneur van de Delta, maar daarnaast heerste een geslacht van hogepriesters onder Herihor over het zuiden, met als centrum Thebe. De betrekkingen tussen beide heersersfamilies bleven nauw dankzij een huwelijk tussen de kleindochter van Smendes en de kleinzoon van Herihor.

Buitenlandse indringers waaronder onder andere de Libiërs zorgden opnieuw voor tijden van onrust en onzekerheid. Bij het begin van de 21^e dynastie ca. 1070 v.C. vestigde farao Smendes zich in het

¹⁴ HAGEN, R-M., HAGEN, R., *Egypte: mensen – goden – farao's*, Taschen, Keulen, 2005, blz. 233 – 235.

HAGEN, R-M., HAGEN, R., *Egypte: mensen – goden – farao's*, Taschen, Keulen, 2005, blz. 26 – 52.

¹⁵ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 11.

noordelijke deel van Egypte. Tanis, in de Nijldelta werd de nieuwe hoofdstad. De hogepriester uit Thebe herkende de nieuwe farao, maar maakte van de gelegenheid gebruik zich in Thebe zelf als koning uit te roepen. Na jaren van eenheid werd Egypte opnieuw onderverdeeld in twee delen met elk een eigen bestuursapparaat.¹⁶

1.2.7 Egypte onder vreemde heersers (ca. 750 – 30 v.C.)

Vanaf de derde tussenperiode werd de geschiedenis van Egypte definitief door vreemde overheersers geschreven. Want omstreeks 712 v.C. veroverden de Nubiërs het land. Deze werden later door de Perzen en andere volkeren afgewisseld. Egypte werd een mix van verschillende culturen.¹⁷

Toen Alexander de Grote in 333 v.C. de Perzen versloeg, konden de Perzen Egypt niet meer zien als een van hun provincies. Egypte had nu een nieuwe farao. Als farao kreeg Alexander goddelijke verering en het Egyptische volk juichte hem toe.

Na de dood van Alexander in 323 v.C., werd zijn rijk verdeeld in vier delen, zo kwam Egypte in handen van Ptolemaios die de Ptolemeïsche dynastie start, tevens de laatste dynastie van vreemde overheersers die zichzelf als een farao gedroegen. De laatste farao uit deze dynastie is de beroemde Cleopatra die regeerde van 51 tot 30 v.C..

Vanaf 30 v.C. werd het Egyptische rijk definitief ingelijfd bij het Romeinse. In tegenstelling tot de andere vreemde overheersers gingen deze Romeinen zich niet meer gedragen als een farao. Egypte werd één van de vele Romeinse provincies. In deze provincie kwam later het christendom op waardoor heel wat oude tempels verdwenen of veranderden van functie.¹⁸

---

¹⁶ HAGEN, R-M., HAGEN, R., Egypte: mensen – goden – farao's, Taschen, Keulen, 2005, blz. 233 – 235.

¹⁷ NEUTELAERS, J., Geschiedenis module 1A, PHL Education, PHL, Hasselt, 2011, blz. 13 – 15.

¹⁸ HAGEN, R-M., HAGEN, R., Egypte: mensen – goden – farao's, Taschen, Keulen, 2005, blz. 233 – 235.

1.3 Overzicht van de dynastieën en de farao's van de Egyptische oudheid

<p>VROEGDYNASTIEKE TIJD 'Dynastie o' ca. 3100 voor Chr. Bestaan onzeker Ka (?) Schorpioen (?)</p>	<p>3e dynastie ca.2650-ca.2575 Djoser Sechemchet Chabai Sanacht Hoeni</p>	<p>6e dynastie ca.2325-ca.2175 Teti Oeserkare Pepi I Merenre Nemtiëmsaf I Pepi II</p>	<p>13e dynastie ca.1755-ca.1630 Zeventig koningen, onder wie (volgorde onzeker) Sobekhotep I Amenemhet V Ameni Kemau Sobekhotep II Hor Amenemhet VII Oegaf Chendjer Sobekhotep III Neferhotep I Sahathor Sobekhotep IV Sobekhotep V Ay (I)</p>
<p>1e dynastie ca.2950-ca.2775 Narmer Aha Djer Djet Den Anedjib Semerchet Qaä</p>	<p>OUDE RIJK 4e dynastie ca.2575-ca.2450 Snofroe Cheops Djedrede Chefren Mykerinos (Menkaure) Sjepseskaf</p>	<p>7e/8e dynastie ca.2175-ca.2125 Talrijke kortstondige koningen</p>	<p>TWEDE TUSSENPERIODE Mentuesaf Dedoemose Neferhotep II</p>
<p>2e dynastie ca.2750-ca.2650 Hetepsechemwif Nebre Ninetjer Wenegnebti Sened Peribsen Chasechem</p>	<p>5e dynastie ca.2459-ca.2325 Oeserkaf Sahoere Neferirkare Sjepseskare Neferefre Nioeserre Menkauhor Isesi Oenas</p>	<p>EERSTE TUSSENPERIODE 9e/10e dynastie ca.2125-ca.1975 Diverse koningen, onder wie Cheti I Cheti II Merikare</p>	<p>14e dynastie Talrijke kort regerende koningen</p>
		<p>11e Dynastie ca.2080-ca.1940 Antef I Antef II Antef III</p>	<p>15e dynastie ca.1630-ca.1520 Zes koningen, onder wie Salitis Sjesji Chajan Apefis ca.1570-ca.1530 Chamoedi ca.1530-ca.1520</p>
		<p>MIDDENRIJK Mentoehotep II ca.2010-ca.1960 Mentoehotep III ca.1960-ca.1948 Mentoehotep IV ca.1948-ca.1938</p>	<p>16e dynastie Talrijke kort regerende koningen</p>
		<p>12e dynastie ca.1938-ca.1755 Amenemhet I ca.1938-ca.1908 Sesostris I ca.1918-ca.1875 Amenemhet II ca.1876-ca.1842 Sesostris II ca.1842-ca.1837 Sesostris III ca.1836-ca.1818 Amenemhet III ca.1818-ca.1770 Amenemhet IV ca.1770-ca.1760 Sobekneferoe ca.1760-ca.1755</p>	<p>17e dynastie ca.1630-ca.1539 Talrijke koningen, van wie de laatste waarschijnlijk Antef V Antef VI Antef VII Sobekemsaf II Senachtenre (Taä?) Sekenenre Taä (II) Kamose ca.1541-ca.1539</p>

<p>NIEUWE RIJK 18e dynastie ca.1539-ca.1292 Ahmose I ca.1539-ca.1514</p> <p>Amenhotep I ca.1514-ca.1493 Thoetmozes I ca.1493-ca.1481 Thoetmozes II ca.1481-ca.1479 Thoetmozes III ca.1479-ca.1425 en Hatsjepsjoet ca.1473-ca.1458 Amenhotep II ca.1426-ca.1400 Thoetmozes IV ca.1400-ca.1390 Amenhotep III ca.1390-ca.1353 Amenhotep IV (Achnaton) ca.1353-ca.1336 Semenchkare ca.1336-ca.1332 Toetanchamon ca.1332-ca.1322 Eje (II) ca.1322-ca.1319 Horemheb ca.1319-ca.1292</p> <p>19e dynastie ca.1292-ca.1190 Ramses I ca.1292-ca.1290 Seti I ca.1290-ca.1279 Ramses II ca.1279-ca.1213 Merenptah ca.1213-ca.1204 Seti II ca.1204-ca.1198 Amenmesse ca.1202-ca.1200 Siptah ca.1198-ca.1193 Tawosret ca.1198-ca.1190</p> <p>20e dynastie ca.1190-ca.1069 Sethnacht ca.1190-ca.1187 Ramses III ca.1187-ca.1156 Ramses IV ca.1156-ca.1150 Ramses V ca.1150-ca.1145 Ramses VI ca.1145-ca.1137 Ramses VII ca.1137-ca.1129 Ramses VIII ca.1129-ca.1126</p>	<p>Ramses IX ca.1126-ca.1108 Ramses X ca.1108-ca.1099 Ramses XI ca.1099-ca.1069</p> <p>DERDE TUSSENPERIODE 21e dynastie ca.1069-ca.945 Smendes ca.1069-ca.1045 Amenemnesoe ca.1045-ca.1040 Psoesennes I ca.1040-ca.985 Amenemope ca.985-ca.975 Osochor (Osorkon 'de oudere') ca.975-ca.970 Siamoen ca.970-ca.950 Psoesennes II ca.950-ca.945</p> <p>22e dynastie ca.945-ca.715 Sjosjenk I (Sisak) ca.945-ca.925 Osorkon I ca.925-890 en Sjosjenk II ca.890 Takelot I ca.890-ca.875 Osorkon II ca.875-ca.835 Sjosjenk III ca.835-ca.795 Sjosjenk IV ca.795-ca.785 Pimai ca.785-ca.775 Sjosjenk V ca.775-ca.735 Osorkon IV ca.735-ca.715</p> <p>23e dynastie ca.830-ca.715 Takelot II ca.840-ca.815 Padibastet I ca.825-ca.800 en Ioepoet I ca.800 Sjosjenk VI ca.800-ca.780 Osorkon III ca.780-ca.750 Takelot III ca.750-ca.735 Roedjamoen ca.755-ca.735 Peftjaoeawibast ca.735-ca.725 Sjosjenk ca.725-ca.715</p> <p>24e dynastie ca.730-ca.715 Tefnachte ca.730-ca.720 Bocchoris ca.720-ca.715</p> <p>25e dynastie ca.800-657 Alara ca.800-ca.770 Kasjta ca.770-ca.747 Peje (Piye) ca.747-ca.715</p>	<p>Sjabaka ca.715-ca.702 Sjabitko ca.702-690 Taharko 690-664 Tanoetamani 664-657</p> <p>LATE TIJD 26e dynastie 664-525 Necho I 672-664 Psammwtechus I 664-610 Necho II 610-595 Psammetichus II 595-589 Apriës 589-570 Amasis I 570-526 Psammetichus III 526-525</p> <p>27e dynastie (Perzische) 525-404 Cambyses 525-522 Darius I 521-486 Xerxes 486-466 Artaxerxes I 465-424 Darius II 424-404</p> <p>28e dynastie 404-399 Amyrtaios 404-399</p> <p>29e dynastie 399-380 Nephertites I 399-393 Psamoethis 393 Achoris 393-380 Nephertites II 380</p> <p>30e dynastie 380-343 Nectanebo I 380-362 Teos 365-360 Nectanebo II 360-343</p> <p>31e dynastie (Perzische) 343-332 Artaxerxes III 343-338 Arses 338-336 Darius III 335-332</p> <p>MACEDONISCHE TIJD 332-309 Alexander III (de Grote) 332-323 Philippos Arridaïos 323-317 Alexander IV 317-309</p> <p>PROLEMEÏSCHE TIJD 309-30 Ptolemeus I 305-282</p>	<p>Ptolemeus II 285-246 Ptolemeus III 246-221 Ptolemeus IV 221-205 Ptolemeus V 205-180 Ptolemeus VI 180-145 Ptolemeus VIII en Cleopatra II 170-116 Ptolemeus IX 116-107 en Cleopatra III 116-101 Ptolemeus X 107-88 Ptolemeus IX (restauratie) 88-80 Ptolemeus XI en Berenice III 80 Ptolemeus XII 80-58 Cleopatra VI 58-57 en Berenice IV 58-55 Ptolemeus XII (restauratie) 55-51 Cleopatra VII en Ptolemeus XIII 51-47 Cleopatra VII en Ptolemeus XIV 47-44 Cleopatra VII en Ptolemeus XV 44-30</p> <p>ROMEINSE PERIODE 30 voor Chr.-395 na Chr.</p>
---	---	--	--

¹⁹ WILKINSON, T., Het Oude Egypte in woord en beeld, Tirion, Baarn, 2006, blz. 8 – 9.

2 Economie

2.1 De organisatie van de economie

De economie was strak geleid in het Oude Egypte. Het werd op nationaal niveau georganiseerd door de regering van de farao en op provinciaal niveau door de bestuurders van de 42 nomoi (provincies) van Egypte. De volledige economie was georganiseerd rond de landbouw, met als grootste rijkdom het grondbezit. Al de grond in Egypte was eigendom van de farao, of van de tempels en edelen die het als een geschenk van de farao ontvangen hadden.

2.2 Landbouw

De welvaart van Egypte was afhankelijk van de vruchtbaarheid van de grond. De teelt van gewassen in Egypte begon in prehistorische tijden op de oever van het Fajoem meer, in de natuurlijke bekkens van de Nijlvallei en in oasen en bij bronnen in de drogere gebieden aan weerszijden ervan. Hoewel de Fajoem meestal wordt omschreven als een oase, is hij in werkelijkheid door een rivierarm met de Nijl verbonden. De Fajoem is een brede, uitermate vruchtbare slenk, van circa 65 kilometer lengte van oost naar west gemeten, met een meer in het noordwesten.²⁰

Figuur 4: de Fajoem²¹

Het welslagen van de landbouw was in alle perioden nauw verbonden met de jaarlijkse overstroming van de Nijl. Om zo optimaal mogelijk te genieten van deze overstroming, was organisatie noodzakelijk. De Egyptenaren legden dijken aan om hun gebouwen en landerijen te beschermen tijdens de overstroming en de waterstand op de velden te beheersen. Ze benutten de natuurlijke laagten in de vlakte, waar bassins werden gevormd. Het water kon van het ene bassins naar het andere stromen volgens het hoogteverschil van het land en met aangelegde kanalen kon het water bij lage waterstand naar afgelegen delen te vervoeren.

²⁰ BAINES, J., *Atlas van het Oude Egypte*, Elsevier, Amsterdam, 1981, blz. 131.

²¹ BAINES, J., *Atlas van het Oude Egypte*, Elsevier, Amsterdam, 1981, blz. 131.

De hoogte van de opbrengst van de diverse delen van het verdronken land was afhankelijk van de ligging van de velden ten opzichte van de rivier. Het land dicht bij de Nijl was over het algemeen, te zeer van water doordrenkt om er graangewassen te verbouwen. De hoger gelegen gronden, dicht bij de woestijn, waren vaak erg droog en waren slechts geschikt voor landbouw in jaren van overvloedige overstroming of met behulp van kunstmatige irrigatie. Het beste land lag in het middendeel van het verdronken land. Na een lange periode van bebouwing liet men de velden in dit vruchtbare middengebied soms enige tijd braak liggen om ze rust te geven. Na de oogst kon het vee in de velden grazen. Boerenbedrijven omvatten ook het fokken van dieren, meestal rundvee. Grote kudden graasden op de vruchtbare weilanden van de Nijldelta.

Figuur 5: reconstructie zicht over de Nijl²²

Pas tijdens het Nieuwe Rijk kwam men tot het gebruik van werktuigen voor de irrigatie. Men ontwikkelde een waterhevel die in het Arabisch een sjadoef heet. Een paal diende als spil voor een dwars geplaatste paal, die in alle richtingen kon draaien en aan de ene kant een bak had en aan de andere kant een tegengewicht. De bak werd gevuld door deze in het kanaal te dompelen; door het tegengewicht werd de bak daarna tot de vereiste hoogte getild, zodat het water eruit kon stomen. In sommige delen van Egypte wordt de sjadoef nog steeds gebruikt.

Het relatieve gemak waarmee het land een landbouwoverschot kon genereren, vormde de basis voor de beschaving in de tijd der farao's: het koninklijk hof en de bouwprojecten van de staat werden immers gefinancierd door een belasting die werd geheven als percentage van alle verbouwde gewassen. Hoewel in theorie al het land van de koning was, kon in de praktijk grond worden gekocht of verkocht of gehuurd door particulieren, tempels en andere instituten.²³

²² DONVIL, G., *Egypte, het land van de Nijl*, internet, 1 juni 2008, (<http://oudheid.wikispaces.com/Egypte,+het+land+van+de+Nijl>).

²³ WILKINSON, T., *Het Oude Egypte in woord en beeld*, Tirion, Baarn, 2006, blz. 134.

Figuur 6: reconstructie kanalen²⁴

Figuur 7: reconstructie sjadoef²⁵

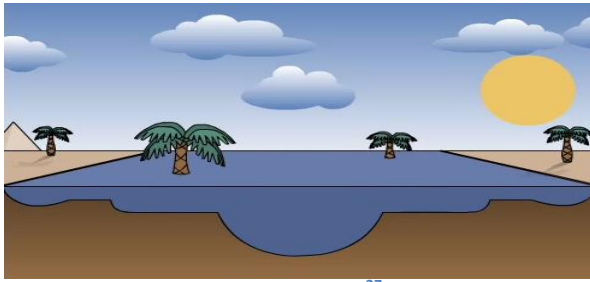
Figuur 8: sjadoef²⁶

²⁴ VAN DER KAAP, A., *Mystery of the Nile*, internet, 2006, (<http://histoforum.net/nijl/opdracht1.htm>).

²⁵ MEINERS, Mr. Meiners sixth grade social study classes, oktober 2013, (<http://mrmeiners.wordpress.com/2013/09/24/798>)

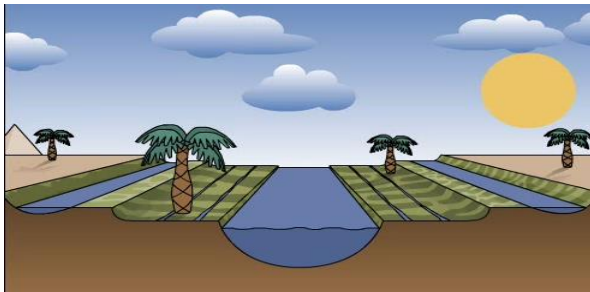
²⁶ VAN DER KAAP, A., *Mystery of the Nile*, internet, 2006, (<http://histoforum.net/nijl/opdracht1.htm>).

2.2.1 De Nijl

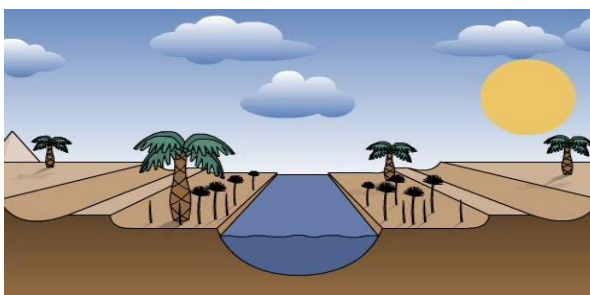
Figuur 94: het overstromingsseizoen²⁷

Ankhet was de naam die de Egyptenaren gaven aan het overstromingsseizoen. Deze vond plaats van juni tot oktober. De boeren lieten het zwarte slib van de Nijl zijn werk doen en werkten voor de farao in de mijnen of in bouwprojecten.

Figuur 10: het zaaiseizoen²⁸

Peret was het zaaiseizoen dat duurde van november tot maart. Wanneer het water na overstroming zakte en goed bewaterde grond achterliet die was bedekt met een laagje vruchtbaar slib, moest er veel werk worden verricht om de dijken en kanalen te repareren, de markeringspunten te herstellen en de bodem voor het zaaien goed te maken. Lichtgewicht houten ploegen volstonden om de aarde te keren, maar soms gebruikte men ook een schop om de zware klei los te maken. Ploegen werden getrokken door een aantal koeien of mensen, terwijl het zaad voor de ploeg werd gestrooid. Soms zorgde de irrigatie voor uitbreiding van het landbouwgebied en maakte zo twee oogsten per jaar mogelijk. Insectenplagen vormden echter een constante bedreiging voor de gewassen.

Figuur 11: het oogstseizoen²⁹

Shemu was de periode tussen april en juni waarbij de gewassen werden geoogst. De oogst was een tijd van grote bedrijvigheid. De graangewassen werden geoogst met houten sikkels met vuurstenen

²⁷ VAN DER KAAP, A., *Mystery of the Nile*, internet, 2006, (<http://histoforum.net/nijl/opdracht1.htm>).

²⁸ Idem.

²⁹ Idem.

tanden, waarna het graan in grote manden naar het dorp werd vervoerd. Met vorken sloeg men de halmen stuk op de dorsvloer en dan werden er ezels of ossen overheen gestuurd om het graan te vertrappen. Na het verwijderen van het kaf werd de opbrengt van de oogst voor opslag naar een graanschuur gebracht. De hoeveelheden werden door een schrijver opgetekend.

Figuur 52: Graandorsers aan het werk, graf van Menna, ca. 1422 – 1411 v.C., vallei van de edelen, Luxor.³⁰

Overvloedige voedselvoorraden werden aangevuld met andere belangrijke gewassen en vruchten. De Egyptenaren oogstten gewassen zoals tarwe, gerst en peulvruchten, fruitsoorten zoals vijgen, dadels, appels en peren. Vlas werd gebruikt om linnen kledingstukken en touw te maken. De papyrus, die nu zeldzaam is in Egypte, groeide bij bosjes in het moerasland. De stengels werden in stroken gesneden om er vellen van te maken – een vel bestond uit een laag horizontale stroken, bevestigd op een laag verticale stroken. De twee lagen werden op elkaar geslagen om het beste schrijfmateriaal te verkrijgen dat er bestond tot de komst van het papier. Van andere rietsoorten en grassen werden matten en manden gemaakt. Het slib van de Nijl diende als klei voor aardewerk en bakstenen. Hout van Egyptische vijgenbomen en acacia's werd gebruikt in de scheepsbouw.³¹

Figuur 63: de papyrusplant³²

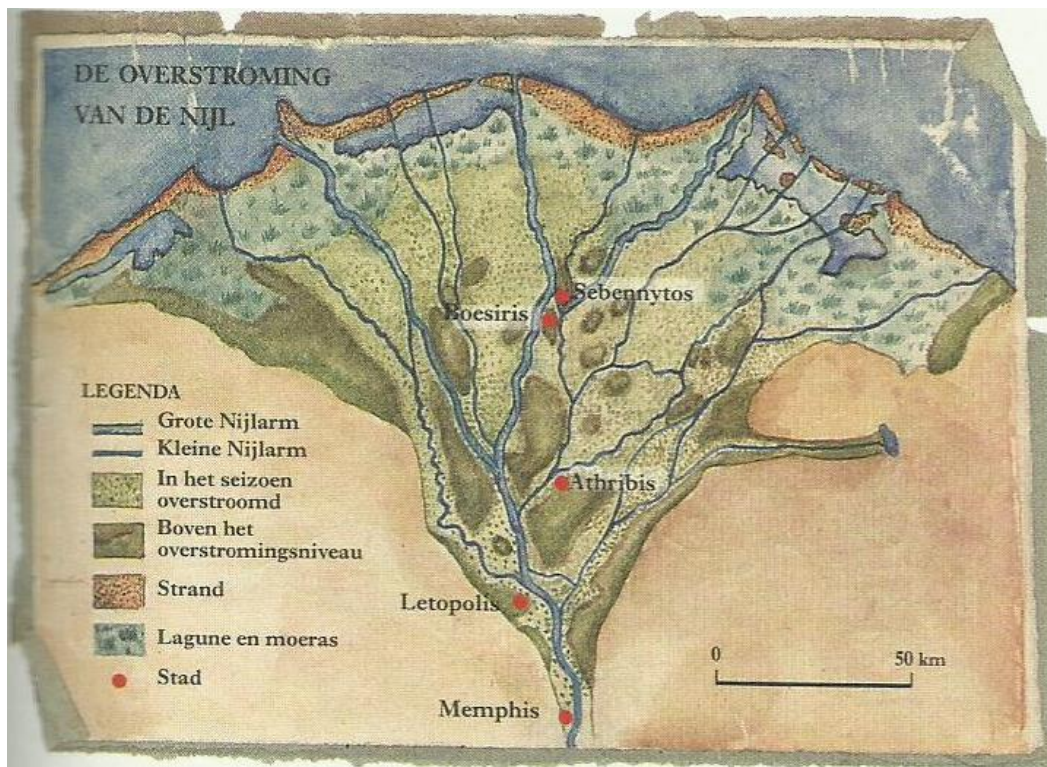
³⁰ VANTIEGHEM, C., *Gelgebruik in het Oude Egypte*, internet, 31 mei 2011, (<http://www.nbbmuseum.be/nl/2012/05/nederlands-geldgebruik-in-het-oude-egypte.htm>).

³¹ SILVERMANS, D. P., *Het oude Egypte*, Librero, Kerkdriel, 2004, blz. 12.

³² VAN DER KAAP, A., *Mystery of the Nile*, internet, 2006, (<http://histoforum.net/nijl/opdracht1.htm>).

2.2.1.1 De onvoorspelbare Nijl

De overstroming van de Nijl verschilde enorm van jaar tot jaar. Wanneer het water te laag stond, zou er een voedseltekort kunnen ontstaan. Te hoog water zou daarentegen een rampzalige verwoesting van de dorpen en de akkers veroorzaken. Het wassende water kwam soms te laat of te vroeg en het trok zich ook wel eens pas terug als de zaaitijd al voorbij was. Een korte overstroming kon betekenen dat het water weer snel verdween, wat het moeilijk maakte genoeg water op de akkers te krijgen voor zaaitijd. De levensomstandigheden werden erg zwaar wanneer enkele jaren van 'slechte' overstromingen elkaar opvolgden. Er waren perioden waarin grote en kleine overstromingen elkaar jaarlijks afwisselden, wat de schema's voor zaaien en oogsten ernstig verstoorde. Herhaaldelijk laagwater leidde ook tot het dichtslibben van de transportkanalen en het verdwijnen van vele delta-armen. De vaak rampzalige wisselvalligheid van de Nijloverstroming was de belangrijkste motivatie voor de bouw van de Aswandam, die werd voltooid in 1971.³³

Figuur 74: De Nijldelta in de oudheid. Op deze afbeelding is te zien welke gebieden overstromd werden.³⁴

³³ SILVERMAN, D. P., Het Oude Egypte, Librero, Kerckdriel, 2004, blz.11.

³⁴ Idem.

2.3 Handel

Het is moeilijk om een goed beeld te krijgen over de vroegere periodes van het Oude Egypte omtrent de handel omdat er simpelweg niet veel bewaard gebleven of niet gedocumenteerd is. Pas vanaf het Nieuwe Rijk (1150 – 1070 v.C.) kan men een goed beeld schetsen dankzij Deir el-Medina. Deir el-Medina was een stad in Thebe-West speciaal gebouwd voor arbeiders. In deze stad werkten ongeveer 120 families aan graven en tempels die voor de heersers gebouwd moesten worden in het Dal der koningen. Deze arbeiders leefden op de bouwplaats of in het dorp zelf dat afgescheiden lag van het Nijldal.

2.3.1 Binnenlandse handel

Omdat er nog geen geld was, werden de meeste producten geruild. De plek om te ruilen was de stad. In de stad woonden mensen met verschillende beroepen en deze kwamen samen op een markt.

De handel die de inwoners dreven werd meestal vastgelegd in het hiëratisch schrift op kalksteen of scherven van aardewerk. Hierop vond men aantekeningen over onder andere goederenprijzen, de verhuur van ezels en leningen. Als het contract ten einde was, werd de kalksteen in een put gegooid. In de 20ste eeuw ontdekte men verscheidene van deze putten.

2.3.2 Buitenlandse handel

De handel met het buitenland was vooral een zaak van de farao. Karavanen en schepen voerden vanuit Azië en Afrika luxegoederen aan die werden geruild voor goud, graan, vlas en papyrus. Enkele importproducten waren timmerhout voor het maken van schepen, brons voor het maken van wapens, ivoor, wierook, mirre, olie en exotische dieren zoals apen, jachtluipaarden, bavianen en boskatten. Enkele ingevoerde luxegoederen waren fijne cosmetica en stoffen uit Syrië, slavinnen uit Syrië en Babylon, koper uit Cyprus en edele houtsoorten uit Afrika.³⁵

2.3.3 Transport

Aan het transport over land waren nadelen verbonden. Het ging erg traag omdat men hiervoor lange tijd ezels gebruikte. Daardoor werden enkel lichte goederen vervoerd. Een tweede nadeel waren de verschillende risico's die aan handel verbonden waren. Als eerste het bederven van voedsel en ten tweede was er gevaar voor roofvallen onderweg.

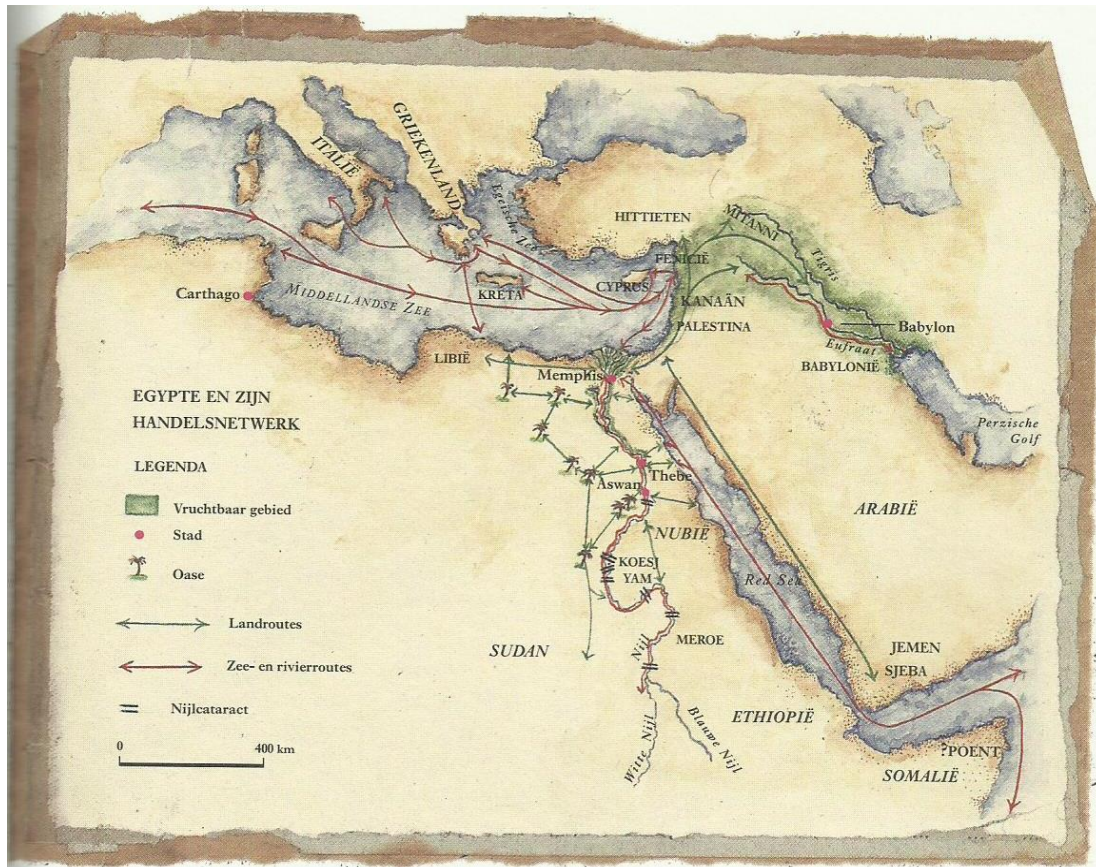
De Nijl leverde een ideale oplossing voor het transportprobleem. De handelaars verplaatsten zich vooral met boten van hout of papyrus. De oudste Nijlboot was een eenvoudig vlot, gemaakt van bundels papyrusriet die met trouwen waren samengebonden. Het vlot was een korte levensduur beschoren, maar het was gemakkelijk te vervangen. Sommige Egyptenaren, zoals herders, die met hun vee vaak door de krokodillen bevolkte wateren van de delta moesten oversteken, konden niet buiten zo'n vlot. Voor anderen was het echter een middel voor ontspanning, bijvoorbeeld om mee op vogeljacht te gaan in de moerasbossen.

---

³⁵ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 25.

In het Nijldal heersten overwegend noordelijke winden, die dus het zeilen stroomopwaarts begunstigen. Stroomafwaarts was men echter afhankelijk van roeiriemen. Dit vond zijn weerslag in het hiërogliefenschrift, en wel in zo'n sterke mate dat de woorden voor 'noordwaarts reizen' (stroomafwaarts varen) en 'zuidwaarts reizen' (stroomopwaarts varen) als symbool de overeenkomstige boottekens hadden, zelfs wanneer een reis over landen werd bedoeld.³⁶

Figuur 85: Het Oude Egypte met zijn internationale handelsnetwerk.³⁷

³⁶ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 29.

³⁷ SILVERMANS, D. P., *Het Oude Egypte*, Librero, Kerkdriel, 2004, blz. 49.

2.4 Rekeneenheden

Voor de rekeneenheden gebruikte men metalen en graan, waarvoor vaste gewichtseenheden bestonden. Bijvoorbeeld de rekeneenheid voor koper noemde men 'dében'. Één dében stond voor 91 gram koper. Deze gewichtseenheid gebruikte men ook bij het aanduiden van de waarde van goederen.

2.4.1 Prijzen

Prijzen die in Egypte betaald werden voor goederen werden vastgelegd op de zogenaamde ostracon. Een ostracon was een schijf van gebakken klei, meestal was het gewoon een potscherf. Hieruit bleek dat levensmiddel circa 1200 v.C. het goedkoopst waren. Voor een kip moest men ongeveer $\frac{1}{4}$ dében betalen. Een halve liter vet moest het dubbele van de prijs opleveren. Manden, schotels, en eenvoudige amuletten waren te koop voor één dében. Een kleerkast kostte een oude Egyptenaar hooguit vijf dében, een voetbankje twee en een stoel kon wel acht dében opleveren. Bedden kostten tot twintig dében. Vee was duurder in die tijd: een varken leverde zeven dében op, een rund 140 dében terwijl een ezel dertig dében opleverde. Een hemd werd verkocht voor maximaal vijf dében maar de kostbare gewaden liepen zeker op tot in de 60 dében. Sommige goederen waren voor de armere Egyptenaren onbetaalbaar of moesten op afbetaling gekocht worden.

2.4.2 Lonen

Het loon van de oude Egyptenaren was door de jaren constant. Om een loon uit te betalen, gaf men de medewerker in een zak van een vastgestelde grootte van 77 liter graan (gerst of spelt). Aan de hand van rekenwaarden kon men dit omwisselen in zilver of koper. Zo kregen de twee voormannen en de schrijver van Deir el-Medina als loon twee zakken gerst en vijf en een halve zakken spelt. Eenvoudige werklui ontvingen een halve zak gerst en vier zakken spelt. De ongeschoolde medewerker ontving nog minder.³⁸

---

³⁸ HUGGERS, E., *Egypte, land van de farao's*, internet, geraadpleegd op 15 mei 2014, (<http://www.landvandefaraos.nl/main/index.php?menucat=4&content=112>).

2.5 Mijnbouw

Vanaf de prehistorie bezaten de oude Egyptenaren een grondige kennis van de geologie van de Nijlvallei en de aangrenzende woestijnen. Ze exploiteerden de gevarieerde en overvloedige voorraden steen en mineralen voor een heel scala van doeleinden: architectuur, beeldhouwkunst, sieraden, het vervaardigen van hoogwaardige voorwerpen en als kostbare handelsproducten. De Egyptenaren hadden zowel open als gesloten steengroeven. Soms waren tunnels nodig om de beste lagen te bereiken. Zachte steen, zoals kalksteen, kon met koperen werktuigen worden uitgehakt. Het uithouwen van harde steen vereiste stenen beitels van een nog harder materiaal, zoals doleriet. Bij de gebruikelijke methode werden sleuven gehakt rond en deels onder het blok dat moest worden uitgehouden. Dan werd het blok losgewrikt met houten hefbomen of wiggen die eronder werden gestoken en werden bevochtigd met water zodat ze uitzetten. Een blok kon ook worden losgemaakt door het om en om te verhitten met vuur en te koelen met water. Ruwe steenblokken werden meestal in de groeve zelf grof bekapt voor ze op sleden werden vervoerd naar de rivieroever en vandaar per boot naar hun eindbestemming. Mineraalerts werd verpulverd en dan ter plekke verwerkt of naar nabijgelegen smelterijen gebracht om te worden gezuiverd.

2.6 Belastingen

Vanaf het eind van de predynastieke tijd versterkte het heffen van belastingen het functioneren van de oude Egyptische staat. In een niet-monetaire economie had belasting de vorm van een percentage van de landbouwopbrengst. Deze opbrengsten uit de landbouw waren elk jaar afhankelijk van de overstroming door de Nijl, die bepaalde hoeveel land bebouwd kon worden. De regering had er dus belang bij de irrigatiestelsels in goede staat te houden. De verantwoordelijkheid hiervoor werd bij de provinciale autoriteiten gelegd, die een register van landeigenaren en huurders bijhielden.³⁹

De belastinginkomsten werden verzameld door regeringsvertegenwoordigers en samengebracht in centrale opslagruimten. Ze werden herverdeeld om koninklijke bouwprojecten te financieren, ambtenaren te betalen, geschenken aan de tempels en aan de leden van de harem te vergoeden en tekorten aan te vullen wanneer de oogsten tegenvielen. Het niet betalen van belastingen was een ernstig vergrijp dat kon worden bestraft met stokslagen. Personen en instellingen konden echter per koninklijk decreet worden vrijgesteld van belastingbetaling. Dit systeem vormde de ruggengraat van de economie van Egypte.^{40 41}

³⁹ SILVERMANS, D. P., *Het Oude Egypte*, Librero, Kerkdriel, 2004, blz. 66.

⁴⁰ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 29.

⁴¹ WILKINSON, T., *Het Oude Egypte in woord en beeld*, Tirion, Baarn, 2006, blz. 39.

3 Politiek

De politieke structuren die werden gesteld door het koninklijk hof waren opmerkelijk geschikt om effectieve controle over een groot geografische gebied te handhaven met behulp van slechts een relatief kleine groep mensen. De efficiëntie van dit systeem droeg in hoge mate bij tot de duurzaamheid van de oude Egyptische beschaving.

3.1 Het nationaal bestuur

De Egyptenaren hebben geen eigen begrip voor staat ontwikkeld. Het begrip 'staat' moet omschreven worden met uitdrukkingen die altijd tevens de koning en het koninkrijk betekenen. Hieruit blijkt de centrale positie van de koning in het land: de koning is de staat. Het bestuur van het Oude Egypte werd symbolisch en structureel beheerst door het koningsambt. De koning combineerde de rollen van staatshoofd, regeringsleider, legerbevelhebber en in theorie hogepriester van elke cultus, ook al werd in de praktijk de dagelijkse uitvoering van een aantal van deze plichten aan anderen overgedragen. Het koninklijk hof was een synoniem voor het staatsapparaat: de overheidskantoren waren gevestigd in het gebouwencomplex rond de koninklijke residentie. Het is opmerkelijk dat het instituut meer dan drieduizend jaar lang de enige acceptabele regeringsvorm bleef en zijn bepalende stempel drukte op de Egyptische beschaving.

3.1.1 Het koningschap

De ideologie rond de koning was wellicht de allerbelangrijkste en meest diepgaande invloed op de oude Egyptische beschaving. De Egyptische koning was een absoluut heerser: hoofd van de regering, opperst rechterlijk gezag, bevelhebber van de strijdkrachten en hogepriester van elke eredienst. Het koningsambt werd meestal doorgegeven van vader op zoon.

3.1.2 De koning

Faraó is de titel die wordt gebruikt om koningen aan te geven. De term is afgeleid van de woorden 'per aa', hetgeen 'groot huis' of 'paleis' betekent. De faraó was de vervanger van de goden op aarde, meer bepaald de god Horus, later van de oppergod Ra. De Egyptische staat was een absolute monarchie. Volgens de wet ging alles wat er gebeurde in het land terug op de heerser. Hij had op grond van zijn ambt als enige wetgevende macht. Wetten en decreten werden door hem uitgevaardigd. De geschreven bronnen laten ons zien dat de faraó zelf alle beslissingen nam. Er was wel een raad, een zekere koningsnovelle, die de faraó advies kon geven maar de faraó besliste zelf of hij dat advies aannam. Hij benoemde ambtenaren en priesters, die allen in zijn naam en als zijn plaatsvervanger taken in het land waarnamen.

Daarnaast was de faraó ook de bevelhebber van de krijgsmacht. Zijn persoonlijke aanwezigheid bij veldtochten is in vele gevallen bewijsbaar. Hij was diegene die de beslissing over oorlog of vrede nam en het leger liet oprukken. De koning was niet alleen heerser over Egypte maar hij zwaaide ten tijde van de Egyptische expansiepolitiek ook de scepter over de veroverde gebieden in Nubië en Voor-Azië. Hij onderhield diplomatieke betrekkingen met buitenlandse staten. Deze betrekkingen zijn het best gedocumenteerd en in het in Amarna gevonden kleitablettenarchief met de correspondentie tussen Egypte en de Voor-Aziatische staten. De koning was ook verantwoordelijk voor de onderne-

mingen op het gebied van de buitenlandse handel, waarvan de bekendste de expeditie naar Poent (zie figuur 5) zijn, die in koninklijke staatsopdracht plaatsvonden. Een militaire invasie in, of de verovering van, Poent heeft nooit plaatsgevonden.

De farao beschikte over een aantal kronen die hij droeg in verschillende omstandigheden. De witte kroon of Hadjet is een langwerpige muts die zich toespits aan het einde en eindigt in een knobbel. Deze kroon werd gedragen als de vorst zich als een heerser van Opper-Egypte wou voordoen. De rode kroon of Desjret bestaat uit een rode mijter die doorloopt op de achterkant, aan de voorkant springt er een strook schuin omhoog die eindigt in een krul. De rode kroon werd gedragen als de vorst zich als een heerser van Neder-Egypte wou voordoen. De dubbele kroon of Psjent was een combinatie van de witte en de rode kroon. Men beschouwde deze kroon als kroon van verenigd Egypte. De oorlogskroon of Chepresj is een blauwe helm. Hij is voorzien van een gouden rand. Ramses II en Seti II droegen massaal deze oorlogskroon. De Atef-kroon ziet eruit als de witte kroon met een gouden bol met struisvogelveren aan weerszijden. Deze kroon werd gedragen tijdens religieuze rituelen of speciale gebeurtenissen.

Figuur 16: De vijf bekendste kronen van de farao. Van links naar rechts: de witte kroon, de rode kroon, de dubbele kroon, de blauwe oorlogskroon en de Atef-kroon.⁴²

3.1.3 De koninklijke familie

Waarschijnlijk werden in de vroegdynastieke tijd alle belangrijke bestuursfuncties vervuld door verwanten van de koning. Hoewel de hoge ambten later openstonden voor personen die niet van koninklijke bloede waren, behielden de verwanten van de koning hun belangrijke politieke en religieuze rol gedurende de hele Egyptische geschiedenis. Dit gold vooral voor koninginnen, die het vrouwelijke principe belichaamden en daarmee de mythologische rol van de koning zelf aan te vullen. Hoewel de vrouwen van de koningen vaak belangrijke personen waren met aanzienlijke politieke invloed, kende de Egyptische taal geen woord voor 'koningin'. Koninklijke vrouwen werden meestal aangeduid overeenkomstig hun relatie tot de heersende vorst: 'grote koninklijke gemalin' (voornaamste koningin), 'koninklijke gemalin' (tweede koningin) of 'moeder des konings'. Vooral in het Nieuwe Rijk deed de rol die de grote koninklijke gemalin speelde in de politieke en religie alleen onder voor die van de koning. Net als in andere Afrikaanse monarchieën genoot de moeder van de koning een hoge status in het Oude Egypte. Over de meeste koninklijke echtgenotes is echter minder vastgelegd. Bij vrouwen, onder wie die van diplomatieke huwelijken, leefden in de harem met hun eigen hovelingen en bedienden. In dergelijke instituten moet de mogelijkheden van politieke complotten altijd aanwezig zijn geweest. Verschillende vrouwen beconcurrerden elkaar immers om hun zoon om de troon te krijgen. In bepaalde perioden werd het co-regentschap ingevoerd om een soepele opvolging te garanderen. In het Nieuwe Rijk en de Derde Tussenperiode werd met hetzelfde doel vaak de oudste

⁴² BAARDEMANS, J., Beeld van Egypte, internet, geraadpleegd op 6 mei 2014, (<http://www.beeldvanegypte.nl>).

zoon van de koning aan het hoofd gesteld van het leger of benoemd tot hogepriester van een van de voornaamste cultussen. Andere mannelijke familieleden bleven meestal meer op de achtergrond en waren wellicht met opzet uitgesloten van invloedrijke posities om te voorkomen dat deze serieuze rivalen werden voor de troon.⁴³

3.1.4 De vizier

De vizier of de tjati was de persoonlijke assistent van de farao. De Egyptische benaming betekent 'belangrijkste burger van het land'. Hij stond in voor het dagelijks bestuur van het rijk. De controle over de uitvoerende macht lag bij de vizier. Hij beheerde alle juridische zaken en was verantwoordelijk voor een aantal zaken zoals de gouwen en gouvvorsten, de graanschuren en schathuizen, de kanaalsluizen en de bouw van het koningsgraf. Moest de farao onbekwaam zijn, was de vizier ook de plaatsvervanger van de farao.

3.1.5 Priesters, edelen, ambtenaren en schrijvers

De edellieden bekleedden in het Oude Egypte een hoge positie en hielden de farao het land te besturen. De farao beloonde zijn trouwe edelen vaak door hun land te schenken zodat ze hun eigen inkomen uit belastingen ontvingen.

Priesters en priesteressen zorgden voor de tempels en hielden religieuze ceremonies. De hogepriester leidde zijn tempel met behulp van muzikanten, dansers en hulppriesters. Mensen betaalden directe belastingen aan de tempels om in hun onderhoud te voorzien.

De ambtenaren kregen op hun beurt dan weer de opdracht om de bevoeiing te regelen en dienden de administratie te noteren. Er waren heel wat ambtenaren nodig om dit te realiseren.

Tijdens de hele periode der farao's kon waarschijnlijk nog geen één procent van de bevolking lezen en schrijven en dan nog vrijwel uitsluitend mannen. Als iemand kon lezen en schrijven bracht dat gezag met zich mee en toegang tot de hoogste ambten van het land. Daarom genoten schrijvers veel prestige. Ze pasten de wet toe, inden belastingen en zagen toe op de uitvoering van overheidsprojecten.

---

⁴³ WILKINSON, T., Het Oude Egypte in woord en beeld, Tirion, Baarn, 2006, blz. 126 – 128.

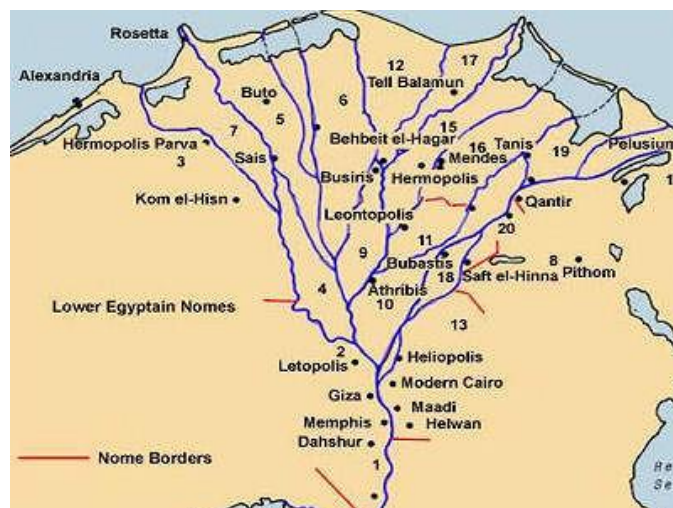
3.2 Het regionaal bestuur

Het Oude Egypte was verdeeld in bestuurlijke provincies ofwel gouwen. Deze gouwen ontwikkelden zich uit dorpsgemeenschappen die in de loop der tijd fuseerden tot grote districten of provincies. Het Oudegyptische woord voor district was 'sepat', dat verwees naar een stuk land met irrigatiekanalen. Opper-Egypte telde 22 gouwen met redelijk vaste grenzen. Neder-Egypte bestond oorspronkelijk uit 16 gouwen. De grenzen van de Neder-Egyptische gouwen stonden minder vast. In totaal had men 42 gouwen.

Elk gouw had een onafhankelijke bestuur met aan het hoofd een nomarch of gouvorst. Een gouvorst werd formeel benoemd door een farao maar in de praktijk werd het ambt vaak overgeërfd binnen een familie. De belangrijkste taken van de gouvorsten waren het werven van arbeidskrachten voor de staat en het innen van belastingen. Dit gebeurde op basis van de kadastrale indeling van het land. De hoogte van de belastingen werd vervolgens bepaald op basis van de waarde van het bevoelde, vruchtbare land. De gouvorsten rapporteerden aan de vizier. Hij bepaalde uiteindelijk de hoogte van de belastingen en de hoeveelheid arbeiders die per gouw geleverd moest worden.⁴⁴

Figuur 17: overzicht gouwen Opper-Egypte⁴⁵

Figuur 18: overzicht gouwen Neder-Egypte⁴⁶

⁴⁴ PRAGT, H., *Kemet: het Oude Egypte uitgelegd*, internet, geraadpleegd op 8 mei 2014, (<http://www.kemet.nl/gouwen-in-het-oude-egypte>).

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ Idem.

3.3 Het leger

Het Oudegyptische woord dat wordt vertaald als 'leger' verwijst naar elke in de vorm van een expeditie georganiseerde groep mannen, of die nu nodig was voor mijnbouw, steenhouwerij of oorlog. Hoewel militaire dienstverbanden al in de predynastische tijd worden genoemd, lijkt Egypte geen staand leger te hebben gehad tot op zijn vroegst het Middenrijk en geen centraal georganiseerd nationaal leger tot het Nieuwe Rijk. Voor het Middenrijk werden soldaten gerekruteerd uit elke gouw, steeds als er een leger nodig was. Legers konden op die manier op de been worden gebracht. Zelfs in deze vroege periode werden Egyptische soldaten aangevuld met grote aantallen buitenlandse huursoldaten, veel van hen uit Nubië. Huursoldaten bleven een belangrijk deel van het Egyptische leger vormen gedurende de hele periode der farao's.⁴⁷

3.3.1 De bewapening

De boog was het belangrijkste lange-afstandwapen en werd te alle tijden gebruikt. In de archaische periode werd de samengestelde horenboog gebruikt. Deze bestond uit twee antilopenhorens, samengehouden door een houten middenstuk. Wat later kwam de houten boog in gebruik. Gedurende de tweede tussenperiode werd de samengestelde boog vanuit Azië geïntroduceerd. Deze was gemaakt van dunne reepjes verschillende materialen en bezat een grote kracht en reikwijdte. Als deze boog werd gespannen, kreeg hij een driehoekige vorm. De pijlkoker was vanaf het Oude Rijk in gebruik. Tijdens de hele Egyptische geschiedenis diende men zich van de speer. De knots had een knop die in vorm kon variëren: zij was in de voordynastische periode het krachtigste wapen in de strijd van man tegen man. Na verloop van tijd werd zij vervangen door de strijdbijl met een koperen blad. Sommige halfcirkelvormige bijlbladen verschilden weinig van de gereedschappen van ambachtslieden uit die tijd, maar al onder het Oude Rijk verscheen er een gespecialiseerd smal type. Deze bijl én de geschulpte bijl waren de kenmerkende wapens van het Middenrijk. In de tweede tussenperiode verscheen een nieuw soort strijdbijl met een smal blad en daardoor een veel groter doordringingsvermogen, waarschijnlijk een inheemse ontwikkeling. De scimitar was een sikkelvormig Aziatisch wapen en werd op dezelfde wijze gebruikt als de Egyptische strijdbijl: meer om te snijden of te doorboren dan om te hakken. De scimitar komt voor vanaf het Nieuwe Rijk. Knuppels en werpstokken bleven in alle tijden in zwang, evenals dolken. Fysieke bescherming verkreeg men dankzij het schild, waarvan reeds het einde van de voordynastieke periode melding wordt gemaakt. Een licht soort harnas voor maar het gebruik hiervan bleef beperkt. De strijdwagen was tweewielig. Hij werd pas tijdens de tweede tussenperiode in Egypte geïntroduceerd. Het was een licht voertuigje van hout met bekleding van leer en enkele metalen bestanddelen. Twee soldaten vormden de bemanning: de wagenmenner en een soldaat die met boog en speer was bewapend en een schild droeg. De voornaamste bijdrage van de strijdwagen tot de krijgstechniek was zijn mobiliteit en het verrassingselement dat daarmee samenhangt: tijdens de aanval naderden de strijdwagens in volle snelheid en terwijl zij langs de vijandelijke linies stoven, schoten de boogschutters hun pijlen af. De strijdwagen was op geen enkele manier gepantserd en was daarom niet geschikt voor een directe aanval. Zodra echter de vijandelijke linie verbroken was, waren de strijdwagens dienstig bij het achtervolgen en bestoken van de verspreide infanteristen.⁴⁸

⁴⁷ WILKINSON, T., Het Oude Egypte in woord en beeld, Tirion, Baarn, 2006, blz. 137 -138

⁴⁸ BAINES, J., Atlas van het Oude Egypte, Elsevier, Amsterdam, 1981, blz. 202 – 203.

Figuur 19: Oudegyptische pijl en boog en pijlkoker.⁴⁹

Figuur 20: Oudegyptische dolk.⁵⁰

Figuur 21: Oudegyptische strijdbijl.⁵¹

Figuur 22: Oudegyptische scimitar.⁵²

⁴⁹ DOLLINGER, A., *Pharaonic Egypte*, internet, geraadpleegd op 3 februari 2014, (<http://www.reshafim.org.il/ad/egypt/weapons/index.html>).

⁵⁰ Idem.

⁵¹ Idem.

⁵² Idem.

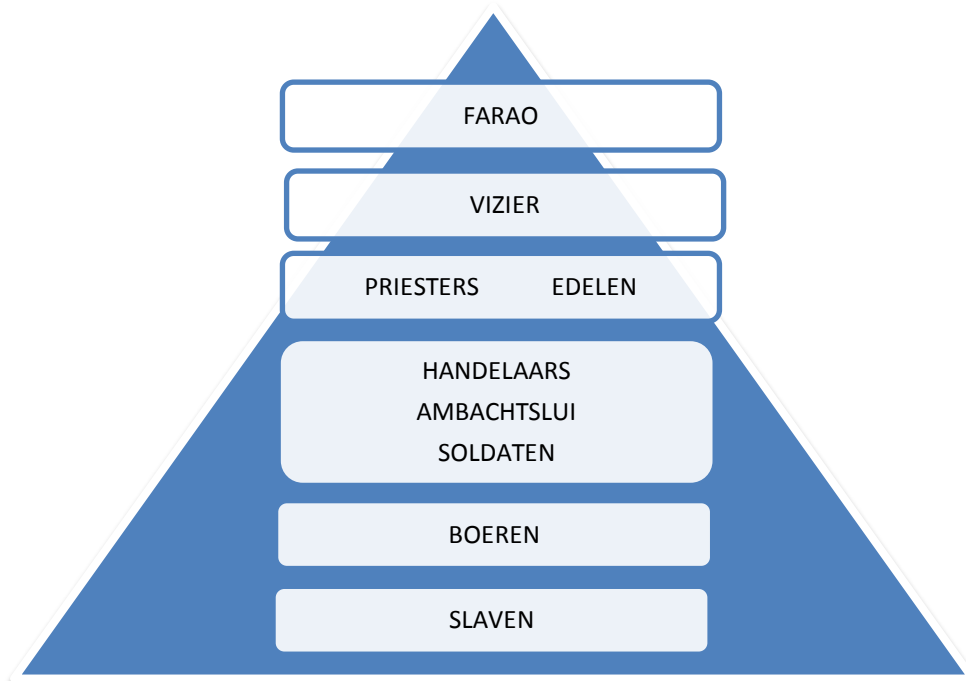
Figuur 23: Oudegyptische strijdwagen, Reliëf van Ramses II in Aboe Simbel vechtend in de slag bij Kadesh (1274 v.C.) met twee boogschutters, waarvan een de teugels om zijn lijf heeft gebonden om zijn handen vrij te maken.⁵³

⁵³ BESTOCK, L., Fighting Pharaohs: Ancient Egyptian Warfare, internet, geraadpleegd op 7 februari 2014, (<http://proteus.brown.edu/fightingpharaohs10/9985>).

4 Sociaal

4.1 De sociale piramide

De Egyptische samenleving kan men zich voorstellen als een piramide met verschillende lagen. Aan de top van deze sociale piramide stond de farao. Onder de farao, nam de vizier plaats. Daarna had men een kleine groep van priesters en edelen. Handelaars, ambachtslui en soldaten vertegenwoordigden de middelste laag. Daaronder kwam de grootste groep: de boeren. Als laatste had men de slaven.

Figuur 24: Sociale piramide van de Oudegyptische samenleving.

4.1.1 Farao

De farao was de belangrijkste persoon in het Oude Egypte. Men noemt koningen en koninginnen uit de het Oude Egypte 'farao', afgeleid van 'per-aa' wat 'groot huis' betekent en verwijst naar het paleis van het koninklijk paar. Dit is vergelijkbaar met de uitdrukkingen 'Witte Huis' of 'Kremlin' waarmee men respectievelijk de leiders van de Verenigde Staten of Rusland bedoelt. Hij was de absolute heerser van het land. Hij stond aan het hoofd van de regering, van de rechtspraak, van de godsdienst en was in oorlogstijd de opperbevelhebber van het leger. Daarnaast geloofden de Egyptenaren dat de farao de vertegenwoordiger van de goden op aarde was. Daarom trad hij op als bemiddelaar tussen de goden en de mensen. Alleen hij kon met de goden in contact komen.⁵⁴

4.1.2 Vizier

De vizier of de tjati was de persoonlijke assistent van de farao. De Egyptische benaming betekent 'belangrijkste burger van het land'. Hij stond in voor het dagelijks bestuur van het rijk. De controle over de uitvoerende macht lag bij de vizier. Hij beheerde alle juridische zaken en was verantwoorde-

⁵⁴ ADAMS, X., CUPPENS L., Anno 1, Van In, Wommelgem, 2002, blz. 67.

lijk voor een aantal zaken zoals de gouwen en de gouvorsten, de graanschuren en schathuizen, de kanaalsluizen en de bouw van het koningsgraf. Moest de farao onbekwaam zijn, was de vizier ook de plaatsvervanger van de farao.

4.1.3 Priesters

Priesters waren de tussenpersonen tussen de goden en de mensen. Deze priesters hadden diverse functies, waaronder het verzorgen en bouwen van de tempels, het uitvoeren van de dagelijkse rituelen, onderwijzen van elitekinderen, registers bijhouden, administratie van de tempeleigdommen, optreden als magiër of arts enzovoorts. Ze leefden doorgaans op een vergelijkbare manier als het gewone volk. Priesters en priesteressen waren in principe getrouwd en woonden in de dorpen of steden naast het gewone volk.

Priesters werden in eerste instantie gewijd door middel van rituele zuiveringen en zalvingen. Het lijkt aannemelijk dat zij daarnaast een eed van zuiverheid en gehoorzaamheid aflegden. Er golden namelijk heel strenge regels wat betreft zuiverheid voor priesters. Hoewel de exacte regels per cultus verschilden, moesten de priesters vaak hun hoofd en gehele lichaam scheren, moesten zij hun nagels knippen en zich iedere dag meerdere malen ritueel reinigen en moesten zij zich laten besnijden. Ze mochten niet seksueel actief zijn zolang ze in functie waren. Daarnaast moesten ze op natron kauen om innerlijke zuiverheid te bewerkstelligen. De kleding van priesters die lager in rang stonden en het gewone volk, was vaak niet goed van elkaar te onderscheiden. Beiden droegen een Egyptische lendendoek. Priesters van hogere rang droegen opvallende kleding, zoals nagemaakte pantervellen.

De priesters wisselden elkaar af: elke groep van priesters vervulde twee maanden per jaar een bepaalde taak, waarna men rouleerde en een andere taak uit ging voeren. Iedere dag voerden de priesters de dagelijkse rituelen uit, welke aan de cultus van de dode farao verbonden waren. Deze rituelen vonden soms tot wel honderden jaren na het overlijden van de farao plaats. Het dagelijkse ritueel bestond uit een processie (wandeling) van de priesters rondom de piramide. Vervolgens verzorgde men het cultusbeeld in de nabije dodentempel door deze te zalven met geurige oliën, aan te kleden en te voeden. Het voeden bestond uit het neerleggen van voedseloffers, welke na enige tijd weer verwijderd werden en verdeeld werden onder het volk. Als beloning voor hun diensten ontvingen priesters meestal een deel van de goederen die werden aangeboden aan een tempel- of grafcultus.⁵⁵

Ook de mensen die niet tot priester benoemd werden, waren actief betrokken bij de dagelijkse rituelen. Zo woonden zij processies bij en hielpen bij het aanbieden van offers aan te bieden. Hoewel het cultusbeeld enkel te bereiken was door de hoogstgeplaatste priesters waren andere heiligdommen van de god doorgaans voor iedereen toegankelijk. Hier konden de mensen de goden om gunsten vragen.

4.1.4 Edelen

De edelen in de Egyptische maatschappij waren vaak familie of vrienden van de farao, priesters, schrijvers, dokters of belangrijke militairen. Ze werden vaak aan het hoofd van een provincie gezet door de farao en werden verantwoordelijk gesteld voor het reilen en zeilen van deze provincie. De

⁵⁵ WILKINSON, T., Het Oude Egypte in woord en beeld, Tirion, Baarn, 2006, blz. 194 – 195.

belangrijkste taak van de oude Egyptische adel was het houden van toezicht op de landen die werden bewerkt door de boeren. Zij waren ook verantwoordelijk voor het maken van de lokale wetten en handhaven van de orde. De positie van adel was erfelijk in een poging om hun loyaliteit tot de farao te verzekeren. De farao gaf land en bezittingen aan de edelen en graven in de buurt van zijn eigen piramide. Deze werden dan bevoorrad met goederen en ondersteund door de farao. De farao's zegen was nodig opdat de adel kon hopen op een soort van onsterfelijkheid te bereiken na de dood.

4.1.5 Schrijvers

In het Oude Egypte was slechts een klein deel van de bevolking geletterd. Het merendeel was analfabeet. Naar schatting kon slechts één procent van de oude Egyptenaren lezen en schrijven. Zoals bij vele ambachten het geval was, ging het schrijversvak vaak over van vader op zoon. Logischerwijs was het voornamelijk de rijke elite die zich kon veroorloven de zonen naar school te sturen. De opleiding van de potentiële schrijvers begon al op jonge leeftijd. De kinderen gingen vermoedelijk vanaf vier of vijf jaar naar school. Deze opleiding duurde tien tot twaalf jaar, waarna ze konden beginnen als assistent-schrijver. De school werd 'per-anch' genoemd, wat 'huis van het leven' betekent. De scholen bevonden zich veelal bij een tempel en de lessen werden gegeven door priesters. Uiteraard moesten leerlingen tijdens hun opleiding het hiërogliefenschrift leren. Naast het hiërogliefenschrift moesten de leerlingen ook het hiëratisch schrift volledig beheersen. Het hiëratisch is het snelschrift van de hiërogliefen.

Schrijvers stonden in hoog aanzien en waren uitermate belangrijk voor de Oudegyptische economie. Ze werkten in alle delen van het land en hadden met alle mogelijke beroepsgroepen wel iets te maken. Zonder schrijvers om de oogst te noteren, kon er geen belasting worden vastgesteld. Zonder schrijvers die noteerden hoeveel belasting er werd betaald, waren er geen inkomsten voor de tempels. Zonder schrijvers die opschreven wat de inkomsten voor de tempels waren, konden er geen priesters worden betaald om de goden te dienen. Zo hielden zij de staat op orde door een uitgebreide administratie van werkzaamheden en wetenswaardigheden bij te houden. Naast vakkennis moest een schrijver zich ook verdiepen in de wijsheidsleren en werd hij geacht die na te leven: rechtvaardigheid tegenover zwakkeren en gehoorzaamheid aan hoger geplaatsten, golden als uiterst belangrijke verworvenheden. Ze werden gekoesterd en hun werkzaamheden werden beloond met onder andere goud en edelstenen. In het arbeidersdorp Deir el-Medina was het de schrijver die alle correspondentie bijhield. Hoewel de opzichter alle beslissingen nam, was het de schrijver die alles verwoordde naar de vizier en omgekeerd gaf de schrijver boodschappen van de regering door. Zijn werk hield tevens in dat hij dagelijks gebeurtenissen rond de graven en in het dorp moest rapporteren, bijvoorbeeld welke arbeiders afwezig waren, de prestaties die werden geleverd en welke functionarissen het graf bezochten. De vizier ontving hiervan een uittreksel. Ook vervulde de schrijver soms een bemiddelende rol bij conflicten. Indien er klachten van de arbeiders waren, verwoordde hij hun problemen en bij stakingen probeerde hij ze weer aan het werk te krijgen. Daarnaast was hij op vrije momenten in het dorp om testamenten op te maken, verkoopaktes op te stellen en eden af te nemen. De schrijvers behoorden tot de belangrijkste vertegenwoordigers van de regering.⁵⁶

⁵⁶ BAINES, J., *Atlas van het Oude Egypte*, Elsevier, Amsterdam, 1981, blz. 198 – 199.

4.1.6 Ambachtslieden

De ambachtslieden in het Oude Egypte waren doorgaans spinners, pottenbakkers, wevers, houtbewerkers, ... Ze werkten in efficiënte werkplaatsen met simpele technieken en middelen. Op de markt konden ze hun goederen ruilen voor andere goederen. Vaak werden deze ambachtslieden ingehuurd door de farao, de regering of de tempels. Ze waren echte meesters in hun vak, wat we kunnen afleiden uit verschillende beeldhouwwerken, bouwwerken, sierraden, ... die er zijn teruggevonden.

4.1.7 Soldaten

Het leven als infanterist in het leger van de farao bood kansen voor avontuur en carrière, maar het was geen luizenleventje. Zelfs voor vrijwilligers – die dus niet dienstplichtig waren – was er een zware training die gekenmerkt werd door lijfstraffen. De soldaten moesten door plundering en diefstal hun brood en water zelf zien te bemachtigen. Zo kwam het voor dat bij veldslagen de troepen zich meer bezighielden met het plunderen van bezittingen van de vijand dan met de inname van de stad. Een deserteur wist dat zijn familieleden waarschijnlijk gevangen werden gezet totdat hij weer bij zijn eenheid terugkeerde. De Egyptische rekruten werden slecht behandeld, maar het lot van de buitenlandse krijgsgevangenen die zich gedwongen bij het leger moesten aansluiten, was nog veel slechter. Ze werden gebrandmerkt en geregistreerd en zelfs besneden om hen tot 'Egyptenaar' te maken. Alleen als ze een leven lang in actieve dienst wisten te overleven, hadden ze uitzicht op een waardige pensionering en konden ze een stuk land bewerken dat hun door de staat was toegewezen.⁵⁷

4.1.8 Boeren

De boeren vormden het grootste gedeelte van de Oudegyptische samenleving. Zij dienden het land te bewerken zodat er voldoende voedsel was voor henzelf en de ander bevolkingsgroepen. Wanneer de Nijl overstroomde hadden zij echter nog geen rust. Zij dienden dan mee te werken aan de bouw van bouwwerken zoals piramides en tempels. Een andere optie was dat ze werden ingeschakeld in de mijnen.

4.1.9 Slaven

De allerlaagste sociale klasse was de klasse van de onvrijen oftewel slaven. Deze slaven waren krijgsgevangenen, buitenlanders of mensen die door armoede of schulden gedwongen waren zichzelf te verkopen. Het konden ook afstammelingen zijn van deze personen. Zij hielpen bij grote bouwwerken, bij de landbouw en in de mijn- en steengroeven. Het is echter een fabeltje dat de onvrijen verantwoordelijk zijn voor de bouw van de piramides. Ongetwijfeld zullen zij hieraan meegewerkt hebben, maar de piramides werden vooral gebouwd door geschoolde werkkrachten. Dit heeft men kunnen afleiden uit de technische aspecten van de piramides en doordat er vlees en vis is teruggevonden in verschillende arbeidersdorpen aan de rand van het plateau van Gizeh. Deze voeding kregen de slaven immers niet te eten.⁵⁸

---

⁵⁷ WILKINSON, T., *Het Oude Egypte*, Anthos, Amsterdam, 2011, blz. 15 – 16.

⁵⁸ PRAGT, H., *Kemet: het Oude Egypte uitgelegd*, internet, geraadpleegd op 11 december 2013, (<http://www.kemet.nl/gouwen-in-het-oude-egypte>).

4.2 Wonen in het oude Egypte

In Egypte dienden stenen alleen voor de bouw van tempels en piramiden. De woningen zowel die van de armen als van de rijken, werden opgetrokken van tichels, hout of riet. De arme mensen op het platteland hadden eerder een huis van riet dan van hout of tichels want dat was te duur. Tichels, een soort baksteen, verkreeg je door blokken klei, vermengd met stro, in de zon te laten verharderen.

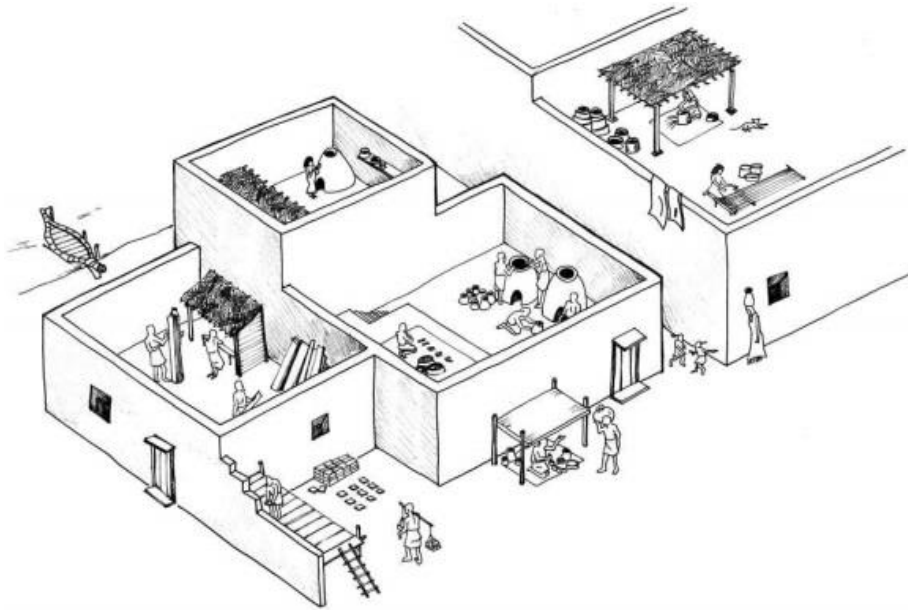
De boeren en de ambachtslieden woonden in eenvoudige vierhoekige huizen van tichels. Deze huizen vonden plaats in een dorp dat bestond uit een hoofdstraat met zijstraten en had een regelmatig grondplan. Sommige ambachtslieden kregen een betere woning in een van dezelfde rijwoningen gelegen langs een rechthoekige binnenplaats. Het had ongeveer zeventig identieke huizen die als rechthoekige doosjes gebouwd waren. Arbeidershuizen in Egypte hadden een inkomhal, een woon- en slaapplek en achterin een keuken. Normaal gezien was er ook een trap naar het dak, dat in het zonnige en warme Egyptische klimaat als een uitbreiding van het huis diende.

Zeer rijke Egyptenaren woonden in een huis omgeven door hoge muren en door mooi aangelegde tuinen. De constructie was eenvoudig: er was een centraal gelegen vertrek met hogere muren dan de rest van het huis zodat er bovenaan openingen konden worden uitgespaard, waarlangs het vertrek verlicht en verlucht werd. De verblijven van het personeel, de keukens, de werkplaatsen, de voorraadkamers, de graansilo's en de stallen stonden los van de woning. In die woning waren talrijke vertrekken: een hal, een huistempel, een woonruimte, ontvangst- en gastenkamers, slaap- en badkamers en toiletten.

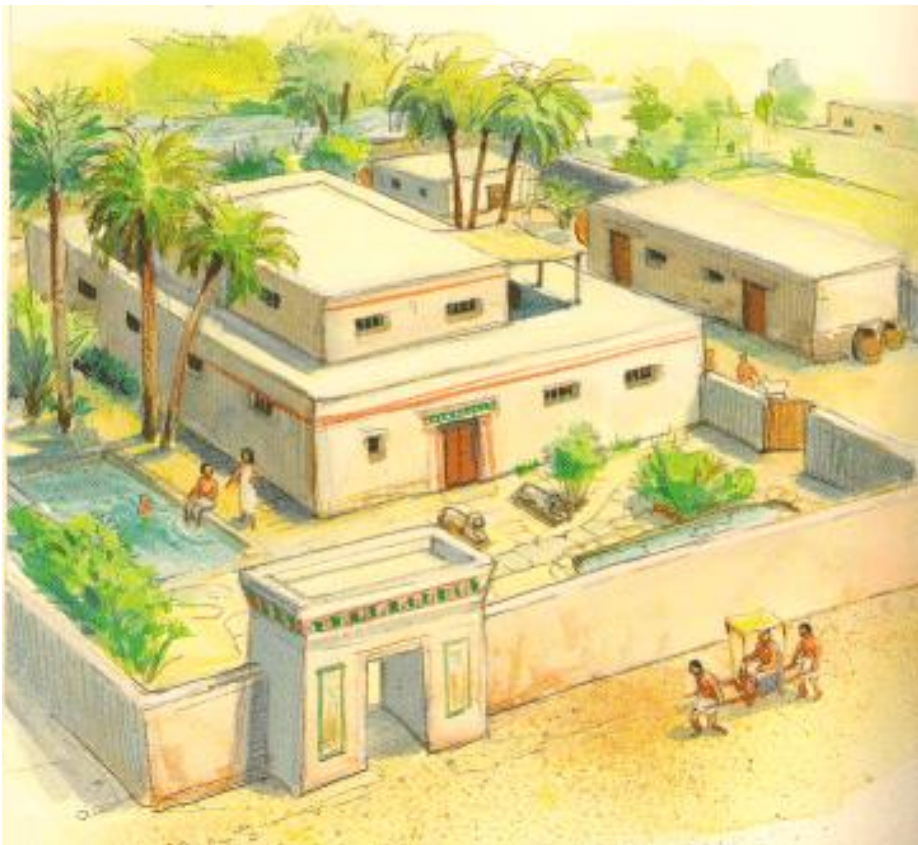
De meubelen in de Egyptische huizen waren meestal erg eenvoudig. Er lagen matten op de grond die ook als matras konden dienen. De witgewassen muren waren versierd met geverfde linnen kleden of wandtapijten. Er waren stoelen, bedden en kleine tafels. Kleding en huisraad werden opgeborgen in kisten, voedsel en drank in grote kruiken. Met olielampen werd voor verlichting gezorgd. De bedden stonden op pootjes om de slapers te beschermen tegen het kruipende ongedierte van de woestijn.⁵⁹

---

⁵⁹ NEUTEAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 32 – 42.

Figuur 25: Reconstructie huis van een arme Egyptenaar.⁶⁰

Figuur 26: Reconstructie huis van een rijke Egyptenaar.⁶¹

⁶⁰ FEMTECH MEDIA INC., Middle Class house, internet, geraadpleegd op 22 december 2013, (<http://tc2.ca/sourcedocs/picture-sets/topics1/ancient-egypt/daily-life.html>).

⁶¹ NOUR, Z., Town Houses, internet, geraadpleegd op 2 november 2013, (<http://www.perankhgroup.com/Hotttuse.gif>).

4.3 Eten in het Oude Egypte

Over het algemeen was het eten van de Egyptenaren redelijk gevarieerd. De basis van alle maaltijden bestond uit brood en bier. Hiermee betaalde men ook arbeiders in de steengroeve of van grote bouwprojecten. Arm en rijk, beide aten brood en dronken bier bij elke maaltijd. De Egyptenaren werden zelfs 'broodeters' genoemd door hun buurlanden. Voor dit brood werd het graan gemalen tot bloem. De Egyptenaren hadden geen wind- of watermolens om dit te doen. De Egyptische vrouwen deden dit met de hand, met behulp van speciale slijpstenen. Hier werd water aan toegevoegd en dit alles werd gebakken in de een oven. Omdat het graan gemalen werd met behulp van een steen, braken er regelmatig stukken af waardoor er steengruis in het brood zat. Hierdoor kunnen archeologen verklaren waarom vele mummies een probleem hadden aan hun tanden. Hun nationale drank noemde men henket. Henket was een soort bier met ene lage alcoholgehalte dat gemaakt werd van brood en water dat men samen liet gisten. Hieraan werden soms kruiden, honing, dadels of honing toegevoegd om het drankje een zoetere smaak te geven. Dit bier werd zowel in private huizen als in brouwerijen gebrouwen. Ook wijn werd genuttigd, al was het als prestigieuze drank voorbehouden aan de rijkere leden van de samenleving. Na het plukken werden de druiven geperst, hetzij in een doek die werd gedraaid tussen twee staken, hetzij door ze met de voeten te vertrappelen. Het sap werd vervolgens in vaten gegoten om te gisten en ten slotte in aardewerken kruiken gedaan waar het kon rijpen. Op deze manier werd zowel rode als witte wijn gemaakt, soms op smaak gebracht met extra ingrediënten. De Egyptenaren maakten ook andere alcoholische dranken van gegiste dadels, vijgen en granaatappels. De schouder van een wijnkruik was meestal voorzien van inscripties met details over de wijn die erin zat, waaronder variëteit, wijngaard, datum, productieleider en eigenaar. Tevens dronken de Egyptenaren ook melk en wijn.⁶²

Figuur 27: Model van graanmaalster.⁶³

⁶² HART, G., *Ooggetuigen: Egypte*, Standaard, Antwerpen, 1991, blz. 48 – 49.

⁶³ PRAGT, H., *Kemet: het Oude Egypte uitgelegd*, internet, geraadpleegd op 6 oktober 2013, (<http://www.kemet.nl/voedsel>).

Naast brood en bier, werd er ook vlees of vis gegeten. Zo aten de rijkere mensen meer vlees terwijl de armere meer vis aten. Buiten vlees stond gevogelte zoals eend op het menu. De rijken hielden ook wel van exotische vlees, bijvoorbeeld van de antilopen, terwijl armeren slechts bij speciale gelegenheden vlees konden verorberen. Na het slachten van dieren, dat achter de huizen plaatsvond, werd het vlees vrijwel onmiddellijk bereid. Wilde men het vlees conserveren voor later gebruik, dan werd het gepekeld of gedroogd. Er was in de meeste keukens ook een drie- of vierpotige tafel aanwezig, die werd gebruikt om vis en vlees op te snijden. Maaltijden die werden gekookt, gestoomd, geroosterd of gebakken, werden in een halfopen keuken achterin het huis bereid. Hier stond een ronde oven waarvan de bakruimte vrijwel direct op de vloer lag. De Oude Egyptenaren moesten het doen met simpele keukengereedschappen zoals stampers, vijzels en zeven. In gewone gezinnen werd het eten door de huisvrouw bereid. Rijkere Egyptenaren hadden bedienden om het werk in de keukens te doen en een kok om het eten te bereiden. De Egyptenaren aten aan lange tafels, met de toppen van hun vingers. Men waste de handen voor en na het eten in kommen met water. Gewone mensen aten van aardewerken schalen maar de rijken kregen alles opgediend op schalen zilver, brons of zelfs goud.⁶⁴

Een belangrijk onderdeel van de voeding, vooral in de onderste lagen van de maatschappij, waren peulvruchten zoals linzen, tuinbonen, erwten, kikkererwten en hoornklavers. De menukaart van de rijkere mensen vertoonde meer afwisseling. Hierop vinden we een veelheid van groenten zoals waterkers, postelein, latuw, uien, knoflook en pompoenen. Geliefde fruitsoorten waren druiven, vijgen, dadels, granaatappels en noten.⁶⁵

---

⁶⁴ HASLAM, A., PARSONS, A., *Leven Verleden: het Oude Egypte*, Corona, 1999, blz. 28 – 29.

⁶⁵ PRAGT, H., *Kemet: het Oude Egypte uitgelegd*, geraadpleegd op 6 januari 2014, (<http://www.kemet.nl/voedsel/>).

4.4 Kleding in het Oude Egypte

Omwille van het klimaat droegen de Egyptenaren lichte en koele kleding dat om het lichaam werd gedrapeerd. Deze werden gemaakt van linnen dat werd geweven van de vezels van de vlasplant. De jonge groene stengels leverde de fijnste stof. Van de oudere en gele stengels werden sterk linnen gemaakt voor alledaagse dingen zoals touw en matten. De kledij was vaak in een witte kleur. Soms werd de kledij geverfd door planten zoals knollen of bieten maar deze kleuren liepen snel uit door de zon. Het gewone volk droeg simpele kleding van grof linnen. Mannen droegen enkel een shenti (lendendoek) tot aan de knie. Deze werd aan de middel vastgemaakt met een riem of een knoop. Bij hooggeplaatste personen was de shenti vaak gedeeltelijk of geheel geplooid. Deze plooiën maakte men met stijf sel of was. De vrouwen droegen lange, nauwsluitende hemdjurken. Edele vrouwen verfraaiden zich door erboven heel dunne (en soms doorzichtige) mantels en toga's op te dragen. Net als tegenwoordig waren model en lengte afhankelijk van de mode. Natuurlijk was het linnen bij de farao's fijner dan het linnen of weefsel bij het gewone volk. Als het kouder werd, droeg men ook wollen kledij.

De farao droeg een soort kilt versierd met koningssymbolen. Hierboven droeg hij een hemdvormig gewaad. Hij onderscheidde zich doordat hij de koninklijke attributen droeg. Deze bestonden uit een heka (gekromde scepter) en de nachacha (soort van zweep). Deze duiden aan dat de persoon de macht en anderen aan zich kon onderwerpen. Ze stammen af uit vroegere tijden toen de Egyptenaren als nomaden door de woestijn zwierven. Met de zweep dreven ze de kudde vee samen en met de haak van de staf vingen ze de dieren aan de achterpoten – de farao als opperste herder. Uit deze vroege tijden stamde waarschijnlijk ook het dierenvel dat tot de ceremoniële kledij van de farao behoorde. Tevens had men een aantal kronen die de farao droeg, afhankelijk van de gelegenheid (zie 3.1.2 De koning). Verder wordt hij meestal afgebeeld met een kort gewoven schort van wit linnen en een verstevigde hoofddoek, die in de nek tot een vlechtachtige wrong was samengedraaid. Voor ceremoniën werd de koning een smalle gevlochten kinbaard omgebonden. In deze ceremoniële kleding, die we nu nog op vele tempelmuren kunnen bewonderen, zag het volk zijn koning alleen bij grote processies. De rest van de tijd leefde hij afgeschermd in zijn paleis. Aan de leidende elite verscheen hij binnen het paleis in feestelijke kleding.⁶⁶

De koningin droeg een lange kalasiris met een gordel die twee keer om het lichaam werd gewikkeld van voren werd vastgeknoopt en waarvan de uiteinden tot bijna op de grond hingen. Ook droeg zij de koninginnenkap: deze had de vorm van een valk met de vleugels naar beneden geklapt en de kop naar voren. Het koningspaar droeg een met edelstenen versierde halskraag. De vrouw van de farao, die evenals de farao kaalgeschoren was, droeg een pruik met geborduurde haarbanden versierd met lotusbloemen. Zij droeg boven haar hoofd een parfumketeltje van was. Deze smolt langzaam en verspreidde zo een aangename geur.

Een priester droeg net zoals de farao een soort kilt, zij het dan wel dat deze langer was. De priesters schoren zich elke dag volledig kaal om zuiver voor de godheid te verschijnen. De hogepriester onderscheidde zich van de gewone priesters door het dragen van een luipaardenvel. De schrijvers droegen

⁶⁶ HASLAM, A., PARSONS, A., Leven Verleden: Het Oude Egypte, Uitgeverij Corona, 1999, blz. 10 – 17.

dan weer enkel een kilt of lendendoek. Men kon men herkennen aan het schrijfpallet dat ze bij zich droegen.

De soldaten droegen een kilt. Voorts droegen ze een schild dat gemaakt was van leer om zich te kunnen beschermen. Kinderen droegen zelden kleren.⁶⁷

Tot circa 1500 v.C. was het in Egypte heel normaal om op blote voeten te lopen. Schoenen werden gezien als statussymbool en niet als een gebruiksvoorwerp. Het model van de sandaal was voor arme en rijke mensen meestal hetzelfde, maar echt verschil bestond uit de versieringen en het materiaal waarvan ze waren gemaakt. Leer en papyrus waren duur, gevlochten riet en palmbast niet.

4.4.1 Sieraden

Om de eenvoud van hun kleren te compenseren, droegen de Egyptenaren verschillende sieraden zoals halsbanden en –kragen, gordels, enkelbanden, armbanden, hoofdbanden en ringen. Zowel de armen als de rijken, zowel mannen als vrouwen, al zijn er wel verschillen. Zo werden de sieraden van de armen eerder vervaardigd uit glas en faience of aardewerk. Terwijl de sieraden van de rijken bestonden uit kostbare materialen zoals goud en halfedelstenen. Buiten een decorerende functie hadden deze sieraden ook een religieuze functie. Ze dienden immers als amulet om de eigenaar ervan te beschermen. De bekendste amulet is ongetwijfeld de scarabee. Scarabee is de naam van de mestkever, waarvan de heilige pillendraaier de bekendste is. De scarabee werd in het Oude Egypte als een heilig dier beschouwd. De Egyptenaren dachten dat de kevers spontaan uit mestballen ontstonden omdat men toen nog niet wist dat de kever eieren legt in de mest en dat de larve in de mestbal verpopt en uitkomt. De Egyptenaren zagen in de mestkever ook het symbool van de eeuwige kringloop van het leven.

4.4.2 Haartooi

De oude Egyptenaren besteedden veel aandacht aan hun uiterlijk en haar was daarvan een belangrijk facet. Meestal werd het haar afgeschoren, zowel bij de vrouwen als bij de mannen. Zo was het ook makkelijker om de pruik van hun keuze te dragen. Deze waren vooral in zwang onder de elite. Zware schouderlange pruiken voor vrouwen zouden hun seksuele aantrekkingskracht vergroten. Voor mannen genoten kortere pruiken doorgaans de voorkeur. Pruiken werden meestal gemaakt van mensenhaar, opgevuld met plantaardige vezels. Ze werden met bijenwas vastgeplakt. Zowel pruiken als natuurlijk haar werden geparfumeerd met wierook. Snorren en korte baarden waren in het Oude Rijk populair onder hoge ambtenaren. Vanaf het Nieuwe Rijk lieten priesters hun hoofd kaalgeschoren omwille van rituele reinheid. Kinderen droegen hun haar tot hun adolescentie in een specifieke jeugdlok. Hierbij werd het haar afgeschoren op een enkele, gevlochten lok na die opzij van het hoofd neerhing.⁶⁸

4.4.3 Cosmetica

Het gebruik van make-up, vooral rond de ogen was een van de kenmerken van de Oudegyptische cultuur. Met kohl smeerden ze hun wenkbrauwen in, omljnden ze hun ogen en maakten ze hun

---

⁶⁷ HART, G., *Ooggetuigen: Egypte*, Standaard, Antwerpen, 1991, blz. 54 – 55.

⁶⁸ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2011, blz. 32 – 42.

wimpers donkerder. Kohl werd aangebracht om de ogen te beschermen tegen de zon en infecties door insecten maar natuurlijk ook om esthetische redenen. Deze verf werd gemaakt van galena dat een zilverig zwarte kleur gaf. Er werd ook groene oogverf gebruikt, gemaakt van malachiet. Egyptische vrouwen verfden hun lippen en wangen met rouge, gemaakt van rode oker. Henna werd gebruikt om het haar, maar ook vinger- en teennagels te verven. Crèmes en zalven om de huid te verzorgen waren populair en werden gemaakt van diverse plantenextracten.

4.4.4 Hygiëne

Hygiëne was zeer belangrijk in het Oude Egypte. De meerderheid van de Egyptische bevolking baadde in de Nijl of kanalen en vijvers. Alleen de elite kon zich in hun huis of een bad of een douche voorloven. Als zeep gebruikte men natron of speciale waspasta's die tegelijkertijd een huidverbeterende werking hadden. Ze bestonden uit dierlijke of plantaardige vetten vermengd met kalksteen. Voor het verdoezelen van onaangename lichaamsgeuren gebruikte de Egyptenaren vooral aromatische stoffen zoals wierook, aluin en mirre. Deze werd vervolgens gewoon op de huid gewreven.

Figuur 28: Edelman met een halskraag van edelstenen.⁶⁹

Figuur 29: Arme mensen droegen simpele kleding van grof linnen.⁷⁰

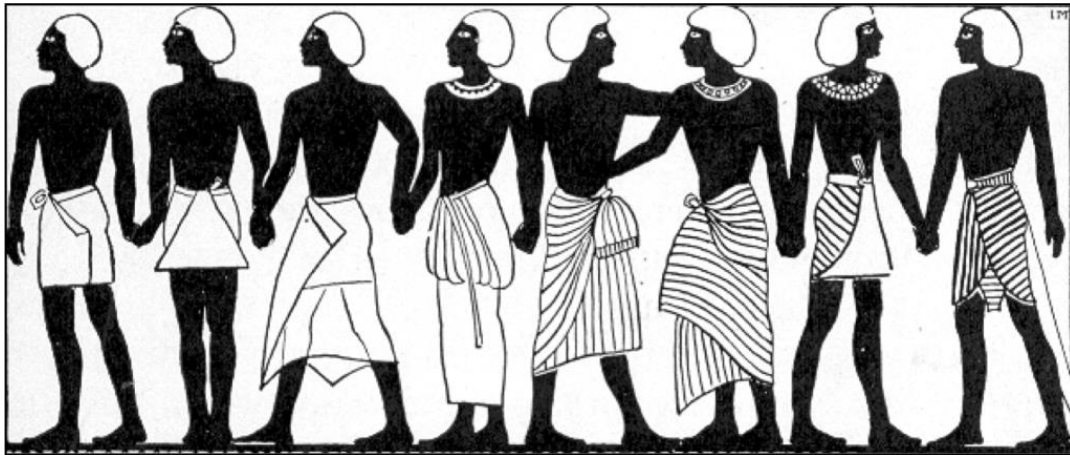

Figuur 30: Edelvrouw met een jurk van doorschijnende stof.⁷¹

⁶⁹ FIRDIANA, D., Dita's pensieve, internet, geraadpleegd op 19 januari 2014, (<http://di-ta.com/fashion-in-ancient-egypt>).

⁷⁰ Idem.

⁷¹ Idem.

Figuur 91: shenti⁷²

Figuur 32: kalasiris⁷³

Figuur 33: halskraag⁷⁴

⁷² FIRDIANA, D., *Dita's pensieve*, internet, geraadpleegd op 19 januari 2014, (<http://di-ta.com/fashion-in-ancient-egypt>).

⁷³ Idem.

⁷⁴ Idem.

4.5 Familie

Een gezin bestond uit de ouders en de kinderen. De kindersterfte was groot. De geboorte en de vroege jeugd waren vol gevaren en vormden dan ook het brandpunt van veel religieuze gebruiken in de huiselijke sfeer. Een scala van spreuken en magische voorwerpen werden gebruikt om pasgeborenen te beschermen. Kinderen werden meestal tot hun derde jaar gezoogd. Hoe langer een kind bleef leven, hoe groter de kans dat het ook volwassen werd. Daarom kregen kinderen heel geleidelijk aan hun plaats in de samenleving en telden ze pas echt mee wanneer ze de pubertijd bereikten. Wanneer een man en een vrouw geen kinderen kregen, draaide hun huwelijk waarschijnlijk op een scheiding uit. Er zijn echter ook aanwijzingen gevonden waaruit blijkt dat kinderloze echtparen vaak een kind adopteerden.

Banden met overige familieleden waren oppervlakkig. Dat blijkt ook wel uit het feit dat Egyptenaren geen woorden hadden voor oom, tante, neef, nicht, enzovoorts. Desondanks beeldde men soms op grafstèles wel verre verwanten af naast de directe familie. Naast de familie woonden er in een huis van de beter gesitueerden ook de personeelsleden die een groot gedeelte van de werkzaamheden in huis verrichtten.

4.6 Het huwelijk

Het huwelijk gold als de algemeen geldende leefvorm. Had de man een passende leeftijd bereikt om een familie te onderhouden, dan stichtte hij een gezin. Meisjes stapten op hun twaalfde levensjaar reeds in het huwelijk. Bij jongens was dit gebruikelijk rond de leeftijd van vijftien jaar. De gemiddelde levensverwachting was dan ook maar veertig jaar.

Huwelijkscontracten kwamen er pas aan te pas in de 10de – 8ste eeuw v.C. Ze waarborgden de financiële zekerheid van de vrouw bij scheiding of overlijden van de man. Voor het familie-inkomen was in eerste instantie de man verantwoordelijk. De vrouw was op haar beurt verantwoordelijk voor de kinderen, het onderhouden en het opvoeden van de kinderen in overeenstemming met de levensstandaard van de echtgenoot. Huwelijken waren over het algemeen monogaam maar als een huwelijk kinderloos leek te gaan worden, nam de man gewoon een andere vrouw, bijvoorbeeld een slavin, erbij. De kinderen uit deze relatie hadden dezelfde juridische status als hun moeder.⁷⁵

4.7 De positie van de vrouw

De positie van de vrouw in het Oude Egypte wordt vaak onderschat. In de oude Egyptische samenleving was het opvallend dat vrouwen tijdens hun leven heel wat konden verwezenlijken in vergelijking met latere beschavingen. Zo mochten ze persoonlijke eigendommen bezitten, ze mochten scheiden en konden om alimentatiegeld vragen. Het leven van gewone vrouwen beperkte zich tot het huishouden. Omdat ze geen opleiding kregen was het normaal dat ze zich eerder op de achtergrond hielden. Rijke vrouwen, meestal uit de koninklijke familie werden door het gewone volk vaak als godinnen beschouwd. Zo kennen we de vrouwelijke farao Hatsjepsot, (15de eeuw v.C.) die zich met grootse bouwprojecten wist te bewijzen.⁷⁶

⁷⁵ CEUPPENS, MJ., e.a., Historia 1: Prehistorie Egypte, Pelckmans, Lommel, 2004, blz. 60 – 61.

⁷⁶ WENNIGER, T., e.a., Zo was het in het oude Egypte, De Hoeve, Amsterdam, 1988, blz. 15 -16.

4.8 Het onderwijs

Het schrift werd in Egypte circa 3000 v.C. ontwikkeld. Het was de belangrijkste ontwikkeling op het gebied van kennisoverdracht. De Egyptenaren gebruikten de hiërogliefen als geschreven taal. Het kostte echter veel moeite om het hiërogliefenschrift in de praktijk zoals op school te gebruiken vanwege de complexe tekeningen en symbolen. De rijke burgers hadden de mogelijkheid om hun zonen reeds vanaf de leeftijd van vier jaar een degelijke opleiding te geven. Het was de bedoeling dat de zoon later in de voetsporen van zijn vader zou treden. Hiervoor zond men hen naar de tempelschool. De onderwijzers van die tijd hadden de titel 'schrijver'. Zij kenden het geschreven woord en werden naast onderwijs ook gevraagd om belangrijke gegevens te noteren of een soort boekhouding bij te houden. Ze waren de belangrijke hoeksteen van de maatschappij voor het bijhouden van de voedselvoorraden, belastingen en vooruitgang van bouwwerken.⁷⁷

In de tempelschool schreef men meestal op papyrus, linnen of potscherven. Er werden net zoals bij ons verschillende vakken onderwezen. De belangrijkste waren geschiedenis, astronomie, meetkunde, rekenen en schrijven. Astronomie werd in elke tempelschool onderwezen. De Egyptenaren waren bezeten van de studie van sterrenbeelden en het universum. Bij de bouw van de piramiden was een goede kennis van astronomie cruciaal voor het slagen van het hele project. Om het noorden te bepalen gebruikte men twee sterren die rond de toenmalige poolster roteerden. Wanneer deze twee sterren in elkaars verlengde lagen, kon men met behulp van een soort schietlood het noorden nauwkeurig bepalen.

Dat de Oude Egyptenaren kennis hadden van de hogere wiskunde is op te maken uit hun monumentale bouwwerken. Wiskunde werd echter niet zo zeer bestudeerd als wetenschap, maar werd gezien als een praktische toepassing. Elk jaar na de overstromingen van de Nijl moesten de akkers worden opgemeten. Hierdoor verwierven de Oude Egyptenaren wiskundekennis die ze later toepasten bij de bouw van onder andere piramiden. Daarnaast werd mede door de ontwikkeling van het schrift een boekhouding en belastingstelsel uitgewerkt. De jongens verlieten de school op hun twaalfde, waarna ze meestal in de tempel een hogere functie kregen. Door dergelijke opleidingen verzekerden ze zich van een hoge status en levensstandaard. De meesten werden schrijver, dokter, bewaarder van de schatkist, priester of architect.

Naast de klassieke vlakken hadden velen zeer goede kennis van geneeskunde. Doordat ze bezeten waren door het leven na de dood en het bewaren van dode lichamen voor gebruik in het hierna maals, leerden ze door mummificatie veel over hoe het menselijk lichaam functioneerde. Bij onderzoek van de piramidebouwers is gebleken dat gewonden en zieken een uitzonderlijk goede verzorging kregen. Breuken en andere kwetsuren werden vakkundig verzorgd, zodat de gewonde arbeiders mist enig herstel alsnog verder konden werken.⁷⁸

⁷⁷ WENNIGER, T., e.a., Zo was het in het oude Egypte, De Hoeve, Amsterdam, 1988 blz. 16.

⁷⁸ WENNIGER, T., e.a., Zo was het in het oude Egypte, De Hoeve, Amsterdam, 1988 blz. 22-25.

4.9 Ontspanning

Muziek was zeer geliefd bij de Egyptenaren. Men gebruikte het tijdens feesten waarvan er heel wat scènes zijn teruggevonden op grafwanden. Maar ook bij dagelijkse bezigheden gebruikten de Egyptenaren muziek, zoals bij het plukken van druiven voor de wijn. Hoewel muziek door iedereen gespeeld kon worden, waren er voor de belangrijke activiteiten toch muziekgroepen. Het dansen daarbij werd hoofdzakelijk uitgevoerd door vrouwen. Buiten muziek en dans kwamen er op feesten acrobaten, goochelaars en verhalenvertellers aan bod.⁷⁹

De muziekinstrumenten van de Egyptenaren kan men onderverdelen in drie groepen, namelijk de snaar-, de blaas- en de slaginstrumenten. Zo kenden de Egyptenaren als snaarinstrument bijvoorbeeld een harp, een lier en een luit. Cimbalen, castagnetten, ratels en tamboerijnen vormen dan weer de snaarinstrumenten. Terwijl de blazers bestonden uit de fluit, de hobo en de klarinet. Priesteressen en edelvrouwen gebruikten tijdens deze activiteiten een gewijde ratel of een sistrum. Deze ratel stond in verband met de godin Hathor die de vertegenwoordiging van vreugde en liefde voor muziek en dans was.

Buiten feestvieren, hadden de Egyptenaren ook ontspanning tijdens het dagelijks leven. Er zijn graf-schilderingen teruggevonden waarop kinderen aan het spelen en zwemmen zijn in de Nijl, waar men aan het worstelen of aan het spelen met een tol is. Kleinere kinderen hadden dierenfiguren uit hout die men achter zich aan kon trekken. Door het trekken kon de mond van het dier open en toe gaan. Daarnaast hadden ze eenvoudiger speelgoed zoals poppen gemaakt uit riet en stro, rammelaars uit klei, ballen uit klei en knikkers. Balspel was populair. Uit grafschilderingen heeft men kunnen afleiden dat men deze ofwel individueel opgooide en terug opving of dat men, zittend op de schouders van een andere persoon, deze ballen naar elkaar toegooide.⁸⁰

Een spel dat bekend was bij de Oude Egyptenaren is het spel 'senet'. Letterlijk betekent dit spel 'passen' en het stelt dan ook de weg naar het hiernamaals voor. Dit spel werd meerdere keren aangetroffen in het graf van Toetanchamon. Ook volwassenen speelden dit spel. Bij dit spel is tactiek en inzicht nodig naast een dosis geluk. De juiste spelregels zijn niet volledig bekend, er zijn immers verschillende manieren om het spel te spelen.

'Mehen' was een andere spel dat de Egyptenaren speelden. 'Mehen' betekent letterlijk 'slang' en het speelbord ziet er uit als een opgerolde slang. Hoogstwaarschijnlijk diende de speler zijn pionnen om ter eerst in het midden van het bord te krijgen. Hoe het spel juist gespeeld werd, is nog een raadsel.⁸¹

De Egyptenaren hielden kleine sportwedstrijden. Bij deze wedstrijden konden ze schermen, roeien, hardlopen, worstelen en boksen. Hoewel een goede conditie niet als positief werd beschouwd (teken van armoede), kwam het toch van pas aangezien vele van deze sportdisciplines evenzeer militaire aangelegenheden waren. Bovendien gingen de mannen wel eens op jacht met de boot in de moerasen. De dappersten joegen op nijlpaarden en krokodillen. Deze dieren werden gedood met behulp

⁷⁹ HASLAM, A., PARSONS, A., *Levend Verleden: Het Oude Egypte*, Corona, Utrecht, 1999, blz. 30 – 33.

⁸⁰ FIX, A., *Het Oude Egypte*, Corona, Utrecht, 2009, blz. 14 – 15.

⁸¹ HART, G., *Ooggetuigen: Egypte*, Standaard, Antwerpen, 1991, blz. 52 – 53.

van een lasso en een harpoen. De farao en zijn edellieden joegen op leeuwen, wilde stieren en luipaarden. Op deze dieren ging men jagen met strijdwagens in de woestijn.

Figuur 34: sistrum⁸²

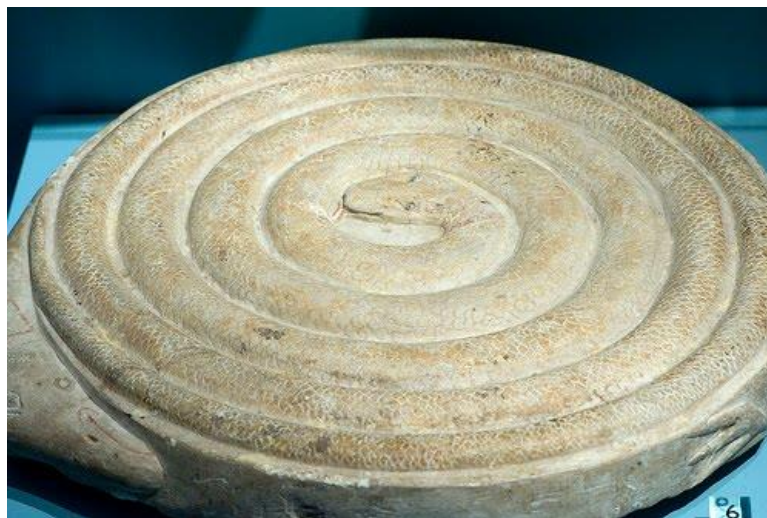
Figuur 35: Vrouwelijke muzikanten met auloi, luit en harp.⁸³

⁸² MCDEVITT, A., *Egyptian Myths*, internet, geraadpleegd op 13 mei 2014, (<http://www.egyptianmyths.net/info.htm>).

⁸³ Idem.

Figuur 36: senet⁸⁴

Figuur 37: menet⁸⁵

⁸⁴ VINCENT, B., Ancient Egyptian Games, internet, geraadpleegd op 23 maart 2014, (<http://games.talkingpyramids.com/wp-content/uploads/senet.jpg>).

⁸⁵ VINCENT, B., Ancient Egyptian Games, internet, geraadpleegd op 23 maart 2014, (<http://games.talkingpyramids.com/mehen-an-ancient-egyptian-multiplayer-game/>)

5 Godsdienst

Godsdienst was erg belangrijk bij de oude Egyptenaren. Zoals in de meeste oude culturen vereerden zij niet slechts één god. Hun godsdienst was polytheïstisch.

5.1 De goden

De godenwereld van de Egyptenaren bestond uit honderden goden die elk hun eigen herkenningpunten hadden. Deze goden stonden symbool voor bepaalde aspecten uit het dagelijks leven. Voor elk aspect had men wel een bepaalde god. Wanneer farao Narmer verschillende nederzettingen of beter gezegd Opper- en Neder-Egypte is gaan verenigen, bleven deze goden behouden en ging men eveneens de goden van andere nederzettingen overnemen. In het graf van Thoetmozes III staan dan ook een kleine 800 goden opgesomd. Je had een massa lokale goden en godinnen. Een aantal goden en godinnen werden overal aanbeden. Natuurlijk kon men niet al deze goden aanbidden, elke regio had zijn belangrijke goden. Hierdoor bestond er overlapping. Goden werden samengesmolten of werden ze op een verschillende manier voorgesteld. De voorstelling van een god kon in de gedaante van een mens, een dier, een combinatie van mens en dier of als een hemellichaam voorgesteld worden. Tevens waren er ook goden die voorgesteld werden door een combinatie van verschillende dieren, zoals Ammit. Hoewel deze goden verschillend konden voorgesteld worden, hadden ze toch telkens één eigenschap gemeen. Ze hadden immers allemaal menselijke kenmerken zoals emoties of het vieren van feesten. De Egyptenaren geloofden dat deze goden op aarde hadden geregeerd alvorens de farao's de fakkel overnamen. Deze goden droegen een aantal attributen met zich mee om hun belangrijkheid te tonen. Enkele mogelijkheden van attributen zijn het anch-teken – wat levenskracht symboliseerde, een herdersstaf, een scepter, een vlegel of een kroon. De goden dienden ook geëerd te worden. Hiervoor werden er offers gebracht in de tempels. Deze offers konden bestaan uit voedsel maar konden evengoed dieren zijn. Zowel het voedsel als de dieren konden gemummificeerd aangediend worden.

Omdat de Egyptenaren voor elke element uit het leven en het hiernamaals een god hadden, is het onmogelijk om deze allemaal weer te geven. Hieronder volgt dan ook een bespreking van de twaalf belangrijkste goden.

Figuur 38: Goden uit het Oude Egypte. Van links naar rechts: Horus, Seth, Toth, Khnum, Hathor, Sobek, Ra, Amon, Ptah, Anubis, Osiris en Isis.⁸⁶

⁸⁶ ATWOOD, S. M., *Ultimate resource of Egyptian gods*, internet, geraadpleegd op 3 januari 2014, (<http://www.costumesupercenter.com/images/SEO/resources/egyptiangods.jpg>).

5.1.1 Horus

Vanaf de eerste farao van Egypte, waren de farao's nauw verbonden met de godheid Horus. Deze god werd meestal afgebeeld als een man met een valkenkop met op het hoofd de dubbele kroon. De dubbele kroon van Egypte toonde aan dat hij heerser was over heel Egypte. Horus was diegene die de eigenschappen van een god verbond met de farao. Daarom werd de farao gezien als incarnatie van Horus. Het gevolg hiervan is te zien in de namen die de farao kreeg na zijn kroning, Horus werd opgenomen als onderdeel in de koninklijke titel. De naam Horus betekent letterlijk 'hij die boven is'. Een valk werd immers aanzien als de verbinding tussen de aarde en de hemel omdat deze richting de zon konden vliegen. Horus werd hierdoor ook aanzien als de hemelgod. Horus werd op meerdere plaatsen vereerd, dikwijls samen met andere goden, maar de bekendste plaats is ongetwijfeld de tempel van Edfoe, wat ongeveer in de helft tussen Luxor en Aswan ligt.

Binnen de Osirismythe waren Horus en Seth broers. De rivalen raakten in conflict met elkaar en daarbij verloor Horus zijn linkeroog maar vond dit echter terug en kreeg hij zijn gezichtsvermogen terug. Later werd zijn oog het symbool werd van genezing. Na dit gevecht besloten de goden het land te verdelen. Horus werd heerser over Neder-Egypte en Seth werd heerser in Opper-Egypte. Later werd Seth uit Boven-Egypte verdreven en werd Horus alleenheerser van het gehele land. Seth werd verdreven naar woestijnen en de barbaarse volkeren en zou bekend worden als vertegenwoordiger van het chaotische.

Amset, Hapi, Doeamoetef en Kebehsenoef waren de zonen van Horus. Zij golden als beschermgoden over de ingewanden omdat zij als beschermgoden de gebalsemde organen moesten begeleiden in hun reis naar de andere wereld. De deksels van de canopen waren afgebeeld in de gedaante van deze vier Horuszonen (zie figuur 42).

5.1.2 Seth

In de Egyptische mythologie was Seth de 'slechte' broer van Osiris (zie Osiris) en werd zo geassocieerd met het kwade, de chaos, de onvruchtbaarheid en de woestijn. Toch was deze god belangrijk voor de Egyptenaren aangezien zij uit de woestijn hun natuurlijke rijkdommen zoals goud haalden. Hij werd geëerd in Nagada uit Opper-Egypte, waar hij volgens de mythe zou geboren zijn uit de hemelgodin Noet en de aardgod Geb. Hij wordt afgebeeld als een mens met een dierenkop. Welk dierenkop heeft men nog steeds niet kunnen identificeren. Dit dier heeft een lange, kromme snuit, recht-opstaande afgetopte oren, een hondenlichaam en een gevorkte staart. Het zou kunnen dat het gaat om een uitgestorven diersoort, maar hoogstwaarschijnlijk is het een fantasiefiguur die een veront-rustende gedaante moet voorstellen waarmee de godheid geassocieerd kon worden.

5.1.3 Toth

Toth was de god van de maan, de magie, de kalender, de schrijfkunst en de wijsheid waardoor ambtenaren hem als beschermgod zagen. Hij had volgens de mythologie het schrift uitgevonden en die kennis doorgegeven aan de mensheid. Hij trad op in de onderwereld bij het wegen van het hart en noteerde het oordeel van Maät. Toth werd afgebeeld als een mensenlichaam met een ibiskop. De associatie met de vogel komt doordat bij de overstroming van de Nijl de ibissen terugkeren naar Egypte en zo een periode op de kalender aangeven. Ook werden er schrijfpennen gemaakt van de

veren van een ibis. Zijn attributen zijn de schrijftafel en griffel. Hij werd vaak ook afgebeeld als een baviaan. De baviaan staat symbool voor opkomende zon en oorsprong van de schepping. Deze dieren maken immers in koor een schril geluid vlak voor dagenraad, waarmee zij deze aankondigen. De belangrijkste cultusplaats was de Hermopolis Magna, vandaag de dag el-Ashmoenein, dat zich in het midden tussen Caïro en Luxor bevindt.

In de strijd tussen Seth en Horus, probeerde Isis het leven van haar broer Seth te redden. Horus werd daar zo kwaad om dat hij het hoofd van zijn moeder Isis eraf hakte. Toth heeft Isis toen magisch geheeld door haar koehorens te geven.

5.1.4 Hathor

De moedergodin Hathor werd geassocieerd met liefde, vruchtbaarheid en seksualiteit. Maar ook muziek, dans en alcohol vinden we bij haar terug. De meeste afbeeldingen tonen een jeugdige vrouw met als kenmerkende attributen de dikke gierenpruik met lange koehorens op het hoofd met daartussen de zonneschijf. In haar handen draagt ze het anch-teken en een scepter. De Egyptenaren geloofden dat Hathor als koe de wereld omspande, waarbij de vier poten staan voor de vier windrichtingen. Haar bekendste en belangrijkste cultusplaats vinden we terug in Dendera, ten noorden van Luxor. Het embleem van haar cultus is het sistrum (zie ontspanning), die ook gebruikt werd tijdens rituele aangelegenheden

5.1.5 Sobek

Sobek was de God van het water en de Nijl. Sobek symboliseerde de vruchtbaarheid van de Nijl en de kracht van de farao's. Hij is ontstaan uit de zweet van de Nijl. Hij heeft een mensenlichaam en een krokodillenkop. Krokodillen leefden in de Nijl en de Nijl moest zorgen voor de vruchtbaarheid van Egypte. Vaak draagt Sobek op zijn hoofd de zonneschijf met een cobra.

5.1.6 Ra of Re of Amon-Re

Ra of Re of Amon-Re was de zonnegod van de Egyptische mythologie. Hij was een van de meest vereerde en belangrijkste goden. Meestal werd Ra vereerd in de vorm van een god in een mensenlichaam en een valkenkop met een zonneschijf. Samen met de jaarlijkse overstroming van de Nijl was de zon verantwoordelijk voor de oogst in Egypte. De cultus van deze god speelde zich af in Heliopolis, dat op de dag van vandaag een voorstad is van Caïro. De Egyptenaren geloofden dat hij op een boot door de hemel werd getrokken gedurende de dag. Tijdens de nacht zou hij zich in het rijk van Osiris bevinden waar hij een veel gevaarlijkere tocht dient te ondernemen. In andere versies wordt hij op het einde van de dag opgeslokt door Noet, de hemelgodin, om zo elke ochtend herboren te worden.

5.1.7 Ptah

Ptah was de god van de vaardigheid en ambacht. De kunstenaars en ambachtslieden zagen hem als hun beschermheer. Hij was dan ook een belangrijk figuur in Deir el-Medina, een arbeidersdorp aan het Dal der Koningen. Hij wordt als een mummie afgebeeld met een kap op het hoofd en een scepter in de hand. Daarnaast heeft hij ook een rechte baard. In Memphis was hij de hoofdgod.

5.1.8 Anubis

De god Anubis heeft tijdens zijn verering meerdere functies ingenomen. Voordat Osiris bekend werd als god van de goden, nam hij deze functie op zich. Later werd hij de god van lijkbalseming en begraafplaatsen. Je kan Anubis ook terugvinden in de dodenboeken bij het wegen van het hart. Hij fungeerde als de gids van de overledene naar de onderwereld. Omdat hij geassocieerd wordt met begraafplaatsen wordt Anubis afgebeeld als een man met een jakhalskop. Jakhalsen zijn aaseters en vonden hun voeding op begraafplaatsen. Men ging deze dieren vereren om ervoor te zorgen dat ze de doden met rust zouden laten. Het leven na de dood was immers belangrijk voor de Egyptenaren. Hiervoor diende het lichaam wel te blijven bestaan. Tijdens de balseming droegen de priesters waarschijnlijk masker in de vorm van een jakhals om deze godheid te eren.

5.1.9 Osiris

De god van de dood en het hiernamaals, Osiris, wordt afgebeeld in een gemummificeerde vorm, met zijn kromstaf en gesel gekruist voor zijn lichaam en met de atef-kroon op zijn groene hoofd. Zijn belangrijkste cultuscentrum vinden we in Abydos, ten noorden van Luxor, waar zijn legendarische begraafplaats zou zijn. Er zijn echter meerdere tempels die beweren dat zij de begraafplaats van Osiris zijn. Osiris is vooral bekend omdat hij komt voor in het dodenboek, waar hij het gerechtshof voorzat, en in de mythe van Osiris. In deze mythe wordt Osiris door zijn broer Seth, god van het kwade, opgesloten in een sarcofaag en in de Nijl gegooid. Osiris' vrouw, Isis, vindt de kust terug en wil haar man begraven. Seth komt hier echter achter en hakt het lichaam van zijn broer in veertien stukken die hij over het land verspreidt. Isis geeft niet op en zoekt al de stukken bij elkaar. Slechts één stuk ontbreekt, namelijk de penis. Deze zou zijn opgegeten door een vis. Isis maakte het geslachtsdeel na uit klei en door haar bedrevenheid en met de magie van Toth slaagde zij erin om zwanger te worden. Hieruit kwam haar zoon Horus voort. Deze streed met Seth en versloeg hem. Later nam Seth het op tegen Osiris zijn zoon, Horus. Zo wordt Osiris de god van de dood en het hiernamaals.

5.1.10 Isis

Isis staat bekend als vruchtbaarheidsgodin en wordt afgebeeld als een mensenlichaam met koehoorns. De godin Isis was in een landbouwstaat zoals het Oude Egypte altijd heel sterk met de Nijl verbonden, het vruchtbare water dat volgens de jaarlijkse cyclus het land kwam bevoelen. Ook staat ze bekend als een meesteres van magie, die zelfs Ra om de tuin leidde in de mythe van Ra en Isis. Haar man Osiris werd gedood door zijn broer Seth en zijn lijf in stukken gesneden. Isis verzamelde de stukken en wist door haar magie zwanger te worden van een zoon Horus die zijn vader zou wreken en diens plaats op de troon innemen. Osiris werd heerser over het dodenrijk en Isis was permanent op zoek naar hem. Er is een versie van de mythe van de strijd tussen Horus en Seth, waarin Isis probeerde haar broer – ondanks zijn wandaden – te redden. Daarop werd Horus woedend en hakte haar hoofd af. Maar Toth verving het hoofd van door dat van een koe – symbool van de liefde. Haar bekendste cultusplaats is op het eiland Philae aan de zuidgrens van Egypte, bij Aswan. Omdat ze zichzelf kon veranderen in elke gedaante die ze zelf wenste, werd ze vaak verbonden met magie. Haar aanhangers hebben zich verspreid tot ver buiten de grenzen van Egypte. Ze werd zelfs tot ver in de christelijke tijd vereerd, mede door haar vergelijking met de christelijke figuur van moeder Maria.

5.1.11 De Ka, de Ba en de Akh

De Ka was in de Egyptische mythologie het concept van levenskracht, datgene wat een levende van een dode persoon onderscheidt. De Ka was met de dode geboren, bevond zich tijdens zijn leven in hem maar verliet na de dood het lichaam om vervolgens een eigen bestaan te leiden. De Egyptenaren geloofden dat Khnum op zijn pottenbakkerswiel de lichamen van kinderen boetseerde en de Ka van de persoon schiep en deze bij de geboorte inblies als deel van de ziel. De Ka had behoefte aan al datgene wat in zijn aardse leven een vertrouwde rol had gespeeld. Daarom kreeg de dode grafgriften mee, zoals spijzen, dranken, kleding, wapens, werktuigen, recepten, zalven, sieraden, drinkbekers, toiletartikelen, bedden en meubels. Hij was afhankelijk van het voortbestaan van de mummie, die daarom ook nooit verloren mocht gaan. Hij reisde immers heen en weer tussen het lichaam en de andere wereld. Dit mythisch figuur werd vaak afgebeeld als een dubbelganger met twee opgeheven armen op het hoofd.

Daarnaast geloofden de Oude Egyptenaren in de Ba. De Ba was de individualiteit van de overleden of zijn verschijningsvorm. Een mens had één Ba, maar goden konden er vele hebben waarin hun macht tot uitdrukking komt en hun invloed op de omgeving zichtbaar wordt. Ook de Ba leefde voort na de dood. Deze Ba wordt voorgesteld als een vogel met een mensenhoofd: een menselijke ziel die zich vrij kan bewegen als een vogel die uit het graf kan opstijgen naar de hemel. In tegenstelling tot de mummie is hij het actieve, vrij bewegende element van de gestorvene. De Ba bleef in verbinding met de nog levende familie en vrienden van de dode.

Figuur 39: De Ka.⁸⁷

Figuur 40: Mummie met daarboven de Ba afgebeeld.⁸⁸

Deze beide, Ka en Ba, kunnen zonder het lichaam niet voortbestaan. Dit verklaart dan ook het feit waarom de Egyptenaar zoveel aandacht besteedde aan het behoud van het stoffelijke lichaam.

Door de dood en bijkomende rituelen veranderde de mens in een gelouterd en machtig wezen, een Akh. Bevrijd van iedere verplichting en beperking kon hij optreden op aarde en in het hiernamaals. Zo kon de Akh ook verschijnen aan de levenden als een vriendelijke of dreigende geest.⁸⁹

⁸⁷ FAYDI, A., *Egyptian Soul – Ba and Ka*, internet, geraadpleegd op 25 november 2013, (<http://www.aldokkan.com/religion/ka.jpg>).

⁸⁸ JONKERS, G., *Een werkelijk bezield leven*, internet, 20 maart 2014, (<https://www.wanttoknow.nl/inspiratie/gastcolumns/een-werkelijk-bezield-leven/>).

⁸⁹ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2010, blz. 56 – 57.

5.2 Het dodenboek

Het dodenoordeel (letterlijke vertaling: het boek van het voorkomen bij dag) is een verzameling van teksten die op papyrus werden geschreven en werden meegegeven met de overledene in het graf. Het dodenboek dateert van circa 1300 v.C. tijdens de 19de dynastie. De spreuken werden vaak begeleid door een vignet, een symbolische representatie die de inhoud van de spreuk samenvat. De teksten zelf vormen een continuering van oudere religieuze teksten zoals de piramideteksten en de sarkofaagteksten. Het doel van de spreuken was het voorzien van de dode van middelen om te overleven en bescherming te bieden in het hiernamaals. Centraal staat het thema van het dodenoordeel, waaraan elke overledene onderworpen wordt, en de reis van de overledene door het hiernamaals. Het dodenoordeel bevat informatie in die de Oude Egyptenaren doorheen de beproevingen, die doorstaan moeten worden om het eeuwige leven in de onderwereld te bereiken, moeten helpen. Het geloof dat deze tekeningen en teksten zullen helpen komt uit de Oude Egyptische opvatting dat wat geschreven staat waar is.

5.2.1 Het dodenoordeel van Hoenefer

Figuur 41: Het dodenoordeel van Hoenefer.⁹⁰

Hoenefer was een schrijver in dienst van de farao in de 13de eeuw v.C. Op de afbeelding zien we de verschillende stappen in de weg naar het hiernamaals. Hoenefer is te herkennen aan zijn witte kleding en zwart haar.

Het dodenoordeel begint bovenaan. We zien Hoenefer de negatieve biecht afleggen tegenover 42 rechters, voortgezet door Ra, die tegenover Hoenefer te zien is. Tijdens de negatieve biecht moet Hoenefer 42 zonden opnoemen die hij tijdens zijn leven niet begaan heeft. De tweede stap is de weegschaal. Nadat Hoenefer door Anubis, de god met de jakhalskop, naar de weegschaal is begeleid, wordt zijn hart op de weegschaal gelegd tegenover een veer, het teken van Maät, de waarheid. Hier wordt getest of Hoenefer tijdens de negatieve biecht de waarheid heeft gesproken. Als het hart zwaar of bezwaard is door zonden uit je leven, bleef de weegschaal niet in evenwicht en werd je hart opgegeten door Ammit. Ammit belichaamde de angsten van alle Egyptenaren, onder de dreiging van eeuwige rusteloosheid als zij niet het principe van de Maät volgden. Daarom is Ammit afgebeeld met het hoofd van een krokodil, de voorzijde van haar lichaam van een leeuw, een rug van in de vorm van

⁹⁰ Z.n., Het ontstaan van het hiërogliefenschrift, internet, geraadpleegd op 18 maart 2014, (<http://www.egypte-info-site.nl/Dodenboek-Dodenrijk-Egypte.jpg>).

een nijlpaard, een combinatie van wat de oude Egyptenaren beschouwden als de meest gevaarlijke dieren. Zij wordt vaak beschreven als demon maar in feite is ze een goede macht omdat zij het slechte vernietigt. Haar rol komt terug in haar naam, die betekent 'verslinder', of nauwkeuriger en minder eufemistisch, 'botteneter'. Ammit opent reeds de muil in de hoop dat de dode zal falen. Indien de weegschaal niet doorslaat mag Hoenefer doorgaan tot bij Osiris. De uitslag wordt genoteerd door Thot, de god met de ibiskop. Hoenefer doorstaat de proef met de weegschaal en wordt door Horus tot voor Osiris gebracht (rechts). Osiris heet Hoenefer welkom in zijn rijk, de Vredige Velden, en Hoenefer kan voor eeuwig leven.

5.3 Mummificatie

De eerste vorm van mummificatie betrof slechts het uitdrogen van het lichaam in het hete zand van de woestijn. In een dergelijke omgeving werd al het vocht aan de weefsels van het lichaam onttrokken, waardoor er natuurlijke mummies ontstonden. Volgens de oude Egyptenaren was het echter van groot belang dat het aardse lichaam goed intact bleef.

Zij geloofden dat de ziel van een mens, de Ba, onsterfelijk was. Als iemand stierf, vloog de Ba uit het lichaam, de zon achterna. De Ba beeldde ze dan ook uit met een vogel met een mensenhoofd. 's Nachts moest de Ba weer veilig in het lichaam kunnen terugkeren daarom was het belangrijk dat het lichaam zo goed mogelijk werd bewaard. Als het zou vergaan, kon de Ba niet terugkeren en stierf hij een tweede dood. Verder had de overledene levenskracht, de Ka. Deze ziel is een soort onzichtbare dubbelganger die na de dood heen en weer reist tussen de doden en het graf waarin het lichaam rust. De Ka bleef in leven met voedsel dat in het graf was gelegd. De Ka werd afgebeeld als twee beschermende armen.

Vanuit deze religieuze overtuigen begon men te experimenteren met methoden om het lijk na de dood tegen het natuurlijk proces van verval nog beter te beschermen. Omstreeks 3000 v.C. werd in het Oude Egypte de Egyptische mummificatietechniek ontwikkeld.

5.3.1 Het mummificatieproces

Het mummificatieproces werd uitgevoerd door balsemingspriesters. Eerst werden de hersenen met een bronzen haak via de neusgaten verwijderd. Wat er bleef zitten, werd met een kruidenaftreksel opgelost. Daarna haalde men met een scherpe Ethiopisch steen (obsidiaan) de linkerzij open en nam er alle ingewanden uit. De ingewanden plaatste men in kleine vazen, canopen genoemd. Canopen hebben een deksel in de vorm van een valkenkop, een jakhalskop, een baviaankop en een mensenhoofd. Deze canopen stelden de vier zonen van de god Horus voor. De valk beschermde de darmen, de jakhals de maag, de baviaan de longen en het mensenhoofd de lever. Bij het verwijderen van de ingewanden bleef het hart in het lichaam omdat de dode dit nodig had voor een volgend leven. Dan werd de buikholte grondig gereinigd, eerst met palmwijn en dan met een extract van fijngestampte kruiden. Nadien stopte men de ruimte vol met fijngestampte mirrekorrels, een soort kaneel en de andere reukwerken, en naaide men alles terug dicht. Na die bewerking werd het lijk gedurende zeventig dagen in natron gelegd om het uit te drogen. Natron is een combinatie van natriumcarbonaat en natriumwaterstofcarbonaat en komt in Egypte in de natuur voor. Na die zeventig dagen, werd het lijk gespoeld en gewikkeld in hars gedrenkte repen van fijn linnen. Om het lichaam wat meer steun te

geven, legde men dit op een plank die samen met het lichaam omwikkeld werd. De balsemers legden een groot aantal amuletten. Elke amulet gaf de overledene een ander soort bescherming en diende tevens voor diens regeneratie na de dood. Aan de buitenkant werden de amuletten echter onzichtbaar gemaakt, doordat ze werden afgedekt met enkele lagen linnen. Alleen bij koninklijke mummies werden gouden maskers gebruikt. Het masker toonde het gelaat van de overleden als geïdealiseerde, vergoddelijke persoon zonder kenmerken die verwijzen naar leeftijd of persoonlijkheid. Nadat de mummie met zorgvuldigheid gereed was gemaakt, werd hij in een of meerdere in elkaar passende kisten, aangepast aan het silhouet van de mummie, gelegd. Als laatste werd de mummie in een sarcofaag geplaatst.⁹¹

De Egyptenaren mummificeerden en begroeven niet alleen mensen maar ook dieren. Het aantal gemummificeerde dieren overtreft het aantal gemummificeerde mensen met verscheidene miljoenen. Dierenmummies zijn er in vier soorten. De eerste soort zijn geliefde huisdieren die met hun eigenaar of in een eigen graf werden begraven. De tweede soort zijn dierenmummies die als voedsel voor in het hiernamaals aan mensen werden meegegeven. De volgende soort zijn heilige dieren die tijdens hun leven werden aanbeden en na hun dood met veel praal werden gemummificeerd. Als laatste had je de votiefmummies. Deze zijn dieren die ten offer werden gebracht in het heiligdom van de god waaraan ze gewijd waren.⁹²

Figuur 42: Het mummificatieproces.⁹³

⁹¹ IKRAM, S., Dood en begrafenisrituelen in het Oude Egypte, Pearson Longman, Amsterdam, 2006, blz. 39 – 63.

⁹² IKRAM, S., Dood en begrafenisrituelen in het Oude Egypte, Pearson Longman, Amsterdam, 2006, blz. 65 – 78.

⁹³ Z.n., Groepswerk Egypte, internet, geraadpleegd op 7 december 2013,

(<http://groepswerk.files.wordpress.com/2011/05/19-1.jpg>).

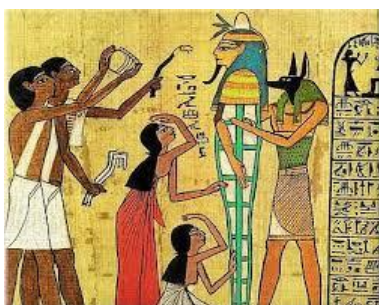
5.4 De begrafenis

De begrafenis ging gepaard met diverse rituelen. In het Oude Rijk wordt melding gemaakt van een duistere ceremonie, het zo genoemde 'breken van de botten', terwijl bij begrafenis in het Midde-Rijk soms een symbolische figuur was betrokken, een tekenoe genaamd. De begrafenisstoet naar de tombe was ongetwijfeld een gelegenheid om te rouwen, waarbij de dansers een grote rol speelden. De grafkist kon worden vervoerd op draagstokken, op een kar of op een slee die werd getrokken door mensen of ossen. Op gedetailleerde afbeeldingen van begrafenis in graftomben uit het Nieuwe Rijk zien we groepen rouwenden, offerdragers, plengoffers en gebeden.

Figuur 43: Begrafenisstoet waarbij de grafkist op draagstokken wordt gedragen.⁹⁴

Tijdens het mummificeren, werd de ceremonie van het openen van de mond uitgevoerd om ervoor te zorgen dat de overledene gebruik kon maken van de offergaven en zo kon overleven in het hiernamaals. Rijke mensen – die doorgaans hun tombe al gereedmaakten tijdens hun leven – hechtten grote waarde aan goede voorzieningen voor hun begrafenis cultus, zodat er steeds voldoende offergaven in voorraad waren. De hoeveelheid en kwaliteit van de grafgiften hingen af van de rijkdom en status van de overledene. Sommige voorwerpen werden speciaal voor de begrafenis gemaakt en andere werden in het graf geplaatst omdat ze van de overleden waren geweest of waren gebruikt tijdens diens leven. De belangrijkste grafgiften waren voedsel en drank om de Ka te voeden en te behouden. Vaak werden deze op een offertafel geplaatst. De grafuitrusting bevatte vaak persoonlijke voorwerpen zoals cosmetica en sieraden. Naast alledaagse voorwerpen werden meestal speciale objecten met een bijzondere rituele functie bijgezet in het graf. De aard en verscheidenheid van deze artefacten, die waren bedoeld om de overledene op magische wijze te beschermen en te helpen, veranderden mettertijd overeenkomstig met geloofsovertuigingen.

Figuur 44: Grafgiften aan de overledene.⁹⁵

⁹⁴ WILLEM VISSER, N., *Liturgie & cetera*, internet, geraadpleegd op 16 december 2013, (<http://noemewv.nl/liturgica/liturgiegeschiedenis.htm>).

⁹⁵ Z.n., *Egyptische kunst en cultuur*, internet, geraadpleegd op 16 december 2013, (<http://www.egypte-info-site.nl/egyptische-kunst-cultuur.html>).

5.5 Het kuilgraf

De arme bewoners van het oude Egypte begroeven hun doden in eenvoudige kuilen in de woestijn. De lichamen kwamen in direct contact met het hete woestijnzand en dit leidde dankzij de uiterst droge en steriele condities tot een natuurlijke mummificatie. De aldus bewaard gebleven lichamen en de skeletten in de overige graven liggen steeds op de zij in opgevouwen houding, in de foetus houding, want zo kwam men op de wereld en verliet men de wereld. Ook enkele eenvoudige bijgaven – potten met voedsel en drank, wapens, sieraden en toiletgerei – geven aan dat men overtuigd was van een voortbestaan dat in weinig verschilde van het leven op aarde.

Figuur 45: Kuilgraf met huisraad.⁹⁶

In deze eerste grafvelden zijn de onderlinge verschillen tussen de afzonderlijke graven nog te verwaarlozen. Naarmate grotere gebieden van het land onder één heerser werden verenigd, nam de diversiteit echter sterk toe. Kennelijk kwamen er grotere sociale verschillen, want sommige graven zijn een stuk groter dan de andere, hebben rijkere grafgiften en laten de eerste pogingen van grafarchitectuur en –decoratie zien. In latere tijden werden de bovenlagen van de maatschappij begraven in mastaba's en piramides, terwijl de allerarmsten ook in de faraonische periode nog gewoon in een kuil in de woestijn werden begraven.

⁹⁶ ADAM, D., *Een huis voor de eeuwigheid*, internet, geraadpleegd op 16 januari 2014, (<http://oudeegypte.wordpress.com/putgarf/>).

6 Kunst

De oude Egyptenaren produceerden enkele van de spectaculairste kunstwerken aller tijden en toch kende hun cultuur geen woord voor kunst en hadden ze geen idee van kunst omwille van de kunst. Kunst werd ook besteld. Er werd gewerkt voor en op een bepaalde plaats: een graf, een tempel. Het voornaamste vermogen van een kunstenaar was dat hij het werk wist te bezielen. Het Egyptische woord dat het meest met ons begrip 'kunstenaar' overeenkomt, is te vertalen als 'de bezielende'. De personen die hij afbeeldde, werden met toverspreuken tot een eigen leven gewekt. Aan de afbeeldingen die op de muren van graven en tempels waren aangebracht, werden alle eigenschappen toegerekend van het object in de werkelijkheid. Dat gold voor de grafeigenaars evenzeer als voor de familieleden of bedienden die de doden moesten begeleiden, verblijden en onderhouden.⁹⁷

Ondanks de grote kwaliteit van hun werk zijn de meeste kunstenaars anoniem gebleven. Bijna nooit kan een naam met een specifieke kunstwerk in verband worden gebracht. Wat van hen bekend is, is afkomstig uit de graven van de kunstenaars zelf, met afbeeldingen van hun werk en verwijzingen in teksten naar hun opleiding. Het is duidelijk dat de ambachtslieden bij grote projecten, zoals het schilderen of met reliëfs versieren van graven, met anderen samenwerkten. De ambachtslieden van Deir el-Medina die de grote koningsgraven in West-Thebe versierden, werkten in groepen die bestonden uit lijnkunstenaars, reliëfwerkers en schrijvers. Soms is het mogelijk het verschil te zien tussen het werk van een meester-ambachtsman die de beelden van de grafeigenaar en zijn familie maakte, en de minder vaardige leerlingen die de andere figuren produceerden.

Naast anoniem zijn is de Oudegyptische kunst ook faraonisch, dit wil zeggen dat de kunst in het teken staat van de farao. Verder staat de kunst ook sterk in dienst van de godsdienst en werd dan ook uitgevoerd in de tempels, paleizen en graven.

6.1 De Amarna periode

De Egyptische samenleving is gekenmerkt door traditionalisme, dit wil zeggen dat er uiterlijk weinig evolutie is waar te nemen. De Egyptische kunst vertoont gedurende 3000 jaar weinig verandering. Men hield vast aan oude beproefde waarden en normen. Ook in de kunst was dit het geval: zoals de farao in 3000 v.C. wordt uitgebeeld, zo wordt hij ook nog in 30 v.C. uitgebeeld. Deze traditionele kunstvormen werden slechts door één persoon doorbroken, namelijk farao Amenhotep IV (1351 – 1333 v.C.), beter gekend als Echnaton of Achnaton. Hij introduceerde immers een nieuwe periode, gekend als de Amarna periode. De gedurende zeventien jaar regerende Echnaton onderscheidt zich duidelijk van de anderen. Tijdens deze periode werden farao's op een meer realistische manier afgebeeld. Zo kregen ze langgerekte smalle gezichten, sensuele lippen, vrouwelijke vormen en een bollende buik. Tevens kwamen er ook heel wat huiselijke taferelen naar boven, zoals afbeeldingen van Echnaton met zijn vrouw, Nefertiti, en hun dochters die de zonnegod Aton zijn aan het vereren. Naast de manier van afbeelden wijzigde hij ook de religie en stichtte hij een nieuwe hoofdstad: Amarna.

⁹⁷ HAGEN, R-M., HAGEN, R., *Egyptische Kunst*, Taschen, Keulen, 2009, blz. 11.

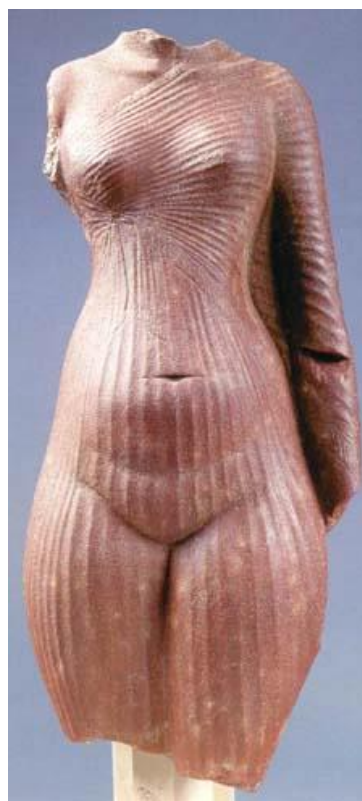

Figuur 46: De twee dochters van farao Amenhotep IV.⁹⁸

Figuur 47: Standbeeld van Amenhotep IV.⁹⁹

Figuur 48: Torso van een prinses.¹⁰⁰

⁹⁸ Z.n., *Amarna Period*, internet, geraadpleegd op 9 januari 2014, (<http://cobalt.rocky.edu/~mark.moak/321AMARNA.html>).

⁹⁹ Idem.

¹⁰⁰ Idem.

6.2 De bouwkunst

De Oude Egyptenaren bouwden voor hun goden indrukwekkend tempels en voor hun farao's piramiden. Op de dag van vandaag kan men deze grootste bouwwerken nog steeds bezichtigen.

Algemene kenmerken van de Oudegyptische bouwkunst zijn het gebruik van natuursteen, monumentaliteit, massaliteit, horizontaliteit en architraafbouw. Men maakte gebruik van natuursteen omdat het een duurzaam materiaal is. De Egyptische bouwkunst was bedoeld om tot in de eeuwigheid te blijven bestaan. Daarnaast zijn ze groot. Men koos voor immense afmetingen, zowel wat het gehele gebouw betreft als in zijn afzonderlijke bouwelementen. De vlakke lijnen overheersen, horizontaliteit overheerste. De Egyptenaren kenden de gewelfbouw niet, waardoor de druk van zoldering en dak zijwaarts wordt afgeleid. Daarom pasten ze moeizaam de architraafbouw toe, dit wil zeggen het plaatsen van zware horizontale dwarsbalken of architraven op stevige verticale steunpunten of zuilen. Op de architraven werden dan vlakke zolderingen gelegd. Om de neerwaartse druk van de zware bedekking op te vangen, moest men de zuilen dicht bij elkaar plaatsen. Hierdoor werd de ruimte-indruk sterk verminderd: de zuilen schijnen de ruimte te verkleinen en samen te dringen. De Egyptische architecten realiseerden dus niet het ver doorgedreven en gewaagd evenwicht tussen last en steun en slaagden er niet in ruimte te scheppen.¹⁰¹

6.2.1 De grafarchitectuur

Egypte heeft een uitgesproken grafcultuur, wat uiteraard zijn gevolgen heeft voor de kunst. In het Oude Rijk werden de farao's begraven in piramides. De eerste Egyptische piramide is ruim 4500 jaar geleden gebouwd als grafmonument voor een Egyptische farao. Zijn opvolgers volgden hem in deze begraafwijze en zij werden net zoals hun voorganger na hun dood gemummificeerd en met kostbaarheden en persoonlijke bezittingen in het binnenste van een piramide gelegd. In totaal zijn er circa tachtig piramiden bewaard gebleven. Deze staan niet op zichzelf, maar maken deel uit van een groter grafcomplex, bestaande uit een aanlegplaats aan de Nijl met een erepoort of een daltempel, vervolgens een gang die leidt naar een dodentempel, die met één zijde is aangebouwd tegen de piramide. De piramide zelfs heeft een vierkante basis en driehoekige zijden, die bovenaan in een punt samenkomen. De zijden stelden de stralen van de zon voor, die neerschenen op de farao en hem onmiddellijk en voor altijd verbonden met de zonnegod. In de piramiden bevinden zich één of meerdere graven.

¹⁰¹ ADRIAENS, F., Kunst van Altamira tot heden, De Nederlandse Boekhandel, Amsterdam, 1984, blz. 18 – 19.

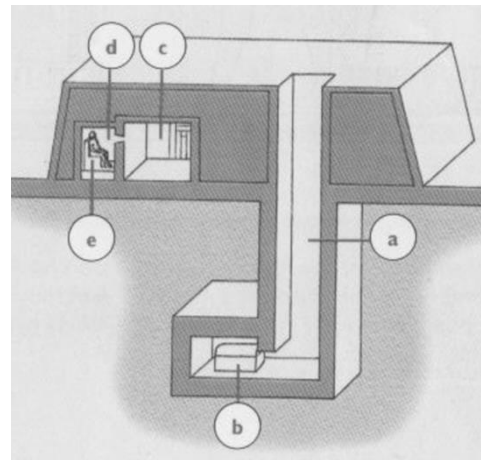
6.2.1.1 De mastaba

De vroegste vorm van de piramide is de mastaba. De edelen en de eerste farao's werden begraven in mastaba's. Dit is de naam die de Egyptische werklieden nu aan die graven gaven omdat de bovenbouw hen deed denken aan de tichelstenen zitbank (in het Arabisch mastaba) die aan de buitenkant van iedere winkel of verzamelplaats in hun dorpen te vinden was. De mastaba heeft de vorm van een langwerpige afgeknotte piramide. In feite is de mastaba alleen maar de rechthoekige grafheuvel boven een ingewikkeld graf.

De mastaba bestaat uit twee delen: de bovengrondse cultusruimte en de ondergrondse grafkamer. De bovenbouw was meestal met tichelsteen of natuursteen bekleed. Hierdoor waren het zeer stevige bouwwerken. De cultusruimte bestond uit een offerkapel (d) met een Ka-beeld (e) en één of meerdere voorraadkamers (c). In de offerkapel werden er voedseloffers gebracht om de Ka te voeden. Deze voedingswaren werden opgeslagen in de voorraadkamers (c). De onderbouw bestond uit de schacht (a) en de grafkamer (b). De schacht gaf toegang tot de grafkamer. In de grafkamer lagen er, naast de overledene, ook diverse gebruiksvoorwerpen en sieraden waarvan men dacht nodig te hebben in het hiernamaals. Er waren beelden aanwezig van goden die de overledene moesten beschermen. Om deze rijkdommen te schermen, werd de grafkamer na de begrafenis afgesloten door de schacht op te vullen met puin. De meeste binnenmuren zijn van fijne klaksteen, waarop een hele tekenstrip van taferelen uit het dagelijkse leven van de eigenaar werd aangebracht.¹⁰²

Figuur 49: De Mastaba van farao Sjepseskaf, ca. 2511 v.C.¹⁰³

Figuur 50: Onderdelen van een mastaba.¹⁰⁴

¹⁰² ADAM, D., Een huis voor de eeuwigheid, internet, 6 februari 2014, (<http://oudeegypte.wordpress.com/mastaba/>).

¹⁰³ KOOMANS, B., Ik zie ze gliefen, internet, 3 februari 2014, (<http://www.ikziezegliefen.nl/fotoalbums/egyptereis-voorjaar-2011/image?format=raw&type=img&id=376>).

¹⁰⁴ ADAM, D., Een huis voor de eeuwigheid, internet, 6 februari 2014, (<http://oudeegypte.wordpress.com/mastaba/>).

6.2.1.2 De trappenpiramide

De trappenpiramide van Djoser bevindt zich in Sakkara. De piramide dateert uit de 27ste eeuw v.C. en is zo de oudste piramide van Egypte. Het is gebouwd voor de farao Djoser en ontworpen door zijn vizier Imhotep. Koning Djoser was niet tevreden met één enkele mastaba. Samen met Imhotep bouwt hij zes mastaba's boven elkaar in natuursteen. De zes reuzentreden hebben een totale hoogte van meer dan zestig meter en staan symbool voor de trap naar de hemel. Het grondvlak van deze mastaba is 126 bij 109 meter.

Figuur 51: De trappenpiramide van Djoser, Sakkara.¹⁰⁵

¹⁰⁵ ADAMCZYK, D., *Een huis voor de eeuwigheid*, internet, geraadpleegd op 19 februari 2014, (http://oudeegypte.files.wordpress.com/2011/06/djoser_pyramide.jpg).

6.2.1.3 De knikpiramide

De eerste zichtbaar gladde piramide is circa 2680 v.C. gebouwd door farao Snofroe te Dasjoer. Deze zou de eerste 'echte' piramide van Egypte, maar de bouw is niet vlekkeloos verlopen. De piramide neemt plots een kleine hoek. De reden hiervoor was dat de druk te groot zou zijn en de piramide zou instorten. Dit kwam aan het licht toen de piramide gebouwd werd. De fundering van de piramide bleek niet sterk genoeg te zijn om een eventuele top en bijhorend gewicht te dragen. Hierdoor besliste men om de top vroeger te beginnen bouwen en zo kreeg de knikpiramide zijn vorm. Ze heeft een hoogte van 101 meter en een basis van 206 meter.

Deze piramide is niet alleen door de knik uniek, maar ook door de tweedelige inwendige structuur is hij enig in zijn soort. De piramide had twee ingangen, één aan de noordkant en één aan de westkant. De twee lange dalende gangen leiden naar twee afzonderlijke grafkamers. De westelijke grafkamer kon worden afgesloten door twee valblokken die uit afzonderlijke nissen konden worden neergelaten. De noordelijke grafkamer heeft een voorvertrek dat lager in de piramide was aangebracht dan de grafkamer. Deze vertrekken waren niet voorzien van afsluitblokken. Vanwege de instabiliteit van de piramide zijn bij de bouw al cederhouten balken aangebracht in de vertrekken om deze te verstevigen. Na de voltooiing van de twee grafkamers is na verloop van tijd een verbindingsgang gemaakt. Het is een raadsel waarvoor deze gang diende.

Figuur 52: De knikpiramide van Snofroe van Dasjoer.¹⁰⁶

¹⁰⁶ OUDEN, F., *Onze reizen*, internet, geraadpleegd op 3 mei 2014, (http://www.fdenouden.net/2009%20Website%20egypte/fotos/IMG_2253.JPG).

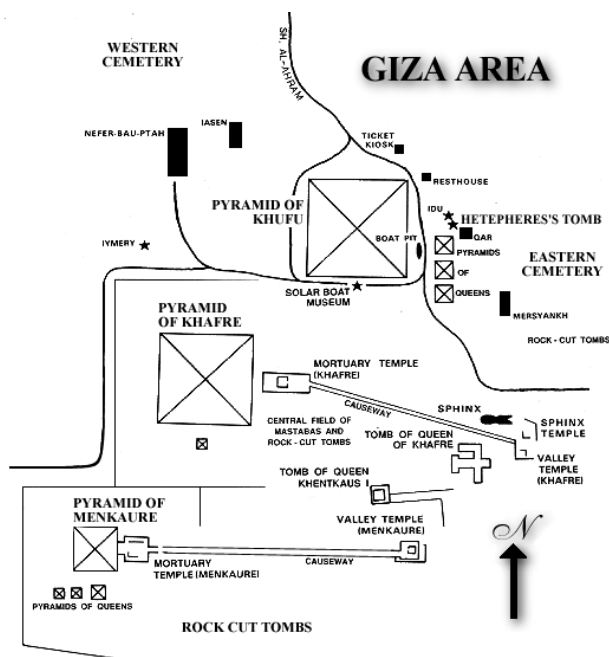
6.2.1.4 De piramide

De ontwikkeling van de mastaba naar de klassieke gladde piramide beleeft haar hoogtepunt onder de farao's van de Vierde Dynastie (circa 2600 v.C.): Snoefroe, Cheops, Chefren en Mykerinos. Deze piramiden behoren tot de bekendste en oudste bouwwerken van de mensheid. Ze bevinden zich ongeveer acht kilometer ten zuidwesten van de stad Gizeh. De piramide van Cheops is het enige van de zeven klassieke wereldwonderen dat op de dag van vandaag bewaard is gebleven.

Figuur 53: De piramiden van Gizeh. Van links naar rechts: Mykerinos, Chefren en Cheops.¹⁰⁷

Het piramidecomplex bestaat uit de piramide van Cheops, de piramide van Chefren en de piramide van Mykerinos. Daarnaast staan er een aantal kleinere piramiden die bekendstaan als koninginpiramiden. Aan de oostzijde van het complex bevindt zich ook de Sfinx van Gizeh.

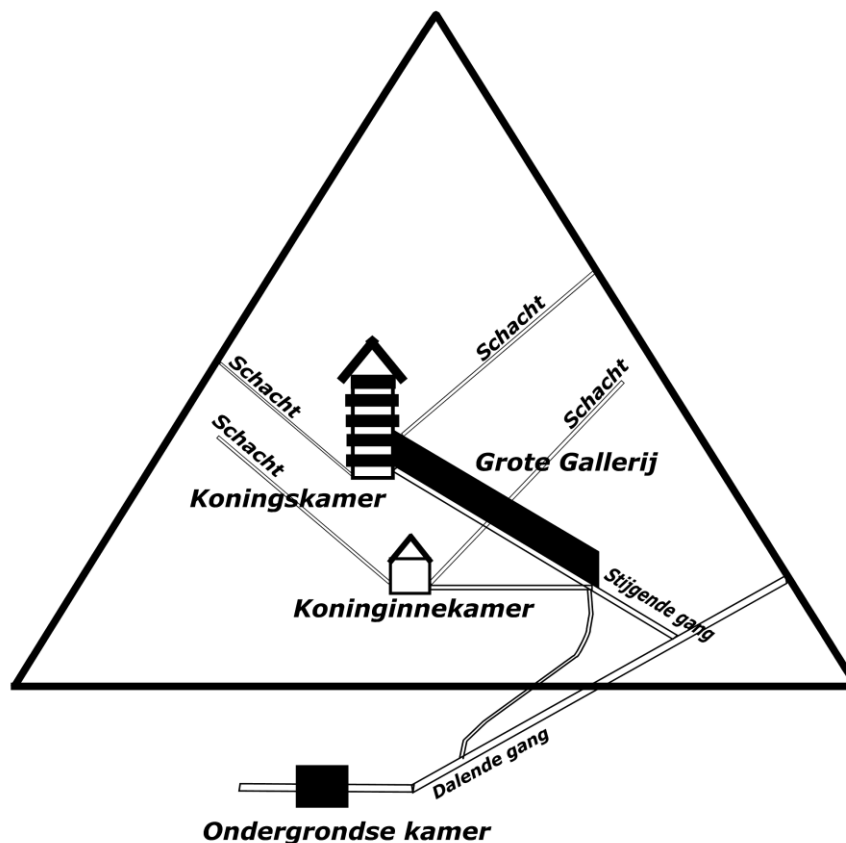

Figuur 104: Plattegrond van het Gizeh-plateau.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Z.n., *Piramiden*, internet, geraadpleegd op 16 mei 2014, (<http://www.egypte-info-site.nl/pyramids.jpg>).

¹⁰⁸ BORSBOOM, L., *Djoser reis naar Egypte*, internet, geraadpleegd op 9 januari 2014, (<http://egypte.loesenlodewijk.nl/>).

Vooral de grote piramide van Cheops spreekt tot verbeelding met haar hoogte van circa 146 meter en een basis van 252x252 meter. Ze telt 2 300 000 steenblokken van gemiddeld 2500 kilogram. Sommige wegen tot 15 000 kilogram. Deze piramide is een wiskundig wonder. Het grondplan is een volmaakt vierkant met de zijden haarscherp naar de vier windstreken. De doorsnede van de piramide van Cheops toont drie grafkamers, waarvan alleen de bovenste voltooid en gebruikt werd. Deze grafkamer is geheel bekleed met rood granieten platen en bevat nog de sarcofaag van farao Cheops. Vlak boven de grafkamer liggen nog vijf moeilijk toegankelijke kamers met daarboven een soort zadeldak. Deze ruimtes zijn bedoeld om het gewicht van de daarboven liggende stenen beter te verdelen en daarmee instortingsgevaar te voorkomen. Twee schachten voeren vanuit de grafkamer naar buiten: ze maken de zuurstoftoevoer mogelijk en moesten wellicht ook de weg van de koning naar de sterren vergemakkelijken. Voor de grafkamer lag de Grote Gallerij met een ingang naar de koninginnenkamer. Onder de grond lag de oudste kamer. Bij het piramidencomplex van Cheops hoorden een dodentempel, een toegangsweg en een daltempel. Tegenwoordig is er bijna niks meer over van de dodentempel. Deze tempel was met zwart basalt bestraald en had kalkstenen muren met reliëfs.

Figuur 55: Doorsnede van de piramide van Cheops.¹⁰⁹

¹⁰⁹ SOUL OF DISORTION, [Het plateau van Gizeh](http://www.soulsofdisortion.nl/dutch/SODA_chapter8.html), internet, geraadpleegd op 12 december 2013, (http://www.soulsofdisortion.nl/dutch/SODA_chapter8.html).

6.2.1.5 De Vallei der Koningen

De Vallei der Koningen is de collectieve begraafplaats van farao's uit de 16de tot 11de eeuw v.C. De basisindeling van de koningsgraven was overal ongeveer hetzelfde: een schachtruimte, gevolgd door een eerste pijlerhal, met daarachter de grafkamer waarin de sarcofaag met de koninklijke mummie zich bevond. In de tijd van de 18de dynastie werden alleen de muren van de grafkamer voorzien van zuilen, de voorruimte van de grafkamer en het schachtcomplex zelf van decoraties voorzien.

De keuze om de graven van de farao's op deze desolate plek te herbergen is geboren uit de noodzaak om de gaven te kunnen beschermen tegen grafrovers. De graven op zich zijn gemakkelijk te verbergen in deze vallei, al bleek het idee om deze natuurlijke camouflage te gebruiken in de meeste gevallen niet erg effectief.

De vallei bestaat uit twee delen, een westelijke helft en een oostelijke helft. De oostelijke helft is de plek waar toeristen de graven van de farao's uit het Nieuwe Rijk kunnen bezoeken, het westelijke gedeelte is op een enkele kleine tombe na alleen toegankelijk voor wetenschappers. Er zijn 63 tombes geïdentificeerd en een groot deel daarvan is ook daadwerkelijk te bezoeken. Er zijn tien tombes opengesteld voor het publiek. Na een periode van zes jaar worden deze gesloten en worden er tien andere tombes opengesteld.

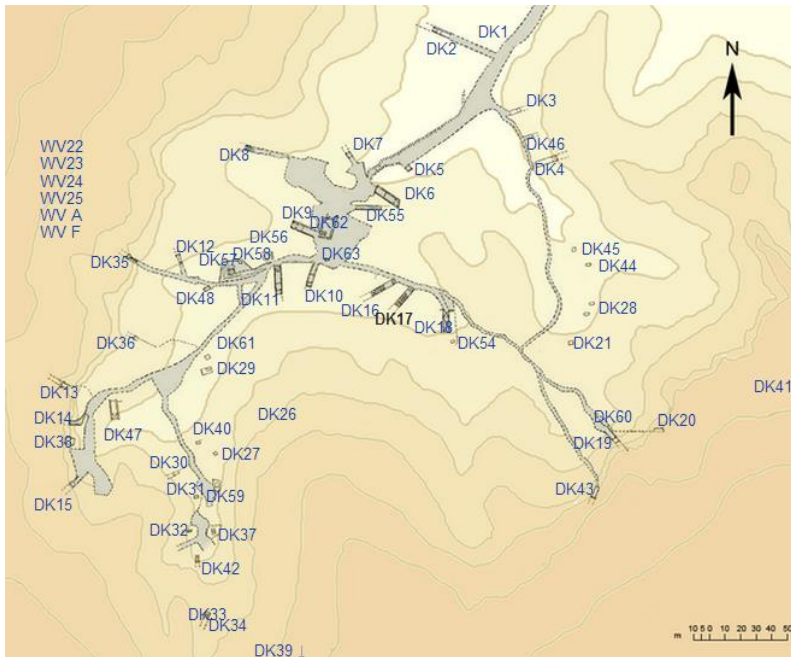

110

Figuur 56: De Vallei der Koningen, Luxor.

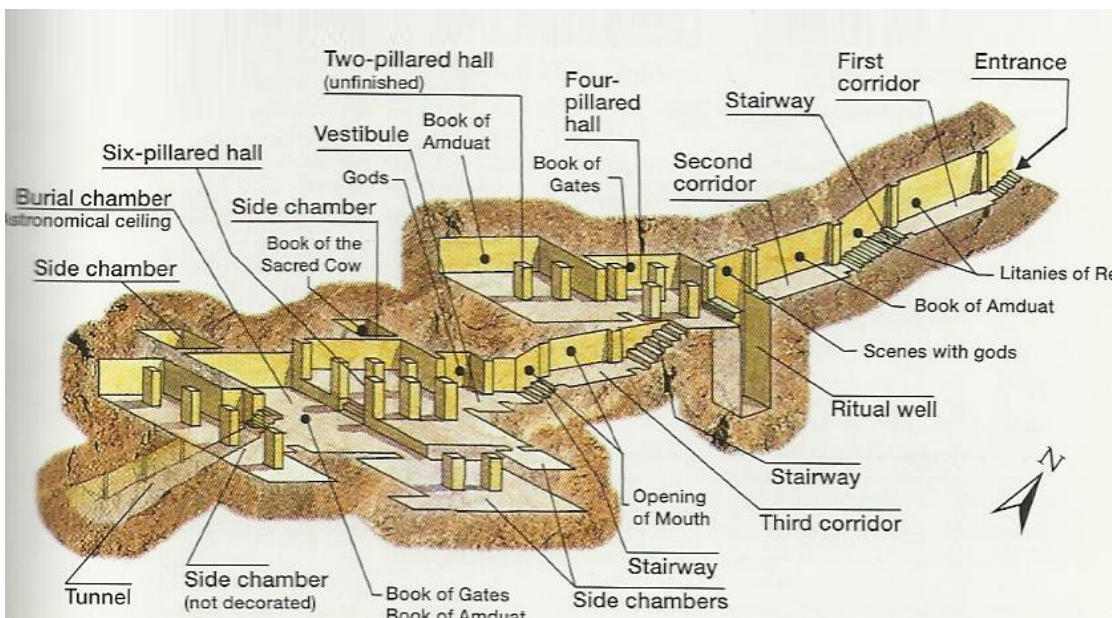
¹¹⁰ WIKIPEDIA, Valley of the Kings, internet, geraadpleegd op 13 januari 2014, ([http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Valley_of_the_Kings_\(Luxor,_Egypt\).jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Valley_of_the_Kings_(Luxor,_Egypt).jpg)).

Figuur 57: Overzicht van de graven in de Vallei der Koningen.¹¹¹

De tombe van Seti I, ontdekt door de Italiaan Giovanni Belzone op 16 december 1817, is de grootste graftombe in de Vallei der Koningen. De architectuur van deze tombe is ook erg complex, met veel innovatieve elementen. Dit is eveneens van toepassing op de structuur van de grafkamers met aan weerszijden van de kamers pilaren. Het plafond van de grafkamers is voorzien van astronomische afbeeldingen, wat ook een architecturale bijzonderheid is. De grafkamer zelf heeft lange mysterieuze toegang naar een ronde inkeping dat waarschijnlijk een rituele functie had.

Figuur 58: Doorsnede van de tombe van Seti I in de Vallei der Koningen.¹¹²

¹¹¹ BAIKIE, J., *Egyptian Antiquities in The Nile Valley*, Metheun, California, 1932.

¹¹² RENT A BIKE, *Vallei der Koningen – Seti I KV17*, internet, geraadpleegd op 2 mei 2014, (<http://www.rentabikeluxor.com/nl/vallei-der-koningen/sethi-i-kv17/>).

Figuur 59: Interieur van farao Seti I zijn graf.¹¹³

Figuur 60: Interieur van farao Seti I zijn graf.¹¹⁴

¹¹³ SMITH, D., *Silverseas*, internet, geraadpleegd op 12 april 2014, (<http://www.royanddarla.com/Silverseas/silverseas2.htm>).

¹¹⁴ Idem.

Op het einde van de 19de eeuw, hadden de meeste Egyptische archeologen het idee dat alle koningsgraven in de Vallei der Koningen reeds gevonden waren. Er ontbraken nog wel enkele graven, waaronder ook het graf van Toetanchamon. De archeologen van die periode voerden een onderlinge strijd om als eerste het graf te ontdekken.

De Britse Egyptoloog Howard Carter (1874 - 1939) was zeer gedreven om als eerste het graf van Toetanchamon te vinden. Door conflicten in Egypte en met de plaatselijke bevolking was Carter genoodzaakt zijn opgravingen te staken. In 1907 deed Lord Carnarvon, een rijke westerling met een fascinatie voor archeologie, Carter het voorstel om zijn werk in de Vallei Der Koningen verder te zetten. De rijke Lord Carnarvon financierde het hele project.

Na een zoektocht van vele jaren slaagde Carter er in 1922 de locatie van het graf van Toetanchamon te achterhalen. Net onder de ingang van een ander graf, vertrok een steile trap. Deze trap leidde naar een verzegelde deur. Het zegel duidde erop dat het graf ongeschonden was. Toen Carter door een gaatje keek dat in de muur was geboord, zag hij alleen maar 'goud, overal de schittering van goud'. De voorkamer die hij zag, was volgepakt met voorwerpen, ceremoniële rustbanken in de vorm van vreemde dieren, linnendozen, strijdagens en levensgrote beelden. Carter en Carnarvon geloofden hun eigen ogen niet. Het was de ontdekking van de eeuw.¹¹⁵

Niet lang na de ontdekking van het graf, werden vele medewerkers van Carters team ziek. Verder vonden er in de stad Cairo onverklaarbare gebeurtenissen plaats. De mensen dachten dat er een vloek rustte op de mummie van Toetanchamon. De meesten die met de mummie en de opgravingen in contact waren gekomen, bleken na enkele maanden of jaren te sterven. 'De vloek van de mummie', werd versterkt door verschillende vloekspreuken die men in het graf had gevonden.

Figuur 61: graf Toetanchamon gevonden door Carter¹¹⁶

Wetenschappers hebben vastgesteld dat er geen sprake is van een vloek. Het is wel zo dat er in de sarcofaag van de mummie verschillende bacteriën werden aangetroffen. Deze bacteriën zijn een mogelijke oorzaak van de mysterieuze dood van de onderzoekers.¹¹⁷

¹¹⁵ SILVERMAN, P. D., *Het Oude Egypte*, Librero, Kerkdriel, 2004, blz. 196.

¹¹⁶ WIKIPEDIA, *Howard Carter*, internet, geraadpleegd op 26 april 2014, (http://nl.wikipedia.org/wiki/Howard_Carter).

¹¹⁷ SILIOTTI, A., *Egypte: Mensen en Goden*, Zuid-Producties, Vercelli, 2004, blz. 92.

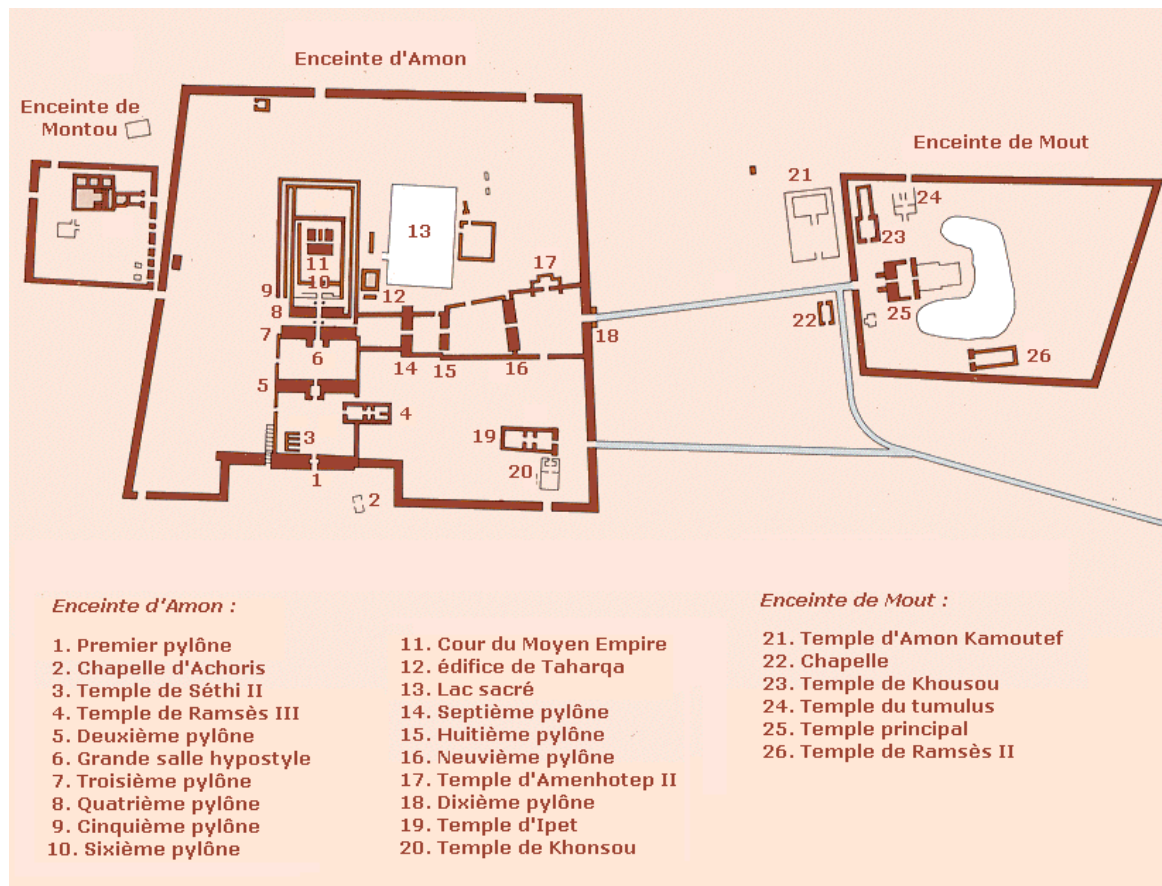
6.2.2 Tempelarchitectuur

Om de goden en de farao te eren, bouwden de Egyptenaren verschillende tempelcomplexen. Deze stellen de symbolische woning van de goden voor. De tempel was de cultusplaats waar de goden in het heiligdom neerdaalden. In dit heiligdom bevond zich het cultusbeeld van de god. Om de macht en belangrijkheid van de goden weer te geven, waren de Egyptische tempelcomplexen steeds van monumentale proporties. De tempels waren opgetrokken in kalksteen of graniet of soms uit de rotsen gebouwen, zoals Aboe Simbel.

Het klassieke tempelplan bestaat uit enkele vaste delen zoals een sfinxenlaan, obelisk, beelden van de farao-bouwheer, pylonen, een voorhof, een zuilenzaal en het heiligdom met het godenbeeld. De sfinxenlaan of de dromos was de belichaming van de koninklijke macht en deed dienst als tempelwachter. Een sfinx had het lichaam van een leeuw en een mensengezicht, het gezicht van de koning. De twee obelisk kan men zich voorstellen als grote granieten naalden tot dertig meter hoog die symbool staan voor de zon. Deze obelisk zijn versierd met inscripties. Twee of vier beelden van de farao-bouwheer noemt men ook wel eens kolossen. Nadien volgen twee monumentale trapeziumvormige pylonen met tussenin een smalle ingang. Deze pylonen hebben een dubbel doel. Aan een kant voorzien ze de kunstenaars van een ruime oppervlakte om de heldendaden van hun koningen en goden te verheerlijken met reliëfs en inscripties en aan de andere kant vormen ze een ideale achtergrond voor de standbeelden, obelisk en vlaggenmasten aan weerszijden van de ingang. Men voorziet het tempelcomplex ook met een voorhof, een grote open koer omgeven met een zuilengalerij. Deze zuilenzaal omvat een midden- en twee zijschepen. De zuilen zijn kolossaal dik. In de tempel van Karnak hebben ze zelfs een omtrek van elf meter. Het laatste component is het heiligdom met het godenbeeld. Deze ruimte is voorbehouden aan de koning en de priesters.

6.2.3 De tempel van Amon in Karnak

De grootste tempelcomplex van Egypte ligt aan de oostelijke oever van de Nijl nabij het huidige Luxor. De tempel van Amon in Karnak bestaat uit vijftig hectare aan verschillende tempels die gewijd zijn aan de god Amon-Re. Het tempelcomplex is door vele farao's gerestaureerd en er werden steeds elementen aan toegevoegd. De belangrijkste bouwheren zijn onder andere Amenhotep I, Thoetmose III, Hatsjepsoet en Ramses II.¹¹⁸

Figuur 112: Het grondplan van de tempel van Amon in Karnak.¹¹⁹

De Amontempel bestaat uit een drie kilometer lange sfinxenlaan, tien pylonen, een grote zuilengalerij, een groots open tempelhof, verschillende kapellen, enkele heiligdommen en enkele kleine tempels.

De koninklijkheid van Amon, de koning van de goden, werd in deze tempel op een rituele manier overgedragen op zijn zoon, de koning of farao van Egypte. Jaarlijks werden deze rituelen gevierd met het Opetfeest, het feest van vruchtbaarheid en vernieuwing, wat onder andere een grootse processie tussen de tempels van Karnak en Luxor inhield. Het tempelcomplex van Karnak is verbonden met het tempelcomplex van de moedergodin Moet en met het tempelcomplex van Luxor.

¹¹⁸ PRAGT, H., Kemet: het Oude Egypte uitgelegd, internet, geraadpleegd op 2 april 2014, (<http://www.kemet.nl/de-tempel-van-karnak>).

¹¹⁹ SMEESTERS, C., L'Égypte Ancienne, internet, geraadpleegd op 1 april 2014, (<http://www.bubastis.be/>).

Figuur 63: De tempel van Amon in Karnak. ¹²⁰

Figuur 64: Dromos of sfinxenlaan van de tempel van Amon in Karnak. ¹²¹

Figuur 65: De zuilenzaal van de tempel van Amon in Karnak. ¹²²

¹²⁰ PRAGT, H., Kemet: het Oude Egypte uitgelegd, internet, geraadpleegd op 2 december 2013, (<http://www.kemet.nl/de-tempel-van-karnak>).

¹²¹ Z.n., Sfinxenlaan, internet, geraadpleegd op 7 januari 2014, (<http://www.nationalgeographic.nl/fotografie/foto/sfinxenlaan-luxor>).

¹²² WIKIPEDIA, Karnak, internet, geraadpleegd op 7 januari 2014, ([http://nl.wikipedia.org/wiki/Karnak_\(Egypte\)#mediaviewer/Bestand:Great_Hypostyle_Hall_Karnak.jpg](http://nl.wikipedia.org/wiki/Karnak_(Egypte)#mediaviewer/Bestand:Great_Hypostyle_Hall_Karnak.jpg)).

6.2.4 De tempel van Hatsjepsot

Hatsjepsot was een vrouwelijke farao die regeerde van circa 1489 v.C. tot 1458 v.C. tijdens het Nieuwe Rijk. Als vrouwelijke farao was het niet gemakkelijk het respect en dezelfde status te verkrijgen als haar mannelijke voorgangers en opvolgers. Toch deed Hatsjepsot het niet slecht als farao.

Uit talloze bouwprojecten waaronder verschillende aanpassingen aan tempels en paleizen kan men concluderen dat deze vrouw zich wel degelijk wilde bewijzen. Het pronkstuk van haar regeerperiode is ongetwijfeld haar tempel Djeser-Djeseru in Deir El Bahari, op de westoever van de Nijl en is beter bekend als de tempel van Hatsjepsot. De tempel werd gebouwd als een dodentempel en bestaat uit verschillende terrassen die met behulp van een reeks hellingen en trappen met elkaar verbonden zijn. Hierdoor wijkt deze tempel af van het algemene tempelplan. Voor de bouw was een grote bouwkundige expertise nodig. Deze dodentempel is voor een groot deel uitgehakt uit kalkstenenrotsen. Door de eeuwen heen is de tempel zwaar beschadigd. Deze beschadigingen waren voor een groot gedeelte het werk van haar opvolger, Thoetmozes II. Deze liet naast het vernielen van vele van haar bouwwerken, ook haar naam verwijderen van de belangrijkste tempels.¹²³

Figuur 66: De dodentempel van Hatsjepsot.¹²⁴

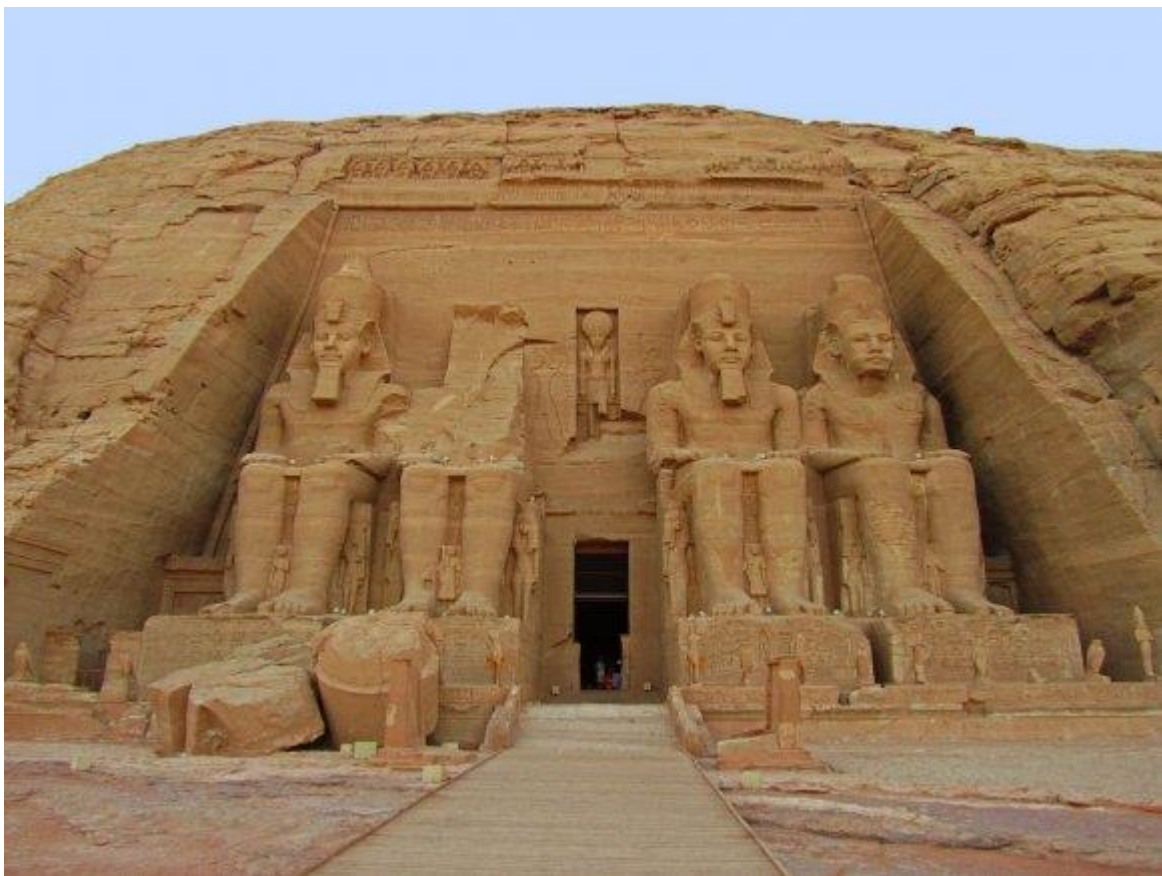
¹²³ PRAGT, H., *Kemet: het Oude Egypte uitgelegd*, internet, geraadpleegd op 2 december 2014, (<http://www.kemet.nl/de-dodentempel-van-hatsjepsot>).

¹²⁴ Idem.

6.2.5 De tempel van Ramses II

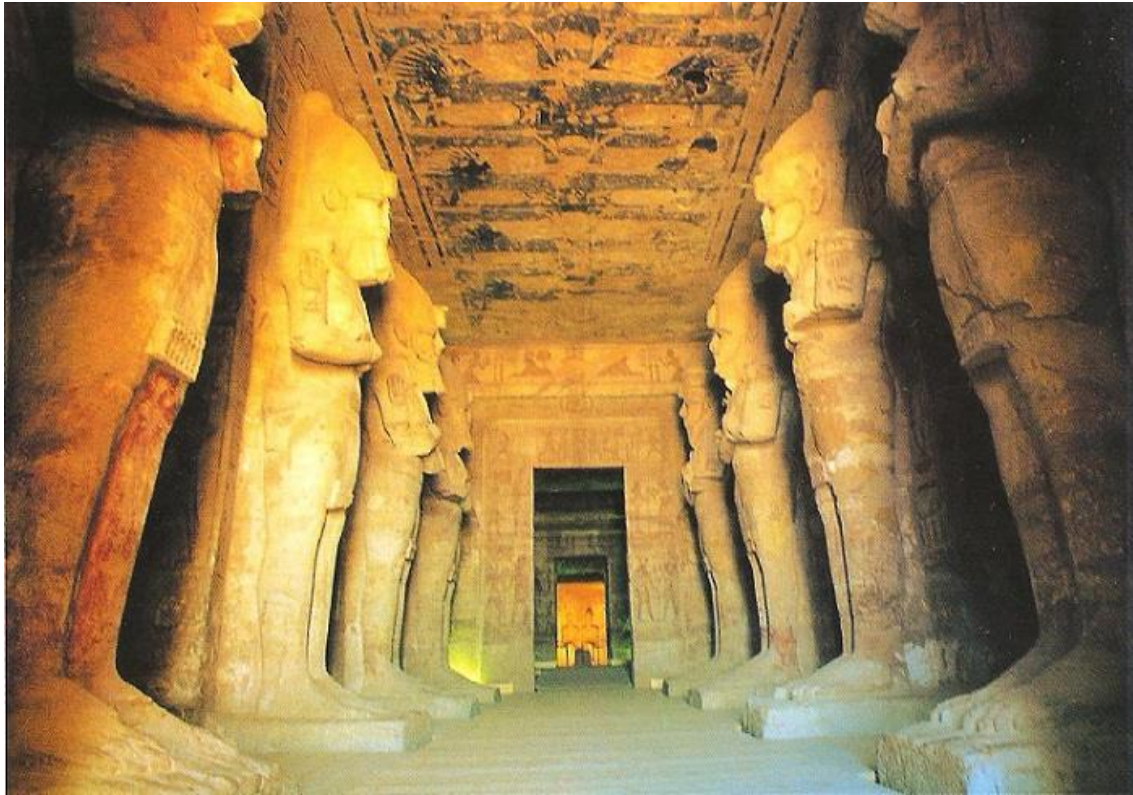
In Aboe Simbel vindt men twee kolossale tempels terug. Beide werden gebouwd door Ramses II (ca. 1300 v.C. - 1213 v.C.) ter ere van de goden. Beide tempels werden uitgehakt uit de rotsen. De grote tempel stelt de macht van Ramses II voor en is gewijd aan de goden van de grote Egyptische steden van toen. Amon uit Thebe, Ptah uit Memphis en Re-Harachte uit Heliopolis. De voorgevel van de tempel is versierd met hiërogliefen. Vier zittende beelden van Ramses II staan symbool voor zijn op-
perste macht. Tussen de benen van de kolossen vindt men kleinere beelden van zijn kinderen en zijn belangrijkste vrouw Nefertari. Aan de binnenzijde bestaat de tempel uit twee zuilengalerijen, enkele voorraadkamers en het heiligdom. In het heiligdom staan vier beelden die de goden Re, Amon, Ptah en farao Ramses uitbeelden. De kleine tempel werd gebouwd ter ere van Hathor, de moedergodin, en Nefertari.

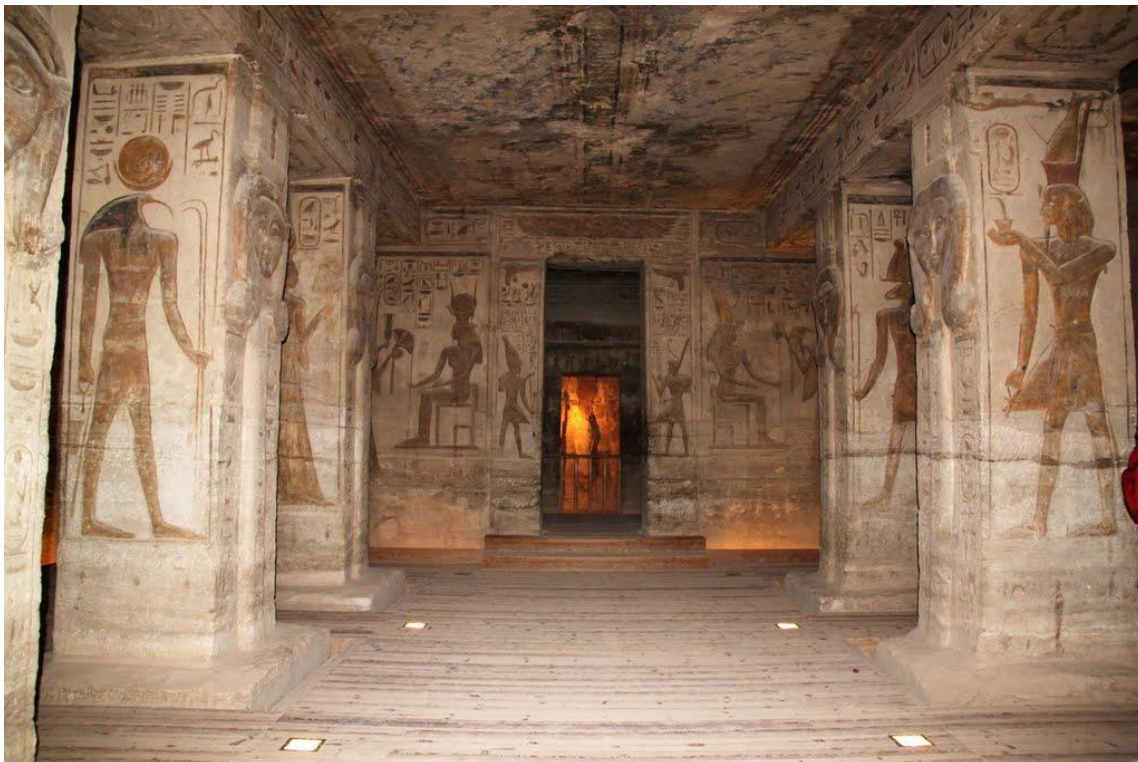
Figuur 67: Facade van de tempel van Ramses II, Aboe Simbel.¹²⁵

Deze tempel werd in 1813 toevallig ontdekt onder een dikke laag zand. Het duurde echter tot 1817 vooraleer men de tempel kon betreden. Met de bouw van het Aswandam en de vorming van het Nassermeer dreigden de tempels in 1960 verloren te gaan. De UNESCO zette zich echter in voor het monument te redden. In een periode van vier jaar werden beide tempels in stukken gezaagd en een kleine tweehonderd meter verder weer opgebouwd. Men heeft de hele berg verplaatst en dit zonder af te wijken van de originele positie ten opzichte van de zon. Op deze manier is de functie van de zonnepel van Aboe Simbel bewaard gebleven.

¹²⁵ Z.n., Aboe Simbel, internet, geraadpleegd op 17 april 2014, (<http://egypte-info-site.nl/aboe-simbel.html>).

Figuur 68: De binnenzijde van de tempel van Ramses II in Aboe Simbel.¹²⁶

Figuur 69: De binnenzijde van de tempel van Ramses II in Aboe Simbel.¹²⁷

¹²⁶ Z.n. Nubian Monuments from Abu Simbel to Philae (Egypt), internet, geraadpleegd op 2 januari 2014, (<http://www.giganticstatues.com/abu-simbel>).

¹²⁷ Idem.

6.3 Beeldhouwkunst

Het religieuze oogmerk van de beeldhouwkunst liet weinig ruimte voor ongebreidelde vernieuwing en de werken werden nooit toegeschreven aan individuele kunstenaars. De meeste werden waarschijnlijk gemaakt door een groep medewerkers die de richtlijnen volgden die een meesterbeeldhouwer had opgesteld.

Steen was het meest gewaardeerde materiaal voor beeldhouwkunst omdat het zo onveranderlijk is. Stenen moesten tot in de eeuwigheid blijven bestaan. Verschillende steensoorten kenden specifieke symbolische associaties. Zo werden rood graniet en kwartsiet geassocieerd met de zon vanwege hun kleur. Sommige sculpturen werden gemaakt van hout en metaal. Het eerste metaal dat in beeldhouwwerk werd toegepast was koper, massief of hol. In het Middenrijk hadden de Egyptische ambachtslieden zich de techniek van de vervaardiging van gietmallen eigen gemaakt. In het Nieuwe Rijk maakte koper plaats voor brons als favoriet metaal voor beeldhouwwerk. Andere materialen waren onder meer klei, ivoor en faience. Voltwoide stukken waren meestal beschilderd en de fraaiste exemplaren konden worden voorzien van ingelegde ogen van rotskristal en obsidiaan en van wenkbrauwen en andere trekken in zilver of goud.¹²⁸

Het overgrote deel van de beelden zijn koningsbeelden. De farao is geïdealiseerd weergegeven, dit wil zeggen dat hij uitsluitend jong en krachtig wordt voorgesteld. Het beeld vertoonde geen gevoel of stemmingen. Door zijn naam op het beeld te plaatsen wilde men hem het eeuwige leven schenken. Heel vaak worden de farao's groots, monumentaal voorgesteld. De grote beelden stonden symbool voor de macht van de farao. De vrouwen en kinderen van de farao werden vaak samen met het gewone volk veel kleiner voorgesteld. Hierdoor verzekerde de farao zichzelf van zijn opperste macht en status. Beelden van de farao hadden in de meeste gevallen perfecte afmetingen en verhoudingen. De farao werd met een perfect gevormd goddelijk lichaam weergegeven. En typisch kenmerk voor de oud-Egyptische kunst is ook symmetrie. In zijn linkerhand hield de farao dikwijls een herdersstad en in zijn rechterhand een zweep. Hij droeg de dubbele kroon en de valse baard. De farao zat vaak op een troon versierd met afbeeldingen van de belangrijkste planten uit de twee gebieden die hij regeerde, namelijk de lotusbloem uit Opper-Egypte en papyrusplant uit Neder-Egypte. De zittende beelden hebben de benen naast en bij elkaar. De armen zijn tegen het lichaam gedrukt, de handen op de knieën, ofwel de armen gekruist voor het lichaam met in de handen de koninklijke attributen. De rechtopstaande beelden zijn in rusttoestand, de benen samen of de linkervoet lichtjes vooruit. Een dubbel beeld (diade) was een gebruikelijke vorm voor een echtpaar of voor een koning en een godheid. Er zijn echter ook veel voorbeelden van groepsbeelden die bestaan uit drie figuren (traden). Bij het modelleren van een menselijke figuur werd de steen tussen de ledenmaten vaak ongemoeid gelaten in plaats van verwijderd om het beeld stabiel te maken. Om dezelfde reden worden staande beelden vaak gesteund door een zuil. Deze beelden drukten rust, onveranderlijkheid, en afstandelijkheid uit. Deze elementen werden versterkt door harde steensoorten en door de monumentale afmetingen.¹²⁹

¹²⁸ WILKINSON, T., *Het Oude Egypte in woord en beeld*, Tirion, Baarn, 2006, blz. 37 – 38.

¹²⁹ SILVERMAN, P. D., *Het Oude Egypte*, Librero, Kerkdriel, 2004, blz.

Figuur 70: Een houten beeld van Metjetji, ca. 2367 - 2347 v.C.¹³⁰

Figuur 71: Beeld van een schrijver.¹³¹

Figuur 72: Beeld van farao Rahotep en zijn vrouw Nofrit (ca. 1580 – 1576 v.C.).¹³²

¹³⁰ Z.n., Ancient Egypte, internet, geraadpleegd op 18 februari 2014, (<http://www.brooklynmuseum.org/opencollection/collections/>).

¹³¹ Z.n., Love Egypt, internet, geraadpleegd op 18 februari 2014, (<http://www.love-egypt.com/sculpture.html>).

¹³² DUNNY, J., Statues of Rahotep and Nofret, internet, geraadpleegd op 25 mei 2014, (<http://www.touregypt.net/featurestories/picture04072003.htm>).

6.3.1 De kolossen van Memnon

De kolossen van Memnon werden waarschijnlijk gebouwd voor farao Amenhotep III (ca. 1388 – 1351 v.C.). Oorspronkelijk behoorden ze bij een monumentaal tempelcomplex ter ere van deze farao maar van deze is vrijwel niets overgebleven. De kolossen werden 3400 jaar geleden uitgehouwen en meten elk ongeveer achttien meter. Hoewel ze beide beschadigd zijn, zijn ze nog steeds één van de meest bezochte toeristische trekpleisters van Egypte.

Figuur 73: De kolossen van Memnon.¹³³

6.3.2 Ramses II

De machtigste farao en grootste bouwheer uit de geschiedenis van het oude Egypte is wel Ramses II. Zijn monumentale en ontelbare bouwprojecten kunnen tegenwoordig nog steeds bewonderd worden. Hij liet honderden tempels renoveren, aanpassen en uitbreiden. Zijn beroemdste bouwwerk is de tempel van Aboe Simbel.

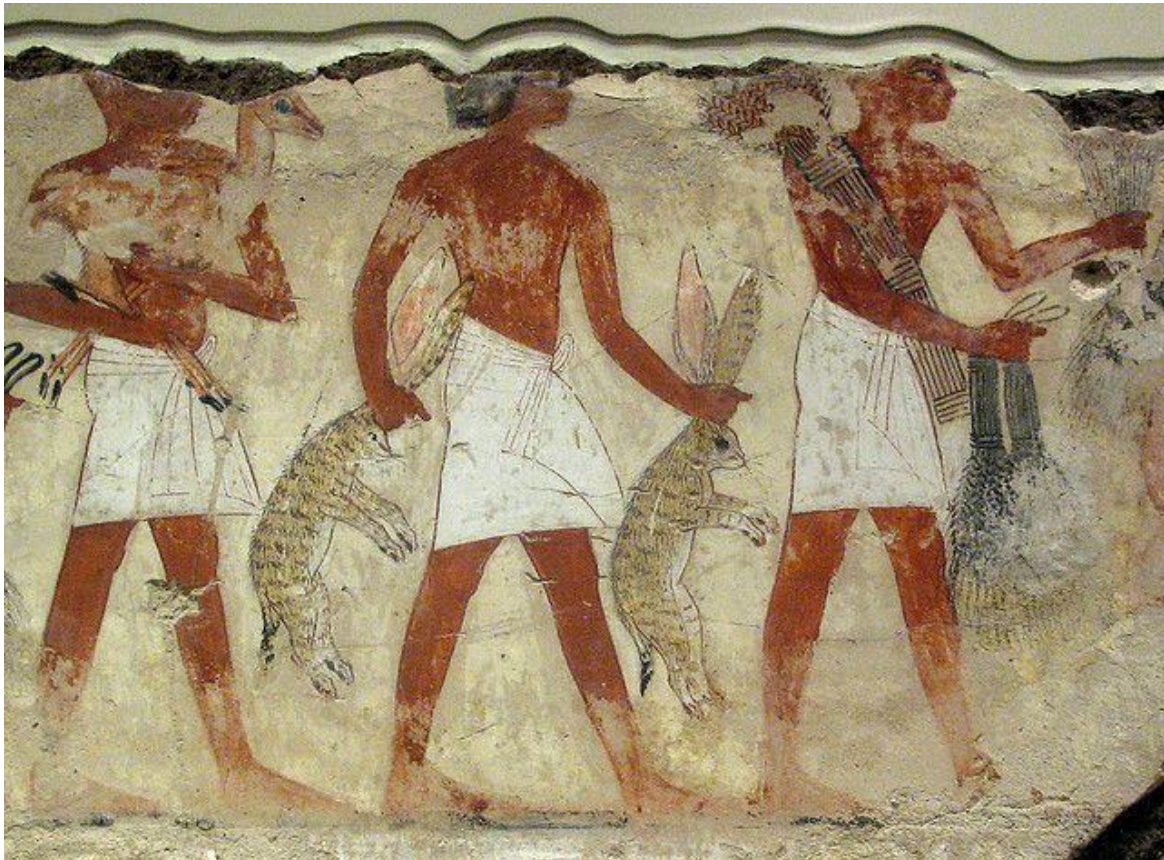
¹³³ Z.n., Memnon, internet, geraadpleegd op 26 maart 2014, (<http://www.egypte-info-site.nl/memnon.html>).

6.4 Schilderkunst

Wat de schilderkunst betreft, dient er een onderscheid gemaakt te worden tussen wat zich in de graven en buiten de graven bevindt.

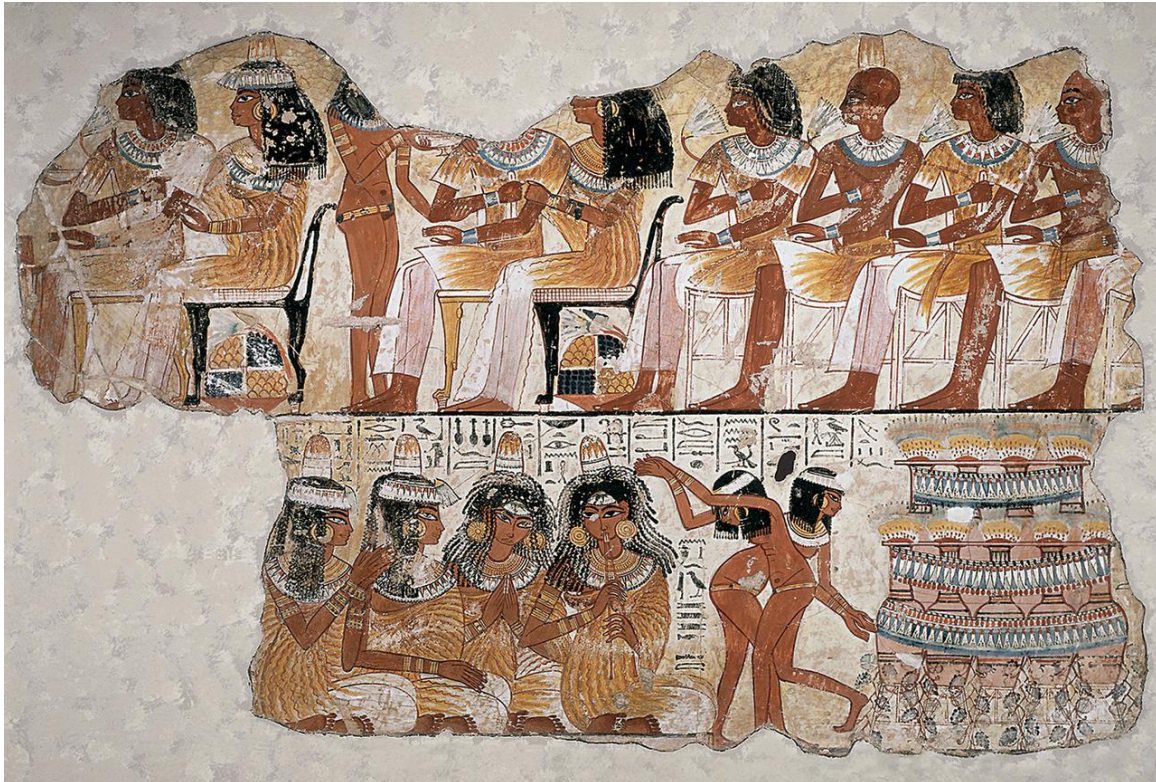
In de graven komen vlakreliëfs en ook bas-reliëfs – waarbij de figuren voor minder dan de helft buiten het vlak uitsteken – voor. De afgebeelde scènes hebben meestal betrekking op het dagelijkse leven en vertonen vaak landbouwactiviteiten (om de dode blijvend van voedsel te voorzien), aanbachtslieden aan het werk, banketscènes begeleid met muziek en dans (om iets vertrouwd gezelligs in de graven te brengen) om het heimwee van de dode te verzachten. In andere taferelen is de overledene afgebeeld in het gezelschap van een godheid die hem zal begeleiden bij het laatste oordeel in de onderwereld. Kortom de reliëfs hadden tot doel de eigenaar van het graf te dienen. De schilderijen hebben dezelfde functie en kenmerken als de reliëfs.

Figuur 74: Dienaren brengen offervoedsel voor farao Nebamun, ca. 1350 v.C.¹³⁴

¹³⁴ THORSKEGGA, T., *Bringing offerings*, internet, 9 april 2014, (<https://www.flickr.com/photos/thorskegga/3724114401/in/photostream/>).

Figuur 75: Banketscène uit Nebamun's graf, ca. 1350 v.C.¹³⁵

Buiten de graven komen holreliëfs voor. Hierbij worden in het vlak de omtreklijnen in de diepte uitgehakt omdat ze blootgesteld worden aan regen en wind. Ze worden aangebracht op de tempelmuur of op de processiedoorgangen van de valleitempels naar de graftempels. In deze taferelen is de koning steeds actief aanwezig. Hij doodt zijn vijanden, jaagt op wilde dieren, eert de goden, maait het koren of ploegt. Vanzelfsprekend hadden dergelijke reliëfs een grote propagandistische waarde. Naast deze koningstaferelen komen hier ook godentaferelen voor.

Naast de schilderkunst in en buiten de graven had men ook decoratieve schilderkunst, waarbij men de wanden van de paleizen versierde. Deze werken zijn echter bijna volledig verdwenen.

Algemene kenmerken van de Oudegyptische schilderkunst zijn de fysiek onmogelijke houding, het ontbreken van perspectief, de onderlinge grootte en de gekleurde schaduwen.

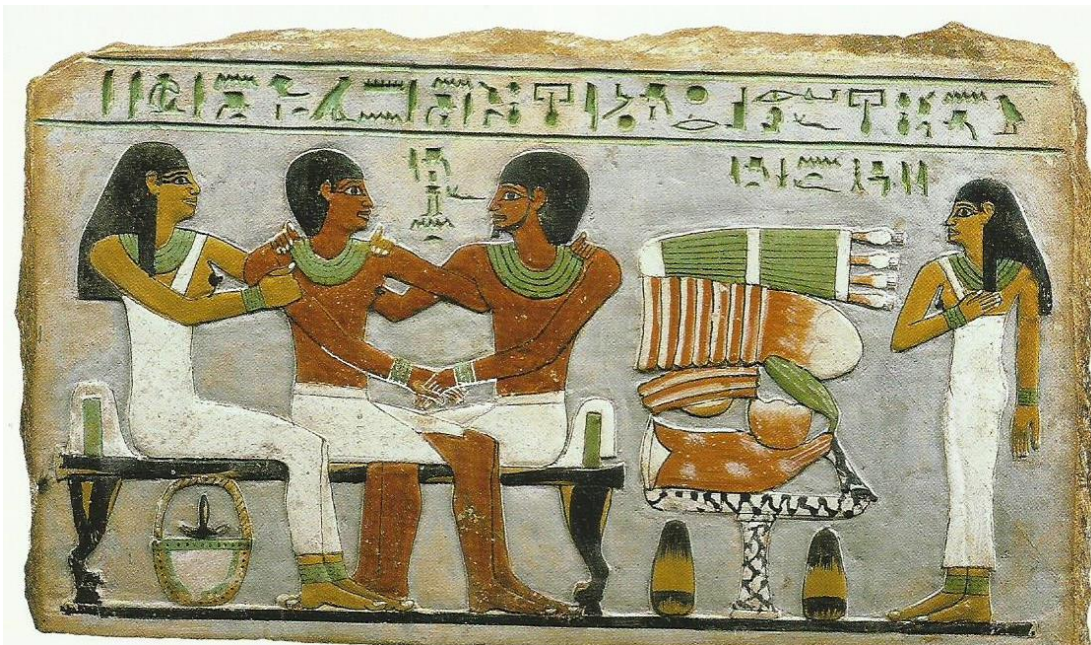
De mens werd in een fysiek onmogelijke houding weergegeven: hoofd in profiel, één oog frontaal (het kwade oog liet men niet zien), gerekt en ovaal, schouders frontaal wat symbool staat voor kracht, de borst niet naar voor, de armen zijn onnatuurlijk aan het lichaam gezet en de voeten bevinden zich plat op de grond en voor elkaar geplaatst. De kunstenaar tekende niet wat hij zag, maar wel wat er was. Bijvoorbeeld een koe zal altijd vier poten hebben ook al kan je er normaal gezien slechts twee zien.

¹³⁵ THORSKEGGA, T., *Musicians and dancers – Nebamun's Tomb*, internet, geraadpleegd op 9 april 2014, (<https://www.flickr.com/photos/thorskegga/3724114401/in/photostream/>).

Bij de Egyptenaren werd het perspectief uitgedrukt door horizontale rijen onder elkaar te plaatsen. De onderste rij is de meest dichtbij, de bovenste de verste. Bovendien verkleinen figuren niet naargelang ze verder van de toeschouwer verwijderd zijn. De onderlinge grootte wordt niet gerekend tot het perspectief. Sociaal belangrijke figuren zijn groter afgebeeld dan minder belangrijke. Bijvoorbeeld goden en farao's worden altijd groter afgebeeld dan zijn onderdanen en priesters groter afgebeeld dan het gewone volk. Het is dus een kwestie van sociale hiërarchie.

De taal van het Oude Egypte kende vier basistermen voor kleur: kem (zwart), hedj (wit of zilver), wadj (groen of blauw) en desjer (rood, oranje of geel). Elke kleur had symbolische betekenissen. Zwart was de kleur van de vruchtbare grond en had de bijklank van vruchtbaarheid. Daarom heeft de koning op afbeeldingen vaak een zwarte huid. Zwart werd ook geassocieerd met reinheid. Groen en blauw waren de kleuren van vegetatie en daarom ook verjonging. Osiris werd soms afgebeeld met een groene huid. Onder de 26ste dynastie kregen de belangrijkste zijden van grafkisten vaak een groene kleur als hulp bij wedergeboorte. Rood, oranje en geel waren ambivalente kleuren. Ze werden geassocieerd met de zon. Rode steensoorten zoals kwartsiet hadden de voorkeur voor koningsbeelden om de solaire aspecten van het koningschap te benadrukken. Rode inkt werd gebruikt om belangrijke namen te schrijven op documenten van papyrus. Rood was echter ook de kleur van de woestijn en werd om die reden geassocieerd met Seth en verwoestende krachten. De kleur goud werd vooral geassocieerd met de nachtelijke hemel. Goud, meer een metaal dan een kleur, werd geassocieerd met het vlees der goden. Een andere belangrijke symbolische toepassing van kleur in de Egyptische kunst diende om mannelijke en vrouwelijke figuren te onderscheiden. Mannen werden meestal afgebeeld met een zongebruinde roodbruine huid terwijl vrouwen, die verondersteld werden thuis te blijven en het huishouden te doen, werden afgebeeld met een gele, ongebruinde huid.¹³⁶

Figuur 76: Stèle van Amenemhet uit zijn graftombe te Asasif, Thebe-West. Deze voorstelling vertoont een bijzonder gebruik van kleur, vooral om de huidkleur van vrouwen te onderscheiden van die van de mannen.¹³⁷

¹³⁶ WILKINSON, T., *Het Oude Egypte in woord en beeld*, Tirion, Baarn, 2006, Blz. 123 – 124.

¹³⁷ WILKINSON, T., *Het Oude Egypte in woord en beeld*, Tirion, Baarn, 2006, Blz. 123.

7 Wetenschap

7.1 Het schrift

De uitvinding van het schrift was van essentieel belang voor het functioneren van het bestuursapparaat van het oude Egypte en voor het behoud van de Egyptische cultuur. Aanvankelijk werd het schrift vooral toegepast binnen het bestuursstelsel, maar later werd het alsook gebruikt voor het vastleggen van belangrijke tradities en medische teksten.

Het schrift ontstond toen de mensen in de valleien gedwongen werden in grote groepen samen te werken. Elke groep had maar één leider die alles regelde: de farao of de priester-koning. Ambtenaren hielden voor hem gegevens bij over alles wat er in het land gebeurde. Wanneer de gegevens echter te uitgebreid werden, zochten ze naar hulpmiddeltjes of geheugensteuntjes. Aanvankelijk gebruikten ze daarvoor tekeningen die de woorden natuurgetrouw voorstelden. Die eerste vorm van schrift verschijnt voor het eerst in Mesopotamië, rond 3500 v.C. Dit noemt men het spijkerschrift. De Egyptenaren leerden het Sumerisch schrift met de pictogrammen rond 3200 v.C. kennen. Toch ontwierpen de Egyptische priesters een eigen schrift, namelijk het hiërogliefenschrift. Deze hiërogliefen werden tot in de 4de eeuw n.C. nog gebruikt.

De mensen die konden lezen en schrijven hadden een belangrijke rol in het oude Egypte. Zij konden macht uitoefenen over degenen die niet konden lezen en schrijven. Er zijn oude teksten gevonden waarin de jongeren aangemoedigd worden om te leren schrijven. Door het droge Egyptische klimaat zijn er literaire werken, teksten over wiskunde, astronomie, geneeskunde en magie evenals verschillende religieuze teksten bewaard gebleven.

7.1.1 Het hiërogliefenschrift

Het hiërogliefenschrift is het oudste Egyptische schrift. De naamgeving is afgeleid van het Grieks (hieros = heilig en glyfe = inscriptie). Deze vorm bestaat uit pictogrammen en kleine tekeningen. Het werd hoofdzakelijk gebruikt om de bezittingen van de farao, de belastingen en voedselvoorraden op te tekenen. Daarnaast is dit het schrift waarmee de vele tempels en andere koninklijke gebouwen versierd werden. Het hiërogliefenschrift werd steeds in kolommen en regels geschreven. Het werd van boven naar beneden gelezen. Daarnaast gaven de pictogrammen en tekens aan of de inscriptie van links naar rechts of van rechts naar links gelezen moest worden. Het hiërogliefenschrift was echter te hoekig en te complex om op papyrus te schrijven. Hiervoor werd er in een later stadium een vereenvoudigde vorm ontwikkeld.

Het hiërogliefenschrift werd ontcijferd door de Franse taalkundige Jean-François Champollion. Op een steen die gevonden werd in 1799 nabij El-Rasjid staat dezelfde tekst in drie soorten schrift: het hiërogliefenschrift, het demotisch schrift en het Oudgriekse schrift. De tekst zou de kroning van Ptolemaeus V herdenken. De steen werd later bekend als de steen van Rosette. Aan de hand van de Griekse tekst zocht Champollion overeenkomstige hiërogliefen. Verder analyseerde hij de hiërogliefen die in een ovale ring stonden. Deze zogenaamde cartouches bleken de namen van farao's te bevatten. Door vergelijking en verdere studie slaagde Champollion er in 1822 in het hiërogliefenschrift te ontcijferen.

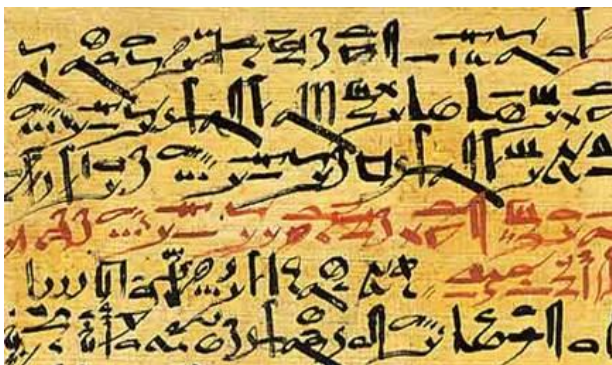
Figuur 77: Het hiërogliefenschrift.¹³⁸

Figuur 78: Steen van Rosette.¹³⁹

7.1.2 Het hiëratisch schrift

Aangezien het hiërogliefenschrift niet echt praktisch was voor administratieve doeleinden, gebruikten priesters en hoge ambtenaren een vereenvoudigde variant: het hiëratisch schrift. Het schrijven en soms letterlijk tekenen van de hiërogliefen kostten ontzettend veel tijd. Naarmate het bestuur van het rijk complexer werd, was het noodzakelijk dat het noteren van gegevens zoals belastingen, bezittingen, ... op een snellere en efficiënte manier gebeurde. Dit leidde ertoe dat men een nieuwe vereenvoudigde vorm ontwikkelde. Het hiëratisch schrift werd het hiëratisch of priesterlijk schrift genoemd. Het hiëratisch schrift werd hoofdzakelijk door priesters gebruikt bij het schrijven van onder andere religieuze teksten en tempelrekeningen. Het werd steeds van boven naar onder of van links naar rechts gelezen.

Figuur 79: Het hiëratisch schrift.¹⁴⁰

¹³⁸ DE JONG, R., *Onderwijs, ict, wetenschap*, internet, geraadpleegd op 30 mei 2014, (<http://rdejong.blogspot.be/2010/06/hieroglifyen-en-ict.html>).

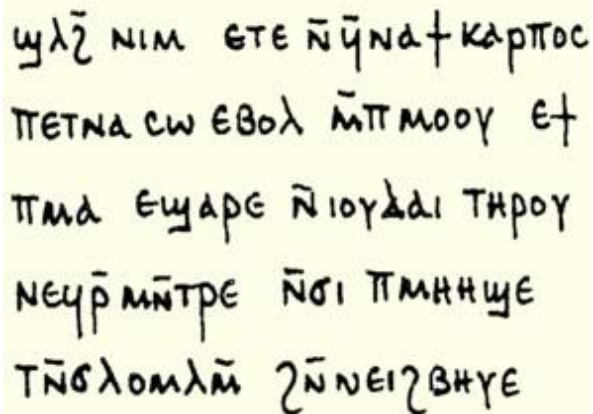
¹³⁹ GEERTS, T., *Geschiedenis*, internet, geraadpleegd op 30 mei 2014, (http://www.molsequizzen.be/quiz_detail.php?quizID=57).

¹⁴⁰ DE RUITER, F., *Hiërogliefen*, internet, geraadpleegd op 12 mei 2014, (<http://home.wanadoo.nl/bas.zeper/lara/Hieroglifyen%20Website.htm>).

7.1.3 Het demotisch schrift

Een verdere evolutie in het Egyptische schrift kwam er met het demotisch schrift of volkse schrift. Het was niet alleen veel eenvoudiger leesbaar, maar het kon ook op een veel snellere manier geschreven worden. Het volkse schrift werd hoofdzakelijk voor administratieve teksten, correspondentie en andere niet-religieuze teksten gebruikt.¹⁴¹

ψλ̄̄ ΝΙΜ ΕΤΕ ἡ̄να†καρπος
 ΠΕΤΝΑ ΣΩ ΕΒΟΛ ἡ̄ΠΜΟΥ Ε†
 ΠΜΑ ΕΨΑΡΕ ἡ̄ιογδαι ΤΗΡΟΥ
 ΝΕΥῤ̄ ΜῆΤΡΕ ἡ̄σι ΠΜΗΗΨΕ
 Τῆ̄σλομλᾶ ἡ̄ννειζβηγε

Figuur 80: Het demotisch schrift.¹⁴²

¹⁴¹ MCDERMOTT, B., e.a., Egyptische hiërogliefen, het ontcijferen van de mysterieuze taal van de farao's, Libro, Kerkdriel, 2004, blz. 11- 13.

¹⁴² PRAGT, H., Kennis over het Oude Egypte, internet, geraadpleegd op 15 maart 2014, (<http://www.egypteopschool.nl/htm/hieroglifyen/index.htm>)

7.2 Geneeskunde

Zoals in alle oude beschavingen heerste ook in Egypte en Mesopotamië de opvatting dat ziekte een straf van de goden was en bijgevolg kon de ziekte ook het best door een soort geestenbezweerders of magiërs behandeld worden. Daarnaast bestond er echter ook een wetenschappelijke benadering van de geneeskunde, waarbij de Egyptische artsen de zieke nauwkeurig onderzochten en een behandeling voorschreven. De Egyptische dokters kwamen uit de hoogste sociale kringen en hadden een reputatie in de gehele oude wereld. Zo was Hesire een van de eerste artsen uit de geschiedenis. In de tijd van farao Djoser (27ste eeuw v.C.) was hij Hoofd van de Tandartsen en Artsen.

Doorgaans ondervroeg een dokter zijn patiënten, betastte zwellingen, onderzocht afscheidingen en rook zelfs aan wonden. Na de waarneming volgde meestal een diagnose, een prognose en indien van toepassing een behandeling. Behalve aloë, knoflook en honing, bevatte zijn medicijnkast lood, sandelhout, roet, zaad, koeiengal en zowel menselijke als dierlijke uitwerpselen. Hiervan maakte hij zelf en kompressen, die het lichaam van de patiënt zo beter moesten maken. Uiteraard gingen deze behandelingen gepaard met magie. De behandelingen hadden op zijn best een beperkt effect en versnelde in het slechtste geval de gevolgen.

Archeologen hebben veel botten en skeletten gevonden die goed genezen waren van breuken. Blijkbaar konden Egyptische artsen heel goed botbreuken herstellen door het gebroken bot correct te zetten door middel van spalken en rekverband. Het is volgens archeologen en anderen onderzoekers opvallend hoe vaak de botten mooi geheeld zijn. Er zijn chirurgische instrumenten gevonden als scalpels en botzagen, hieruit kan men afleiden dat er grotere operaties werden uitgevoerd. De Egyptenaren waren ook bedreven in het hechten van wonden en het verzorgen van brandwonden.

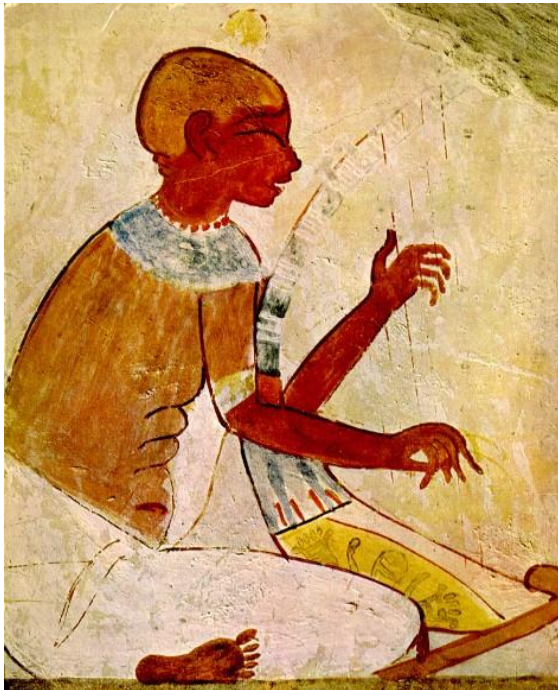
Egyptische artsen waren ook vermaard omdat ze tegen vrijwel alle aandoeningen een middel hadden. Het waren meesters in de natuurgeneeswijze. Tegen de blindheid van een farao was het voorgeschreven medicijn een varkensoog gemengd met rode oker, honing en antimoon, aangebracht op het blinde oog. Erg wetenschappelijk is het zeker niet maar de meeste behandelingen werden gevolgd door een reeks magische spreuken en gebeden om de boze geesten te bezweren.

Zie hieronder een tabel van geneeskundige kruiden volgens de Oudegyptische artsen.

Kruid	Hulp tegen
Knoflook	Astma en ademhalingsproblemen
Granaatappel	Lintwormen
Koriander	Darmgassen en urinewegaandoeningen
Honing	Brand- en open wonden
Kaneel	Infecties
Dadels	Maagproblemen en verkoudheid
Anijs	Hoest, keelpijn, verkoudheid en slechte adem
Hennep	Pijnstillers en narcosemiddel
Aloë Vera	Jeuk en eczeem

Velen oude Egyptenaren dachten dat kwalen in de darmen ontstonden door een verkeerde spijsvertering, en dat andere ziekten werden overgedragen door de wind of door bovennatuurlijke oorzaken zoals geesten, demonen of kwaadaardige doden. In werkelijkheid lag een zwakke gezondheid vooral aan slechte hygiëne. Oogbindvliesontsteking bijvoorbeeld, een veel voorkomende oorzaak van blindheid, was gewoon een virus dat door mensen en de zwermen vliegen langs de Nijl werd overgedragen. Parasitische lintwormen kreeg men door het contact met dode honden, vee en andere dieren. Met dierlijke ontlasting bevulde aarde bevatte vaak mijn- en rondwormen, en in het stilstaande water van de irrigatiegreppels leefden bloedzuigers die darmkrampen en nierklachten veroorzaakten.

Egyptenaren zagen ziekten steeds meer als het werk van demonen en goden. Naarmate het Egyptische rijk minder machtig werd, ging geneeskunde meer lijken op magie. Historici hebben hier geen verklaring voor. Uit geschriften het jaar 1000 v.C. blijkt bijvoorbeeld dat magie een grotere rol had in de geneeskunde dan in de vroegere geschriften uit 1600 v.C. Steeds vaker waren artsen ook priester die behalve medicijnen ook gebeden en toverformules gebruikten.

Figuur 81: Een blinde harpist bespeelt zijn instrument.¹⁴³

¹⁴³ DUNN, JIMMY, *An introduction to Ancient Egyptian Music*, internet, geraadpleegd op 14 februari 2014, (http://www.bertusaafjes.nl/vertaling/plaatjes/de_blinde_harpelaar.jpg).

7.2.1 Het Ebers-Papyrus

Het Papyrus Ebers is een van de belangrijkste papyrusrollen met medische informatie. Daarnaast is het ook een van de oudste: het stamt uit de 18e dynastie, die begon in 1550 v.C. Het papyrus ligt op het moment in Leipzig, de bibliotheek van de Universiteit en is twintig meter lang en dertig centimeter breed. Dit papyrus bestaat uit 110 pagina's, waarop ruim 700 kwalen worden behandeld. Dat maakt het tot het grootste papyrus met medische informatie uit het Oude Egypte.

Figuur 82: Een fragment uit het Ebers-Papyrus waarop een kankergezwell op staat beschreven.¹⁴⁴

Het boek is in verschillende hoofdstukken verdeeld, waarvan het grootste over het hart gaat. Opmerkelijk is dat de Egyptenaren het hart niet alleen als de motor van het leven zagen, maar ook als het centrum van onze gedachten en gevoelens. De hersenen hadden voor hen geen enkele betekenis. Er gaan stukken over het feit dat het hart het bloed pompt, maar ook dat daar de tranen, sperma en urine vandaan kwamen. Ook dacht men dat het hart depressies veroorzaakte. Er wordt over het hart geschreven: 'Wanneer de arts zijn vinger op een lichaamsdeel legt, raakt hij het hart, daar dit door zijn aderen alle ledematen doordringt'.

In het Ebers-Papyrus staat er bijvoorbeeld gewrichtspijn, jicht, haaruitval, huidproblemen, oogziekten, botbreuken, brandwonden, zwangerschap, hoest, verstopping, hoofdpijn en astma beschreven. Ook vermeldt het document de oudst bekende beschrijving van een kankergezwell.

¹⁴⁴ ICKE, I., Papyrus Ebers, internet, geraadpleegd op 26 december 2013, (http://nl.wikipedia.org/wiki/Papyrus_Ebers)

7.3 Wiskunde

De Egyptische wiskunde is ontstaan uit praktische noodzaak. Door de jaarlijkse overstromingen van de Nijl, moesten de akkers ieder jaar opnieuw opgemeten en verdeeld worden. Dit vroeg om wiskundige kennis. Andere problemen in verband met de bouwkunst, de handel en het bestuur roepen rekenkunde, meetkunde en zelfs algebra in het leven.

Via omwegen en zonder echte formules konden de Egyptenaren de oppervlakte van meetkundige figuren als de driehoek, het vierkant en de cirkel berekenen. Zij waren ook al op de hoogte van breuken die het getal 1 als teller hadden, zoals $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, enzovoorts.

Bepaalde nummers, zoals 2, 3, 4, 7 en hun veelvoud, werden door de oude Egyptenaren beschouwd als heilige of magische nummers. Zo was het nummer drie het symbool voor veelvoud. De manier waarop men 'veelvoud' schreef in hiërogliefen bestond uit drie verticale markeringen. Het getal zeven was in het Oude Egypte het symbool van perfectie en volledigheid.¹⁴⁵

7.3.1 Het Rhind-papyrus

Het Rhind-papyrus is het oudste wiskundige geschrift. Het is een geschrift opgesteld door de klerk Ahmose (omstreeks 1680 v.C. tot 1620 v.C.) Deze papyrusrol, die in het hiëratisch is beschreven, is een enkele rol die een lengte heeft van 5,4 meter en 32 centimeter breed. Het document bevat allerlei wiskundige begrippen, methoden en symbolen en 87 wiskundige problemen en hun oplossingen. Het gaat hierbij om rekenproblemen als het verdelen van een aantal broden over een aantal mensen, maar ook bijvoorbeeld om een methode om de oppervlakte van een driehoek te vinden.

Figuur 83: Een fragment uit het Rhind-papyrus.¹⁴⁶

¹⁴⁵ NEUTELAERS, J., *Geschiedenis module 1A*, PHL Education, Hasselt, 2010, blz. 74 – 75.

¹⁴⁶ DARLING, D., *Rhind papyrus*, geraadpleegd op 2 januari 2014, (http://www.daviddarling.info/encyclopedia/R/Rhind_papyrus.html).

7.4 Meten

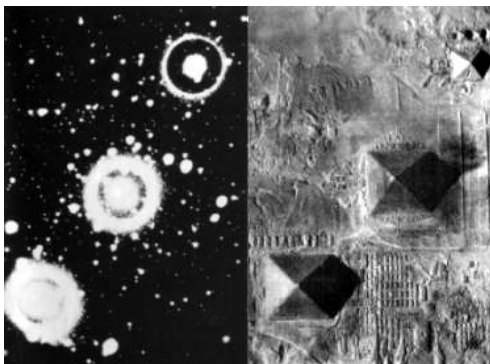
Egyptenaren gebruikten lichaamsdelen, gewoonlijk armen en vingers, om metingen te verrichten. De breedte van vier vingers, of vingerbreedtes, werd een 'handpalm' genoemd. De lengte van een arm, van het vingertopje tot de elleboog, heette een 'el'. Een el was zeven handpalmen. Maar natuurlijk heeft niet iedereen even lange armen of even grote handen. De Egyptenaren ontdekten dat ze problemen kregen door al die verschillende maten en daarom bedachten ze de koninklijke el. Dit was een standaardmaat die in het heel land hetzelfde was. De el was toen bijna 52,3 centimeter. Voor grotere lengtes was er de 'roede van de koord', deze was honderd el, en de 'riviermaat' met 4000 el.

7.5 Sterrenkunde

De Egyptenaren besteedden veel aandacht aan de heldere ster Sirius. De opkomst van Sirius tegelijk met de zon, markeerde in Egypte het begin van het nieuwe jaar. Dit moment gaf ook het begin aan van de jaarlijkse overstroming van de Nijl. Aan de hand van de helderheid en de kleuren van het twinkelen van Sirius tijdens deze opkomst, werden astrologische voorspellingen voor Egypte gedaan. De Egyptenaren namen dit zeer serieus want de economie was afhankelijk van het overstromen van de Nijl.

Ook uit de wijze waarop de piramiden zijn gebouwd, blijkt de kennis en de belangstelling van de Egyptenaren voor de sterrenkunde. Zoals bijvoorbeeld bij de piramides van Cheops. In die piramides zitten schachten naar buiten. De schachten zijn de sleutels tot het geheim van de piramide. De schacht uit de koningskamer was gericht op het sterrenbeeld Orion. De schacht uit de koninginnenkamer was gericht op de ster Sirius.

De piramiden van Gizeh zijn drie piramiden naast elkaar. Twee zijn bijna even groot en staan in één lijn maar het vreemde is dat de derde piramide veel kleiner is en iets naar link afwijkt. De binnenste drie sterren van het sterrenbeeld Orion worden gezamenlijk 'De gordel van Orion' genoemd. De positie van de piramiden ten opzichte van de Nijl was hetzelfde als de positie van het sterrenbeeld Orion ten opzicht van de Melkweg. De Egyptenaren kenden vijf van de negen planeten, namelijk Jupiter, Saturnus, Mars en Venus. Ze kenden ook een groot aantal van de bekende sterrenstelsels.

Figuur 84: De gordel van Orion en de piramiden van Gizeh. ¹⁴⁷

¹⁴⁷ Z.n., *De piramide en de rol van de sterren*, internet, geraadpleegd op 1 mei 2014, (<http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/20175-de-piramide-en-de-rol-van-de-sterren.html>).

7.6 De Oudegyptische jaarkalender

Een Egyptisch jaar was verdeeld in twaalf maanden. Deze maanden bestonden ieder uit dertig dagen. De maanden werden opgedeeld in drie weken en één week bestond uit tien dagen. De maanden werden verdeeld in drie seizoenen. Het overstromingsseizoen, genaamd achet, liep ongeveer van half juli tot half november. Peret was het volgende seizoen en liep tot half maart. Voor de Oude Egyptenaar was peret het belangrijkste groeiseizoen. Van half maart tot half juli liep het laatste seizoen dat shemu heette. In dit seizoen stond de graanoogst centraal. Op het einde van het seizoen shemu werden vijf extra dagen toegevoegd om precies 365 dagen te bekomen. Deze vijf dagen werden gebruikt voor religieuze feesten rond oud- en nieuwjaar. Dagen betonden uit 24 uur, twaalf uur nacht en 12 uur dag. Het meten van de tijd werd gedaan door middel van een schaalverdeling in een schaal met water waaruit water druppelde.¹⁴⁸

---

¹⁴⁸ DERSIN, D., Zo was het leven op de oevers van de Nijl, Time Life, Amsterdam, 1997, blz. 22 – 23.

8 Didactische verwerking

Voor de didactische verwerking van dit afstudeerproject is er een Facebookpagina, acht lesvoorbereidingen met bijhorende Prezi-presentaties en een werkbundel met verbeter sleutel voorzien.

8.1 De Facebookpagina van Toetanchamon: www.facebook.com/ReisDoorHetOudeEgypte

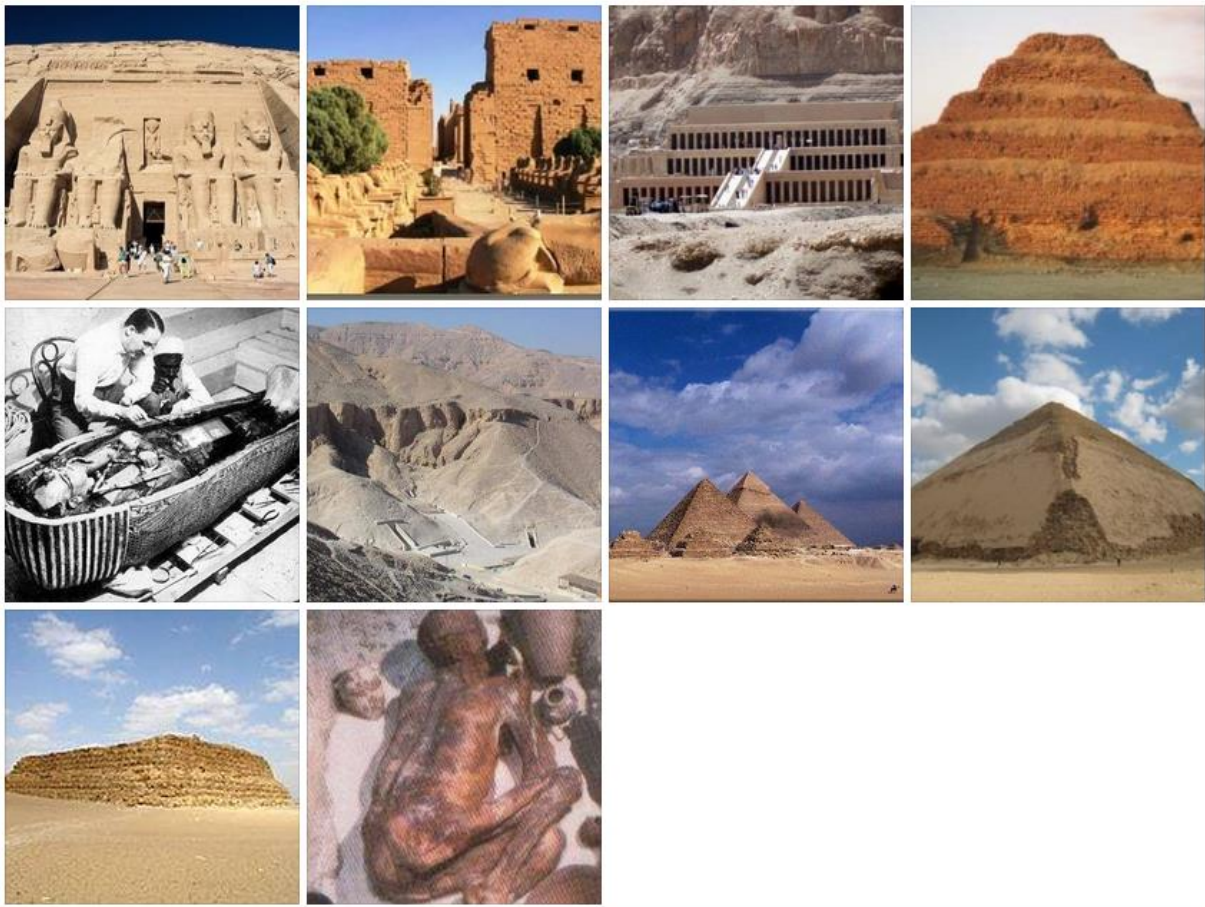
Aan het begin van elke les surft de leerkracht naar de Facebookpagina van Toetanchamon. Zo begint elke les met een bericht van Toetanchamon waarin hij de leerlingen motiveert en een korte inleiding geeft over de les. Daarnaast surfen de leerlingen ook zelfstandig naar deze Facebookpagina om informatie op te zoeken of afbeeldingen te bekijken. Dit wordt steeds met een icoontje en instructies aangegeven in de werkbundel. Er zijn ook verschillende fotoalbums, op de volgende pagina zie je een voorbeeld van het fotoalbum van kunst in het Oude Egypte. In dit fotoalbum worden alle afbeeldingen met bijhorende informatie per hoofdstuk verzameld.

Kunst in het Oude Egypte

26 seconden geleden bijgewerkt

8.1.1 De berichten op de Facebookpagina van Toetanchamon

Afstudeerproject Pxl
een paar seconden geleden

Beste jongens en meisjes

Welkom op mijn Facebookpagina! Ik ben Toetanchamon, een farao uit het Oude Egypte en ik ben je gids tijdens je reis door het Oude Egypte. Samen ontdekken we mijn mysterieuze land. Hierbij maak je gebruik van je werkbundel en deze Facebookpagina. Voeg je me toe als vriend? Zo begeleid ik je beter tijdens onze trip. Om te beginnen kun je al starten met het bekijken van je werkbundel. Daarin vind je onder andere de opdrachten die je moet voltooien om een ware kenner van het Oude Egypte te worden. Vergeet zeker niet de legende te bestuderen, die is belangrijk voor het verdere verloop van onze reis. Ik deel alvast het reisprogramma met de tussenstops mee.

- 1 Reis door het Oude Egypte
- 2 De Nijl, de levensader van Egypte
- 3 De farao aan de top
- 4 Het dagelijks leven in het Oude Egypte
- 5 Het leven na de dood
- 6 Kunst in het Oude Egypte
- 7 Wetenschap in het Oude Egypte
- 8 Activiteitenles

Tijdens deze tussenstops krijg je de kans om het leven van de oude Egyptenaren iets beter te begrijpen. In het begin van elke tussenstop zal ik hier op mijn Facebookpagina een korte inleiding geven van wat je mag verwachten, dus ik verwacht je snel weer ...

Ik wens je alvast veel plezier!

Toetanchamon

Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Hallo jongens en meisjes

Wat fijn dat je me hebt toegevoegd als vriend! Vandaag beginnen we onze reis door Egypte met een kennismaking. Wat weet jij eigenlijk over mijn geweldige land? Ik kan je alvast verklappen dat Egypte een land is met vele geheimen die nog ontdekt moeten worden. We starten alvast met het situeren van het Oude Egypte in de tijd en ruimte.

Groetjes en tot snel!

Vind ik leuk · Reageren · Delen

Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Dag allemaal

We maken een tussenstop bij de belangrijkste rivier van mijn o zo mooie land! Deze rivier geeft Egypte leven. Zonder deze rivier zou de beschaving van Egypte nooit zo hoogstaand geweest kunnen zijn. Heb ik je al nieuwsgierig gemaakt? Neem dan snel je werkbundel om meer te weten te komen over de levensader van Egypte.

Veel plezier!

Vind ik leuk · Reageren · Delen

Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Egypte, het land van de farao's ...

Ooit stond ik aan het hoofd van Egypte. Vraag je je niet af wat mijn plichten en rechten waren als farao? Of hoe machtig ik was? Hoe ik eruit zag in mijn jeugd? En hoe mijn collega's en ik eeuwenlang het rijk hebben bestuurd? Vandaag geef ik je meer informatie over de farao's in het Oude Egypte.

De farao aan de top!

Vind ik leuk · Reageren · Delen

Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Dag vrienden

Geef toe dat je onder de indruk was van mijn macht als farao in het Oude Egypte. Je weet nu dat ik helemaal bovenaan stond in de Oudegyptische samenleving. Maar natuurlijk leefde ik niet alleen in het land. Maak kennis met de mensen die mij ter beschikking stonden: de vizier, de priesters, de soldaten, de boeren, ... En hoe leefden deze mensen? Woonden ze in villa's of hutjes? Aten ze shoarma of pizza? Dronken ze melk of wijn? En hoe zagen ze eruit? Hoe werden de vrouwen behandeld?

Neem snel je werkbundel erbij om meer te weten te komen over het dagelijks leven in het Oude Egypte.

Vind ik leuk · Reageren · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Cosmetica

Vrouwen gebruikten henna en kohl om zich mooier te maken. Henna om hun handen rood te verven en kohl om hun ogen te omlijnen en hun wimpers donkerder te maken. Kohl beschermde de ogen ook tegen de zon en insectenbeten, daarom pr... Meer weergeven

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Het dodenboek van Hoenefer

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Hallo vrienden

Da Vinci, Michelangelo, Monet, ... Allemaal geweldige kunstenaars waar je vast wel een keer van hebt gehoord. In het Oude Egypte zijn de kunstenaars echter anoniem. Kunst staat vooral ten dienste van de godsdienst. Architecten, beeldhouwers en tekenaars werkten uitsluitend in opdracht van farao's, priesters en rijke Egyptenaren. Vandaag laat ik je de Oudegyptische kunst zien.

Zet je schrap voor kolossale bouwwerken!

Vind ik leuk · Reageren · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Kuilgraf

De armeren konden zich geen grootste piramiden permitteren. Daarom werden zij begraven in simpele kuilgraven in de woestijn.

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Mastaba

De vroegste vorm van de piramide is de mastaba. De mastaba heeft de vorm van een langwerpige afgeknotte piramide. Onder de grond had men een schacht die leidde naar de dodenkamer. Zodra de mummie ter plaatste was, werd de schacht gevuld met stenen zodat het graf werd beschermd.

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

Trappenpiramide van Djoser

De trappenpiramide van de farao Djoser bevindt zich in Sakkara. Deze piramide dateert uit de 27ste eeuw v.C. en is zo de oudste piramide van Egypte. Het is gebouwd door farao Djoser en ontworpen door zijn vizier...
[Meer weergeven](#)

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
5 minuten geleden · Bewerkt

Knikpiramide van Snofroe

De knikpiramide van Snofroe bevindt zich in Dasjoer. Toen de piramide werd gebouwd, kwam aan het licht dat de druk te groot zou zijn en dat de piramide zou instorten. Hierdoor besliste men om de top vroeger te beginnen bouwen en zo kreeg de knikpiramide zijn vorm.

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 minuten geleden · Bewerkt

Piramiden van Gizeh

De piramiden van Gizeh behoren tot de bekendste bouwwerken. Het piramidencomplex werd gebouwd rond 2500 v.C. en bestaat uit de piramide van Cheops, de piramide van Chefren en de piramide van Mykerinos. De piramide van Cheops is het meest indrukwekkend: 140 meter hoog en 7,7 miljoen ton zwaar!

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
een paar seconden geleden

Rotsgraf

De Vallei der Koningen in Luxor is de collectieve begraafplaats van farao's uit de 16de tot 11e eeuw v.C. De keuze om de graven in de rotsen te herbergen was voor bescherming. Maar dat is niet gelukt want de meeste graven werden reeds in de Oudheid beroofd van hun inhoud.

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
een paar seconden geleden

Het graf van Toetanchamon was echter nog niet ontdekt. De archeologen voerden een onderlinge strijd om als eerste het graf te ontdekken. Na een zoektocht van vele jaren slaagde de Britse Egyptoloog Howard Carter in 1922 erin om de locatie van het graf van Toetanchamon te ontdekken.

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

De dodentempel van Hatsjepsot

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

De tempel van Amon in Karnak

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

De tempel van Ramses II in Aboe Simbel

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
27 mei

Abraacadabra ...

Geloof jij in magie? Mijn landgenoten en ik geloofden destijds steevast in magie. Nu is die tijd natuurlijk voorbij, men heeft wetenschap. Maar denk niet dat wij er niets van af wisten. We hadden al kennis van sterrenkunde, van het menselijk lichaam, van meetkunde, ... Daarnaast hadden we zelfs een eigen schrift, namelijk het hiërogliefenschrift. Om jullie te kunnen gidsen, heb ik jullie alfabet geleerd. Het heeft bloed, zweet en tranen gekost maar het was het waard!

Ben jij bereid om het hiërogliefenschrift te ontcijferen?

Vind ik leuk · Reageren · Delen 1

 Afstudeerproject Pxl
ongeveer een minuut geleden

De steen van Rosetta vormde de sleutel bij het ontcijferen van hiërogliefen. Op deze zwarte steen staan inscripties in drie verschillende talen: Grieks, demotisch schrift en hiërogliefen. De steen werd in 1799 ontdekt in de Nijldelta en werd in 1822 ontcijferd door de Fransman Champollion.

Vind ik leuk · Reageren · Delen

 Afstudeerproject Pxl
27 mei

Beste vrienden

Het einde is in zicht. Op de planning staat een activiteitenles. We verdelen de klas in drie groepen van minstens vier leerlingen en iedere groep krijgt één hoek in de klas waar zij moeten beginnen. Elke vijftien minuten schuift iedere groep door naar links. Na 45 minuten heb je dan alle opdrachten in alle hoeken voltooid. Je krijgt meer informatie over de hoeken en de bijhorende opdrachten in je werkbundel.

Aan de slag!

Vind ik leuk · Reageren · Delen

 Afstudeerproject Pxl
2 seconden geleden

De Sfinx van Gizeh

Deze sfinx staat bij de drie grote piramden in Gizeh, naast de dodentempel van Chefren. De sfinx 57 meter lang, 6 meter breed en 20 meter hoog. Hij bestaat uit drie lagen kalksteen. Toeristen durven weleens misbruik te maken van de sfinx!

Vind ik leuk · Reageren · Meldingen stopzetten · Delen

 Afstudeerproject Pxl
27 mei

Beste jongens en meisjes

Hier ben ik voor de aller laatste keer (zucht!). Je hebt alle opdrachten voltooid en je bent nu een ware kenner van het oude Egypte. Gefeliciteerd! Ik moet zeggen dat ik heel erg heb genoten van onze reis. Mijn taak als gids zit erop. Helaas moet ik dan ook afscheid nemen van jullie. Maar misschien kom je me ooit nog eens opzoeken? Want Egypte, het land van de farao's, heeft nog veel meer schatten die ontdekt moeten worden.

Groetjes

Toetanchamon

Vind ik leuk · Reageren · Delen

8.2 De lesvoorbereidingen

Op de volgende pagina's vind je lesvoorbereidingen van de acht hoofdstukken die de werkbundel bevat. Deze hoofdstukken zijn: reis door het Oude Egypte, de Nijl, de levensader van het Oude Egypte, de farao aan de top, het dagelijks leven in het Oude Egypte, het leven na de dood, kunst in het Oude Egypte, wetenschap in het Oude Egypte en de activiteitenles. Elke lesvoorbereiding bevat doelstellingen, de eigenlijke lesvoorbereiding en een bordschema. De situering in het leerplan is voor elke les min of meer hetzelfde en wordt daarom hieronder vermeld.

Situering in het leerplan

Leerplan Secundair Onderwijs

September 2009

VVKSO – Brussel D/2009/7841/037

1ste graad, 1ste jaar

Eindtermen

- De lln kennen de gebruikelijke Westerse periodisering.
- De lln formuleren voor elk van de ontwikkelingsfasen van het gekozen referentiekader één fundamenteel maatschappelijk probleemstelling.
- De lln verduidelijken belangrijke kenmerken van maatschappelijke domeinen.
- De lln tonen aan dat er verbanden en onderlinge wisselwerkingen binnen en tussen die domeinen bestaan.
- De lln geven een voorbeeld van: het verschil tussen aanleiding en oorzaken, een oorzaak-gevolgrelatie en een doel-middelverhouding.
- De lln leggen tenminste één probleem uit in verband met mens en maatschappij en waarmee die samenlevingen werden geconfronteerd.
- De lln situeren de bestudeerde samenleving in ontwikkelingsfasen van het referentiekader inzake tijd, ruimte en socialiteit.
- De lln kunnen aan de hand van gerichte vragen eenvoudige historische informatie kritisch analyseren.
- De lln leren nauwkeurig zijn bij het verzamelen, ordenen, analyseren en interpreteren van historische gegevens.
- De lln leren belangstelling aan de dag leggen voor historisch-cultureel erfgoed.
- De lln leren belangstelling aan de dag leggen voor de problemen van een samenleving.

VOET @ 2010

Gemeenschappelijke stam

- De lln brengen belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk.
- De lln kunnen blijven, ondanks moeilijkheden, een doel nastreven.
- De lln benutten leerkansen in diverse situaties.
- De lln engageren zich spontaan.
- De lln kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen aan de hand van relevante criteria.
- De lln kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken.

- De IIn dragen actief bij tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen.
- De IIn nemen verantwoordelijkheid op voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving.
- De IIn stellen kwaliteitseisen aan hun eigen werk en aan dat van anderen.

Mentale gezondheid

- De IIn gaan adequaat om met taakbelasting en met stressvolle situaties.

Socio-economische samenleving

- De IIn geven kenmerken, mogelijke oorzaken en gevolgen van armoede aan.

Leren leren

- De IIn werken ordelijk.
- De IIn kunnen gegevens memoriseren door gebruik te maken van hulpmiddelen.
- De IIn oriënteren zich in overzichtelijke informatie door gebruik te maken van vormkenmerken zoals titels, ondertitels, afbeeldingen en tekstmarkeringen.
- De IIn maken adequaat gebruik van inhoudstafel en register.
- De IIn raadplegen adequaat een documentatiecentrum, bibliotheek en multimedia.
- De IIn zoeken bij het instuderen van een behandelde leerinhoud de noodzakelijke voorkennis opnieuw op in leerboek, werkboek of notities.

8.2.1 Les 1: Reis door het Oude Egypte

Beginsituatie

- De leerlingen kennen Egypte vanuit hun leefwereld.

Doelstellingen

Kennis (K):

K1 De lln kennen de geschiedkundige periodisering.

Vaardigheden (V):

- V1 De lln kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.
- V2 De lln kunnen een woordenweb maken van Egypte.
- V2 De lln kunnen met de atlas werken.
- V3 De lln kunnen de ligging van Egypte situeren op een kaart.
- V4 De lln kunnen de natuurlijke grenzen van Egypte aanduiden op een kaart.
- V5 De lln kunnen een tijdlijn maken.
- V6 De lln kunnen een video aandachtig bekijken en notities nemen.
- V7 De lln kunnen hun eigen notities vergelijken met die van hun klasgenoot.

Attitudes (A):

- A1 De lln tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid.
- A2 De lln zijn bereid om een historisch bewustzijn te creëren.

Leermiddelen

ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Afstudeerproject Hogeschool PXL, Hasselt, 2014.

ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Prezi-presentatie, 2014.

MRFREEWAYRACER, [A fantastic trip to Ancient Egypt and the Nile, a journey back in time](#), internet, 10 juni 2009, (www.youtube.com/watch?v=QLussf-QyjE).

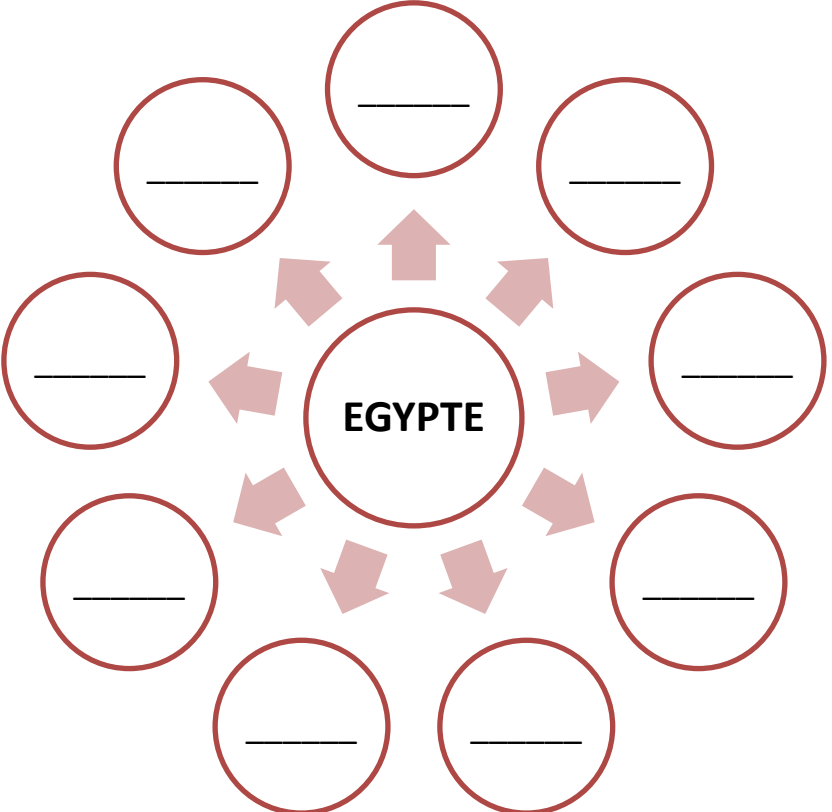
LESUITWERKING				
Doelstellingen	Tijd	Didactische principes Werkvormen <u>Materiaal</u>	Activiteit leraar • Activiteit leerlingen	!
Motivatiefase				
V2 A1, A2	'10	OLG <i>Instructies</i> Woordenweb Individueel Individualisatie <u>Reisfolders</u> OLG Agenda	<p><i>Begroeting van de IIn.</i></p> <p>Vandaag gaan we starten met een werkbundel. Ik laat de bundel uitdelen. Je kan alvast je naam en klas invullen en het eens bekijken. Wat is de titel van deze werkbundel? Waarover denk je dat het gaat? Wat verwacht je van deze bundel?</p> <p>In deze werkbundel worden alle aspecten van het Oude Egypte besproken. Er staat informatie in over het Oude Egypte maar ook opdrachten en oefeningen. Soms moet je deze opdrachten alleen maken, maar soms ook in duo of in groep. Toetanchamon geeft jullie hierover meer informatie op pagina twee. Vergeet ook niet het overzicht en de legende te bekijken.</p> <p><i>Bespreking instructies, legende en overzicht.</i></p> <p>Denk eens na over Egypte. Waaraan denk je als je het woordje 'Egypte' hoort? Op pagina drie in jullie werkbundel mag je een woordenweb maken van Egypte. Je mag inspiratie opdoen door de folders en afbeeldingen die vooraan liggen te bekijken. Je krijgt hiervoor vijf minuten. Nadien maken we klassikaal een woordenweb.</p> <p><i>Leerkracht maakt een leeg woordenweb op het bord en de IIn vullen het aan. Bespreking van de woorden op het bord.</i></p> <p>Tijdens deze les is het de bedoeling dat we het Oude Egypte in de ruimte en tijd leren situeren. Neem jullie agenda en vul in: Reis door Egypte.</p>	

<i>Uitvoeringsfase</i>				
V1, V2, V3, V4, V5	'10	<p>Per twee Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsprincipe <u>Atlas</u></p> <p>OLG</p>	<p><u>Situering in de ruimte</u> De komende lessen gaan we een reis maken door het Oude Egypte. De meeste begrippen die in de woordenweb staan zoals piramide, farao, Nijl, ... gaan we bespreken. Maar deze eerste les gaan we ons eerst verdiepen in de ligging en de tijd waarin het zich afspeelt. Hiervoor hebben jullie je atlas nodig en je buur want we gaan per twee werken. Je vind de opdracht op pagina 4. Ik overloop de vragen eerst en dan kunnen jullie aan de opdracht beginnen. Jullie krijgen tien minuten voor deze opdracht. Ik kom bij iedereen langs om te kijken of jullie op het goede spoor zitten.</p> <p><i>Verbetering oefeningen.</i></p>	
K1 V1, V6, V7	'10	<p>Groepswerk Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsprincipe</p>	<p><u>Situering in tijd</u> We hebben Egypte gesitueerd in de ruimte, nu gaan we het Oude Egypte situeren in tijd op pagina 5. Hiervoor gaan we de klas verdelen in groepjes van drie. Jullie werken samen aan de opdrachten. Ik overloop de opdrachten samen met jullie en dan krijgen jullie tien minuten de tijd om de opdracht te voltooien. Ik kom weer bij iedereen langs om te kijken of het lukt.</p> <p><i>Verbetering oefeningen.</i></p>	
A1, A2	'10	<p>Motivatie Individualisatie</p> <p>Film bekijken</p> <p>Motivatie Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsprincipe</p> <p>OLG</p>	<p><u>Reis door Egypte</u> Om jullie een beeld te geven van hoe het eraan toeging in het Oude Egypte, gaan we een filmpje bekijken. In dit filmpje komen heel veel verschillende aspecten van het leven in Oude Egypte voor. Neem notities van de dingen die je ziet. Het hoeven geen volzinnen te zijn, enkel korte zinnen of woordjes.</p> <p>We hebben het filmpje bekeken en we hebben notities genomen. Nu gaan we eens vergelijken. Wat is jouw opgevallen? Wat is je buur opgevallen? Wat is je buur opgevallen wat jij niet hebt gezien?</p> <p><i>Enkele mogelijke woorden: piramides, huizen bouwen van tichels, paleis van de farao, irrigatie, graan fijn malen, bootjes op de Nijl, adelaar, mestkever, farao wordt gedragen, sandalen, rieten manden, slangen, sikkkel, sprinkhanen, woestijn, werken op de velden, zaaien, werken voor de farao, oogsten, groen, ...</i></p> <p><i>Bespreking van het filmpje en uitleg begrippen.</i></p>	

<i>Afrondingsfase</i>			
<p>V1, , V4, V5, V6, V7 A1, A2</p>	<p>'10</p>	<p><i>Instructies</i> Herhalingsprincipe</p> <p>Presentatie</p> <p>Aanschouwelijkheidsfase</p> <p>Presentatie</p> <p>Aanschouwelijkheidsfase</p>	<p>Nu weten we allemaal meer over de ruimte en de tijd waarin het Oude Egypte zich heeft afgespeeld. Om deze les af te sluiten, heb ik twee IIn nodig die een korte samenvatting geven van wat we deze les hebben geleerd. Een IIn heeft meer informatie over de ligging van Egypte en een over de tijd waarin het Oude Egypte zich heeft afgespeeld. Hierbij tonen jullie de kaart en de tijdlijn.</p> <p>Presentatie IIn situering in de ruimte.</p> <p>In welk continent ligt Egypte? Wat is hoofdstad van Egypte? Welk zijn buurlanden van Egypte? Aan welke zeeën grenst Egypte? Welk is de belangrijkste rivier van Egypte? Kan je aanduiden waar die stroomt? Is het waar dat Egypte is omgeven door natuurlijke grenzen? Bewijs.</p> <p>Presentatie IIn situering in de tijd.</p> <p>In welke historische periode speelt het Oude Egypte zich af? Wat zijn de grensdata van deze periode? Waar in het Oude Nabije Oosten speelde het Oude Egypte zich af? Hoelang heeft het Oude Egypte bestaan? Hoeveel jaar is dat geleden?</p> <p><i>Afscheid nemen van de IIn.</i></p>

BORDSCHEMA

<p><u>Reis door Egypte</u></p> <p><u>Situering in de ruimte</u> Afrika Israël, Libië en Soedan Caïro Rode Zee en Middellandse Zee Nijl</p> <p><u>Situering in tijd</u> Oude Nabije Oosten 3500 v.C. – 800 v.C. Oude Egypte 3300 v.C. – 332 v.C.</p>	<p><u>Reis door Egypte</u></p> 	<p><u>Filmpje</u></p> <p>piramides huizen bouwen van tichels paleis van de farao irrigatie graan fijn malen bootjes op de Nijl adelaar mestkever farao wordt gedragen sandalen rieten manden slangen sikkal sprinkhanen woestijn werken op de velden zaaien werken voor de farao oogsten groen</p>
---	---	--

8.2.2 Les 2: De Nijl, de levensader van Egypte

Beginsituatie

- De leerlingen kennen Egypte vanuit hun leefwereld.
- De leerlingen kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.

Doelstellingen

Kennis (K):

- K1 De lln kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.
- K2 De lln kunnen de volgende begrippen verklaren: nomadisch, sedentair, permanent, vruchtbaar, slib, dijk, sluis, kanaaltje, sjadoef, waterbekken en irrigatie.

Vaardigheden (V):

- V1 De lln kunnen de tussentitel 'water brengt leven' verklaren.
- V2 De lln kunnen irrigatielandbouw aan de hand van een concreet voorbeeld uitleggen.
- V3 De lln kunnen de drie seizoenen van Egypte reconstrueren.
- V4 De lln kunnen een luchttekening van de oevers van de Nijl reconstrueren.
- V5 De lln kunnen op een kaart de Nijl, Opper- en Neder Egypte, de Nijldelta en de vruchtbare en onvruchtbare gebieden aanduiden.
- V6 De lln kunnen een tekst lezen in verband met de overstroming van de Nijl en enkele nadelige gevolgen van de te hoge of te lage overstroming toelichten.
- V7 De lln kunnen het belang van de rivier de Nijl voor het ontstaan en de ontwikkeling van de eerste grote Egyptische beschaving in eigen woorden bespreken.

Attitudes (A):

- A1 De lln tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid.
- A2 De lln zijn bereid om een historisch bewustzijn te creëren.

Leermiddelen

- ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Afstudeerproject Hogeschool PXL, Hasselt, 2014.
- ISCI, R., De Nijl, de levensader van Egypte, Prezi-presentatie, 2014.

LESUITWERKING			
Doelstellingen	Tijd	Didactische principes Werkvormen <u>Materiaal</u>	Activiteit leerkracht • Activiteit leerlingen
Motivatiefase			
K1 A1, A2	'3	<u>Afbeelding van de rivier de Nijl</u> Aanschouwelijkheidsfase Herhalingsprincipe Motivatie OLG <u>Agenda</u>	<i>Begroeting van de IIn.</i> <i>Leerkracht toont luchtfoto van de Nijl. Leerlingen bekijken de afbeelding en bespreken kort.</i> <i>Leerkracht surft naar Facebookpagina van Toetanchamon en laat een IIn het bericht luidop lezen.</i> <i>Hallo jongens en meisjes</i> <i>Wat fijn dat je me hebt toegevoegd als vriend! Vandaag beginnen we onze reis door Egypte met een kennismaking. Wat weet jij eigenlijk over mijn geweldige land? Ik kan je alvast verklappen dat Egypte een land is met vele geheimen die nog ontdekt moeten worden. We starten alvast met het situeren van het Oude Egypte in de tijd en ruimte.</i> <i>Groetjes en tot snel!</i> <i>Leerkracht situeert samen met de IIn Egypte en de Nijl in tijd en ruimte.</i> Het Oude Nabije Oosten ca. 3500 v.C. – 800 v.C. Egypte, noordoosten van Afrika. De Nijl, de levensader van Egypte.
Uitvoeringsfase			
K2 V1, V5 K2 V1, V2, V4, V5 A1, A2	'3 '7	Doceren <u>Prezi presentatie werkbundel</u> OLG Individueel	<u>Water brengt leven</u> <i>De leerkracht vat de eerste alinea samen met behulp van de prezi presentatie (zie presentatie).</i> <u>De Nijl dwong de Egyptenaren zich te organiseren</u> <i>De IIn lezen de alinea en beantwoorden de vragen van de leerkracht.</i> <i>Waarom moesten de Egyptenaren zich organiseren? Hoe deden ze dit? Wat is irrigatie? Leg uit aan de hand van een voorbeeld.</i> <i>De IIn maken opdracht 1 door de begrippen te combineren in de tabel.</i> <i>Verbetering opdracht.</i>

K2 V1, V2, V3, V4, V5 A1, A2	'12	Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsprincipe Per twee	<u>Drie seizoenen</u> <i>De leerkracht toont de videoclip en de lln analyseren de verschillende seizoenen. De lln maken per twee opdracht 2 met behulp van de videoclip die de drie seizoenen van de Nijl in beeld brengt.</i> <i>Verbetering opdracht.</i>
	'5	Individueel Aanschouwelijkheidsfase	<i>De lln maken opdracht 3. Hierbij maken ze een tekening over de irrigatielandbouw van de Egyptenaren. In deze tekening kijken ze van bovenaf op de Nijl, de akkers en de kanalen. De leerkracht begeleidt de lln hierbij.</i>
	'5	Activiteitsprincipe	<i>De lln duiden op de kaart de richting van de stroming van de Nijl aan, Opper- en Neder-Egypte, de Nijldelta en het vruchtbare en onvruchtbare land aan.</i> <i>Verbetering opdracht.</i>
	'5	OLG	<u>Opperleiders</u> <i>De lln lezen de alinea en beantwoorden de vragen van de leerkracht.</i> Wat was noodzakelijk om de overstromingen van de Nijl zo goed mogelijk te benutten? Waarom moest er samengewerkt worden? Wat waren enkele taken van deze leiders? Wie slaagde erin om de twee rijken te verenigen?
Afrondingsfase			
K2 V1, V4, V5, V6, V7 A1, A2	'5	Herhalingsprincipe Per twee OLG	We hebben geleerd over het belang van de Nijl in Egypte, over de organisatie die nodig was om de overstromingen in goede banen te leiden, enzovoorts maar soms liep het ook mis ... <i>De lln maken opdracht 5. Hierbij lezen ze de tekst in het kader en bespreken de nadelige gevolgen van te hoge of te lage overstroming van de Nijl.</i> <i>Verbetering opdracht.</i>
	'5	Per twee Herhalingsprincipe OLG Doceren Herhalingsprincipe	Wat was de titel van deze les? Waarom deze titel? Verklaar nu in je eigen woorden de titel van deze les. Jullie krijgen hiervoor drie minuten. Bespreek het eerst per twee en noteer het dan in je werkbundel. <i>Verbetering oefening.</i> De Nijl was van onschatbare waarde voor Egypte. Zonder de Nijl zou er in Egypte bijna geen leven mogelijk zijn. De Nijl ligt als het ware aan de oorsprong van het ontstaan van één van de grootste beschavingen uit de geschiedenis. <i>Afscheid nemen van de lln.</i>

BORDSCHEMA

<p><u>De Nijl, de levensader van Egypte</u></p> <p><u>Water brengt leven</u></p> <p><u>De Nijl dwong de Egyptenaren zich te organiseren</u></p> <p><u>Drie seizoenen</u></p> <p><u>Opperleiders</u></p>	<p><u>De Nijl, de levensader van Egypte</u></p> <p><u>Water brengt leven</u> nomadisch – sedentair permanent wonen in vruchtbare gebieden Nijl - jaarlijkse overstroming – vruchtbaar slib aan de oever van de Nijl</p> <p><u>De Nijl dwong de Egyptenaren zich te organiseren</u> Irrigatie was noodzakelijk: kanaaltjes, duikjes, sluizen, sjadoef, ... ! overstroming te hoog of te laag !</p> <p><u>Drie seizoenen</u></p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr> <td style="padding: 2px;">overstromingsseizoen</td> <td style="padding: 2px;">ankhet</td> <td style="padding: 2px;">juni - oktober</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">zaaiseizoen</td> <td style="padding: 2px;">peret</td> <td style="padding: 2px;">november - maart</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px;">oogstseizoen</td> <td style="padding: 2px;">shemu</td> <td style="padding: 2px;">april - juni</td> </tr> </table> <p><u>Opperleiders</u> leiders nodig voor samenwerking twee rijken: Opper- en Neder-Egypte Narmer (3100 v.C.) slaagde er in om beide tot één rijk te verenigen.</p>	overstromingsseizoen	ankhet	juni - oktober	zaaiseizoen	peret	november - maart	oogstseizoen	shemu	april - juni	
overstromingsseizoen	ankhet	juni - oktober									
zaaiseizoen	peret	november - maart									
oogstseizoen	shemu	april - juni									

8.2.3 Les 3: De farao aan de top

Beginsituatie

- De leerlingen kennen Egypte vanuit hun leefwereld.
- De leerlingen kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.

Doelstellingen

Kennis (K):

- K1 De lln kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.
- K2 De lln kunnen de volgende begrippen definiëren: farao, in natura, belastingen innen, bewind en chaotisch.
- K3 De lln weten wie het Oude Egypte heeft eengemaakt.

Vaardigheden (V):

- V1 De lln kunnen de macht van de farao in eigen woorden uitleggen.
- V2 De lln kunnen de uiterlijke kenmerken en attributen van de farao aanduiden op een tekening.
- V3 De lln kunnen de vier plichten van de farao toelichten.
- V4 De lln kunnen de drie rechten van de farao toelichten.
- V5 De lln kunnen de taken van de medewerkers van de farao toelichten.
- V6 De lln kunnen de kronen van de farao bij de gepaste situatie plaatsen.
- V7 De lln kunnen de Oud Egyptische geschiedenis toelichten.
- V8 De lln kunnen gebeurtenissen in de juiste rijken plaatsen.

Attitudes (A):

- A1 De lln tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid.
- A2 De lln zijn bereid om een historisch bewustzijn te creëren.
- A3 De lln zijn bereid om samen te werken met een klasgenoot.

Leermiddelen

- ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Afstudeerproject Hogeschool PXL, Hasselt, 2014.
- ISCI, R., Da farao aan de top, Prezi-presentatie, 2014.

LESUITWERKING			
Doelstellingen	Tijd	Didactische principes Werkvormen <u>Materiaal</u>	Activiteit leerkracht • Activiteit leerlingen
Motivatiefase			
K1 A1, A2	'5	OLG Motivatie Individualisatie Aanschouwelijkheidsfase <u>Agenda</u> <u>Prezi presentatie</u> <u>Werkbundel</u> <u>OLG</u>	<p><i>Begroeting van de IIn.</i></p> <p>Wie is er de baas in ons land? Waarom is hij de baas en niet bijvoorbeeld jij? Zou jij dan graag de koning of koningen willen zijn? Waarom wel of niet? Wat is de rol van een koning?</p> <p><i>Bespreking staatshoofd België.</i></p> <p>In het Oude Egypte had men ook koningen. Hoe noemen we deze koningen? De farao stond aan de top van de Egyptische maatschappij. Deze les bespreken we de macht van de farao. Hoe machtig was de farao? Hoe komt hij aan de naam farao? Hoe zag de farao er uit? Welke rechten en plichten had hij? Bestuurde hij heel zijn rijk alleen of had hij medewerkers? Hoe werd dit rijk door de eeuwen heen bestuurd? Was Egypte altijd zo machtig of waren er zwakkere periodes?</p> <p><i>Leerkracht surft naar Facebookpagina van Toetanchamon en laat een IIn het bericht luidop lezen.</i></p> <p>Egypte, het land van de farao's ... Ooit stond ik aan het hoofd van Egypte. Vraag je je niet af wat mijn plichten en rechten waren als farao? Of hoe machtig ik was? Hoe ik eruit zag in mijn jeugd? En hoe mijn collega's en ik eeuwenlang het rijk hebben bestuurd? Vandaag geef ik je meer informatie over de farao's in het Oude Egypte. De farao aan de top!</p> <p>De farao aan de top.</p> <p><i>Leerkracht situeert samen met de IIn Egypte en de Nijl in tijd en ruimte.</i></p> <p>Het Oude Nabije Oosten ca. 3500 v.C. – 800 v.C. Egypte, noordoosten van Afrika.</p>
Uitvoeringsfase			
K2 V1, V2	'5	Doceren OLG Aanschouwelijk-	<p><u>De macht van de farao</u></p> <p>Wie had de macht in het oude Egypte? Farao is de titel die wordt gebruikt om koningen in Egypte aan te geven. De naam farao is afgeleid van de woorden 'per aa', wat groot huis of paleis betekent. De farao bestuurde zijn land met onbeperkte en zelfs goddelijke macht. Hij kon doen wat hij wilde, zonder zich te verantwoorden. De onderdanen be-</p>

<p>K2 V1, V3, V4, V5</p>	<p>'5</p>	<p>heidsfase Activiteitsprincipe</p> <p>Doceren OLG Aanschouwelijk- heidsfase</p>	<p>schouwden de farao dan ook als een god. Zoals de hemelgod Horus, zat de farao op de troon om te heersen over de levenden. Na zijn dood heerste hij, in samenspraak met de god van de onderwereld Osiris, over de doden in de onderwereld. De farao had een aantal uiterlijke kenmerken. Bekijk de afbeelding. Welke attributen zie je?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kromstaf, gesel, valse baard en een kroon. <p>De farao draagt de kromstaf. Dit was oorspronkelijk een attribuut van de nomadische volkeren die langs de randen van het Nijldal woonden. Je kan hierbij interpreteren dat de farao als 'herder' van zijn volk geldt. Ook draagt hij de gesel. Volgens sommigen is het een gesel om mensen te straffen. Deze twee scepters staan voor het goede (helpende) en het kwade (straffende) aspect van het koningschap. Uiteraard droeg de farao ook een valse baard en een kroon.</p> <p><u>Plichten en rechten van de farao</u></p> <p>Net zoals onze koning had de farao ook een aantal plichten en rechten. Wat zijn de plichten van een koning zoal, denk je? Wat zijn de rechten van een koning? In België is koning Filip staatshoofd. Als koning heeft hij eigenlijk een symbolische functie. Een aantal van zijn taken zijn staatsbezoeken, ontvangen van ambassadeurs en vooral het uitdragen van een positief imago van België. De koning symboliseert de eenheid van de staat. Maar zijn macht is echter beperkt in vergelijking met de farao. Het is vooral het federaal parlement van België dat beslissingen neemt.</p> <p>De farao had dan ook veel meer macht in zijn rijk. Zo was hij de eigenaar van zijn land. De boeren moesten zelfs verplicht voor hem werken als het overstromde. Zij moesten mee bouwen aan bouwwerken zoals tempels en piramides of ze werkten in de mijnen. Daarnaast moesten de Egyptenaren belastingen 'betalen'. Één vijfde van hun opbrengsten moesten ze afgeven aan de farao. Als de boeren bijvoorbeeld 100 kg tarwe hadden geoogst, moesten ze 20 kg er van afstaan.</p> <p>De koning had niet alleen rechten maar ook plichten. Als staatshoofd diende hij bescherming te bieden voor zijn volk. Hij moest ervoor zorgen dat de bevoeiing goed georganiseerd werd en er voedselvoorraden werden aangelegd. Deze werden opgeslagen in de graanschuren en werden gebruikt in tijden van (hongers)nood. De farao zorgde eveneens voor Maät, de godin van orde en regelmaat.</p> <p>De farao deed dit niet alleen. Hij had hiervoor een aantal medewerkers. De vizier was de persoonlijke assistent van de farao. Hij stond in voor het dagelijks bestuur van het rijk, het innen van de belastingen en de rechtspraak. De hogepriesters voerden de taak uit van de erediensten en bewaakten de bezittingen van de goden. De verdediging van Egypte en het toezicht op de bouwwerken was in handen van de opperbevelhebber terwijl de edelen aan het hof zaten of een provincie bestuurden.</p>
<p>K2 V1, V3, V4, V5 A1, A2, A3</p>	<p>'10</p>	<p>Per twee Aanschouwelijk- heidsfase Activiteitsprincipe</p>	<p>Als je goed hebt opgelet, kan je nu opdracht één maken in je werkbundel. Je maakt deze opdracht per twee en over tien minuten, overlopen we de antwoorden. Als je de antwoorden niet meer goed weet, kun je het terug vinden op de vorige pagina's.</p> <p><i>De lln maken opdracht één.</i> <i>Verbetering opdracht één.</i></p>

BORDSCHEMA

<p><u>De farao aan de top</u></p> <p><u>De macht van de farao</u></p> <p><u>Rechten en plichten van de farao</u></p> <p><u>De kronen van de farao</u></p> <p><u>Eenmaking van Opper- en Neder Egypte</u></p> <p><u>Het Oude Rijk</u></p> <p><u>Het Midden Rijk</u></p> <p><u>Het Nieuwe Rijk</u></p>	<p><u>De farao aan de top</u></p> <p><u>De macht van de farao</u> Farao : groot huis Farao : god op aarde Uiterlijke kenmerken: kromstaf en gesel + baard</p> <p><u>Plichten en rechten van de farao</u> Plichten - bescherming bieden aan het volk - zorgen voor Maät (godin van orde en regelmaat) - bevoeiing organiseren - voedselvoorraden aanleggen Rechten - eigenaar van Egypte - belasting vragen - boeren moesten werken (bouw of mijn)</p> <p>Medewerkers: vizier, hogepriesters, opperbevelhebber en edelen.</p> <p><u>De kronen van de farao</u> Rode kroon : Neder-Egypte Witte kroon : Opper-Egypte Dubbele kroon : verenigd Egypte Blauwe helm : oorlogshelm</p>	<p>1.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. kromstaf + gesel + valse baard b. Zie schema c. Zie schema d. vizier: dagelijks bestuur, belastingen en rechtspraak hogepriester: erediensten en bewaking opperbevelhebber: landverdediging edelen: besturing provincie <p>2.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Blauwe oorlogshelm b. Dubbele kroon c. Atef-kroon <p>3.</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; text-align: center;"> <thead> <tr> <th style="width: 33%;">OR</th> <th style="width: 33%;">MR</th> <th style="width: 33%;">NR</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>piramides v. G.</td> <td>Hyksos</td> <td>Alex de G</td> </tr> <tr> <td>Ongehoorzaamheid v.d. gouwh</td> <td>135 farao's</td> <td>Ramses II</td> </tr> <tr> <td></td> <td>bouwwerken</td> <td>Cleopatra</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>Hittieten</td> </tr> </tbody> </table>	OR	MR	NR	piramides v. G.	Hyksos	Alex de G	Ongehoorzaamheid v.d. gouwh	135 farao's	Ramses II		bouwwerken	Cleopatra			Hittieten
OR	MR	NR															
piramides v. G.	Hyksos	Alex de G															
Ongehoorzaamheid v.d. gouwh	135 farao's	Ramses II															
	bouwwerken	Cleopatra															
		Hittieten															

	<p>Atef-kroon : speciale gelegenheden</p> <p><u>Eenmaking van Opper- en Neder Egypte</u></p> <p>3100 v.C. eenmaking Egypte door Narmer</p> <p>Periodes van bloei: rijken</p> <p>Periodes van verval: tussenperiodes</p> <p><u>Het Oude Rijk</u> ca. 2700 – 2134 v.C.</p> <p>Cheops, Chefren en Mykerinos: piramides van Gizeh</p> <p>Ongehoorzaamheid gouwheren : koning minder macht</p> <p>1ste tussenperiode</p> <p><u>Het Midden Rijk</u> ca. 2040 – 1790 v.C.</p> <p>Sterk leger + trouwe ambtenaren: uitbreiding naar het zuiden</p> <p>Chaotisch: 135 farao's</p> <p>Hyksos bezetten Egypte.</p> <p>2de tussenperiode</p> <p><u>Het Nieuwe Rijk</u> ca. 1790 – 1070 v.C.</p> <p>Verslaan van de Hyksos: herstellen van de orde in het rijk</p> <p>Periode van bloei: bouwwerken</p> <p>Ramses II voert oorlog met Hittieten en verliest</p> <p>Geen geld + onbekwame leiders + buitenlandse indringers = afbrokkeling</p> <p>3de tussenperiode</p> <p>Egypte bezet door buitenlandse volken: Assyriërs (7de E v.C.), Perzen (6de E v.C.), Alexander de Grote (4de E v.C.).</p> <p>Egypte wordt provincie van het Romeinse Rijk.</p>	
--	--	--

8.2.4 Les 4: Het dagelijks leven in het Oude Egypte

Beginsituatie

- De leerlingen kennen Egypte vanuit hun leefwereld.
- De leerlingen kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.

Doelstellingen

Kennis (K):

- K1 De lln kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.
- K2 De lln kunnen de bevolkingsgroepen in het Oude Egypte opsommen.
- K3 De lln kunnen vijf voedingsproducten opnoemen die de rijke Egyptenaren consumeerden.
- K4 De lln kunnen drie voedingsproducten opnoemen die de arme Egyptenaren consumeerden.

Vaardigheden (V):

- V1 De lln kunnen de bevolkingsgroepen op de juiste plaats zetten in de sociale piramide.
- V2 De lln kunnen drie verschillen tussen de woning van een arme en rijke Egyptenaar opsommen.
- V3 De lln kunnen het uiterlijk van een Egyptenaar beschrijven.
- V4 De lln kunnen het leven van een Egyptische kind kort toelichten.
- V5 De lln kunnen aantonen dat de Egyptische vrouw rechten had.
- V6 De lln kunnen aan de hand van afbeeldingen aantonen dat her gezinsleven belangrijk was in de Egyptische samenleving.
- V7 De lln kunnen een kort verhaal schrijven over het leven van een Egyptenaar.

Attitudes (A):

- A1 De lln tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid.
- A2 De lln zijn bereid om een historisch bewustzijn te creëren.

Leermiddelen

- ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Afstudeerproject Hogeschool PXL, Hasselt, 2014.
- ISCI, R., Het dagelijks leven in het Oude Egypte, Prezi-presentatie, 2014.

LESUITWERKING			
Doelstellingen	Tijd	Didactische principes Werkvormen <u>Materiaal</u>	Activiteit leerkracht • Activiteit leerlingen
Motivatiefase			
K1 A1, A2	'10	Motivatie Motivatie Individualisatie Vertellen Belangstellings- principe Activiteitsprincipe OLG	<p><i>Begroeting van de IIn.</i></p> <p><i>Leerkracht surft naar Facebookpagina van Toetanchamon en laat een IIn het bericht luidop lezen.</i></p> <p><i>Dag vrienden</i></p> <p><i>Geef toe dat je onder de indruk was van mijn macht als farao in het Oude Egypte. Je weet nu dat ik helemaal bovenaan stond in de Oudegyptische samenleving. Maar natuurlijk leefde ik niet alleen in het land. Maak kennis met de mensen die mij ter beschikking stonden: de vizier, de priesters, de soldaten, de boeren, ... En hoe leefden deze mensen? Woonden ze in villa's of hutjes? Aten ze shoarma of pizza? Dronken ze melk of wijn? En hoe zagen ze eruit? Hoe werden de vrouwen behandeld? Neem snel je werkbundel erbij om meer te weten te komen over het dagelijks leven in het Oude Egypte.</i></p> <p>X, hoe ziet een normale dag eruit voor jou? Y, hoe zien jouw zaterdagen eruit? Z, wat doe jij op zondag?</p> <p>Ik ga twee korte verhaaltjes voorlezen en jullie luisteren aandachtig naar dit verhaal gaat. Het eerste verhaal gaat over Imhotep. Imhotep is tien jaar. Vandaag kwam hij vroeg thuis van school. Samen met zijn welgestelde ouders woont hij in een prachtige huis. "We hebben vandaag over de sterren geleerd en morgen gaan we op excursie naar de bouw van een nieuwe tempel" zegt Imhotep tegen zijn moeder. s' Avonds maakt hij zich snel klaar. Er vindt vandaag een groots feest plaats ter ere van Amon en de farao.</p> <p>Over wie gaat dit verhaal? Waar woont hij? Wat heeft hij gedaan vandaag? Wat heeft hij geleerd vandaag? Wat is er morgen te doen?</p> <p><i>Bespreking van het verhaal.</i></p> <p>Het tweede verhaal gaat over Set. Luister aandachtig en zoek naar verschillen tussen de twee verhalen. Set speelde vandaag aan de oevers van de rivier. Hij hielp zijn vader met het onderhouden van de akkers. Zijn zus, Imona hielp in</p>

		<p>OLG</p> <p>Herhalingsprincipe</p> <p><u>Werkbundel</u> <u>Agenda</u></p>	<p>het huishouden. Volgende maand moet Set's vader weg naar de grote stad. Hij gaat er helpen bij de bouw van een enorm graf voor de koning.</p> <p>Welke verschillen zijn er tussen het leven van Imhotep en Set?</p> <p><i>Bespreking van de verschillen tussen de twee verhalen.</i></p> <p>Waar en wanneer spelen deze verhalen zich af?</p> <p><i>Situering in tijd en ruimte</i> Het Oude Nabije Oosten Egypte, noordoosten van Afrika. Vandaag gaan we het hebben over het dagelijks leven in het Oude Egypte. Hoe leefden de mensen in het Oude Egypte? Hoe leefden de armen en de rijken? Gingen de kinderen naar school of moesten ze hard werken op de velden? Wat deden ze in hun vrije tijd? Hoe zat het met de positie van de vrouw? Dat komen we vandaag allemaal te weten. Jullie mogen jullie agenda invullen en jullie werkbundel nemen.</p>
<i>Uitvoeringsfase</i>			
<p>K2 V1 A1, A2</p>	<p>'10</p>	<p>Piramidespel OLG</p> <p>Aanschouwelijkheidsfase Belangstellingsprincipe Activiteitsprincipe</p> <p>Per twee Motivatie</p>	<p><u>De sociale piramide</u> Een van de woorden die meteen gelinkt wordt aan Egypte is piramide. Ook de samenleving van Egypte kunnen we een plaats geven in een piramide. Ik teken een piramide op het bord. Wat is eigen aan een piramide? Hoe ziet een piramide eruit?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brede basis en smalle top. <p>De piramide die ik hier heb getekend is niet zomaar een piramide, dit is de sociale piramide. De Egyptische samenleving kan je je voorstellen als een piramide met verschillende lagen. We gaan de Egyptische mensen een plaats geven in deze piramide. De mensen die je een plaats moet geven zijn: slaven, edelen, handelaars, vizier, boeren, ambachtslui, priesters, soldaten en de farao. Wie zou jij helemaal boven plaatsen? Waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> • De farao, hij heeft de meeste macht en hij staat alleen aan de top. <p>Op de sociale piramide staat de farao als eerste, helemaal aan de top. Hij heeft de meeste macht. Diegene met de meeste macht staat bovenaan, diegene met de minste macht staat onderaan. Nu krijgen jullie per twee een kaartje. Op dat kaartje staat een beroep, zoals handelaar, boer, priester, ... Per twee denken jullie na over de plaats die jullie je kaartje geven in de sociale piramide en waarom jullie voor deze plaats kiezen. Hiervoor krijgen jullie twee minuutjes. Nadien gaan we de sociale piramide bespreken.</p> <p>X en Y, welke kaartje hadden jullie? Ken je dit beroep? Wat houdt het in? Welke plaats hebben jullie je kaartje gegeven? Waarom? Hebben wij vandaag in onze samenleving ook een sociale piramide? Waarom denk je dat?</p>

<p>K3, K4 V1, V2</p>	<p>'5</p>	<p>Individualisatie</p> <p>Individueel Herhalingsprincipe</p> <p>Per twee Activiteitsprincipe</p> <p>OLG Motivatie Individualisatie Aanschouwelijkheidsfase</p> <p>OLG</p>	<p><i>Bespreking van de sociale piramide.</i></p> <p>Maak nu opdracht 1 in jullie werkbundel. Hierbij schrijf je de beroepen op de juiste plaats in de sociale piramide van het Oude Egypte.</p> <p><i>Verbetering van de opdracht.</i></p> <p><u>Wonen</u> X, woon jij in de stad of op het platteland? Wie woont er in een appartement? Wie woont er in een huis? Er zijn natuurlijk vele soorten woningen. Ook bij de Egyptenaren was dit het geval. Bekijk deze twee afbeeldingen. Welke verschillen zie je?</p> <p><i>Bespreking van de twee afbeeldingen.</i></p> <p>In het Oude Egypte woonden de mensen in het Nijldal. Ze woonden in woningen gemaakt van tichels, hout of riet. Tichels verkreeg men door blokken klei te mengen met stro en ze in de zon te laten verharderen. Welk materiaal gebruiken wij voor onze huizen? Waarom? Steen is duurzaam en steen werd in het Oude Egypte enkel gebruikt voor de bouw van tempels en piramides. Men wilde immers dat deze gebouwen voor eeuwig blijven bestaan. En dat is gelukt want vele piramides kunnen we nu nog steeds bezichtigen.</p> <p>Kijk nu in jullie werkbundel naar opdracht 2. We hebben deze twee soorten woningen besproken. Welke woning behoort tot een arm Egyptische gezin en welke woning behoort tot een rijk gezin? Waarom? Zijn er gelijkenissen met onze huizen in België? Welke? Maak deze opdracht nu per twee in jullie werkbundel. Over drie minuutjes overlopen we de antwoorden.</p> <p><i>Verbetering opdracht 2.</i></p>
<p>K2, K3, K4 V1, V2</p>	<p>'10</p>	<p>Motivatie</p> <p>Individueel Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsprincipe</p> <p>OLG</p>	<p><u>Voeding</u> X, wat heb je deze morgen als ontbijt gehad? X, wat heb jij gisteren als avondeten gehad? Wat denk je dat de Oude Egyptenaren aten? In jullie werkbundel vinden jullie informatie terug over het voedsel van de Oude Egyptenaren. Ondertussen laat ik een diavoorstelling lopen. Als je klaar bent met lezen, kan je de afbeeldingen bekijken. Misschien herkennen jullie wel een aantal producten.</p> <p>Wat dronken de Egyptenaren?</p>

<p>V1, V2, V3</p>	<p>'5</p>	<p>Individueel Aanschouwelijkheidsfase</p> <p>OLG Vertellen Aanschouwelijkheidsfase</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Henket, een soort bier met een laag alcohol gehalte dat gemaakt werd van brood en water dat men samen liet gisten. Hieraan werden soms kruiden, honing of dadels toegevoegd om het zoeter te maken. • Wijn, gemaakt van druiven (alleen voor de rijken) • Melk, van het vee. <p>Hoe maakten de Egyptenaren brood?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ze maalden het graan tot bloem. Hier werd water aan toegevoegd en gebakken in een oven. <p>Welke graanproducten verbouwden de Egyptenaren?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gerst en spelt. <p>Welke groenten heb je gezien?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bonen, uien, linzen, erwten, ... <p>Welk fruit heb je gezien op de afbeeldingen?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dadels, vijgen, druiven (en rozijnen) en granaatappels. <p>Welk vlees aten ze vooral? ...</p> <ul style="list-style-type: none"> • De armeren aten meer vis en gevogelte en de rijkere konden ook vlees van runderen toevoegen aan hun menu. <p>Waarom konden de armeren geen vee houden?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Omdat ze kleinere huizen hadden, geen plaats voor vee. Niet genoeg middelen. <p>Bekijk nu de afbeelding bij opdracht drie. Wat wordt er gemaakt op dit beeldje? Hoe wordt dit product gemaakt? Leg uit. We overlopen het antwoord over twee minuutjes.</p> <p><i>Verbetering van de opdracht.</i></p> <p><u>Kleding</u></p> <p>Wat voor kleding droegen de Egyptenaren denk je? Waarom? Waarmee houd je rekening als je je aankleedt? Wat voor klimaat heeft Egypte? Zouden de Egyptenaren dan eerder lichte kleren dragen of warme kleren? De Egyptenaren droegen het liefst koele en lichte kleding in het warme Egypte. Linnen is daar ideaal voor. De mannen droegen een 'shenti' – een soort kilt - en de vrouwen een hemdjurk. Kinderen droegen zelden kleren. Ze hadden wel een vlecht, dat was een teken van jeugdigheid. Bekijk de afbeeldingen van de Egyptische kleding. Is dit simpele kledij of is dit zware kledij? Wat doen mensen nog steeds op de dag van vandaag om hun kledij op te fleuren – vooral meisjes? Ze gebruiken sieraden, accessoires om hun kledij op te fleuren. Sieraden waren heel belangrijk voor de Egyptenaren? Welke sieraden kunnen ze gebruiken om de eenvoud van hun kleren te compenseren? Bekijk de afbeeldingen.</p> <p><i>Bespreking van de afbeeldingen.</i></p> <p>Naast sieraden maakten de Egyptenaren ook gebruik van make up. Ze gebruikten henna en kohl. Met henna verfdde ze</p>
-------------------	-----------	---	--

V4, V5, V6	'5	<p><u>Henna en kohl</u></p> <p>Individueel</p> <p>OLG Activiteitsprincipe Individualisatie</p> <p>Individueel</p>	<p>hun handen rood en met kohl omljnden ze hun ogen en maakten ze hun wimpers donker. Kohl beschermde de ogen ook tegen de zon en insectenbeten, daarom profiteerden zelfs de mannen van kohl. De Egyptenaren waren kaal want het was onhygiënisch om haar te hebben. De rijk vrouwen droegen een pruik.</p> <p><u>Familie</u> Lees nu de alinea over Egyptische kinderen en vrouwen. Let op de verschillen van het gezinsleven in het Oude Egypte en het gezinsleven van ons nu in België.</p> <p>Ging elk kind naar school? Waren de kinderen vrij in het kiezen van hun beroep? Waarom niet? Wat deden de meisjes? Welke verschillen merk je op met het oude Egyptische leven en je eigen leven?</p> <p>Wat was de belangrijkste taak van een Egyptische vrouw? Had de Egyptische vrouw veel rechten? Verklaar.</p> <p><i>Bespreking rechten van de vrouw.</i></p> <p>We maken nu individueel opdracht drie en vier. Voor deze twee opdrachten krijg je samen vijf minuten. Nadien overlopen we de antwoorden.</p> <p><i>Verbetering van de opdrachten.</i></p>
Afrondingsfase			
K1, K2, K3, K4 V1, V2, V3, V4, V7 A1, A2	'5	<p>OLG Herhalingsprincipe</p> <p>Individuele taak Individualisatie Motivatie <u>Agenda</u></p>	<p>Wat hebben we deze les geleerd?</p> <ul style="list-style-type: none"> We hebben tijdens deze les over het dagelijks leven van de Oude Egyptenaren geleerd. We hebben geleerd hoe hun dagen eruit zagen, waar ze woonden, wat ze aten, wat ze droegen, wat ze deden in hun vrije tijd, ... <p>Hoe leefden de Egyptenaren (onderscheid tussen arm en rijk)? Wat aten de Egyptenaren precies (onderscheid tussen arm en rijk?) Hoe zagen de Egyptenaren eruit? Wat droegen ze?? Hoe was de positie van de Egyptische vrouw?</p> <p><i>Bespreking dagelijks leven van de Oude Egyptenaren.</i></p> <p>Weet je nog hoe we deze les zijn gestart?</p> <ul style="list-style-type: none"> Met een verhaaltje. <p>Nu is het aan jullie om een verhaaltje te schrijven van ongeveer tien regels. Zorg ervoor dat er in je verhaaltje zoveel mogelijk informatie bevat over het dagelijks leven van een Egyptenaar. Je mag zelf de hoofdpersonage kiezen, hem of haar een naam geven, en je fantasie op vrije loop laten. Houd wel rekening met wat we hebben geleerd! De volgende les geef je je verhaaltje af op papier en duid ik enkelen van jullie aan om je verhaaltje voor te lezen.</p> <p><i>Afscheid nemen van de lln.</i></p>

BORDSCHEMA

<p><u>Het dagelijks leven in het Oude Egypte</u></p> <p><u>De sociale piramide</u></p> <p><u>Wonen</u></p> <p><u>Voeding</u></p> <p><u>Kleding</u></p> <p><u>Familie</u></p>	<p><u>Het dagelijks leven in het Oude Egypte</u></p> <p><u>De sociale piramide</u></p> <p><u>Wonen</u> Steen enkel voor piramides en tempels Tichels, hout en riet voor woningen</p> <p><u>Voeding</u> Brood en bier</p> <p><u>Kleding</u> Simpele linnen kleding + sieraden + henna en kohl + kaal</p>	
---	---	--

	<p>Kind = naakt</p> <p><u>Familie</u></p> <p>Rijke zonen naar school om vak van vader te leren</p> <p>Meisjes helpen moeder bij huishouden</p> <p>Op jonge leeftijd trouwen</p> <p>Vrouw had gelijkwaardige rechten als de man</p>	
--	--	--

farao

priesters

edelen

slaven

ambachtslui

handelaars

vizier

soldaten

boeren

8.2.5 Les 5: Het leven na de dood

Beginsituatie

- De leerlingen kennen Egypte vanuit hun leefwereld.
- De leerlingen kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.

Doelstellingen

Kennis (K):

- K1 De lln kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.
- K2 De lln kunnen de volgende begrippen definiëren: monotheïsme, polytheïsme, hiernamaals, mummificeren, canopen, natron, extract, sarcofaag en dodenboek.
- K3 De lln herkennen de tien geselecteerde Egyptische goden.

Vaardigheden (V):

- V1 De lln kunnen de uiterlijke kenmerken van de Egyptische goden beschrijven.
- V2 De lln kunnen de stappen van het mummificatieproces in de juiste volgorde zetten.
- V3 De lln kunnen een lijst maken van de benodigdheden voor het mummificatieproces.
- V4 De lln kunnen de ingewanden met de juiste canopen verbinden.
- V5 De lln kunnen het dodenoordel in eigen woorden navertellen.

Attitudes (A):

- A1 De lln tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid.
- A2 De lln zijn bereid om een historisch bewustzijn te creëren.
- A3 De lln zijn bereid om samen te werken met een klasgenoot.

Leermiddelen

- ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Afstudeerproject Hogeschool PXL, Hasselt, 2014.
- ISCI, R., Het leven na de dood, Prezi-presentatie, 2014.

LESUITWERKING			
Doelstellingen	Tijd	Didactische principes Werkvormen <u>Materiaal</u>	Activiteit leerkracht • Activiteit leerlingen
Motivatiefase			
K1, K2 A1, A2	'5	OLG Motivatie Individualisatie Activiteitsprincipe <u>Agenda</u> OLG	<p><i>Begroeting van de IIn.</i></p> <p>Zijn er christenen in de klas? Steek je hand op. X, wat betekent het christendom voor jou? Zijn er moslims in de klas? Y, wat betekent islam voor jou? Zijn er mensen die een andere godsdienst hebben? Kun je ons er meer over vertellen?</p> <p>Ken je de drie grootste godsdiensten?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Christendom, jodendom en islam. <p>Wat hebben deze drie godsdiensten gemeen?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Één god. (heilig boek, gebedsplaats, feestdagen, ...) <p>Hoe noemen we godsdiensten die slechts één god aanbidden?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Monotheïstische godsdiensten. <p>Mono is in het Grieks één en theos staat in het Grieks voor god, dus één god. Monotheïsme. Hoe noemen we het aanbidden van meerdere goden als je weet dat dat poly staat voor meerdere en theos voor god?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Polytheïsme. <p>Wat voor godsdienst hadden de Egyptenaren denk je? Geloofden ze in één god of meerdere goden? Geloofden de Egyptenaren in het leven na de dood? Hoe gingen ze met de dood? En wat deden ze met de doden?</p> <p>Vandaag gaan we het hebben over godsdienst in het Oude Egypte.</p> <p>Het leven na de dood</p> <p><i>Leerkracht situeert samen met de IIn Egypte en de Nijl in tijd en ruimte.</i></p> <p>Het Oude Nabije Oosten ca. 3500 v.C. – 800 v.C. Egypte, noordoosten van Afrika</p>

<i>Uitvoeringsfase</i>			
K2, K3 V1 A3	'5	Individueel Activiteitsprincipe	<p><u>De godenwereld</u> Om vast te zetten wat we net hebben besproken, nemen we nu onze werkbundel bij les vijf. Maak opdracht één en twee individueel. Je krijgt hiervoor twee minuten.</p> <p><i>De Iln maken opdracht een en twee.</i> <i>Verbetering opdracht een en twee.</i></p>
	'15	Per twee Activiteitsprincipe Aanschouwelijkheidsfase	<p>De Egyptenaren waren niet monotheïstisch, ze vereerden meerdere goden. Deze goden stonden symbool voor bepaalde aspecten uit het dagelijks leven. Het is tijd om kennis te maken met enkele van deze goden. Per twee surfen we naar de website, reisdooregypte.wikispaces.com. Daar lees je de beschrijvingen en schrijf je de namen van de goden bij het juiste nummer. Je krijgt tien minuten voor deze opdracht, daarna verbeteren we de opdracht.</p> <p><i>De Iln maken opdracht een en twee.</i> <i>Verbetering opdracht een en twee.</i></p>
	'20	Per twee Activiteitsprincipe Aanschouwelijkheidsfase	<p>We hebben kennis gemaakt met de tien goden uit de godenwereld van de Egyptenaren. Nu is het tijd om die eens van dichterbij te bekijken. We gaan enkele goden analyseren. Bij de volgende opdracht maak je een identiteitsfiche voor de goden. Hierbij moet je het geslacht, het uiterlijk, attributen en het domein vermelden. Dit doe je voor Horus, Osiris, Ptah, Ra, Seth, Isis, Toth en Sobek. Je krijgt tien minuten voor deze opdracht en je werkt per twee.</p> <p><i>De Iln maken opdracht drie</i> <i>Verbetering opdracht drie.</i></p>
K2 A1, A2	'1		<p><u>Het hiernamaals</u> De Egyptenaren geloofden in het hiernamaals. Ze geloofden dat het leven na de dood een herschepping was van de beste momenten uit het aardse leven. Om daar verder te leven moest het lichaam goed bewaard blijven. Daarom deden de Egyptenaren aan mummificatie. Vooral de rijken deden er alles aan om het lichaam zo goed mogelijk te bewaren.</p>
	'20	Game OLG Doceren Motivatie	<p><u>Het mummificatieproces</u> http://www.bbc.co.uk/history/interactive/games/mummy_maker/index_embed.shtml Ik ga jullie het mummificatieproces uitleggen aan de hand van een spelletje. Hiervoor heb ik een assistent nodig. Het eerste wat je moet je doen, nadat het lijk is gewassen in de Nijl en geschoren, is de hersenen via de neus met een haak verwijderen. Hiervoor stopte men de haak in de neus en bewoog de haak heen en weer zodat het loskwam. Nadien</p>

		<p>Activiteitsprincipe Aanschouwelijkheidsfase</p> <p>OLG Doceren Aanschouwelijkheidsfase</p> <p>Individueel Activiteitsprincipe</p> <p>OLG</p> <p>Per twee</p> <p>OLG</p> <p>Individueel</p> <p>OLG</p>	<p>draaide men het lijk en de hersenen vloeiden uit de neus in een kom. Wat er bleef zitten, werd met een kruidenaftreksel opgelost. De tweede stap was om de ingewanden eruit te nemen. Hiervoor haalden ze met een scherpe Ethiopische steen de linkerzij open. Deze ingewanden plaatste men in kleine vazen, canopen genoemd. Deze canopen hebben een deksel in de vorm van een valkenkop, een jakhalskop, een baviaankop en een mensenhoofd. Ze stellen de vier zonen van de hemelgod Horus voor. De valk beschermde de darmen, de jakhals de maag, de baviaan de longen en het mensenhoofd de lever. Het hart bleef in het lichaam. X, sleep jij de organen naar de canopen. Vergeet niet om het hart in het lichaam te laten, deze heeft de overledene nodig in het hiernamaals. Nadat de organen in de canopen werden geplaatst, werd de buikholte grondig gereinigd. Nadien stopten ze de ruimte vol met fijngestampte mirrekorrels, een soort kaneel en andere reukwerken, dan naaiden ze alles teug dicht. Nu moest het lichaam uitdrogen. Hoe deden ze dat, X? Met water, zout of vuur? Het juiste antwoord is uiteraard zout, natron. Het lichaam werd minstens 40 en maximum 70 dagen in natron gelegd om het uit te drogen. Als die tijd verstreken is, werd het lijk gespoeld en gewikkeld in hars gedrenkte repen van fijn linnen. Dan kreeg de mummie een dodenmasker en werd in een sarcofaag geplaatst. Een sarcofaag is een stenen dodenkist met versieringen en inscripties. Ik heb hier een boekje met afbeeldingen van hoe de mummie stap voor stap wordt gebalsemd en in de sarcofaag wordt geplaatst.</p> <p>Jullie weten nu hoe een mummie gemaakt werd. We hebben alle handelingen stap voor stap besproken. Bij opdracht vijf is het aan jou om de stappen van het mummificatieproces in de juiste volgorde te zetten. Links zie je de stappen staan en rechts schrijf je de nummers van 1 tot 6. Uiteraard is 1 de eerste handeling en 6 de laatste handeling. Maak deze opdracht individueel en over twee minuten verbeteren we de opdracht.</p> <p><i>De Iln maken opdracht vijf. Verbetering opdracht vijf.</i></p> <p>Wat heb je allemaal nodig om een lijk te mummificeren? Brainstrom per twee over de benodigheden.</p> <p><i>De Iln maken opdracht zes. Verbetering opdracht zes.</i></p> <p>We hebben het gehad over de canopen. Bij opdracht zeven benoem je de ingewanden onderaan en verbind je ze met lijnen met de bijhorende canopen. Maar niet alle ingewanden horen thuis in deze canopen.</p> <p><i>De Iln maken opdracht zeven. Verbetering opdracht zeven.</i></p> <p><u>Het dodenboek</u></p>
	<p>'15</p>		

<p>K2, K3 V1, V5 A3</p>		<p>OLG <u>Video</u> Aanschouwelijkheidsfase</p> <p>Per twee Activiteitsprincipe Aanschouwelijkheidsfase</p>	<p>De Egyptenaar moest zich na zijn dood bij de goden verantwoorden over zijn daden. Daarom werd het dodenboek meegegeven met de overledene in het graf. Het dodenboek bevatte informatie die de Egyptenaren doorheen de beproevingen, die doorstaan moesten worden om het eeuwige leven in de onderwereld te bereiken, moesten helpen. We bekijken nu een video animatie die toont welke testen de doden moet ondergaan vooraleer hij de onderwereld kan betreden.</p> <p>http://vimeo.com/16168495 <i>De lln bekijken de video.</i> <i>Bespreking van de video.</i></p> <p>We hebben de verschillende stappen gezien en besproken. Per twee maken we opdracht acht. Bovenaan zie je het dodenoordel van Hoenefer. Vul de onderstaande zinnen aan met volgende woorden: Horus, zonde, witte, proef, hiernaams, hart x2, eeuwig, rechters, zwart en Anubis.</p> <p><i>De lln maken opdracht acht.</i> <i>Verbetering opdracht acht.</i></p>
Afrondingsfase			
<p>K2, K3 V1, V2, V3, V4, V5</p>	<p>'1</p>	<p>OLG Herhalingsprincipe</p>	<p>Wat kunnen we besluiten uit deze les?</p> <ul style="list-style-type: none"> • De Egyptische godsdienst was polytheïstisch. • De Egyptenaren wilden het lichaam zo goed mogelijk bewaren voor het hiernaams. • Het mummificatieproces was een lang proces. • Het dodenboek werd meegegeven aan de overleden om hem te helpen het eeuwige leven te bereiken. <p><i>Afscheid nemen van de lln.</i></p>

BORDSCHEMA

<p><u>Het leven na de dood</u></p> <p><u>De godenwereld</u></p> <p><u>Het hiernamaals</u></p> <p><u>Het mummificatieproces</u></p> <p><u>Het dodenboek</u></p>	<p><u>Het leven na de dood</u></p> <p><u>De godenwereld</u> Polytheïsme: geloof in meerdere goden</p> <p><u>Het hiernamaals</u> Lichaam nodig in het hiernamaals: lijk mummificeren</p> <p><u>Het mummificatieproces</u> Hersenen verwijderen via neus Ingewanden verwijderen door middel van een insnijding in de linkerzijde Darmen, maag, longen en lever in canopen bewaren Onderdompeling van het lijk in natron gedurende 70 dagen Plaatsing van de mummie in een sarcofaag</p> <p><u>Het dodenboek</u> Bevat informatie over de proeven die doorstaan moeten worden om het eeuwige leven in de onderwereld te bereiken</p>	<p>3.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Horus b. Set c. Thoth d. Hathor e. Sobek f. Ra g. Ptah h. Anubis i. Osiris j. Isis
---	--	--

8.2.6 Les 6: Kunst in het Oude Egypte

Beginsituatie

- De leerlingen kennen Egypte vanuit hun leefwereld.
- De leerlingen kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.

Doelstellingen

Kennis (K):

- K1 De lln kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.
- K2 De lln kunnen de volgende begrippen definiëren: kuilgraf, tempel, architraafbouw, architraaf, zuil, zoldering, kapitelen, koningsbeeld, idealiserend en samengesteld perspectief.

Vaardigheden (V):

- V1 De lln kunnen de anonimiteit van de Oudegyptische kunst verklaren.
- V2 De lln kunnen aandachtig een video bekijken en de inhoud begrijpen.
- V3 De lln kunnen aan de hand van afbeeldingen de kenmerken van de Oudegyptische bouw kunst verwoorden.
- V4 De lln kunnen een schets maken van een mastaba, knikpiramide, knikpiramide en piramide.
- V5 De lln kunnen een schets maken van een tempel met architraafbouw.
- V6 De lln kunnen op een schets de architraven, zuilen en zolderingen aanduiden.
- V7 De lln kunnen de evolutie van kuilgraf tot rotsgraf bespreken aan de hand van schema's en afbeeldingen.
- V8 De lln kunnen het nut van het rotsgraf verklaren in eigen woorden.
- V9 De lln kunnen aan de hand van afbeeldingen de kenmerken van de Oudegyptische beeldhouwkunst verwoorden.
- V10 De lln kunnen de betekenis van idealiseren in de kunst uitleggen.
- V11 De lln kunnen aan de hand van afbeeldingen de kenmerken van de Oudegyptische schilder kunst verwoorden.

Attitudes (A):

- A1 De lln tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid.
- A2 De lln zijn bereid om een historisch bewustzijn te creëren.
- A3 De lln zijn bereid om samen te werken met een klasgenoot.

Leermiddelen

- ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Afstudeerproject Hogeschool PXL, Hasselt, 2014.
- ISCI, R., Kunst in het Oude Egypte, Prezi-presentatie, 2014.

LESUITWERKING			
Doelstellingen	Tijd	Didactische principes Werkvormen <u>Materiaal</u>	Activiteit leerkracht • Activiteit leerlingen
Motivatiefase			
K1 V1 A1, A2	'4	Klasgesprek Motivatie Individualisatie Activiteitsprincipe <u>Facebookpagina</u> <u>Agenda</u>	<p><i>Begroeting van de IIn.</i></p> <p><i>Welke soorten kunst ken je? Welke kunstenaars ken je? Wat zijn enkele bekende kunstwerken? Vind je het mooi? Waarom (niet)?</i></p> <p><i>Bespreking hedendaagse kunst.</i></p> <p>Ook in het Oude Egypte had men kunst, maar de Oudegyptische kunstenaars onbekend. Dit komt doordat het toen niet van belang was wie het kunstwerk had gemaakt. Het hoofddoel was door kunst de goden en de farao's te dienen. Architecten, beeldhouwers en tekenaars werkten uitsluitend in opdracht van farao's, priesters en rijke Egyptenaren.</p> <p><i>Leerkracht surft naar Facebookpagina van Toetanchamon en laat een IIn het bericht luidop lezen.</i></p> <p><i>Hallo vrienden</i></p> <p><i>Da Vinci, Michelangelo, Monet, ... Allemaal geweldige kunstenaars waar je vast wel een keer van hebt gehoord. In het Oude Egypte zijn de kunstenaars echter anoniem. Kunst staat vooral ten dienste van de godsdienst. Architecten, beeldhouwers en tekenaars werkten uitsluitend in opdracht van farao's, priesters en rijke Egyptenaren. Vandaag laat ik je de Oudegyptische kunst zien. Zet je schrap voor kolossale bouwwerken!</i></p> <p>Vandaag gaan we eens kijken naar de Oudegyptische kunst. Uiteraard gaan we het hebben over de piramiden maar ook over de tempels, de beeldhouwkunst en de schilderkunst.</p> <p>Kunst in het Oude Egypte.</p> <p><i>Leerkracht situeert samen met de IIn Egypte en de Nijl in tijd en ruimte.</i> Het Oude Nabije Oosten ca. 3500 v.C. – 800 v.C. Egypte, noordoosten van Afrika.</p>

<i>Uitvoeringsfase</i>			
K2 A1	'2	Doceren	<p>De Oudegyptische kunst stond vooral ten dienste van de goden en de farao's. Architecten, beeldhouwers en tekenaars werkten uitsluitend in opdracht van farao's, priesters en rijke Egyptenaren.</p> <p><u>Een huis voor de eeuwigheid</u> We weten ondertussen dat de oude Egyptenaren heel veel belang hechtten aan het hiernamaals, dus ook aan hun graf. Ze geloofden dat hun graf hun huis voor de eeuwigheid was. Ze bouwden deze bouwwerken in sterke natuursteen omdat ze bedoeld waren om voor altijd te blijven.</p>
K2	'2	OLG Aanschouwelijkheidsfase	<p><u>Kuilgraf</u> We weten dat de farao's werden begraven in piramiden, maar wat met de armere mensen? Vanzelfsprekend konden zij geen piramide laten bouwen. Daarom werden zij begraven in simpele kuilgraven in de woestijn. Door het warme woestijnzand werd het lichaam goed bewaard. Bekijk de afbeelding. Wat zie je buiten het lichaam nog in dit graf?</p> <p><i>Bespreking afbeelding kuilgraf.</i></p>
	'6	Per twee Activiteitsprincipe	<p>Nu bekijken nu opdracht één. Hierbij lezen jullie per twee de vijf zinnen en bepalen jullie of deze zinnen juist of fout zijn. Verbeter de foute zinnen. We bespreken deze opdracht na vier minuten.</p> <p><i>De lln voeren opdracht één uit.</i> <i>Bespreking opdracht één.</i></p>
		OLG	
K2, K3 V2, V3, V4, V5, V6, V7, V8 A1, A2, A3	'2	Doceren	<p><u>Bouwkunst</u> De Egyptenaren bouwden piramides voor farao's en tempels voor goden. De eerste piramide is ruim 4500 jaar geleden gebouwd als grafmonument voor de farao. Zijn opvolgers volgden hem in deze begraafwijze en zij werden net zoals hun voorganger als een mummie in het binnenste van een piramide gelegd.</p>
	'10	Per twee Activiteitsprincipe Aanschouwelijkheidsfase Motivatie	<p>Surf nu per twee naar de Facebookpagina van Toetanchamon. Daar krijg je meer informatie over de bouwkunst in het Oude Egypte, specifiek over de piramides. Nadat je de afbeeldingen hebt bekeken en de informatie ernaast hebt gelezen, kun je opdracht twee en drie individueel uitvoeren.</p> <p><i>De lln surfen naar de Facebookpagina van Toetanchamon en bekijken de afbeeldingen en lezen de bijhorende informatie over de mastaba, de trappenpiramide van Djoser, de knikpiramide van Snofroe, de piramiden van Gizeh en de rotsgraven in de Vallei der Koningen.</i></p>

K2 V9, V10	'10	<p>Individueel OLG</p> <p><i>De IIn voeren opdracht twee en drie uit. Bespreking opdracht één en twee.</i></p>	
		<p>Video OLG</p> <p>Jullie hebben ook een video bekeken. Waarover ging deze video? Hoe werden deze piramiden gebouwd? Hoe lang duurde de bouw van een piramide? Wat had men nodig voor de bouw van een piramide? Waarom stopte men met het bouwen van piramiden en ging men over naar de rotsgraven?</p>	
		<p>Doceren Aanschouwelijkheidsfase</p> <p>De oude Egyptenaren bouwden niet alleen piramiden voor farao's, maar ook tempels voor hun goden. Deze tempels dienden als woningen voor hun goden. Ze maakten het verschil duidelijk tussen de bovennatuurlijke macht van de goden en de nietigheid van de gewone sterveling. Voor de bouw van deze tempels pasten ze architraafbouw toe. Hierbij plaatsten ze zware horizontale dwarsbalken (architraven) op stevige verticale steunpunten (zuilen). Op de architraven werden dan vlakke zolderingen gelegd. Om de druk van de zware bedekking op te vangen, moest men de zuilen dicht bij elkaar plaatsen. Hierdoor werd de ruimte-indruk verminderd. De tempels werden gebouwd volgens een rechthoekig grondplan. Rond de tempel plaatste men een omheiningsmuur. Achter de voorgevel kwam men op de binnenplaats met een zuilenzaal. De kapitelen van de zuilen hadden de vorm van een lotusbloem, papyrusriet of palmbiad. Hierachter lagen de heiligdommen. Een voorbeeld van een tempel is de dodentempel van Hatsjepsoet. Hatsjepsoet was een van de weinige vrouwelijke farao's. Deze tempel is rond 1490 v.C. Een ander voorbeeld is die van Ramses II in Aboe Simbel. Deze tempel is gebouwd in de rotsen.</p>	
		<p>OLG Herhalingsprincipe</p> <p>X, kan jij de verschillende onderdelen van architraafbouw aanduiden op de dodentempel van Hatsjepsoet? Benoem de architraven, zuilen en zolderingen.</p> <p><i>Bespreking van de bouw van de dodentempel van Hatsjepsoet.</i></p>	
		<p>Individueel</p> <p>Voer nu individueel opdracht vier uit. Maak een schets van een tempel met architraafbouw. Benoem de architraven, zuilen en zolderingen.</p>	
		<p>OLG</p> <p><i>De IIn voeren opdracht vier uit. Bespreking opdracht vier.</i></p>	
	'6	<p>OLG Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsfase</p> <p><u>Beeldhouwkunst</u></p> <p>We hebben geleerd dat er in de Egyptische bouwkunst veel natuursteen werd gebruikt, ook de beeldhouwers gebruikten steen, namelijk kalksteen, zandsteen of graniet. Ze hakten kolossale beelden uit. Bekijk de afbeelding. Wie wordt er afgebeeld? Hoe herken je een farao? Is het een groot beeld? Waarom zou men de farao zo groot uitbeelden? Beschrijf de positie van de farao? Welk gevoel straalt dit beeld uit? Waarom?</p>	

<p>K2 V11</p>	<p>'6</p>	<p>Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsfase Individueel</p> <p>OLG</p> <p>OLG Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsfase</p> <p>OLG Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsfase</p> <p>Individueel Aanschouwelijkheidsfase Activiteitsfase OLG</p>	<p><i>Bespreking beeld farao.</i> Het overgrote deel van de beelden zijn geïdealiseerde koningsbeelden, dit wil zeggen dat de farao uitsluitend jong en krachtig werd voorgesteld. Deze beelden zijn bedoeld om vooraan bekeken te worden.</p> <p>Voer individueel opdracht vijf uit door het beeld aandachtig te bekijken en de vragen te beantwoorden. Na drie minuten bespreken we deze opdracht.</p> <p><i>De lln voeren opdracht vijf uit.</i> <i>Bespreking opdracht vijf.</i></p> <p><u>Schilderkunst</u> De schilderkunst in het Oude Egypte was aan strakke regels onderworpen. Bekijk deze afbeelding. Dit is een voorbeeld van de schilderkunst uit het Oude Egypte. Bijna alle schilderwerken zagen er hetzelfde uit qua vorm. Wat zijn de regels waaraan de schilderwerken werden onderworpen?</p> <p><i>Bespreking afbeelding en regels.</i></p> <p>In de Oudegyptische schilderkunst werd de mens in een fysiek onmogelijke houding weergegeven. X, kun jij aan de hand van de afbeelding nogmaals zeggen hoe de mens werd weergegeven? De mensen werden naast elkaar of boven elkaar geplaatst, zo geloofde men de werkelijkheid vanuit verschillende punten te weergeven. Hoe bepaalden de schilders hoe groot of klein ze een persoon zouden schilderen? Bijvoorbeeld, tekenden ze de farao klein of groot? Waarom? De grootte van de figuren waren afhankelijk van hun belangrijkheid in de maatschappij. Waarmee werden de lege vakken opgevuld?</p> <p>Nu is het aan jullie. Bekijk de afbeelding die hoort bij opdracht zes en beantwoord de vragen. Over drie minuten bespreken we de antwoorden.</p> <p><i>De lln voeren opdracht zes uit.</i> <i>Bespreking opdracht zes.</i></p>
-------------------	-----------	--	--

<i>Afrondingsfase</i>			
K2 V1, V3, V4, V5, V6, V7, V8, V9, V10, V11	'2	OLG Herhalingsprincipe	<p>Wat kunnen we besluiten uit deze les?</p> <ul style="list-style-type: none"> • De Oudegyptische kunst stond vooral ten dienste van de goden en de farao's. • Ze deden aan architraafbouw. • De evolutie van de graven ging als volgt: kuilgraf, mastaba, trappenpiramide, knikpiramide, piramide en rotsgraf. • De beeldhouwkunst bestond vooral uit geïdealiseerde koningsbeelden. • De mens werd in samengesteld perspectief geschilderd. <p><i>Afscheid nemen van de Iln.</i></p>

BORDSCHEMA

<p><u>Kunst in het Oude Egypte</u></p> <p><u>Bouwkunst</u></p> <p><u>Beeldhouwkunst</u></p> <p><u>Schilderkunst</u></p>	<p><u>Kunst in het Oude Egypte</u></p> <p><u>Bouwkunst</u> Kuilgraf, mastaba, trappenpiramide, knikpiramide, piramide, rotsgraf Tempels =woningen voor de goden Architraafbouw</p> <p><u>Beeldhouwkunst</u> geïdealiseerde koningsbeelden</p> <p><u>Schilderkunst</u> fysiek onmogelijke houding: hoofd in zijaanzicht romp in vooraanzicht benen in zijaanzicht grootte afhankelijk van sociale hiërarchie lege vlakken opgevuld met hiërogliefen</p>	
--	---	--

8.2.7 Les 7: Wetenschap in het Oude Egypte

Beginsituatie

- De leerlingen kennen Egypte vanuit hun leefwereld.
- De leerlingen kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.

Doelstellingen

Kennis (K):

- K1 De lln kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.
- K2 De lln kunnen de volgende begrippen definiëren: hiërogliefen, steen van Rosetta, hiëratisch schrift, papyrus en koninklijke el.
- K3 De lln kunnen de drie besproken kenmerken geven van het hiërogliefenschrift.
- K4 De lln kunnen de volgorde geven van de vier stappen voor het maken van papyrus.

Vaardigheden (V):

- V1 De lln kunnen het belang van het schrift uitleggen in eigen woorden.
- V2 De lln kunnen aantonen dat de Oudegyptische wetenschap niet puur was.
- V3 De lln kunnen vragen over het hiërogliefenschrift beantwoorden met behulp van een tekst.
- V4 De lln kunnen hiërogliefen ontcijferen met behulp van een tabel.
- V5 De lln kunnen het Oudegyptisch kalenderjaarkort toelichten.
- V6 De lln kunnen de Oudegyptische standaardmaat vergelijken met hun eigen el.

Attitudes (A):

- A1 De lln tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid.
- A2 De lln zijn bereid om een historisch bewustzijn te creëren.
- A3 De lln zijn bereid om samen te werken met een klasgenoot.

Leermiddelen

- ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Afstudeerproject Hogeschool PXL, Hasselt, 2014.
- ISCI, R., Wetenschap in het Oude Egypte, Prezi-presentatie, 2014.

		OLG	<i>Leerkracht situeert samen met de lln Egypte en de Nijl in tijd en ruimte.</i> Het Oude Nabije Oosten ca. 3500 v.C. – 800 v.C. Egypte, noordoosten van Afrika.
<i>Uitvoeringsfase</i>			
K2 V2	'2	Doceren	<u>Praktisch en magisch</u> De wetenschap in het oude Egypte ontstond uit noodzaak. Men moest nadenken om oplossingen te vinden voor dagelijkse problemen zoals voedsel verdelen, belastingen innen, land verdelen, kopen en verkopen, genezen van een aandoening, mummificeren van een lijk, ... Maar zoals we al eerder hebben besproken, de Egyptenaren waren heel erg gelovig. Zo geloofden ze dat ziektes een straf waren van de goden, dat hemellichamen goden waren en dat sommige getallen heilig waren. Wat kunnen we hieruit besluiten?
		OLG	De wetenschap in het oude Egypte was praktisch en magisch. Waar het verstand tekortschoot, kwamen de goden te hulp.
K2, K3 V1, V3, V4 A3	'15	Doceren	<u>Het schrift</u> Het gebruik van het schrift betekende een stimulans voor de ontwikkeling van de wetenschap want nieuwe ideeën werden vastgelegd op schrift zodat een volgende generatie hierop kon verder bouwen.
		OLG	Denken jullie dat het hiërogliefenschrift een gemakkelijk te lezen en te schrijven schrift is? Waarom (niet)? De hiërogliefen werden gebruikt voor religieuze teksten die onder meer in graven en in wanden van tempel werden gekerfd. Het woordje hiëroglief is dan ook een samentrekking van het Griekse 'hieros', wat staat voor heilig, en 'glyphoi', wat staat voor groeven. Het is een moeilijk schrift met meer dan 700 tekeningen van mensen, dieren en planten. Voor het dagelijks leven was het hiërogliefenschrift veel te ingewikkeld. Daarom ontstond naast het hiërogliefenschrift een eenvoudiger schrift, namelijk het hiëratisch schrift. Dit schrift werd gebruikt voor de administratie in paleizen en voor brieven. De ambachtslui konden schriftelijk exact bestellen wat ze nodig hadden in plaats van afhankelijk te zijn van allerlei goederen die via een willekeurige handel in hun handen vielen.
		OLG	Tot 1822 wist niemand het hiërogliefenschrift te ontcijferen. De Fransman Champollion slaagde er echter in het hiërogliefenschrift te ontcijferen dankzij de steen van Rosetta. Op deze zwarte steen staan inscripties in drie verschillende talen, namelijk Grieks, demotisch schrift en hiërogliefen.
		OLG Activiteitsprincipe Aanschouwelijkheidsfase	Hiërogliefen werden in horizontale of verticale kolommen geschreven. Een tekst begint altijd bovenaan maar kan in verschillende richtingen worden weergegeven. Het beginpunt van een tekst is aan de kant gelegen waarnaar de mensen of dieren kijken. Bekijk nu in je werkbundel de derde kolom bovenaan. Waar begint deze tekst? Links of rechts? X, wat denk jij? Y, wat denk jij? Deze tekst begint rechts want de dieren en tekens zijn naar rechts gericht.

K2, K4	'5	<p>OLG Activiteitsprincipe Individualisatie</p>	<p>In hiërogliefenschrift worden alleen medeklinkers zoals r, t, g, h, k, l,.. geschreven. De klinkers zoals a, e, i, o, ... moest men er zelf bij bedenken. Kijk nu in je werkbundel. Je ziet er m__r staan. Vul in wat jij denkt er staat. X, wat denk jij dat er staat? Y, wat heb jij geschreven? Er is geen juist antwoord. Er zou maar kunnen staan, maar ook muur, meer of moer. Daarom is het ook zo moeilijk om te achterhalen hoe Egyptische woorden precies hebben geklonken.</p>
		<p>Per twee Activiteitsprincipe</p>	<p>Beantwoord nu per twee de vragen die bij opdracht één horen. Jullie krijgen hiervoor vijf minuten, nadien bespreken we de antwoorden. Ik overloop de vragen.</p> <p><i>De lln voeren opdracht één uit. Bespreking opdracht één.</i></p>
		<p>OLG Individueel Aanschouwelijkheidsfase Individualisatie</p>	<p>Bij de volgende opdracht maken we kennis met het hiërogliefenschrift. Maak deze opdracht individueel en we bespreken de oplossingen over tien minuten.</p> <p><i>De lln voeren opdracht twee uit. Bespreking opdracht twee.</i></p>
		<p>OLG Doceren</p>	<p><u>Papyrus</u> In het oude Egypte had men nog geen papier zoals wij dat hebben. In plaats daarvan schreven ze op papyrus. Papyrus werd gemaakt van de stengels van de papyrusplant. Die stengels werden in de lengte in lange repen gesneden. Die repen werden naast elkaar gelegd en daarop legde men haaks een tweede laag repen. Dat werd een beetje nat gemaakt en hard op elkaar gedrukt. De sappen in de stengels werden dan een soort lijm en zo ontstond een papyrusrol.</p>
		<p>Individueel Activiteitsprincipe Aanschouwelijkheidsfase OLG</p>	<p>We maken nu individueel opdracht drie. Hierbij bekijk je de vier afbeeldingen en zet je ze in de juiste volgorde voor het maken van papyrus. Over twee minuten bespreken we de juiste volgorde.</p> <p><i>De lln voeren opdracht drie uit. Bespreking opdracht drie.</i></p>
A2	'2	<p>OLG Doceren Individualisatie</p>	<p><u>Kennis over het menselijk lichaam</u> X, als je ziek bent, wat doe je dan? Wat doet de dokter? Wat schrijft hij voor? De Oudegyptische artsen waren ook goede artsen. Zij maakten vooral gebruik van kruiden en planten om een 'medicijn' te maken, maar ook geloofden ze dat gedichten, verzen en riten hen zouden helpen om te genezen. De oude Egyptenaren geloofden dat ziektes het werk waren van boze geesten. Deze artsen hadden veel kennis over het menselijk lichaam, dit hadden ze deels te danken aan mummificatie maar ook aan het opensnijden van slachtdieren.</p>

V5	'5	<p>Doceren</p> <p>OLG</p> <p>Individueel</p> <p>OLG</p>	<p><u>Kijken naar de sterren</u> Bij ons begint een nieuw jaar op 1 januari, maar voor de Egyptenaren begon een nieuw jaar met de overstroming van de Nijl. Bij het kijken naar de sterren hadden ze ontdekt dat een bepaalde ster, namelijk Sirius, vlak voor het begin van de overstroming op een bepaalde plaats aan de hemel stond. Toen ze dat wisten, konden ze zich goed voorbereiden op het overstromingsseizoen. Verder bestond een Oudegyptische jaar uit twaalf maanden die elk dertig dagen duurden en een dertiende maand van slecht vijf dagen. De Egyptenaren wisten ook al af van verschillende planeten en maakten zelfs hemelkaarten. Welke verschillen zijn er tussen hun kalender en de kalender die wij gebruiken?</p> <p>Bij opdracht vier maken we individueel een schema van het Oudegyptische kalenderjaar. Na twee minuten bespreken we het.</p> <p><i>De IIn voeren opdracht vier uit. Bespreking opdracht vier.</i></p>
K2 V7	'12	<p>OLG</p> <p>Per twee Individualisatie Motivatie Activiteitsprincipe</p> <p>OLG</p>	<p><u>Meetkunde</u> Toen de centimeter, meter en kilometer nog niet bestond, gebruikten de Egyptenaren lichaamsdelen zoals armen en vingers om metingen te verrichten. De lengte van de elleboog tot het topje van de middelvinger noemde men een el. Maar heeft iedereen even lange vingers, handen of armen? Daarom bedachten de Egyptenaren een standaardmaat, namelijk de koninklijke el. De koninklijke el was in het hele land hetzelfde en mat 52,3 centimeter.</p> <p>We gaan bij opdracht vijf deze standaardmaat eens onder de loep nemen. Eerst en vooral hoe heette deze Egyptisch standaardmaat? Dan gaan we eens meten hoelang onze el is, dus de afstand van je elleboog tot het topje van je middelvinger. Nadien bereken je het verschil tussen de lengte van je eigen el en die van de standaardmaat. Als laatste ga je op zoek naar diegene met de langste el. Je beantwoordt eerst per twee de eerste drie vragen en op mijn signaal mag je dan op zoek gaan naar diegene met de langste el.</p> <p><i>De IIn voeren opdracht vijf uit. Bespreking opdracht vijf.</i></p>
Afrondingsfase			
K2, K3 V1, V2, V5, V6	'4	<p>OLG</p> <p>Herhalingsprincipe</p>	<p>Wat kunnen we besluiten uit deze les?</p> <ul style="list-style-type: none"> • De Egyptische wetenschappers waren praktisch ingesteld. • Als de Egyptenaren een fenomeen niet konden verklaren, haalden ze de goden erbij. • Het hiërogliefenschrift werd in 1822 door Champollion ontcijferd. • Ze hadden kennis over onder andere anatomie, geneeskunde, sterrenkunde en meetkunde. <p><i>Afscheid nemen van de IIn.</i></p>

BORDSCHEMA

<p><u>Wetenschap in het oude Egypte</u></p> <p><u>Praktisch en magisch</u></p> <p><u>Het schrift</u></p> <p><u>Papyrus</u></p> <p><u>Kennis over het menselijk lichaam</u></p> <p><u>Kijken naar de sterren</u></p> <p><u>Meetkunde</u></p>	<p><u>Wetenschap in het oude Egypte</u></p> <p><u>Praktisch en magisch</u> Wetenschap uit noodzaak Magie: waar het verstand tekort schoot; kwamen de goden te hulp</p> <p><u>Het schrift</u> Hiërogliefenschrift: - tekeningen - beginpunt: richting waarnaar de mensen of dieren kijken - alleen medeklinkers</p> <p>Steen van Rosetta: ontcijfering hiërogliefenschrift 1822 Champolion Grieks, demotisch schrift en hiërogliefen</p> <p><u>Papyrus</u> = gemaakt van de stengels van de papyrusplant</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stengels in lange repen snijden 2. Naast elkaar en dan haaks 3. Nat maken: lijm 4. Papyrusrol 	
--	--	--

	<p><u>Kennis over het menselijk lichaam</u> Artsen gebruikten geneesmiddelen gewonnen uit planten Kennis over anatomie dankzij mummificatie en opensnijden slachtdieren</p> <p>Ziekenzorg: mengelmoes van geneeskunde, toverij en geestenbezwering (ziekte = straf van god)</p> <p><u>Kijken naar de sterren</u> Studie van sterren en maan: kalender</p> <p>Begin: overstroming Nijl (Sirius) 12 m, 30d + 13^{de} maand van 5 d</p> <p>Hemelkaarten + planeten</p> <p><u>Meetkunde</u> Lichaamsdelen zoals armen en vingers om metingen te verrichten Lengte van elleboog tot topje middelvinger: el Standaardmaat – koninklijke el – 52,3 cm</p>	
--	---	--

8.2.8 Les 8: Activiteitenles

Beginsituatie

- De leerlingen kennen Egypte vanuit hun leefwereld.
- De leerlingen kunnen het Oude Egypte situeren in tijd en ruimte.

Doelstellingen

Kennis (K):

- K1 De lln kennen de plaats van de verschillende beroepen in de sociale piramide.

Vaardigheden (V):

- V1 De lln begrijpen hoe ze het grafroversspel moeten spelen en houden zich aan de regels.
- V2 De lln kunnen vragen stellen over de verschillende beroepen die men terug vindt in het oude Egypte.
- V3 De lln kunnen hun eigen beroep achterhalen door gerichte vragen te stellen.
- V4 De lln kunnen de geheime boodschap ontcijferen met behulp van het ontcijferingsschijf.
- V5 De lln kunnen een geheime boodschap bedenken en deze omzetten naar 'hiërogliefen'.
- V6 De lln kunnen de belangrijke begrippen besproken tijdens de lessen invullen in het kruis woordraadsel.

Attitudes (A):

- A1 De lln tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid.
- A2 De lln zijn bereid om een historisch bewustzijn te creëren.
- A3 De lln zijn bereid om samen te werken met klasgenoten.

Leermiddelen

ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Afstudeerproject Hogeschool PXL, Hasselt, 2014.

ISCI, R., Reis door het Oude Egypte, Prezi-presentatie, 2014.

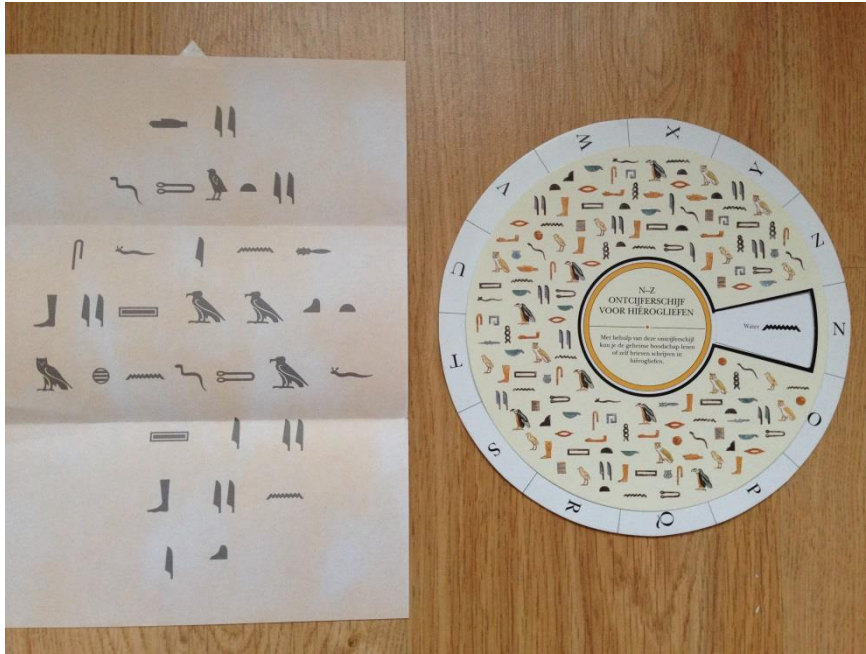
<p>K1 V2, V3, V6</p>	<p>'15</p>	<p><u>Activiteitsprincipe</u> <u>Werkbundel</u> <u>Bordspel</u> <u>Grafroverspion-</u> <u>nenDobbelsteen</u></p> <p>Spel Individualisatie Motivatie Activiteitsprincipe Herhalingsprincipe <u>Werkbundel</u> <u>Post-it</u></p>	<p>zijn er lege kamers en nauwe luchtschachten die je wegleiden van de grafkamer. Als het je toch lukt om de grafkamer van koning Cheops te bereiken, moet je nog de geheime deur zoeken en openen, die de enorme schatten voor je verborgen houdt. Maar denk eraan: als ze je te pakken krijgen, wordt je gemarteld en gedood. En dan is er ook nog de vloek van de farao! Het schijnt dat iedereen die het graf van een farao verstoort, op een vreselijke manier aan zijn einde komt ...</p> <p>Spelregels</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iedereen kiest een grafrover om mee te spelen en gooit een keer met de dobbelsteen. Wie het hoogst gooit, mag beginnen. • Als je een 6 gooit, mag je nog een keer. • Als je op het vakje van iemand anders eindigt, moet die opnieuw beginnen. • Doe wat er in de vakjes staat. Je wordt geholpen door de geesten of opgehouden door afgesloten gangen en lege kamers. • Als je op een vakje komt met een ingang van een luchtschacht, val je erdoor omlaag. • Als je op vakje 58 staat en een 6 gooit, mag je de grote gang binnengaan. • Wie het eerst de grafkamer bereikt, heeft gewonnen! <p><u>HOEK 2 – Wie ben ik?</u> Ga in een cirkel zitten. Iedereen krijgt een post-it op zijn of haar voorhoofd. Hierop staat een beroep uit het oude Egypte. De anderen kunnen jouw beroep zien maar jij natuurlijk niet. Kom als eerste erachter wie je bent door goede vragen te stellen. Je mag enkel ja of nee vragen stellen. De mogelijkheden zijn: farao, vizier, edelman of edelvrouw, ambtenaar, priester of priesteres, schrijver, handelaar, ambachtsman (pottenbakker, beeldhouwer, ...), soldaat, boer of boerin, huisvrouw, god of godin, slaaf of slavin. Enkele mogelijke vragen: Heb ik veel macht? Moet ik hard werken? Werk ik met mijn handen? Word ik gerespecteerd? Vraag niet meteen: Ben ik de farao? Ben ik een boer? Je mag pas na drie rondes je beroep raden.</p>
<p>V4, V5, V6</p>	<p>'15</p>	<p>Spel Individualisatie Motivatie Activiteitsprincipe <u>Werkbundel</u> <u>Geheime bood-</u> <u>schap</u> <u>Ontcijferingsschijf</u></p>	<p><u>HOEK 3 – Een geheime boodschap</u> Kunnen jullie samen deze geheime boodschap lezen met behulp van de ontcijferingsschijf? En weet jullie het antwoord op de vraag? Ontcijfer de geheime boodschap. Geef de ontcijferingsschijf door na elke vier tekens. Nadat je de geheime boodschap hebt ontcijferd en hebt beantwoord, verdeel je je groep in twee teams. Schrijf een geheime boodschap voor het andere team. Test met deze boodschap de kennis van het andere team over het oude Egypte. Deze boodschap moet dus een vraag zijn. Schrijf je boodschap hieronder in het kader en geef het aan het andere team.</p>

Afrondingsfase			
A1, A2	'1	Motivatie	<p><i>Leerkracht surft naar Facebookpagina van Toetanchamon en laat een In het laatste bericht van Toetanchamon luidop lezen.</i></p> <p><i>Beste jongens en meisjes</i></p> <p><i>Hier ben ik voor de aller laatste keer (zucht!). Je hebt alle opdrachten voltooid en je bent nu een ware kenner van het oude Egypte. Gefeliciteerd! Ik moet zeggen dat ik heel erg heb genoten van onze reis. Mijn taak als gids zit erop. Helaas moet ik dan ook afscheid nemen van jullie. Maar misschien kom je me ooit nog eens opzoeken? Want Egypte, het land van de farao's, heeft nog veel meer schatten die ontdekt moeten worden.</i></p> <p><i>Groetjes</i></p> <p><i>Afscheid nemen van de In.</i></p>

BORDSCHEMA

	<p><u>Reis door het oude Egypte</u></p> <p><u>HOEK 1</u> Het grote grafroversspel</p> <p><u>HOEK 2</u> Wie ben ik?</p> <p><u>HOEK 3</u> Een geheime boodschap</p>	
--	--	--

Figuur 85: De geheime boodschap met de ontcijferingsschijf.

Figuur 86: Het grote grafroverspel.

8.3 De Prezi-presentaties

8.3.1 Les 1: Reis door het Oude Egypte

8.3.2 Les 2: De Nijl, de levensader van Egypte

De Nijl dwong de Egyptenaren zich te organiseren

IRRIGATIE

Prezi

Drie seizoenen

juli - oktober	overstroming	overstromingsseizoen
november - maart	Nijlwater is gezakt	zaaiseizoen
april - juni	droge tijd	oogstseizoen

Prezi

Opperleiders

leiders nodig voor samenwerking

twee rijken
Opper-Egypte en Neder-Egypte

één rijk
door farao Narmer (3100 v.C.)

Prezi

Kern

- De Nijl was onmisbaar voor de beschaving van het Oude Egypte.
- De Nijl bepaalde de seizoenen.
- Voor het organiseren van de overstroming en ontstonden er opperleiders in Opper- en Neder-Egypte.
- Narmer slaagde erin om de twee rijken tot één rijk te verenigen.

 Prezi

8.3.3 Les 3: De farao aan de top

De farao aan de top

Rabia Isci
Reis door het Oude Egypte 3/8

De macht van de farao

- Oude Egypte geregeerd door farao's
- farao's hadden onbeperkte en goddelijke macht
- uiterlijke kenmerken: kromstaf, gesel en valse baard

Plichten en rechten van de farao

Plichten

- bescherming bieden aan het volk
- voor Maät (godin van de orde en regelmaat) zorgen
- bevoeiing organiseren
- voedselvoorraden aanleggen

Rechten

- eigenaar van Egypte
- belasting vragen
- boeren moesten werken (bouw of mijn)

Medewerkers van de farao

- vizier
  - dagelijks bestuur
  - innen van belastingen
  - rechtspraak
- hogepriesters
  - erediensten
  - bewaken van de bezittingen
- opperbevelhebber
  - verdediging Egypte
- edelen
  - bestuur provincie

De kronen van de farao

- Rode kroon
- Witte kroon
- Dubbele kroon
- Blauwe oorlogshelm
- Atef-kroon

3 Drie kronen. De witte kroon van Opper-Egypte en de rode kroon van Neder-Egypte vormden samen de dubbelkroon van het eenheidsrijk.

Eenmaking van Opper- en Neder-Egypte

3100 v.C. eenmaking Oude Egypte door Narmer

Het Oude Rijk

Het Oude Rijk

ca. 2700 - 2134 v.C.

1ste periode van machtige farao's:
rust en voorspoed

Cheops, Chefren en Mykerinos:
piramides van Gizeh

gouwheren besturen nomoi:
macht van de farao vermindert

Het Middenrijk

ca. 2120 - 1790 v.C.

farao's herstellen macht dankzij
sterk leger en trouwe ambtenaren

uitbreiding naar het zuiden

chaotisch: 135 farao's

Hyksos bezetten Egypte

Het Nieuwe Rijk

ca. 1790 - 1070 v.C.

verslaan Hyksos: herstel van orde

periode van bloei: bouwwerken

Ramses II verliest van Hittieten

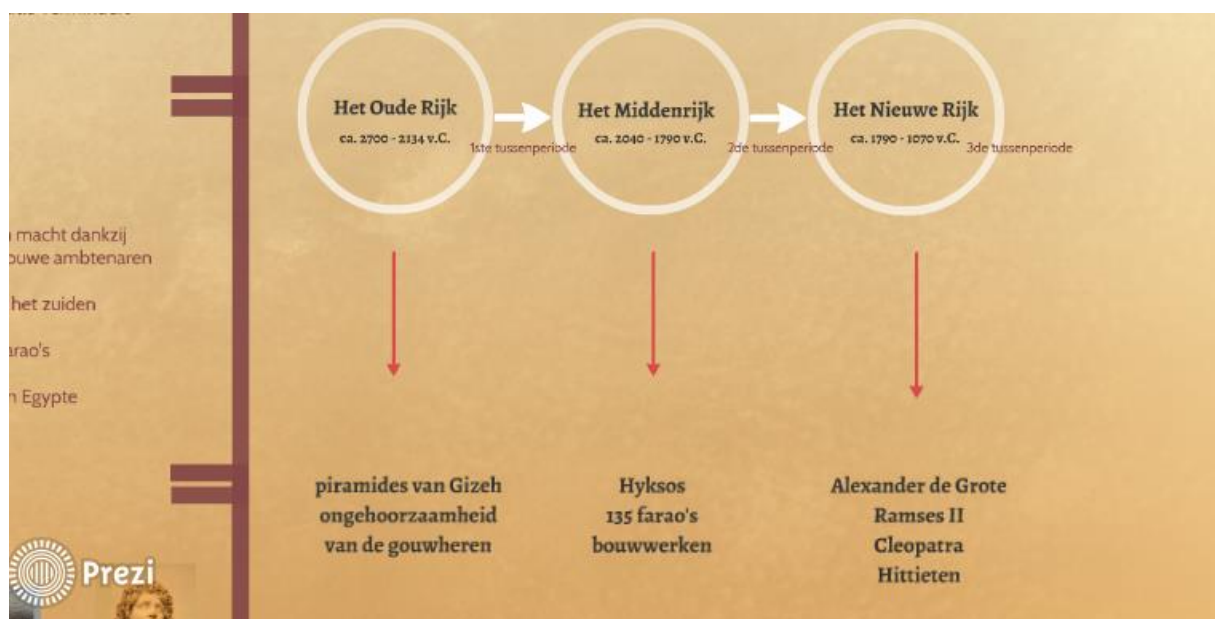
geen geld + onbekwame leiders + buitenlandse indringers = afbrokkeling

buitenlandse volken bezetten Egypte

- Assyriërs (7de E v.C.)
- Perzen (6de E v.C.)
- Alexander de Grote (4de E v.C.)

→ Egypte = provincie van Romeinse Rijk

8.3.4 Les 4: Het dagelijks leven in het Oude Egypte

Het dagelijks leven in het oude Egypte

Rabia Isci
Reis door het Oude Egypte 4/8

De sociale piramide

De sociale piramide

- Egyptische samenleving met verschillende lagen
- Scherpe punt en brede basis

Wonen in het Oude Egypte

Wonen in het Oude Egypte

Vergelijk deze twee woningen.

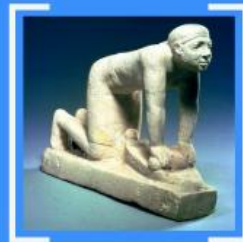
Wonen in het Oude Egypte

- tichels, hout of riet voor huizen
- steen alleen voor piramides en tempels
- armen: simpele woning met één slaapkamer
- rijken: villa's omgeven door hoge muren en mooie tuinen met meerdere kamers.

Voeding in het Oude Egypte

brood en henket

Voeding

View of an old Egyptian (Ben (18))

Fruit

Kleding in het Oude Egypte

Kledij

- linnen: koel en lichte kleding
- shenti voor de mannen
- nauwsluitende hemdjurk voor vrouwen
- geen kledij voor de kinderen
- veel sieraden + amulet

Cosmetica

- henna om handen rood te kleuren
- kohl om ogen te omlijnen + wimpers donker te maken (bescherming tegen de zon + insecten)
- kaal - pruik

The image shows a Prezi presentation slide. The main title is 'Familie' in white text on a red triangular background. Below it, a sub-section titled 'Kinderen en vrouwen' is highlighted in a dark red box. The content is organized into two categories: 'Kinderen' and 'Vrouwen', each with a list of bullet points. The Prezi logo is visible in the bottom left corner of the slide.

Familie

Kinderen en vrouwen

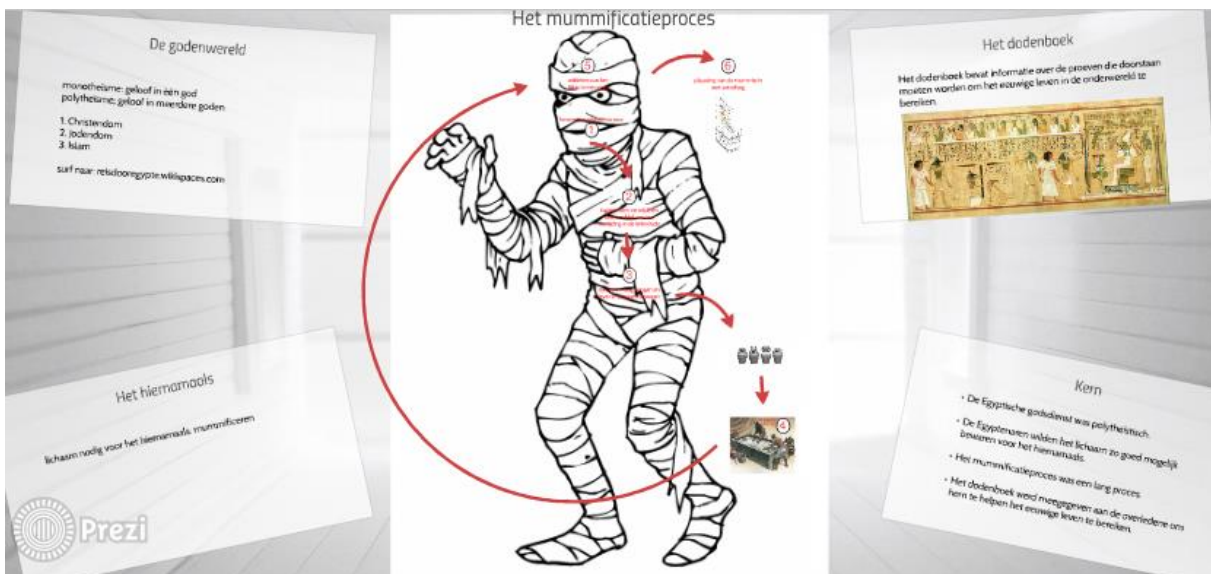
Kinderen

- school: zonen van de rijken
- vak van hun vader
- meisjes: huishouden
- op jonge leeftijd trouwen

Vrouwen

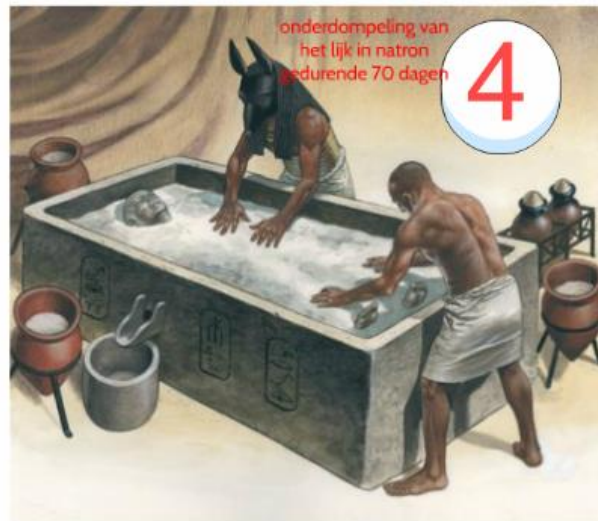
- verantwoordelijk voor opvoeding kinderen
- goede situatie
- verschillende rechten

8.3.5 Les 5: Het leven na de dood

hersenen verwijderen via neus

Het dodenboek

Het dodenboek bevat informatie over de proeven die doorstaan moeten worden om het eeuwige leven in de onderwereld te bereiken.

Kern

- De Egyptische godsdienst was polytheïstisch.
- De Egyptenaren wilden het lichaam zo goed mogelijk bewaren voor het hiernamaals.
- Het mummificatieproces was een lang proces.
- Het dodenboek werd meegegeven aan de overledene om hem te helpen het eeuwige leven te bereiken.

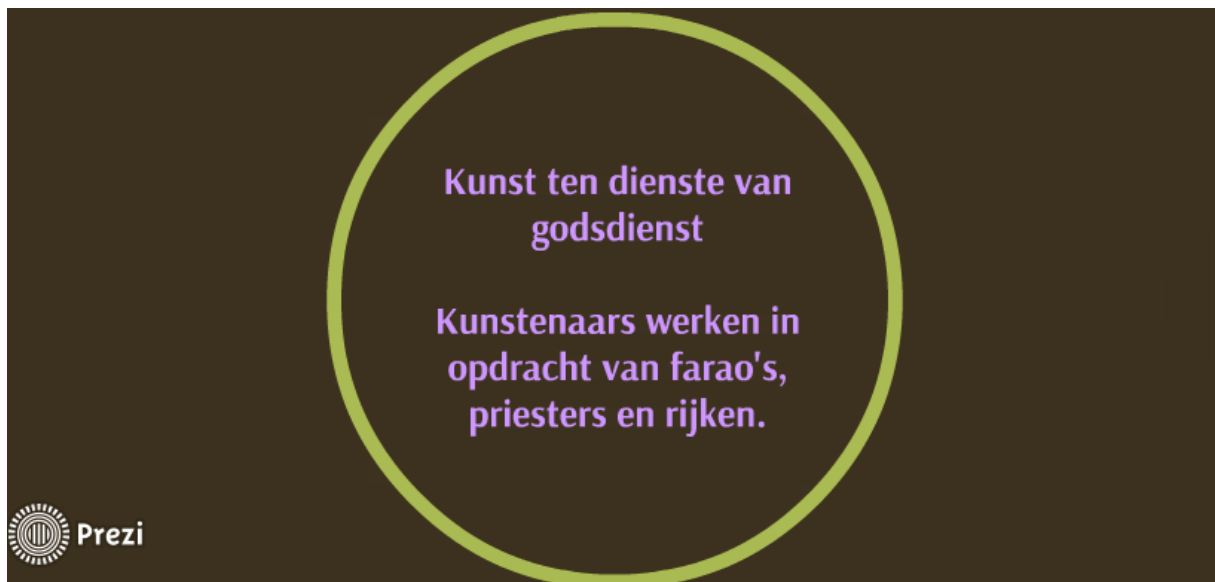
8.3.6 Les 6: Kunst in het Oude Egypte

Kunst in het Oude Egypte

Rabia Isci
Reis door het Oude Egypte 6/8

Prezi

Kunst ten dienste van godsdienst

Kunstenaars werken in opdracht van farao's, priesters en rijken.

Prezi

Een huis voor de eeuwigheid

graf: huis voor de eeuwigheid
duurzame materialen zoals natuursteen

Prezi

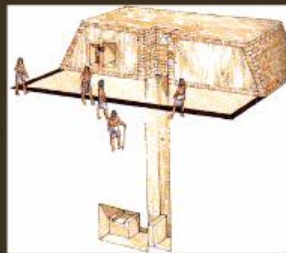
Kuilgraf

simpele kuilgraven in de woestijn voor de armeren
 lichaam werd goed bewaard door warme woestijnzand

Mastaba

vroegste vorm van
 piramide
 langwerpige
 afgeknotte piramide
 onder de grond:
 schacht met
 dodenkamer

Trappenpiramide

Trappenpiramide van Djoser,
 Sakkara, 27ste eeuw v.C.

ontworpen door vizier
 Imhotep

oorspronkelijk mastaba

trappen: symbool voor trap
 naar de hemel

Knikpiramide

knikpiramide van Snofroe,
Dasjoer

te grote druk: instortgevaar

top vroeger bouwen: knik

Piramide

Piramiden van Gizeh

- piramide van Cheops
- piramide van Chefren
- piramide van Mykerinos

Hoe werden deze immense piramiden gebouwd???

www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20101215_graffarao02

Tempels

woningen voor goden
rechthoekig grondplan

tempel van Amon in Karnak
tempel van Hatsjepsot
tempel van Ramses II in Aboe Simbel

architraafbouw

The slide features a dark background with several large, overlapping yellow circles. The text is centered within a large green circle. The Prezi logo is located in the bottom left corner.

This slide contains four photographs of ancient Egyptian temples. The top left shows an interior view of a temple with a long, narrow corridor. The top right shows a large, imposing temple facade with a central entrance. The bottom left shows a temple exterior with a large, rectangular structure. The bottom right shows a temple entrance with a large, rectangular structure. The Prezi logo is located in the bottom left corner.

Beeldhouwkunst

geïdealiseerde koningsbeelden
uitsluitend jong en krachtig

The slide features a dark background with several large, overlapping yellow circles. The text is centered within a large green circle. The Prezi logo is located in the bottom left corner. The image shows three large, idealized Egyptian statues of pharaohs, standing side-by-side. They are depicted with a youthful and powerful appearance, characteristic of ancient Egyptian art.

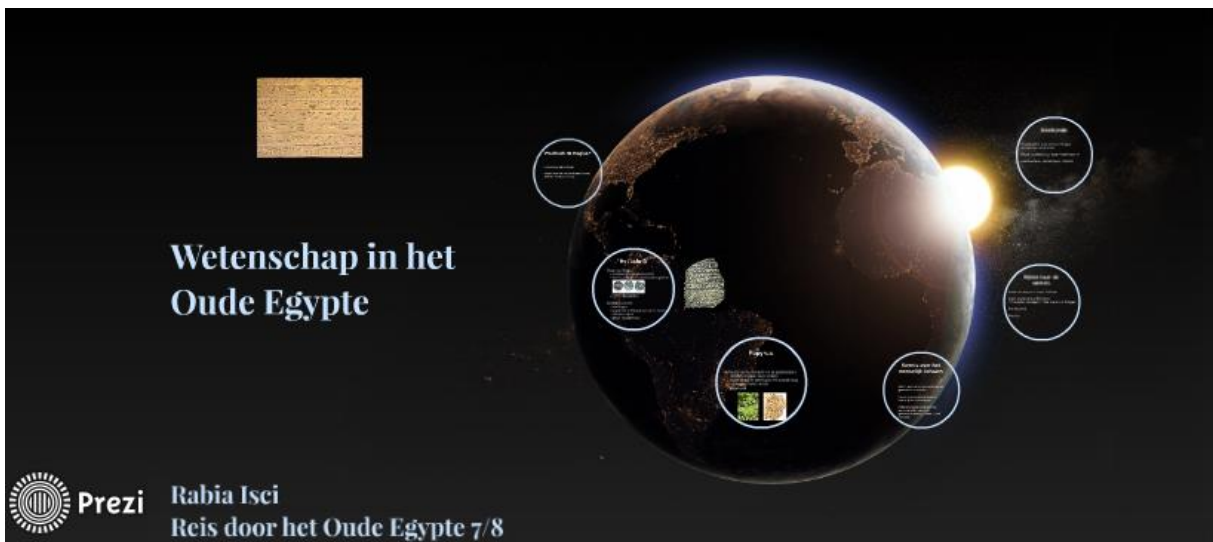
Schilderkunst

fysiek onmogelijke houding
grootte afhankelijk van sociale hiërarchie
lege vlakken opgevuld met hiërogliefen

 Prezi

8.3.7 Les 7: Wetenschap in het Oude Egypte

Het schrift

- Steen van Rosetta
  - Ontcijfering hiërogliefenschrift
  - Grieks, demotisch schrift en hiërogliefen

hieroglyphen   demotisch   Grieks

- 1822, Champollion
- Hiërogliefenschrift
  - tekeningen
  - beginpunt: richting waarnaar de mensen of dieren kijken
  - alleen medeklinkers

Papyrus

- gemaakt van de stengels van de papyrusplant
  - stengels in lange repen snijden
  - naast elkaar en dan haaks een tweede laag
  - nat maken: werkt als lijm
  - papyrusrol

Kennis over het menselijk lichaam

artsen gebruikten geneesmiddelen gewonnen uit planten

kennis over anatomie dankzij opensnijden slachtdieren

ziekenzorg: mengelmoes van geneeskunde, toverij en geestenbezwinging (ziekte = straf van god)

Kijken naar de sterren

- studie van sterren en maan: kalender
- begin: overstroming Nijl (Sirius)
12 maanden, 30 dagen + 13de maand van 5 dagen
- hemelkaarten
- planeten

Prezi

Meetkunde

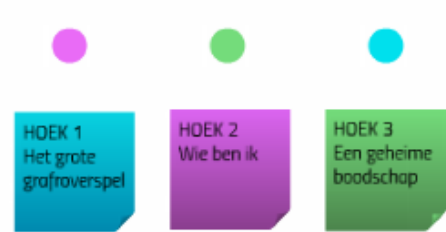
- lichaamsdelen zoals armen en vingers om metingen te verrichten
- lengte van elleboog tot topje middelvinger: el
- standaardmaat - koninklijke el - 52,3 cm

Prezi

8.3.8 Les 8: Activiteitenles

REIS DOOR HET OUDE EGYPTE

Rabia Isci
Reis door het Oude Egypte 8/8

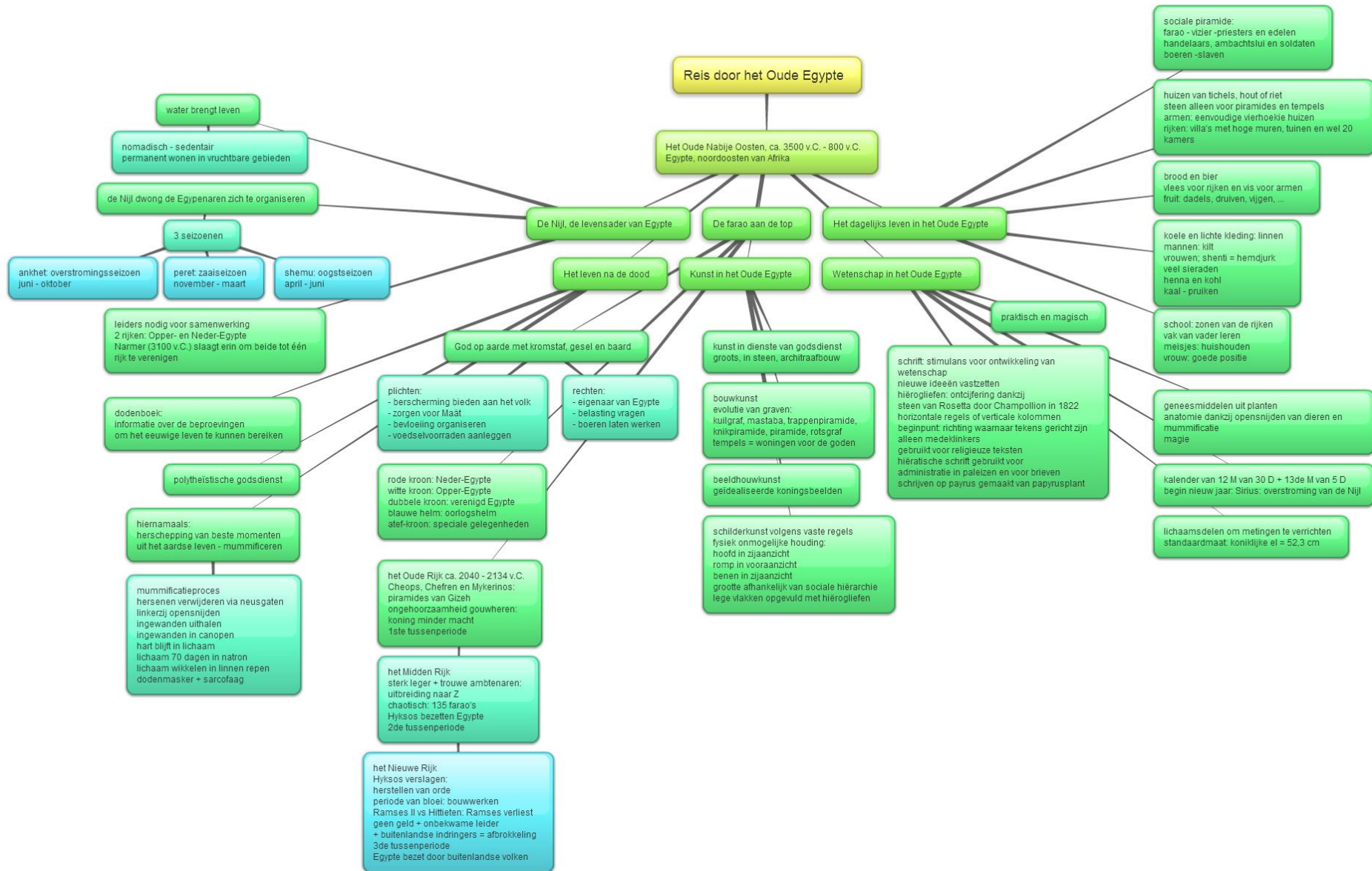

8.4 Mindmap: Reis door het Oude Egypte

Deze mindmap sluit aan bij de inhoud van de werkbundel en kan dan ook gebruikt worden tijdens herhalingsmomenten of een herhalingsles. De mindmap is opgedeeld in zes hoofdstukken: de Nijl, de levensader van Egypte, de farao aan de top, het dagelijks leven in het Oude Egypte, het leven na de dood, kunst in het Oude Egypte en wetenschap in het Oude Egypte. De overige twee lessen, namelijk de inleidende les en de activiteitenles, zijn niet inbegrepen. De situering in tijd en ruimte, die werd aangebracht tijdens de inleidende les, kan men wel terugvinden in de mindmap.

Via de link in de voetnoot is deze mindmap te navigeren. Wanneer men op de titels klikt, klappen er meerdere subtitels open en is zo alle informatie te zien. De leerkracht kan op deze manier stap voor stap samen met de leerlingen alle hoofdstukken doornemen.

9 Besluit

Veertigduizend woorden later beëindig ik mijn afstudeerproject. Mijn opzet was het ontwikkelen van een leerrijke maar ook leuke lessenpakket rond het Oude Egypte. Ik geloof dat ik in mijn opzet ben geslaagd met dit compleet werk. Enerzijds worden de leerlingen gemotiveerd door een aantrekkelijke werkbundel met leuke activiteiten en een Facebookpagina. Anderzijds wordt de leerkracht ondersteund met maar liefst acht lesvoorbereidingen met bijhorende dynamische Prezi-presentaties en een werkbundel met verbetersleutel. Ik hoop dat dit werk kan bijdragen tot het inspireren van zowel leerlingen als leerkrachten.

Het maken van dit afstudeerproject was een leerrijke en interessante ervaring voor mij. Ik kijk op een positieve manier terug op mijn zoektocht naar informatie en de verwerking ervan.

Het beste geschenk dat ik mezelf kan geven voor het succesvol beëindigen van mijn opleiding leraar secundair onderwijs is het mogen gebruiken van dit lessenpakket. Na dit afstudeerproject rest er mij nog maar één ding en dat is Egypte bezoeken.

Literatuurlijst

Handboeken

- BUYCK, S., e.a., Spiegelbeelden, Wolters Plantyn, Mechelen, 2006.
- CEUPPENS, MJ., e.a., Historia 1: Prehistorie Egypte, Uitgeverij Pelckmans, Kalmthout, 2004.
- DE VOLDER, P., e.a., Storia 1, Uitgeverij Van In, Wommelgem, 2004.
- ADAMS, X., CUPPENS L., Anno 1, Uitgeverij Van In, Wommelgem, 2002.
- PUTSEYS, G., BUNTINX, E., Retro Actief 1, Wolters Plantyn, Mechelen, 2002.
- HIMPE, H., Weerspiegelingen 1, Wolters Plantyn, Mechelen, 2006.
- MULLENS, M., SWERTS, J., Tekens: sporen van de mens, Uitgeverij De Boeck, Antwerpen, 2006

Naslagwerken

- COX, S., De geheimen van het oude Egypte, Forum, Amsterdam, 2007.
- SILVERMAN, D. P., Het Oude Egypte, Uitgeverij Librero, Kerkdriel, 2004.
- PRAGT, H.J., Hiërogliefen, Nederlandse uitgeversmaatschappij, 2001.
- HAGEN, R-M., HAGEN, R., Egypte, Taschen, Keulen, 2005.
- HAGEN, R-M., HAGEN, R., Egyptische kunst, Taschen, Keulen, 2009.
- SILVERMANS, D. P., Het Oude Egypte, Librero, Kerkdriel, 2004.
- MCDERMOTT, B., e.a., Egyptische hiërogliefen, het ontcijferen van de mysterieuze taal van de farao's, Uitgeverij Librero, Kerkdriel, 2004.
- NEUTELAERS, J., Geschiedenis module 1A, PHL Education, Hasselt, 2010.
- HASLAM, A., PARSONS, A., Het Oude Egypte, Uitgeverij Ars Scribendi, Harmelen, 1999.
- SHAW, I., Het Oude Egypte, Uitgeverij Synthese, Rotterdam, 2012.
- ROMER, J., Graven voor de farao, Uitgeverij Terra, Utrecht, 1991.
- IKRAM, S., Dood en begrafenisrituelen in het Oude Egypte, Uitgeverij Pearson Longman, Amsterdam, 2006.
- ACKROYD, P., Reizen door de tijd: Rijk van de farao's, Uitgeverij Standaard, Antwerpen, 2001.
- FAGAN, B., Het rijk van de farao's, Uitgeverij National Geographic, Washington, 2002.
- WILKINSON, T., Het Oude Egypte in woord en beeld, Tirion, Baarn, 2006.
- FERRERO, G., Geschiedenis en cultuurschatten van een oude beschaving, Roularta Media Group, z.p., 2011.
- DELSIN, D., Zo was het leven op de oevers van de Nijl, Time Life, Amsterdam, 1997.

Atlassen

- BAINES, J., Atlas van het Oude Egypte, Elsevier, Amsterdam, 1981.

Internet

- ICKE, I., Papyrus Ebers, internet, geraadpleegd op 26 december 2013, (http://nl.wikipedia.org/wiki/Papyrus_Ebers).
- DUNN, JIMMY, An introduction to Ancient Egyptian Music, internet, geraadpleegd op 14 februari 2014, (http://www.bertusaafjes.nl/vertaling/plaatjes/de_blinde_harpenaar.jpg).
- PRAGT, H., Kennis over het Oude Egypte, internet, geraadpleegd op 15 maart 2014, (<http://www.egypteopschool.nl/htm/hieroglyfen/index.htm>).
- DE RUITER, F., Hiërogliefen, internet, geraadpleegd op 12 mei 2014, (<http://home.wanadoo.nl/bas.zeper/lara/Hieroglyfen%20Website.htm>).

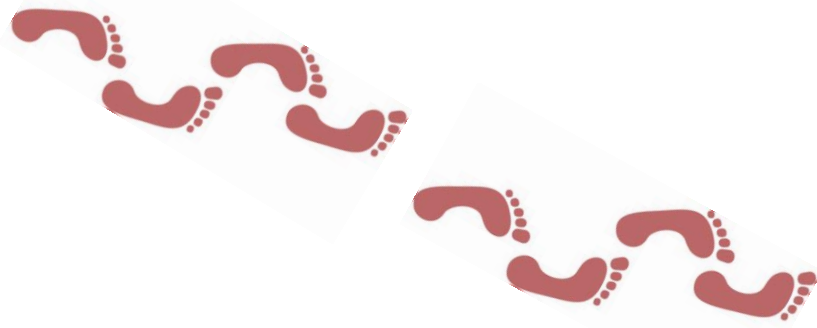
- GEERTS, T., Geschiedenis, internet, geraadpleegd op 30 mei 2014, (http://www.molsequizzen.be/quiz_detail.php?quizID=57).
- DE JONG, R., Onderwijs, ict, wetenschap, internet, geraadpleegd op 30 mei 2014, (<http://rdejong.blogspot.be/2010/06/hieroglifyen-en-ict.html>).
- THORSKEGGA, T., Musicians and dancers – Nebamun’s Tomb, internet, geraadpleegd op 9 april 2014, (<https://www.flickr.com/photos/thorskegga/3724114401/in/photostream/>).
- THORSKEGGA, T., Bringing offerings, internet, 9 april 2014, (<https://www.flickr.com/photos/thorskegga/3724114401/in/photostream/>).
- Z.n., Memnon, internet, geraadpleegd op 26 maart 2014, (<http://www.egypte-info-site.nl/memnon.html>).
- DUNNY, J., Statues of Rahotep and Nofret, internet, geraadpleegd op 25 mei 2014, (<http://www.touregypt.net/featurestories/picture04072003.htm>).
- Z.n., Love Egypt, internet, geraadpleegd op 18 februari 2014, (<http://www.love-egypt.com/sculpture.html>).
- Z.n., Ancient Egypte, internet, geraadpleegd op 18 februari 2014, (<http://www.brooklynmuseum.org/opencollection/collections/>).
- Z.n. Nubian Monuments from Abu Simbel to Philae (Egypt), internet, geraadpleegd op 2 januari 2014, (<http://www.giganticstatues.com/abu-simbel>).
- Z.n., Aboe Simbel, internet, geraadpleegd op 17 april 2014, (<http://egypte-info-site.nl/aboe-simbel.html>).
- PRAGT, H., Kemet: het Oude Egypte uitgelegd, internet, geraadpleegd op 2 december 2014, (<http://www.kemet.nl/de-dodentempel-van-hatsjepsoet>).
- WIKIPEDIA, Karnak, internet, geraadpleegd op 7 januari 2014, ([http://nl.wikipedia.org/wiki/Karnak_\(Egypte\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Karnak_(Egypte))).
- PRAGT, H., Kemet: het Oude Egypte uitgelegd, internet, geraadpleegd op 2 december 2013, (<http://www.kemet.nl/de-tempel-van-karnak>).
- Z.n., Sfinxenlaan, internet, geraadpleegd op 7 januari 2014, (<http://www.nationalgeographic.nl/fotografie/foto/sfinxenlaan-luxor>).
- SMEESTERS, C., L’Égypte Ancienne, internet, geraadpleegd op 1 april 2014, (<http://www.bubastis.be/>).
- PRAGT, H., Kemet: het Oude Egypte uitgelegd, internet, geraadpleegd op 2 april 2014, (<http://www.kemet.nl/de-tempel-van-karnak>).
- MRFREEWAYRACER, A fantastic trip to Ancient Egypt and the Nile, a journey back in time, internet, 10 juni 2009, (www.youtube.com/watch?v=QLussf-QyJE).
- Z.n., De piramide en de rol van de sterren, internet, geraadpleegd op 1 mei 2014, (<http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/20175-de-piramide-en-de-rol-van-de-sterren.html>).
- DARLING, D., Rhind papyrus, geraadpleegd op 2 januari 2014, (http://www.daviddarling.info/encyclopedia/R/Rhind_papyrus.html).
- WIKIPEDIA, Howard Carter, internet, geraadpleegd op 26 april 2014, (http://nl.wikipedia.org/wiki/Howard_Carter).
- SMITH, D., Silverseas, internet, geraadpleegd op 12 april 2014, (<http://www.royanddarla.com/Silverseas/silverseas2.htm>).
- RENT A BIKE, Vallei der Koningen – Seti I KV17, internet, geraadpleegd op 2 mei 2014, (<http://www.rentabikeluxor.com/nl/vallei-der-koningen/sethi-i-kv17/>).
- WIKIPEDIA, Valley of the Kings, internet, geraadpleegd op 13 januari 2014, ([http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Valley_of_the_Kings_\(Luxor,_Egypt\).jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Valley_of_the_Kings_(Luxor,_Egypt).jpg)).
- SOUL OF DISORTION, Het plateau van Gizeh, internet, geraadpleegd op 12 december 2013, (http://www.soulsofdisortion.nl/dutch/SODA_chapter8.html).
- BORSBOOM, L., Djoser reis naar Egypte, internet, geraadpleegd op 9 januari 2014, (<http://egypte.loesenlodewijk.nl/>).

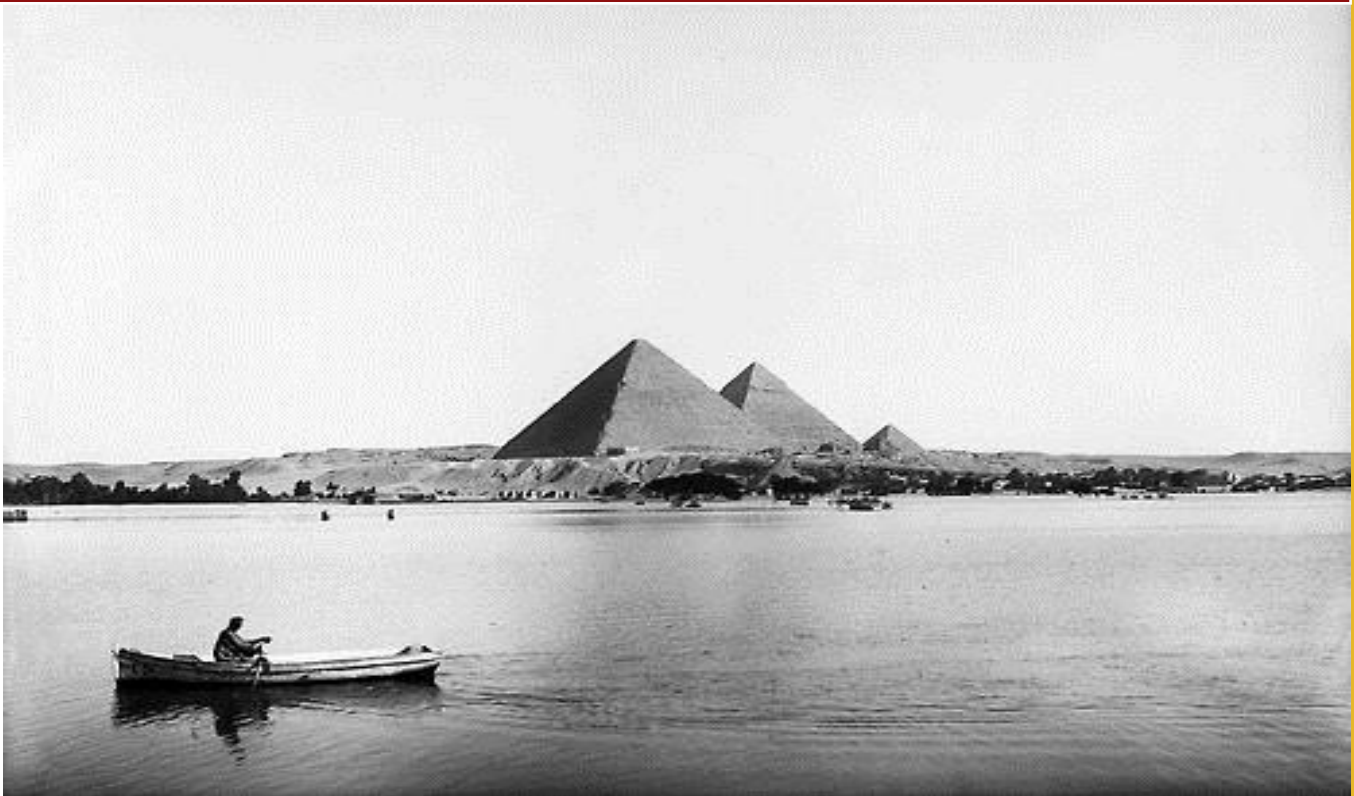
- Z.n., Piramiden, internet, geraadpleegd op 16 mei 2014, (<http://www.egypte-info-site.nl/pyramids.jpg>).
- OUDEN, F., Onze reizen, internet, geraadpleegd op 3 mei 2014, (http://www.fdenouden.net/2009%20Website%20egypte/fotos/IMG_2253.JPG).
- ADAMCZYK, D., Een huis voor de eeuwigheid, internet, geraadpleegd op 19 februari 2014, (http://oudeegypte.files.wordpress.com/2011/06/djoser_pyramide.jpg).
- DONVIL, G., Egypte, het land van de Nijl, internet, 1 juni 2008, (<http://oudheid.wikispaces.com/Egypte,+het+land+van+de+Nijl>).
- ADAM, D., Een huis voor de eeuwigheid, internet, 6 februari 2014, (<http://oudeegypte.wordpress.com/mastaba/>).
- VANTIEGHEM, C., Gelgebruik in het Oude Egypte, internet, 31 mei 2011, (<http://www.nbbmuseum.be/nl/2012/05/nederlands-geldgebruik-in-het-oude-egypte.htm>).
- VAN DER KAAP, A., Mystery of the Nile, internet, 2006, (<http://histoforum.net/nijl/opdracht1.htm>).
- Z.n., Amarna Period, internet, geraadpleegd op 9 januari 2014, (<http://cobalt.rocky.edu/~mark.moak/321AMARNA.html>).
- BAARDEMANS, J., Beeld van Egypte, internet, geraadpleegd op 6 mei 2014, (<http://www.beeldvanegypte.nl>).
- WILLEM VISSER, N., Liturgie & cetera, internet, geraadpleegd op 16 december 2013, (<http://noemewv.nl/liturgica/liturgiegeschiedenis.htm>).
- HUGGERS, E., Egypte, land van de farao's, internet, geraadpleegd op 15 mei 2014, (<http://www.landvandefaraos.nl/main/index.php?menucat=4&content=112>).
- Z.n., Egyptische kunst en cultuur, internet, geraadpleegd op 16 december 2013, (<http://www.egypte-info-site.nl/egyptische-kunst-cultuur.html>).
- Z.n., Groepswerk Egypte, internet, geraadpleegd op 7 december 2013, (<http://groepswerk.files.wordpress.com/2011/05/19-1.jpg>).
- Z.n., Het ontstaan van het hiërogliefenschrift, internet, geraadpleegd op 18 maart 2014, (<http://www.egypte-info-site.nl/Dodenboek-Dodenrijk-Egypte.jpg>).
- PRAGT, H., Kemet: het Oude Egypte uitgelegd, internet, geraadpleegd op 8 mei 2014, (<http://www.kemet.nl/gouwen-in-het-oude-egypte>).
- FAYDI, A., Egyptian Soul – Ba and Ka, internet, geraadpleegd op 25 november 2013, (<http://www.aldokkan.com/religion/ka.jpg>).
- JONKERS, G., Een werkelijk bezield leven, internet, 20 maart 2014, (<https://www.wanttoknow.nl/inspiratie/gastcolumns/een-werkelijk-bezield-leven/>).
- FIRDIANA, D., Dita's pensieve, internet, geraadpleegd op 19 januari 2014, (<http://di-ta.com/fashion-in-ancient-egypt>).
- DOLLINGER, A., Pharaonic Egypte, internet, geraadpleegd op 3 februari 2014, (<http://www.reshafim.org.il/ad/egypt/weapons/index.html>).
- PRAGT, H., Kemet: het Oude Egypte uitgelegd, geraadpleegd op 6 januari 2014, (<http://www.kemet.nl/voedsel/>).
- BESTOCK, L., Fighting Pharaohs: Ancient Egyptian Warfare, internet, geraadpleegd op 7 februari 2014, (<http://proteus.brown.edu/fightingpharaohs10/9985>).
- NOUR, Z., Town Houses, internet, geraadpleegd op 2 november 2013, (<http://www.perankhgroup.com/Hotttuse.gif>).
- VINCENT, B., Ancient Egyptian Games, internet, geraadpleegd op 23 maart 2014, (<http://games.talkingpyramids.com/wp-content/uploads/senet.jpg>).
- MCDEVITT, A., Egyptian Myths, internet, geraadpleegd op 13 mei 2014, (<http://www.egyptianmyths.net/info.htm>).
- ATWOOD, S. M., Ultimate resource of Egyptian gods, internet, geraadpleegd op 3 januari 2014, (<http://www.costumesupercenter.com/images/SEO/resources/egyptiangods.jpg>).

Bijlagen

Reis door het Oude Egypte

Naam: _____

_____

Klas: _____

Beste jongens en meisjes

Ik ben Toetanchamon, een farao uit het Oude Egypte en ik ben je gids tijdens je reis door het Oude Egypte. Samen ontdekken we mijn mysterieuze land. Hierbij maak je gebruik van deze werkbundel en mijn Facebookpagina. Voeg je me toe als vriend? Zo begeleid ik je beter tijdens onze trip. Om te beginnen kun je al starten met het bekijken van je werkbundel. Hierin vind je onder andere de opdrachten die je moet voltooien om een ware kenner van het Oude Egypte te worden. Soms gebruik je de atlas en soms het internet. Bij elke opdracht staat ook vermeld hoeveel tijd je ervoor krijgt. Vergeet zeker niet de legende te bestuderen, die is belangrijk voor het verdere verloop van onze reis. Ik deel alvast het reisprogramma met de tussenstops mee.

- 1 Reis door het Oude Egypte
- 2 De Nijl, de levensader van Egypte
- 3 De farao aan de top
- 4 Het dagelijks leven in het Oude Egypte
- 5 Het leven na de dood
- 6 Kunst in het Oude Egypte
- 7 Wetenschap in het Oude Egypte
- 8 Activiteitenles

Tijdens deze tussenstops krijg je de kans om het leven van de oude Egyptenaren iets beter te begrijpen. In het begin van elke tussenstop zal ik op mijn Facebookpagina een korte inleiding geven van wat je mag verwachten. Na elke tussenstop maak je een schema van die tussenstop. Ik wens je alvast veel plezier!

2

Legende

Voer deze opdracht alleen uit.

Voer deze opdracht in duo uit.

Voer deze opdracht in groep uit.

5 min.

Voer deze opdracht uit in vijf minuten.

www

Gebruik het internet om deze opdracht uit te voeren.

Gebruik de atlas om deze opdracht uit te voeren.

Bekijk het filmpje om deze opdracht uit te voeren.

Mindmap

Maak een mindmap van dit hoofdstuk.

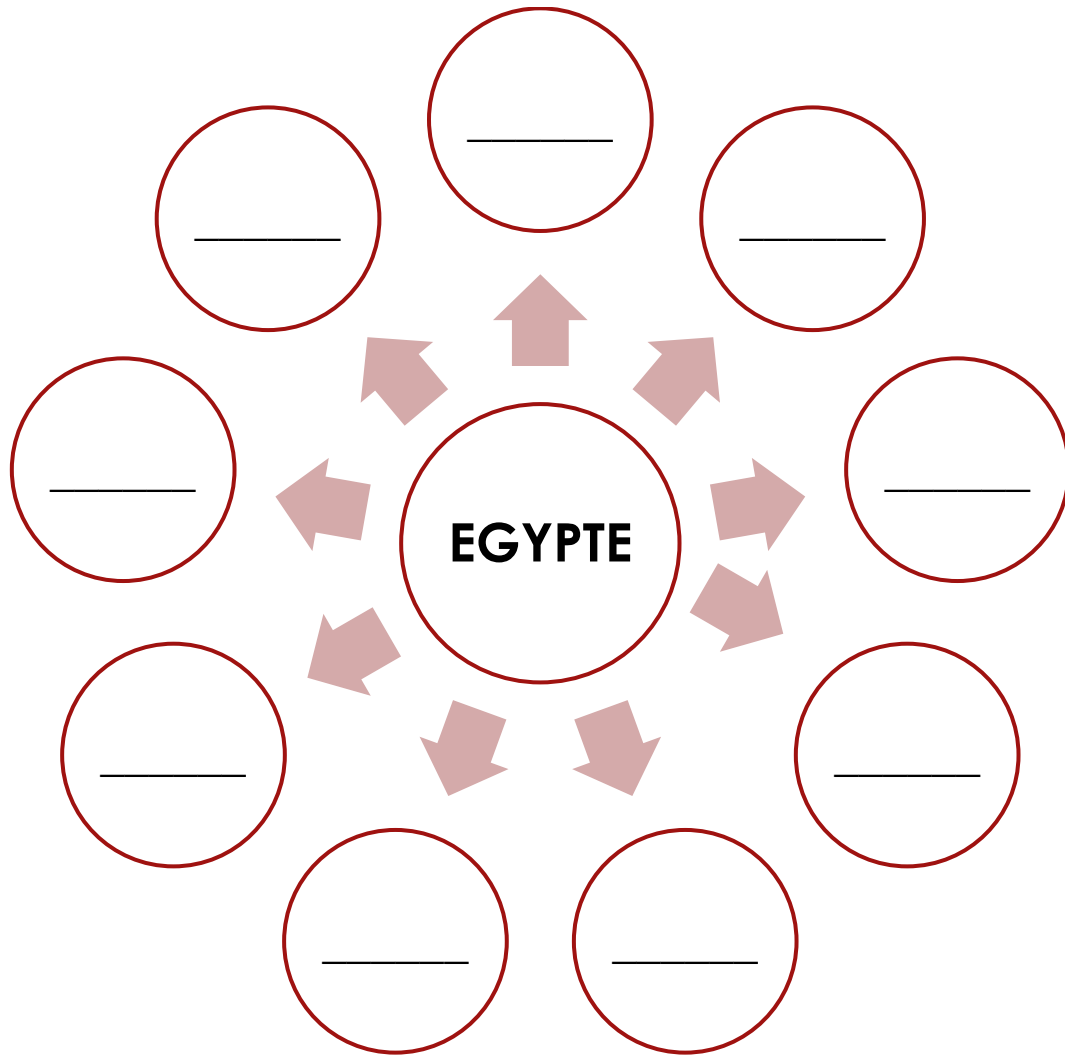

Reis door het Oude Egypte

---

1 5 min.

Waarom denk je als je het woord 'Egypte' hoort? Maak een woordenweb.

3

2 10 min.

Gebruik je atlas om Egypte te situeren in de ruimte. Lees de vragen en omcirkel de juiste antwoorden.

a. In welk werelddeel ligt Egypte?

Europa – Azië – Afrika – Antarctica – Oceanië – Zuid-Amerika – Noord-Amerika

b. Welke zijn de drie buurlanden van Egypte?

België – Turkije – Israël – Griekenland – Algerije – Libië – Soedan – Marokko

c. Hoe heet de hoofdstad van Egypte?

Brussel – Sahara – Alexandrië – Luxor – Cairo – New York – Rabat

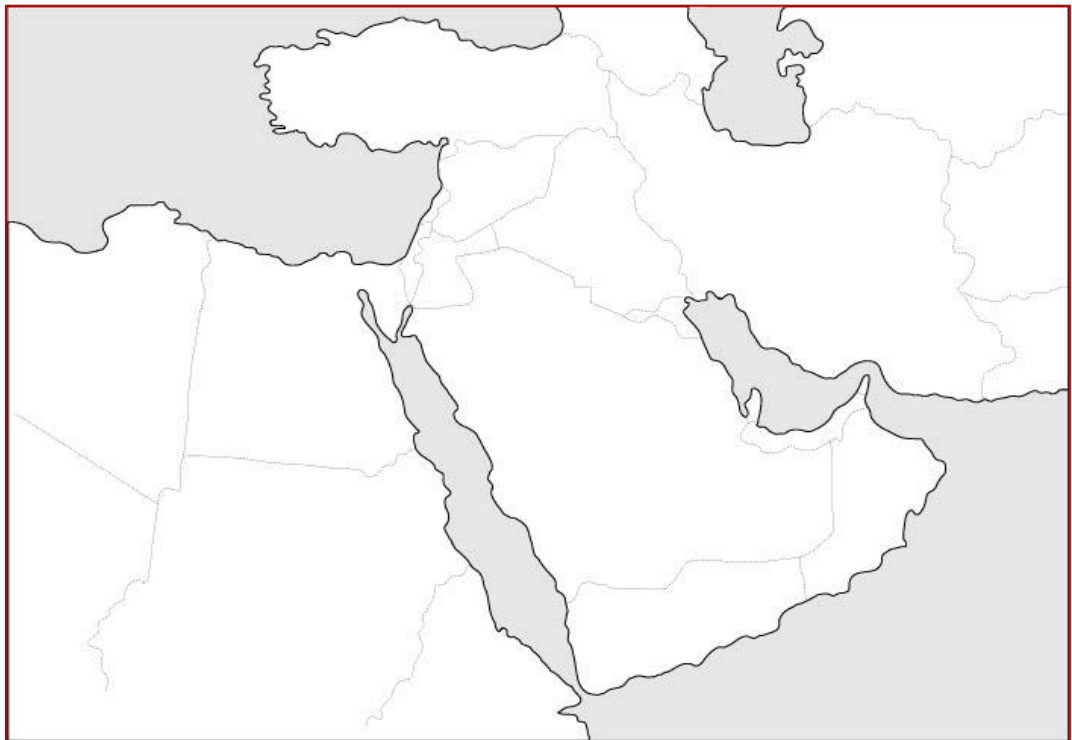
d. Aan welke zeeën grenst Egypte?

Rode Zee – Middellandse Zee – Noordzee – Zwarte Zee – Arabische Zee

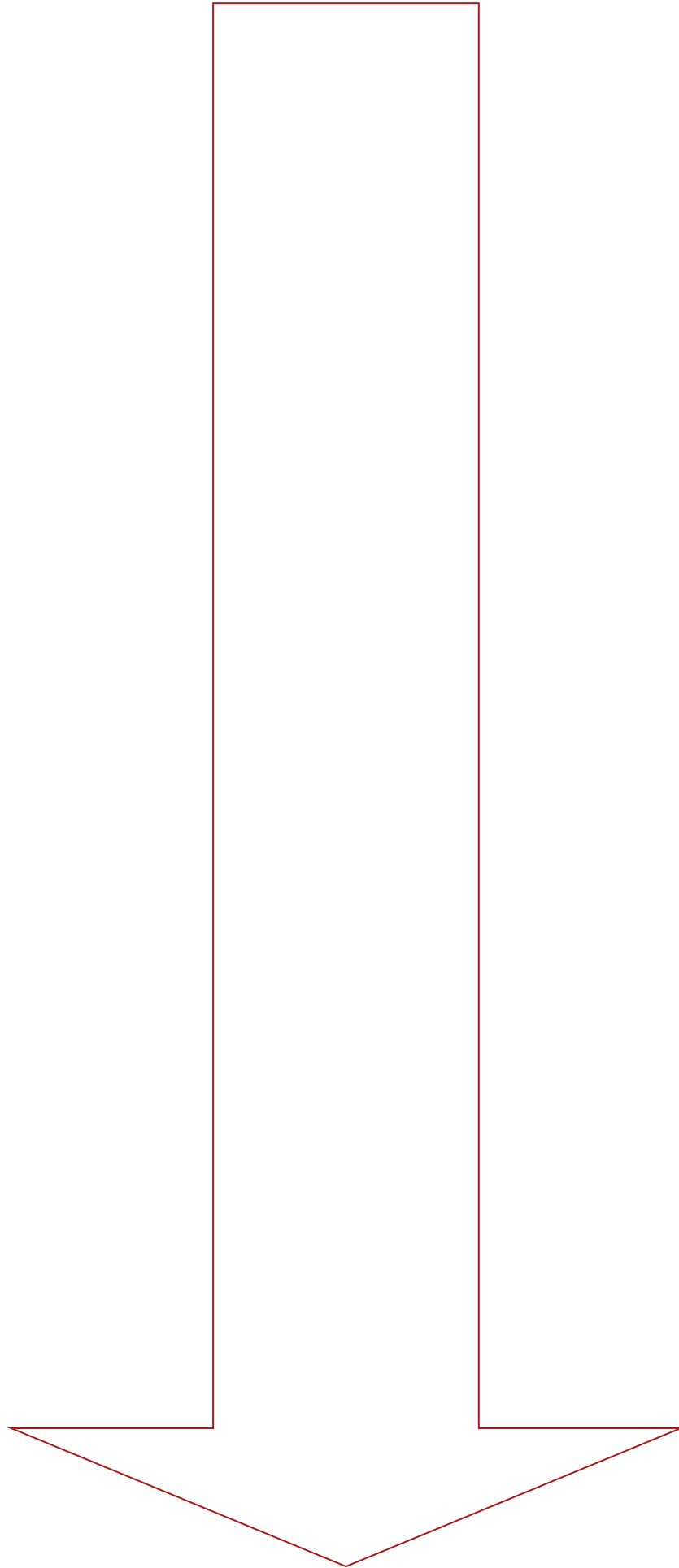
e. Hoe heet de belangrijkste rivier die door Egypte stroomt?

Schelde – IJzer – Maas – Jordaan – Rhône – Nijl – Mississippi

f. Op de kaart: kleur Egypte geel, duid de hoofdstad aan met een zwarte bol, kleur de buurlanden rood, de belangrijkste rivier groen en de aangrenzende zeeën blauw.

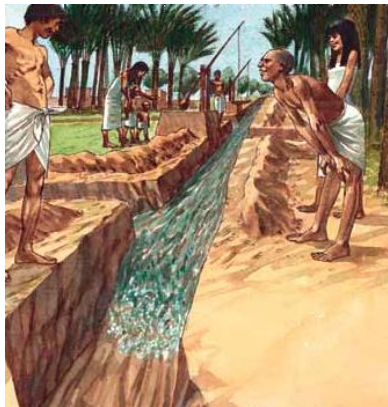
De Nijl, de levensader van Egypte

Water brengt leven

Het begon allemaal aan de oevers van de Nijl, midden in de woestijn. Nadat mensen jarenlang ronddoelden als jagers en nomadische landbouwers, bleven ze op een gegeven moment permanent in vruchtbare gebieden wonen. Zo werd de mens sedentair. Ze vestigden zich bijvoorbeeld langs de Nijl, de levensader van Egypte. De rivier de Nijl vormde Egypte en bood Egypte een onuitputtelijke bron van **vruchtbaarheid**. Het geheim hiervan is het slib dat tijdens de jaarlijkse overstroming door de rivier werd meegevoerd. Dit slib werd afgezet op een strook van twee tot vijf kilometer aan beide oevers. Door de regelmatige overstromingen werd de grond zeer vruchtbaar, zo werden de velden herboren groen en geleidelijk goudgeel bij de oogst. De Egyptenaren noemden het vruchtbaar grond 'Zwarte Land'. Buiten het Zwarte Land bestond Egypte uit woestijn. De Egyptenaren noemden het 'Rode

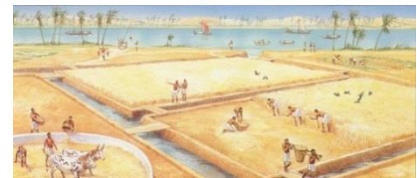
Land' omdat de woestijn roodachtig van kleur was. Soms steeg het water van de Nijl echter niet hoog genoeg. Dan werden de verste velden onvoldoende of zelfs niet bevoeid en werd er weinig slib afgezet. Een andere keer steeg het water te hoog en volgde er een rampzalige overstroming met alle gevolgen van dien.

De Nijl dwong de Egyptenaren zich te organiseren

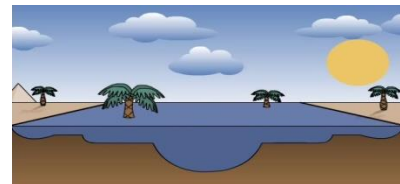
De Egyptenaren bouwden dijken en groeven kanaaltjes. Zij moesten zich organiseren om het kostbare water zo goed mogelijk te gebruiken. Om het water over te schepen van de Nijl naar velden en kanaaltjes gebruikten ze de sjadoef. Nadat het water

was overgebracht met een sjadoef werd het in kanaaltjes en beekjes rond en door de velden geleid. Het systeem van de velden te bevoeien via kanaaltjes noemt men **irrigatie**.

Drie seizoenen

Ankhet was de naam die de Egyptenaren gaven aan het **overstromingsseizoen**. Deze vond plaats van juni tot oktober. De boeren lieten het zwarte slib van de Nijl zijn werk doen en werkten voor de farao.

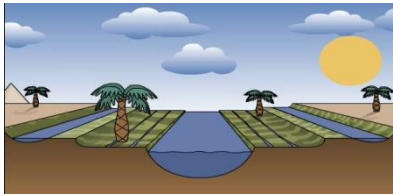

Peret was het **zaaiseizoen** dat duurde van november tot maart. Jongens jaagden vogels weg, maar insectenpla-

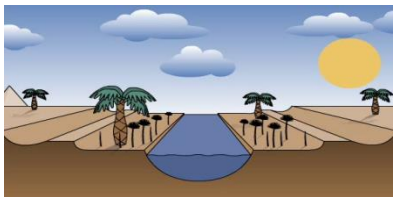

gen vormden een constante bedreiging voor de gewassen.

Shemu was de periode tussen april en juni waarbij de gewassen werden **ge oogst**. De Egyptenaren oogstten gewassen zoals tarwe, gerst en peulvruchten, fruitsoorten zoals vijgen, dadels, appels en peren en veel papyrus dat vooral diende als schrijfmateriaal.

 [Bekijk de clip.](#)

Herken je de drie seizoenen?

Opperleiders

De Nijl betekende weliswaar een geschenk voor de Egyptenaren maar wanneer hij overstromde had men nood aan een groot organisatievermogen om op de meest rendabele manier gebruik te maken van het water. Men moest steeds op een groter niveau samenwerken.

Er dienden zich leiders aan, die eerst in hun eigen en later in meerder dorpen samen, alle regelingen troffen. Zij waren diegenen die de periode van overstroming konden berekenen, plannen maakten om het water in goede banen te leiden en bovendien het gesprek met de nabijgelegen steden en dorpen op gang brachten.

Uit deze leidersgroep traden geleidelijk 'opperleiders' naar voor. Rond 3100 v.C. waren in de Nijlvallei **twee rijken** ontstaan: een zuidelijk (**Opper-Egypte**) en een noordelijk (**Neder-Egypte**). De legendarische farao Narmer slaagde erin beide tot **één rijk** te verenigen. Memphis, gelegen op de grens tussen deze gebieden, werd de hoofdstad.

Kern

- De Nijl was onmisbaar voor de beschaving van het Oude Egypte.
- De Nijl bepaalde de seizoenen.
- Voor het organiseren van de overstromingen ontstonden er opperleiders in Opper- en Neder-Egypte.
- Narmer (3100 v.C.) slaagde erin om Opper- en Neder-Egypte te verenigen tot één rijk.

1 2 min.

De Egyptenaren gebruikten een aantal middelen om water op de akkers te krijgen. Verbind de onderstaande termen met elkaar.

dijk •	• water op de akkers tillen
kanaaltje •	• water opslaan
sjadoef •	• water tegenhouden
waterbekken •	• water naar de akkers leiden

2 10 min.

3 Bekijk de clip. De Egyptenaren kenden drie seizoenen: overstromingsseizoen, zaaiseizoen en oogstseizoen. Kleur met een blauwe potlood hoe hoog het water stond per seizoen. Schrijf op de eerste lijn de naam van het seizoen, op de tweede lijn de Egyptische naam van het seizoen en op de derde lijn de periode van het seizoen.

1 _____
_____
_____

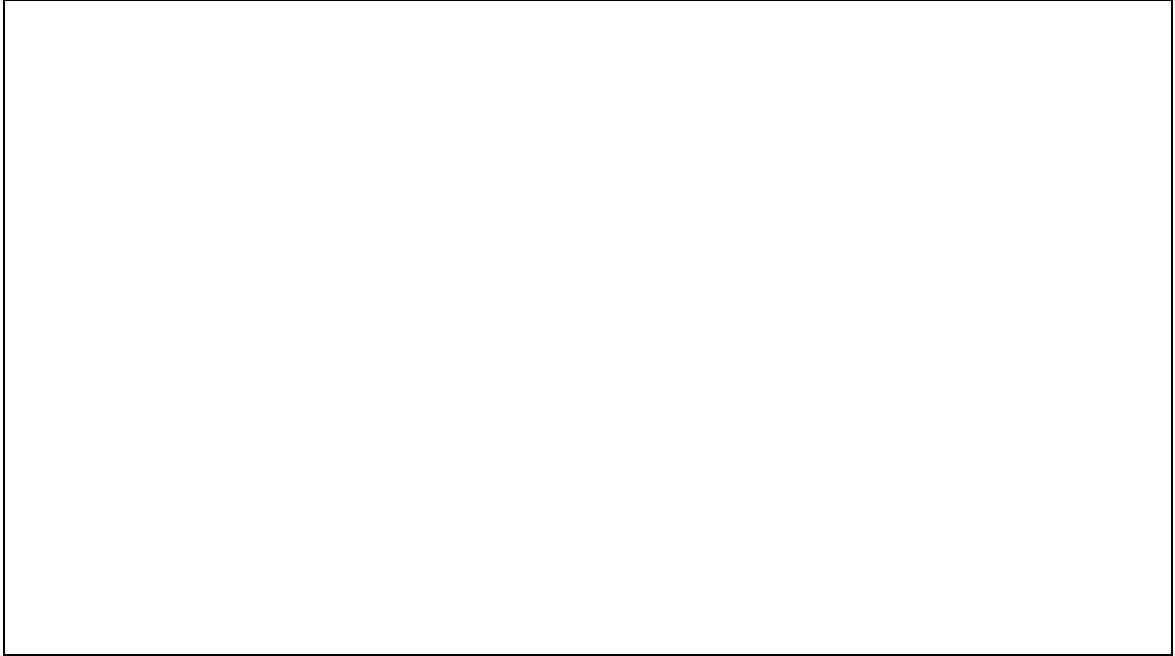
3 _____
_____
_____

2 _____
_____
_____

4 3 min.

Maak een tekening over de irrigatielandbouw van de Egyptenaren. In deze tekening kijk je van bovenaf op de Nijl, de akkers en de kanalen. Bekijk de onderste afbeelding op pagina 8 voor inspiratie.

10

5 5 min.

Op de kaart: duid met een pijl aan welke richting de Nijl stroomt, duid Opper- en Neder Egypte aan, duid de Nijldelta aan met een D en kleur Zwarte Land zwart en Rode Land rood.

6 3 min.

Lees de tekst aandachtig en beantwoord de vragen.

“Het water was gestegen in het hele land en het heeft de woestijnheuvelruggen aan weerszijden van de rivier bereikt zoals bij het ontstaan van de wereld. Dit land in zijn macht alsof het in de macht was van de zee. Er bestond geen enkele dijk meer die het water kon weerstaan. De mensen waren als zandvliegen gevluht op daken van de stad. Alle tempels van Thebe leken op moerassen. De mensen waren als zwemmers in het water.”

Uit Herodotos, Historiën

a. Over welke gebeurtenis gaat deze tekst?

---

b. Wat beschrijft deze tekst?

---

c. Wat is het omgekeerde van deze gebeurtenis?

---

d. Wat zijn dan de gevolgen?

---

7 3 min.

Lees de titel van de les aandachtig.

a. Wat is de titel van deze les?

---

b. Verklaar de titel.

De Nijl,
de levensader
van Egypte

De farao aan de top

De macht van de farao

Het Oude Egypte werd hoofdzakelijk geregeerd door koningen of farao's. Ze woonden in paleizen en daaraan hebben ze hun naam te danken. Farao betekent immers 'groot huis'. Zij bestuurden hun rijk met **onbeperkte** en zelfs **goddelijke macht** want de farao werd door zijn onderdanen als een god beschouwd. Zoals de hemelgod Horus zat de farao op de troon om te heersen over de levenden. Na zijn dood heerste hij, in samenwerking met de god van de onderwereld Osiris, over de doden in de onderwereld. **Kromstaf** en **gesel** waren de uiterlijke tekens van zijn macht: ze verleenden hem kracht en bescherming. De farao had ook een valse **baard**.

Plichten en rechten van de farao

De farao had een aantal **plichten**. Zo diende hij **bescherming** te bieden aan zijn **volk** en moest hij zorgen voor **Maät**, de godin van de orde en regelmaat. Zijn grootste taak was om ervoor zorgen dat de **bevloeiing** goed **ge-**

organiseerd werd en er **voedselvoorraden** werden aangelegd. De farao had echter ook een aantal **rechten**. Zo was hij **eigenaar** van al het leven en van heel **Egypte**. Hierdoor moesten alle onderdanen voor hem werken en mocht hij **belasting** vragen. Deze belasting bestond erin dat de bevolking één vijfde van hun opbrengst in natura afstonden. Wanneer de Nijl overstroomde en de **boeren** niet op hun akkers konden werken, dienden deze **mee te bouwen** aan tempels, piramides, andere grote bouwwerken of dienden ze te werken in de **mijnen**. Tevens was de farao hoofd van de administratie en leider van de economie. Maar omdat het voor één persoon onmogelijk is om al deze taken op zich te nemen, werd hij bijgestaan door een hele reeks van medewerkers. Zo was de **vizier** de persoonlijke assistent van de farao. Hij stond in voor het dagelijks bestuur van het rijk, het innen van de belastingen en de rechtspraak. De **hogepriesters** voerden de taak uit van de erediensten en bewaakten de bezittingen van de goden. De verdediging van Egypte en het toezicht

op de bouwwerken was in handen van de **opperbevelhebber** terwijl de **edelen** aan het hof zaten of een provincie bestuurden.

De kronen van de farao

De farao beschikte over een aantal kronen die hij droeg in

verschillende omstandigheden. De

rode kroon werd gedragen door de heerser van Neder-Egypte, de **witte kroon** werd door de heerser van Opper-Egypte. De **dubbele**

kroon was een combinatie

van de witte en de rode kroon. Men beschouwde deze

kroon als kroon van verenigd Egypte. Daarnaast droeg de farao de **blauwe oorlogshelm** en tijdens speciale gelegenheden de **Atef-kroon**.

Deze kroon zag eruit als de witte kroon met een gouden bol met struisvogelveren aan weerszijden.

Eenmaking van Opper- en Neder-Egypte

De Egyptische geschiedenis begint met de **eenmaking** van Neder-Egypte en Opper-

Egypte door **Narmer** omstreeks 3100 v.C. Na hem regeerden gedurende dertig eeuwen machtige en zwakke farao's. De machtigen zorgden voor drie periodes van macht en aanzien oftewel '**rijken**'. De zwakkere farao's werden geconfronteerd met opstanden en invallen van vreemde volkeren. Onder hun bewind verkeerde Egypte in verval. Deze periodes van verval noemt men de '**tussenperiodes**'.

Het Oude Rijk ca. 2700 – 2134 v.C.

Onder de eerste periode van machtige farao's beleefde Egypte een tijd van rust en voorspoed. De koningen, Cheops, Chefren en Mykerinos bouwden in de woestijn van **Gizeh** de grote **piramides**. Tijdens het Oude Rijk hielden de farao's de teugels strak in de handen. Medewerkers zoals de gouwheren die een provincie of '**nomoi**' bestuurden, werden beloond met stukken grond. Maar die gouwheren wilden na verloop van tijd hun eigen gebied zelfstandig besturen en **niet** meer **gehoorzamen** aan de farao. Daardoor begon de **macht** van de **koning** omstreeks 2150 v.C. te **vermindere**n. Het rijk verzwakte en viel uiteen. Zo belande Egypte

tussen 2134 en 2040 v.C. in de eerste tussenperiode.

Het Middenrijk ca. 2040 – 1790

De farao's herstelden hun macht dankzij een sterk leger en trouwe ambtenaren die hun bevelen uitvoerden. Het rijk werd zelfs **uitgebreid** naar het **zuiden**. Er brak een nieuwe periode van bloei aan maar na enkele eeuwen verzwakte het gezag weer ten voordele van de plaatselijke bestuurders. De toestand werd **chaotisch**: 135 farao's volgden elkaar in een korte tijd op. Daarvan maakten de **Hyksos**, een naburig vechtlustig nomadenvolk, gebruik om Egypte binnen te vallen en een groot deel ervan te **bezetten**. De tweede tussenperiode was begonnen.

Het Nieuwe Rijk ca. 1790 – 1070 v.C.

Sterke farao's versloegen de Hyksos. Ze herstelden de orde in het rijk en breidden het uit. De farao's wierven daardoor veel aanzien en rijkdom. Deze periode leverde ook de meest bekende farao's en indrukwekkende **bouwwerken** op: de tempels van Luxor, Aboe Simbel en Karnak bijvoorbeeld. Een belangrijke farao van het Nieuwe Rijk was **Ramses II**, hij was een van de grootste bouwheren en een van de briljantste militairen uit

de Egyptische geschiedenis. Hij voerde oorlog met de **Hittieten**, een machtig krijgsvolk dat al over ijzeren wapens beschikte terwijl de Egyptenaren nog met brons werkten. Ramses sloot uiteindelijk vrede met hen. Gebrek aan geld, onbekwame leiders en buitenlandse indringers verzwakten het land. Het rijk **verloor gebieden** en de **macht** van de farao's **brokkelde** verder **af**. De derde tussenperiode brak aan. Uiteindelijk bezetten de **buitenlandse volkeren** zoals de Assyriërs (7de eeuw v.C.) en de Perzen (6de eeuw v.C.) het land. In 332 v.C. veroverde de Alexander de Grote Egypte. Hij sterft echter vrij vlug en een van zijn generaals besteeg de kroon. In 30 v.C. eindigde de Egyptische geschiedenis met de zelfmoord van **Cleopatra** en werd Egypte voor eeuwen een provincie van het **Romeinse Rijk**.

Kern

- **De farao had onbeperkte en goddelijke macht.**
- **De farao had rechten en plichten.**
- **De farao had medewerkers voor het besturen van zijn rijk.**
- **Het Oude Egypte kende periodes van groei en verval.**

1 10 min.

a. Duid de drie attributen van de farao aan met een pijl en benoem ze.

b. Welke plichten had de farao?

---

c. Welke rechten had de farao?

---

d. De farao werd bijgestaan door een reeks van medewerkers. Wie waren deze medewerkers? Wat waren de taken van deze medewerkers?

a. _____ → _____

---

b. _____ → _____

---

c. _____ → _____

---

d. _____ → _____

---

2 3 min.

Welke kroon droeg de farao bij de volgende gebeurtenissen?

a. De eerste vier regeringsjaren van Ramses III verliepen ruzigt maar in het vijfde regeringsjaar moest hij optreden tegen een Libische invasie. De Libiërs waren geen partij voor het Egyptische leger en werden afgeslacht.

---

b. De macht van de diverse nomoi vormde een bedreiging voor de eenheid van het land maar koning Teti bracht weer rust in het land en zorgde voor een goede samenwerking tussen de twee rijken.

---

c. Elke farao moest een ceremonieel parcours afleggen als hij zijn dertigjarig regeringsjubileum vierde. Tijdens dit feest moest de farao verschillende symbolische testen afleggen om te laten zien dat hij in staat was tot in de eeuwigheid te refereren. Dit religieus feest was belangrijk zowel voor de farao als voor het volk.

---

3 3 min.

Zet de onderstaande termen in de juiste kolom.

Alexander de Grote – Hyksos – Ramses II – Cleopatra – piramides van Gizeh
135 farao's – Cheops – uitbreiding naar het Zuiden – bouwwerken

Oude Rijk	Middenrijk	Nieuwe Rijk

De farao
aan de top

Het dagelijks leven in het Oude Egypte

De sociale piramide

De Oudegyptische samenleving kun je je voorstellen als een **piramide met verschillende lagen**. Aan de top stond de **farao**. Hij stond boven alles en iedereen. Onder de farao had je de **vizier**, hij was de vertrouwenspersoon van de farao. Daarna had je een kleine groep van **priesters en edelen**. De middelste laag bestond uit **handelaars, ambachtslui en soldaten**. Daaronder kwam de grootste groep: de **boeren**. Zij deden zwaar werk op het land. Ze waren onmisbaar maar hun aanzien was laag. Als laatste had men de **slaven**. Anders dan bij de Grieken en Romeinen in latere tijd, waren er in het Oude Egypte weinig slaven. Er werden na veldtochten wel mensen als krijgsgevangenen afgevoerd. Zij moesten voor de Egyptenaren werken.

Wonen

Het merendeel van de Egyptenaren woonde in steden en dorpen verspreid over heel het Nijldal. Om te ontkomen

aan de gevolgen van de jaarlijkse overstroming, bouwde men stadjes aan de rand van de woestijn en op hooggelegen stukken land binnen het bebouwde dal. In het Oude Egypte dienden **stenen alleen voor** de bouw van tempels en **piramides**. Huizen werden opgetrokken van **tichels**, hout of riet. Tichels, een soort baksteen, verkreeg men door blokken klei te mengen met stro en ze in de zon te laten verharderen. De **armen** woonden in **eenvoudige vierhoekige huizen** met meestal slechts één slaapkamer. De **rijken** woonden in **villa's** met soms wel twintig kamers. Deze villa's werden omgeven door hoge muren en mooi aangelegde tuinen. Met olielampen werd voor verlichting gezorgd.

Eten en drinken

Een maaltijd van de Egyptenaren bestond minimaal uit brood en bier. Voor het Egyptisch brood werd het graan met behulp van maalstenen gemalen tot bloem. Hier werd water aan toegevoegd en dit alles werd gebakken in een

oven. Het bier dat de Egyptenaren dronken, noemden men 'henket'. Henket had een laag alcoholgehalte en werd gemaakt van brood en water dat men samen liet gisten. Hieraan werden soms kruiden of honing toegevoegd om het drankje een zoetere smaak te geven. Tevens dronken de Egyptenaren ook melk en wijn. Naast **brood en henket**, werd er ook **vlees of vis**, groeten en fruit gegeten. De rijkere mensen aten meer vlees terwijl de armeren vis uit de Nijl aten. De rijken hielden ook wel van exotisch vlees, bijvoorbeeld van de antilopen, terwijl de armeren enkel bij speciale gelegenheden vlees konden verorberen. Geliefde fruitsoorten waren druiven, vijgen, dadels en granaatappels.

Kledij, haartooi en hygiëne

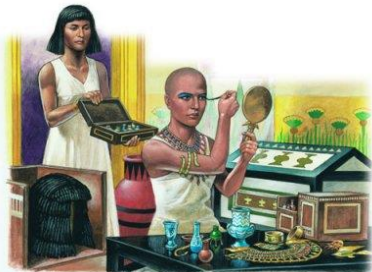
Mensen droegen het liefst koele en lichte kleding in het warme Egypte, **linnen** was daar ideaal voor. De **mannen** droegen een kilt, in het Egyptisch

'shenti' en **vrouwen** droegen een **nauwsluitende hemdjurk**. Kinderen droegen zelfden kleren. Om de eenvoud van hun kleren te compenseren, droegen de Egyptenaren **sieraden** zoals hals-, enkel- en armbanden.

Buiten een decorerende functie hadden deze sieraden ook een religieuze functie. Ze dienden immers als amulet om de eigenaar ervan te beschermen. Vrouwen gebruikten **henna en kohl** om zich mooier te maken. Henna om hun handen rood te verven en kohl om hun ogen te omlijnen en hun wimpers donkerder te maken.

Kohl beschermde de ogen ook tegen de zon en insectenbeten, daarom profiteerden ook de mannen van kohl. De Egyptenaren vonden het onhygiënisch om haar te

hebben en schoren zich **kaal**, ook de rijke vrouwen. Zo was het makkelijker om de pruik van hun keuze te dragen. De pruiken werden met bijenwas vastgeplakt.

Kinderen

Enkel de **zonen van de rijke** Egyptenaren gingen naar **school**. Ze werden al op hun

vijfde naar een school van de tempel gestuurd om het vak te leren. Het **vak van hun vader** want

zonen namen meestal het beroep van hun vader over. Naast het vak leren, stond er op het programma ook nog lezen, rekenen en schrijven.

De **meisjes** hielpen hun moeder bij het **huishouden**.

Kinderen konden niet lang genieten van hun jeugd want meisjes trouwen soms al op hun twaalfde en jongens rond hun veertiende.

Vrouwen

De vrouw was verantwoordelijk voor de kinderen en hun opvoeding. Toch mag de

Egyptische vrouw niet onderschat worden want ze hadden het relatief **goed in vergelijking** met de situatie van vrouwen bij vele andere volkeren uit de Oudheid. Ze mochten bijvoorbeeld **persoonlijke eigendommen bezitten, scheiden en alimentatie** vragen en kregen ze als weduwe **hulp** van de gemeenschap. Veel vrouwen stierven jong in hun kraambed.

Kern

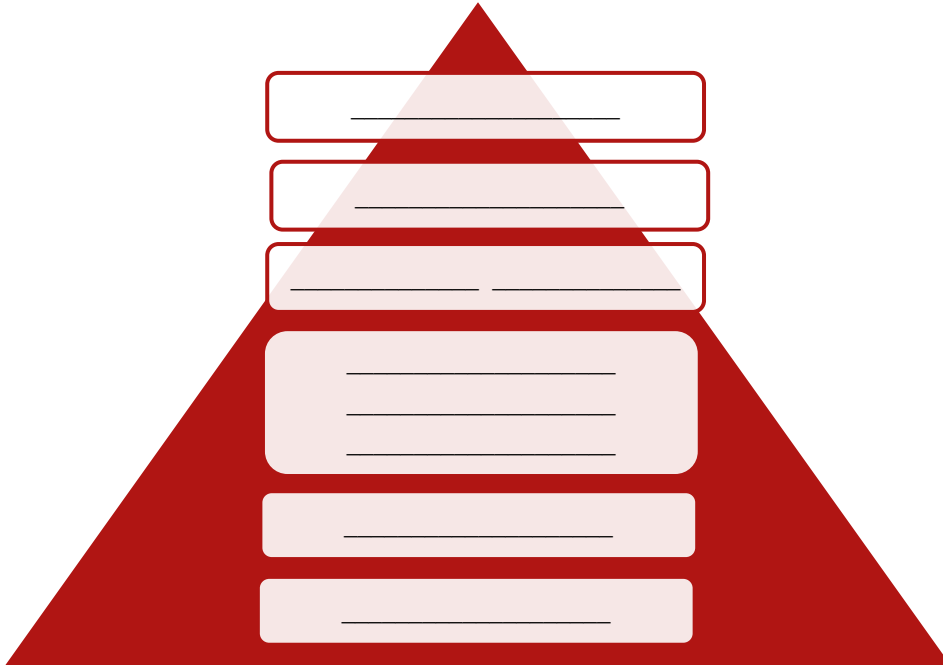
- De samenleving was opgebouwd als een piramide met verschillende sociale lagen.
- De sociale verschillen waren onder andere te zien aan de huizen, voeding en kledij van de mensen.
- De vrouw had gelijkwaardige rechten als de man.

1 2 min.

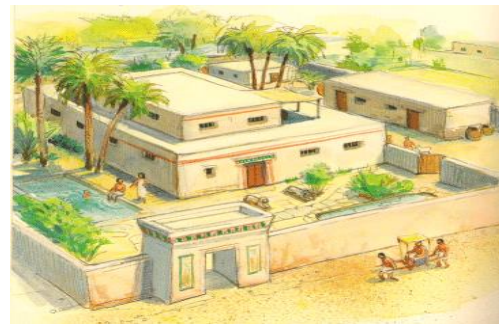
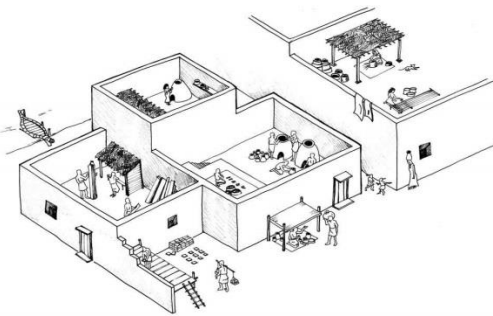
Schrijf de beroepen op de juiste plaats in de sociale piramide van het Oude Egypte.

slaven – edelen – handelaars – vizier – boeren – ambachtslui – priesters – soldaten – farao

2 3 min.

Bekijk de twee afbeeldingen. Schrijf rechtsboven in de afbeelding welk huis het huis van een arme Egyptenaar is (A) en welk het huis van een rijke Egyptenaar is (R). Bespreek waaraan je dat ziet. Welke drie verschillen zijn er tussen de twee huizen?

Welke drie verschillen zijn er tussen de twee huizen?

- a. _____
- b. _____
- c. _____

3 2 min.

Wat wordt er gemaakt op dit beeldje? Hoe wordt het gemaakt? Leg uit.

---

4 2 min.

Bekijk het beeldje van Raherka en Merensankh. Omcirkel de juiste woorden.

De vrouw staat kleiner / even groot / groter afgebeeld dan de man.

De man en vrouw zijn afstandelijk / staan kort bij elkaar.

Wat kun je hieruit afleiden?

---

5 3 min.

Toon aan met drie voorbeelden dat de Egyptische vrouw het relatief goed had in vergelijking met andere beschavingen uit de Oudheid.

- a. _____
- b. _____
- c. _____

6

7 Schrijf een kort verhaal van tien regels over het dagelijks leven van een Egyptenaar. Het verhaal moet zeker informatie over de volgende aspecten bevatten: titel, naam, leeftijd, familie, beroep vader, bezigheden moeder, woning, eten, school of werk en vrije tijd. Je mag natuurlijk ook meer informatie toevoegen.

Het dagelijks
leven in het
Oude Egypte

Het leven na de dood

De godenwereld

Godsdienst was erg belangrijk bij de oude Egyptenaren. Zoals in de meeste oude culturen vereerden zij niet slechts één god. Hun godsdienst was **polytheïstisch**, dat betekent dat zij verschillende goden vereerden. De goden stonden symbool voor bepaalde aspecten uit het dagelijks leven.

Surf per twee naar www.facebook.com/ReisDoorHetOudeEgypte en kom meer te weten over de Egyptische godenwereld.

Het hiernamaals

De Egyptenaren geloofden dat het leven na de dood een herschepping was van de beste momenten uit het aardse leven. Om daar verder te leven moest het lichaam in goede staat bewaard blijven. Daarom gaat men het lijk **mummificeren**. Vooral de rijken besteedden daaraan de grootste zorg.

Het mummificatieproces

Eerst werden de **hersenen** met een haak via de neusgaten **verwijderd**. Wat er bleef zitten, werd met een kruidenaffreksel opgelost. Daarna

haalden ze met een scherpe Ethiopisch steen (obsidiaan) de linkerzij open en namen er alle **ingewanden uit**. De ingewanden plaatste men in kleine vazen, **canopen** genoemd. Canopen hebben een deksel in de vorm van een valkenkop, een jakhalskop, een baviaankop en een mensenhoofd. Deze canopen stelden de vier zonen van de hemelgod Horus voor. De valk beschermde de darmen, de jakhals de maag, de baviaan de longen en het mensenhoofd de lever. Bij het verwijderen van de ingewanden bleef het **hart in het lichaam** omdat de overledene dit nodig had voor een volgend leven. Dan werd de **buikholte** grondig **gereinigd**, eerst met palmwijn en dan met een **extract** van fijngestampte kruiden. Nadien **stopten** ze de buik **vol** met fijngestampte **mirrekorrels**, een soort kaneel en de andere **reukwerken**, en **naaiden** ze alles terug **dicht**. Na die bewerking legden ze het lijk gedurende zeventig dagen in een **natron** (soort zout) om het uit te drogen. Als die tijd verstreken is, werd het lijk gespoeld en **gewikkeld** in hars gedrenkte repen van fijn **linnen**. Dan kreeg de mum-

mie een **dodenmasker** en werd in een **sarcofaag** geplaatst.

Het dodenboek

De Egyptenaar moet zich na de dood bij de goden verantwoorden over zijn daden. Daarom werd vanaf het Nieuwe Rijk het dodenboek **meegegeven** met de overledene in het graf. Het dodenboek bevatte informatie in die de Egyptenaren doorheen de **beproevingen**, die moesten doorstaan worden om het **eeuwige leven** in de onderwereld te **bereiken**, moesten helpen.

Bekijk het dodenboek dat werd meegegeven aan Hoenefeer toen hij werd begraven.

Kern

- De godsdienst was polytheïstisch.
- Ze wilden het lichaam zo goed mogelijk bewaren voor het hiernamaals.
- Het mummificatieproces was een lang proces.
- Het dodenboek werd meegegeven aan de overledene om hem te helpen het eeuwige leven te bereiken.

1 1 min.

In onze tijd zijn de drie grootste godsdiensten monotheïstisch (mono = één, theos = god).
Wat is monotheïsme?

---

2 1 min.

Ken je de drie grootste monotheïstische godsdiensten uit onze tijd?

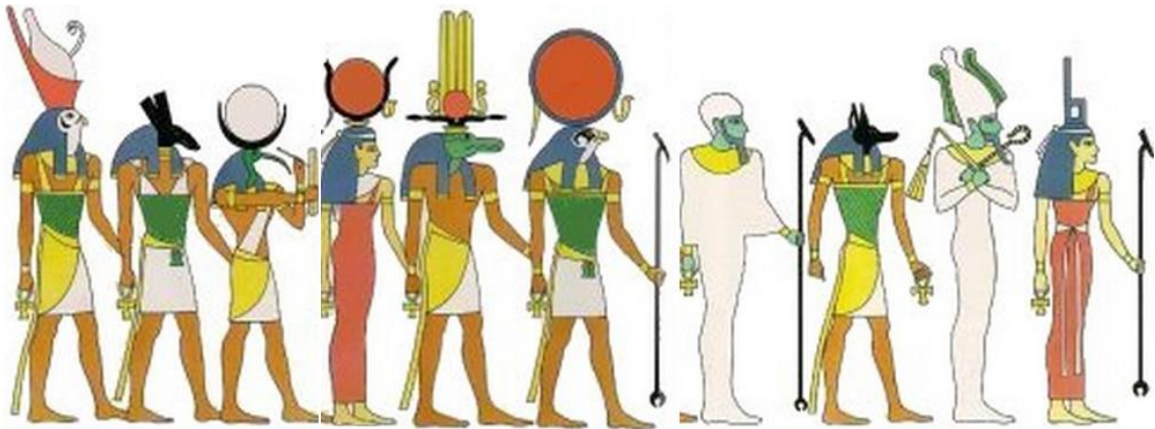
a. _____

b. _____

c. _____

3 **www 10 min.**

Surf naar www.facebook.com/ReisDoorHetOudeEgypte. Lees de beschrijvingen en schrijf de namen van de goden bij het juiste nummer.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

a. _____

f. _____

b. _____

g. _____

c. _____

h. _____

d. _____

i. _____

e. _____

j. _____

4 **www 10 min.**

Surf naar www.facebook.com/ReisDoorHetOudeEgypte. Maak een identiteitsfiche voor de volgende goden.

naam **Horus**
geslacht man / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
_____
_____
Hoe zie ik eruit?
_____

naam **Osiris**
geslacht man / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
_____
_____
Hoe zie ik eruit?
_____

naam **Ptah**
geslacht man / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
_____
_____
Hoe zie ik eruit?
_____

naam **Ra**
geslacht man / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
_____
_____
Hoe zie ik eruit?
_____

naam **Seth**
geslacht man / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
_____
_____
Hoe zie ik eruit?
_____

naam **Isis**
geslacht man / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
_____
_____
Hoe zie ik eruit?
_____

naam **Toth**
geslacht man / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
_____
_____
Hoe zie ik eruit?
_____
_____

naam **Sobek**
geslacht man / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
_____
_____
Hoe zie ik eruit?
_____
_____

 2 min.

Zet de stappen van het mummificatieproces in de juiste volgorde. Schrijf rechts de nummers van 1 tot 6.

- wikkelen van het lijk in linnen repen _____
- ingewanden verwijderen door middel van een insnijding in de linkerzijde _____
- onderdompeling van het lijk in natron gedurende 70 dagen _____
- plaatsing van de mummie in een sarcofaag _____
- hersenen verwijderen via neus _____
- darmen, maag, longen en lever in canopen bewaren _____

5 **3 min.**

Maak een lijst van alle benodigdheden voor het mummificeren.

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

6 **3 min.**

Benoem de onderstaande zes ingewanden en verbind ze met lijnen met de bijhorende canopen. Let op: twee ingewanden horen niet in deze canopen.

_____

7 5 min.

Bekijk het dodenoordeel van Hoenefer en vul de zinnen met de volgende woorden.

Horus – zonden – witte – proef – hiernamaals – hart (x2) – eeuwig – rechters – zwart – Anubis

Hoenefer was een schrijver in dienst van de farao in de 13de eeuw v.C. Op de afbeelding zien we de verschillende stappen in de weg naar het _____. Hoenefer is te herkennen aan zijn _____ kleding en _____ haar. Het dodenoordeel begint bovenaan. We zien Hoenefer de negatieve biecht afleggen tegenover 42 _____, voorgezeten door Ra die tegenover Hoenefer te zien is. Tijdens de negatieve biecht moet Hoenefer 42 _____ opnoemen die hij tijdens zijn leven niet begaan heeft. De tweede stap is de weegschaal. Nadat Hoenefer door _____, de god met de jakhalskop, naar de weegschaal is begeleid, wordt zijn _____ op de weegschaal gelegd tegenover een veer. Dit tegengewicht is het teken van Maät, de waarheid. Als het _____ te zwaar is door de zonden uit je leven, bleef de weegschaal niet in evenwicht en werd het opgegeten door Ammit. Ammit is een god die eruit ziet als een mix van krokodil, leeuw en nijlpaard. Gelukkig doorstaat Hoenefer de _____ met de weegschaal en wordt door _____, de god met de valkenkop, tot voor Osiris gebracht. Osiris heet dan Hoenefer welkom in zijn rijk en zo kan Hoenefer voor _____ leven.

Het leven
na de dood

Kunst in het Oude Egypte

De kunst in het Oude Egypte stond vooral ten dienste van de goden en de farao's. Architecten, beeldhouwers en tekenaars werkten uitsluitend in opdracht van farao's, priesters en rijke Egyptenaren.

Een huis voor de eeuwigheid

Net zoals de Egyptenaren veel belang hechtten aan het bewaren van het lichaam van een overledene, hechtten de Egyptenaren ook veel belang aan het graf. Het was immers een huis voor de **eeuwigheid**. Ze zijn **groots** en zijn bedoeld om te blijven. Daarom zochten ze naar duurzame materialen en bouwden ze hun graven en andere **belangrijke bouwwerken** in sterke **natuursteen**.

Kuilgraf

Natuurlijk konden de armeren zich dit niet permitteren. Daarom werden zij begraven in simpele kuilgraven in de woestijn. Door het warme

woestijnzand werd het lichaam goed bewaard.

Bouwkunst

De Egyptenaren bouwden piramiden voor farao's en tempels voor goden.

De eerste piramide is ruim 4500 jaar geleden gebouwd als grafmonument voor de farao. Zijn opvolgers volgden hem in deze begraafwijze en zij werden net zoals hun voorganger als een mummie in het binnenste van een piramide gelegd.

Surf naar www.facebook.com/ReisDoorhetOudeEgypte en lees meer over de begraafplaatsen van de farao's.

Noteer hieronder de vijf soorten begraafplaatsen van de farao's:

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____
- 4 _____
- 5 _____

Benieuwd hoe deze immense werken werden gebouwd?

 Bekijk dan de video:

www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20101215_graffarao02

De goden waren belangrijk en daarom verdienden ze volgens de Egyptenaren ook grootse tempels. Deze tempels dienden als **woningen** voor hun **goden**. Ze maakten het **verschil** duidelijk **tussen** de **bovennatuurlijke macht** van de goden en de nietigheid van de gewone **sterveling**. Voor de bouw van de tempels pasten de Egyptenaren architraafbouw toe. Hierbij plaatsten ze zware horizontale dwarsbalken (architraven) op stevige verticale steunpunten (zuilen). Op de architraven worden dan vlakke zolderingen gelegd. Om de druk van de zware bedekking op te vangen, moest men de zuilen dicht bij elkaar plaatsen. Hierdoor werd de ruimte-indruk verminderd. De tempels werden gebouwd volgens een rechthoekig grondplan. Rond de tempel plaatste men een omheiningmuur. Achter de voorgevel kwam men op de binnenplaats met een zuilenzaal.

De kapitelen van de zuilen hadden de vorm van een lotusbloem, papyrusriet of palmbblad. Hierachter lagen de heiligdommen. De tempel van Hatsjepsot, gebouwd rond 1490 v.C., is een voorbeeld hiervan.

Op de rechteroever van de Nijl vind je de bekende tempels, zoals die van de god Amon in Luxor en Karnak.

Afbeelding Men heeft ook tempels gebouwd in de rotsen: de meest indrukwekkende is die van Ramses II in Aboe Simbel.

Beeldhouwkunst

Ambachtslieden waren keien in het bewerken van steen. Steenbouwers hakten kolosale beelden uit kalksteen, zandsteen of graniet. Voor farao Ramses II zijn beelden gemaakt die zo hoog zijn als een gebouw van vijf verdiepingen. Het overgrote deel van de beelden zijn **koningsbeelden**. De farao is **geïdealiseerd** weergegeven, dit wil zeggen dat hij uitsluitend jong en krachtig werd voorgesteld.

Door zijn naam op het beeld te plaatsen wilde men hem het eeuwige leven schenken. De rechtopstaande

beelden zijn in rusttoestand met de benen samen. Deze beelden zijn bedoeld om vooraan bekeken te worden.

Een andere techniek was het uithakken van afbeeldingen in reliëf. Hiermee werden op de muren van paleizen en tempels de daden van de farao's naverteld.

Schilderkunst

In de schilderkunst waren de afbeeldingen aan strakke

regels onderworpen. De mens werd in een **fysiek onmogelijke houding** weergegeven: het **hoofd in zij aanzicht**, de **romp in vooraanzicht** en de **benen opnieuw in zijaanzicht**. Dit noemt men het **samengesteld perspectief**. De figuren werden naast of boven elkaar geplaatst, zo gaf men de werkelijkheid vanuit verschillende standpunten weer. De **grootte** van de figuren was **afhankelijk** van hun belangrijkheid in de maatschappij. Lege vakken werden met **hiërogliefen** opgevuld.

Kern

- **Kunst stond in dienst van godsdienst.**
- **Ze deden aan architectuur.**
- **De evolutie van de graven ging als volgt: kuilgraf, mastaba, trappenpiramide, knikpiramide, piramide en rotsgraf.**
- **De mens werd in samengesteld perspectief geschilderd.**
- **De beeldhouwkunst bestond vooral uit geïdealiseerde koningsbeelden.**

1 4 min.

Lees de onderstaande zinnen en bepaal of ze juist (J) of fout (F) zijn. Verbeter indien fout.

a. De Oudegyptische kunst was er vooral om de goden en de farao's te dienen.

---

b. De oude Egyptenaren hechtten meer waarde aan het graf dan aan het bewaren van het lichaam.

---

c. Het graf van een oude Egyptenaar was zijn huis voor de eeuwigheid.

---

d. Ze gebruikten fichels voor belangrijke bouwwerken.

---

e. Het warme woestijnzand zorgde ervoor dat het lichaam van de dode snel verging.

---

2 2 min.

Maak een schets van de volgende piramidesoorten.

mastaba	trappenpiramide	knikpiramide	piramide

3 2 min.

Verbind de onderstaande termen met elkaar.

Toetanchamon	•	•	Luxor
Snofroe	•	•	Gizeh
Djoser	•	•	Sakkara
Cheops	•	•	Dasjoer

4 5 min.

Maak een schets van een tempel met architraafbouw. Benoem de architraven, zuilen en zolderingen.

5 3 min.

Bekijk het beeld aandachtig en beantwoord de vragen.

a. **Wie wordt er afgebeeld?**

---

b. **Beschrijf zijn positie.**

---

c. **Welk gevoel straalt dit beeld uit? Waarom?**

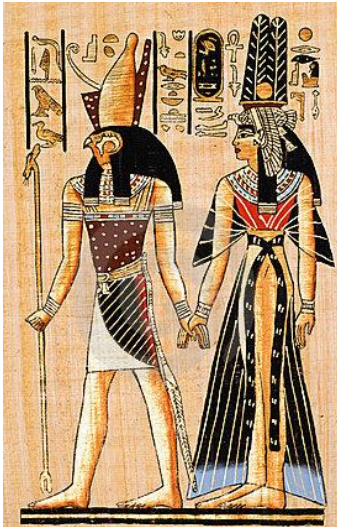
---

6 3 min.

Bekijk de afbeelding en beantwoord de vragen.

a. Welke goden herken je?

---

b. Hoe zijn de lege vlakken ingevuld?

---

c. Is het realistisch? Waarom (niet)?

Kunst in het
Oude Egypte

Wetenschap in het Oude Egypte

Praktisch en magisch

Bij de verdeling van de landbouwgronden, het berekenen van de overstromingen, de bouw van de piramiden, het vastleggen van prijzen, het bepalen van de belastingen, het mummificeren van een lijk, ... De wetenschap in Egypte ontstond uit **noodzaak**. Tegelijkertijd bleef de wetenschap doordrenkt met vele **magische** elementen: heilige getallen, hemellichamen als goden, ziekte als straf van de goden. Waar het verstand tekortschoot, kwamen de goden te hulp.

Het schrift

Wij gebruiken 26 letters uit ons alfabet om te lezen en te schrijven. De oude Egyptenaren gebruikten **hiërogliefen**: meer dan 700 **tekeningen** van mensen, dieren, planten, ... Toen Egypte omstreeks 3200 v.C. een eengemaakt koninkrijk vormde, gingen de Egyptenaren voor het eerst in hiërogliefen schrijven. De **steen van Rosetta** vormde de sleutel bij het **ontcijferen** van hiërogliefen. Op deze zwarte steen

staan inscripties in drie verschillende talen: Grieks, demotisch schrift en hiërogliefen.

de Fransman **Champollion**.

Het gebruik van het schrift betekende in Egypte een stimulus voor de ontwikkeling van de wetenschap want nieuwe ideeën werden vastgelegd op schrift zodat een volgende generatie hierop kon verder bouwen. Het Egyptische hiërogliefenschrift werd in horizontale regels of verticale kolommen geschreven. Een tekst begint altijd bovenaan maar kan in verschillende richtingen worden weergegeven. Het beginpunt van een tekst is aan die kant gelegen waarnaar de mensen of dieren, die in de regels of kolom staan afgebeeld, kijken.

Waar begint deze tekst?
links / rechts

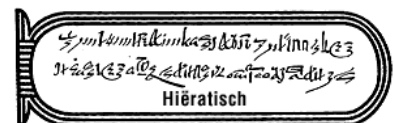
In hiërogliefenschrift werden alleen medeklinkers geschreven. De klinkers moesten ze er zelf bij bedenken.

Wat staat er hier? Vul in wat jij denkt dat er staat.

m ___ r

Er zou maar kunnen staan, maar ook muur, meer of moeder.

De hiërogliefen werden gebruikt voor **religieuze teksten** die onder meer in graven en in wanden van tempels werden gekerfd. Het is een moeilijk schrift, daarom ontstond naast het hiërogliefenschrift een eenvoudiger schrift, het **hiëratische schrift**.

Dit werd gebruikt voor de **administratie** in **paleizen** en voor **brieven**. Geschreven instructies waren veel belangrijker dan de mondelinge bevelen die vergeten of ver-

vormd konden worden. Daarnaast konden de **ambachtslui** schriftelijk **exact bestellen** wat ze nodig hadden in plaats van afhankelijk te zijn van allerlei **goederen** die via een willekeurige handel in hun handen vielen. De **schuldbekentenis** gaf de schuldeiser een vaste aanspraak op de bezittingen van de schuldenaar.

Papyrus

In het Oude Egypte hadden ze nog geen papier zoals wij dat hebben. In plaats daarvan schreven ze op **papyrus**. Het woord "papier" komt van dat Griekse woord. Papyrus werd gemaakt van de **stengels** van de **papyrusplant**. Die stengels werden in de lengte in lange repen gesneden. Een aantal van die repen werd dan naast elkaar gelegd en daarop legde men haaks een tweede laag repen. Dit werd dan een beetje nat gemaakt en hard op elkaar gedrukt. De sappen in die stengels werden dan een soort lijm waardoor er een papyrusrol ontstond.

Kennis over het menselijk lichaam

De artsen waren bedreven in het genezen van bepaalde ziektes. Daarvoor gebruikten ze een groot aantal **geneesmiddelen** die voornamelijk **uit planten** werden gewonnen. Waarschijnlijk hebben de artsen ook wat informatie gehaald uit het mummificeren. Toch werkten artsen en zij die mummificeerden volledig los van elkaar. Artsen ontleenden hun kennis over de **anatomie** vooral aan ervaringen uit de veeteelt en het **opensnijden van slachtdieren**. De **ziekenzorg** was echter een mengelmoes van **geneeskunde, toverij en geestenbezwinging**.

Kijken naar de sterren

Op grond van studie van de sterren en de maan maakten de Egyptenaren een **kalendar**. Die bestond uit twaalf maanden die elk dertig dagen duurden en een dertiende maand van slechts van vijf dagen. Het **nieuwe jaar** begon met de **overstroming** van de **Nijl**. Bij het kijken naar de sterren hadden ze ontdekt dat een bepaalde ster, namelijk Sirius, vlak voor het begin van de overstroming op een bepaalde plaats aan de

hemel stond. Toen ze dat wisten, konden ze zich goed voorbereiden op het overstromingsseizoen. De Egyptenaren maakten ook hemelkaarten en ontdekten verschillende planeten.

Meetkunde

De Egyptenaren gebruikten **lichaamsdelen**, gewoonlijk armen en vingers, om metingen te verrichten. Maar niet iedereen heeft even lange armen of handen. De Egyptenaren ontdekten dat ze **problemen** kregen door al die verschillende maten en daarom bedachten ze de **koninklijke el**. Dit was een **standaardmaat** die in het hele land hetzelfde was. De el was toen 52,3 cm.

Kern

- De Egyptische wetenschappers waren praktisch ingesteld.
- Als de Egyptenaren een fenomeen niet konden verklaren, haalden ze de goden erbij.
- Het hiërogliefenschrift werd in 1822 door Champollion ontcijferd.
- Ze hadden kennis over onder andere anatomie, geneeskunde, sterrenkunde en meetkunde.

1 5 min.

Beantwoord de onderstaande vragen.

a. Wanneer en door wie werd het hiërogliefenschrift ontcijferd?

_____

b. Hoe werd het hiërogliefenschrift ontcijferd?

_____

c. Waarvoor werd het hiërogliefenschrift gebruikt?

_____

d. Waarom werd het hiëratisch schrift in het leven geroepen?

_____

e. Waarvoor werd het hiëratisch schrift gebruikt?

_____

2 10 min.

Maak kennis met het hiërogliefenschrift.

a. Bekijk hoe de Egyptenaren getallen schreven.

1 = | 10 = ∩   100 = ∞   1000 = ⌚

b. Welke getal staat er in het vakje?

Het getal in het vakje is _____.

De volgorde van deze getallen is van groot naar klein / klein naar groot.

c. Teken nu je eigen leeftijd in hiërogliefenschrift.

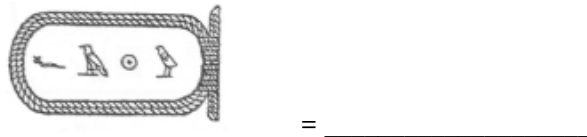
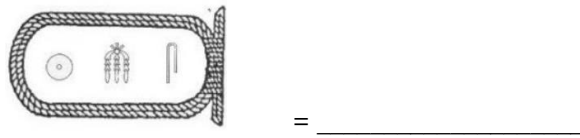
= _____

d. Bekijk een selectie van de Egyptische hiërogliefentekens.

 A	 B	 D	 F	 G	 H	 CH
 I	 J	 K	 L	 M	 N	 P
 R	 S	 SJ	 T	 OE/W	 MS	 RA

e. Kun je de volgende woorden in de cartouches ontcijferen?

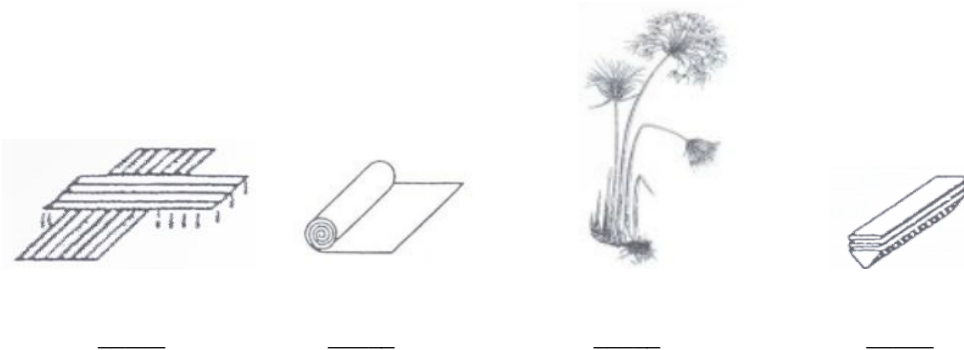
f. Schrijf je naam in hiërogliefenschrift.

3 2 min.

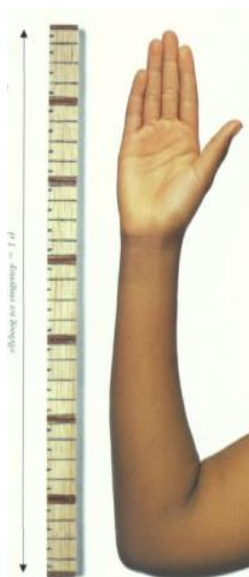
Zet de afbeeldingen in de juiste volgorde voor het maken van papyrus. Een is de eerste handeling en vier is het eindproduct.

4 2 min.

Maak een schema van het Oudegyptische kalenderjaar.

5 5 min.

Hoe heet de Egyptische standaardmaat?

_____

Hoe lang is de afstand van jouw elleboog tot het topje van je middelvinger? Meet deze afstand met hulp van je klasgenoot.

_____

Hoeveel cm verschil is er tussen de standaardmaat en de lengte van jouw elleboog tot je vingertop?

_____

Zoek uit wie de langste lengte heeft in jouw klas. Schrijf zijn of haar naam hieronder.

_____

Wetenschap
in het
Oude Egypte

Activiteitenles

HOEK 1: Het grote grafroverspel

---

 15 min.

Het grote grafroverspel

Stel je voor dat je een Egyptische grafrover bent die de schatten van de dode koning wil stelen. Je hebt de roof maandenlang voorbereid en je bent er klaar voor met je bende. Nu beginnen je avonturen pas echt!

Om de grafkamer van de koning te bereiken, moet je eerst de verborgen ingang van de piramide vinden. In de piramide moet je de weg zoeken door een doolhof van onverlichte gangen die zijn afgesloten om je tegen te houden. Bovendien zijn er lege kamers en nauwe luchtschachten die je weglieden van de grafkamer.

Als het je toch lukt om de grafkamer van koning Cheops te bereiken, moet je nog de geheime deur zoeken en openen, die de enorme schatten voor je verborgen houdt.

Maar denk eraan: als ze je te pallen krijgen, wordt je gemarteld en gedood. En dan is er ook nog de vloek van de farao! Het schijnt dat iedereen die het graf van een farao verstoort, op een vreselijke manier aan zijn einde komt ...

Spelregels

- Iedereen kiest een grafrover om mee te spelen en gooit een keer met de dobbelsteen. Wie het hoogst gooit, mag beginnen.
- Als je een 6 gooit, mag je nog een keer.
- Als je op het vakje van iemand anders eindigt, moet die opnieuw beginnen.
- Doe wat er in de vakjes staat. Je wordt geholpen door de geesten of opgehouden door afgesloten gangen en lege kamers.
- Als je op een vakje komt met een ingang van een luchtschacht, val je erdoor omlaag.
- Als je op vakje 58 staat en een 6 gooit, mag je de grote gang binnengaan.
- Wie het eerst de grafkamer bereikt, heeft gewonnen!

Veel succes!

Activiteitenles

HOEK 2: Wie ben ik?

---

 15 min.

Ga in een cirkel zitten. Iedereen krijgt een post-it op zijn of haar voorhoofd. Hierop staat een beroep uit het Oude Egypte. De anderen kunnen jouw beroep zien maar jij natuurlijk niet. Kom als eerste erachter wie je bent door goede vragen te stellen. Je mag enkel ja of nee vragen stellen.

De mogelijkheden zijn: farao, vizier, edelman of edelvrouw, ambtenaar, priester of priesteres, schrijver, handelaar, ambachtsman (pottenbakker, beeldhouwer, ...), soldaat, boer of boerin, huisvrouw, god of godin, slaaf of slavin.

Enkele mogelijke vragen: heb ik veel macht?
                                      moet ik hard werken?
                                      werk ik met mijn handen?
                                      word ik gerespecteerd?

Vraag niet meteen: ben ik de farao?
                                      ben ik een boer?

Je mag pas na drie rondes je beroep raden.

Activiteitenles

HOEK 3: Een geheime boodschap

---

 10 min.

Kunnen jullie samen deze geheime boodschap lezen met behulp van de ontcijferingschijf? En weet jullie het antwoord op de vraag?

Ontcijfer de geheime boodschap. Geef de ontcijferingschijf door na elke vier tekens.

a. De geheime boodschap

---

b. Het antwoord op de geheime boodschap

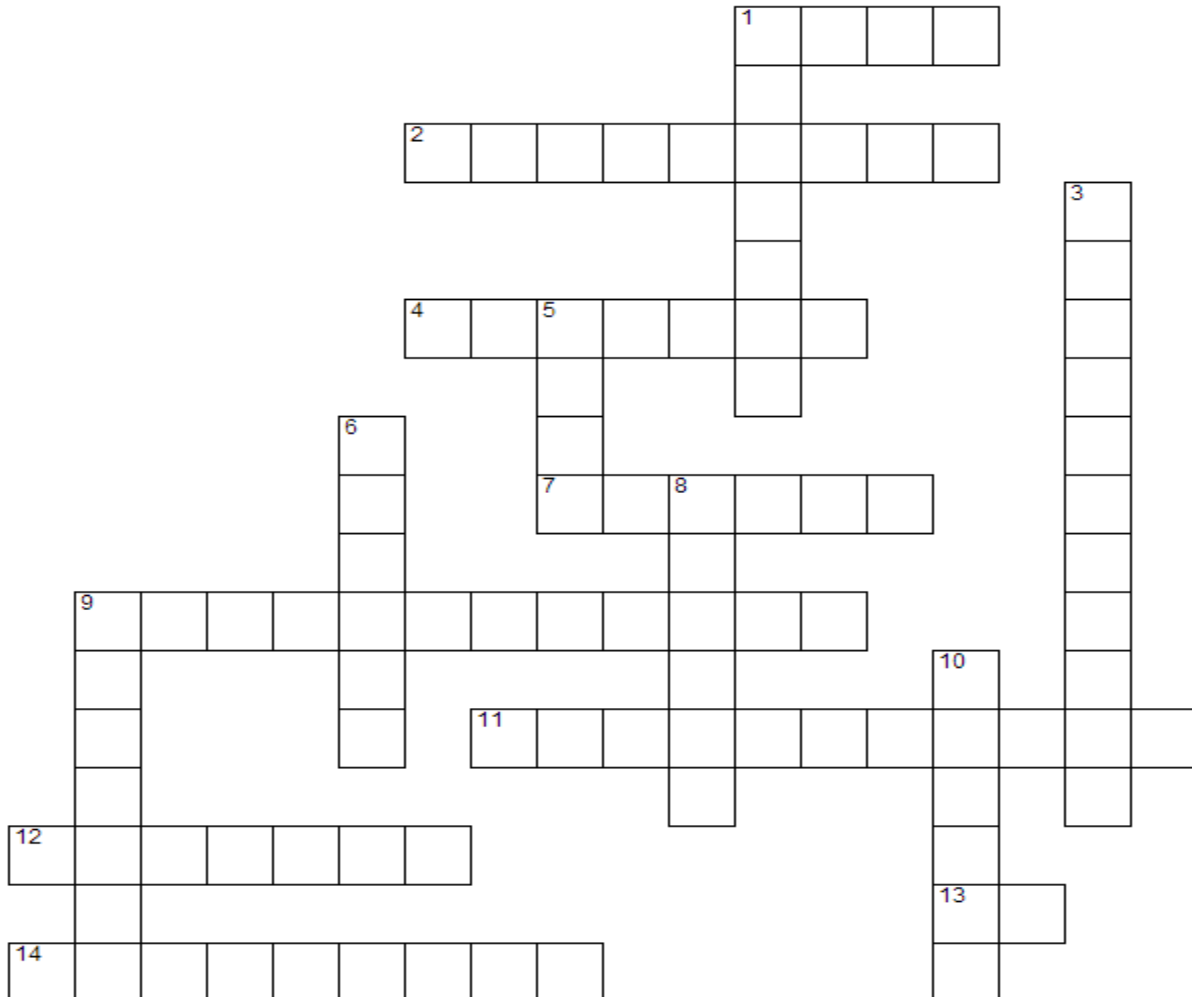
 5 min.

Verdeel je groep in twee teams. Schrijf een geheime boodschap voor het andere team. Test met deze boodschap de kennis van het andere team over het Oude Egypte. Deze boodschap moet dus een vraag zijn. Schrijf je boodschap hieronder in het kader en geef het aan het andere team.

Activiteitenles

Kruiswoordraadsel

horizontaal:

- 1 vruchtbare laag die de Nijl achterlaat na de overstroming
- 2 bevoeiing
- 4 potten waarin de Egyptenaren de ingewanden van een overleden persoon bewaarden
- 7 soort stof dat de Egyptenaren vaak droegen
- 9 Egyptische lijkbewaring
- 11 Het geloof in één god
- 12 oudste soort papier
- 13 Egyptische standaardmaat
- 14 Egyptische dodenkist van steen

verticaal:

- 1 hefboom met een emmer en een tegengewicht om water over te hevelen
- 3 het geloof in meerdere goden
- 5 levensader van Egypte
- 6 persoonlijk assistent van de farao
- 8 soort zout dat de Egyptenaren gebruikten om lijken uit te drogen
- 9 soort begraafplaats in de vorm van een langwerpige afgeknotte piramide
- 10 materiaal waaruit Egyptische huizen werden opgetrokken

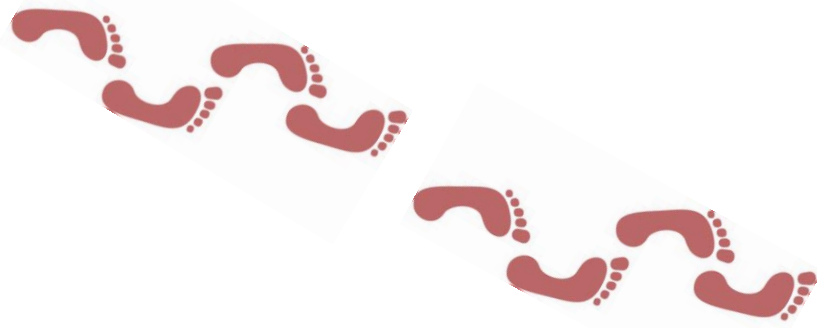

Verklarende woordenlijst

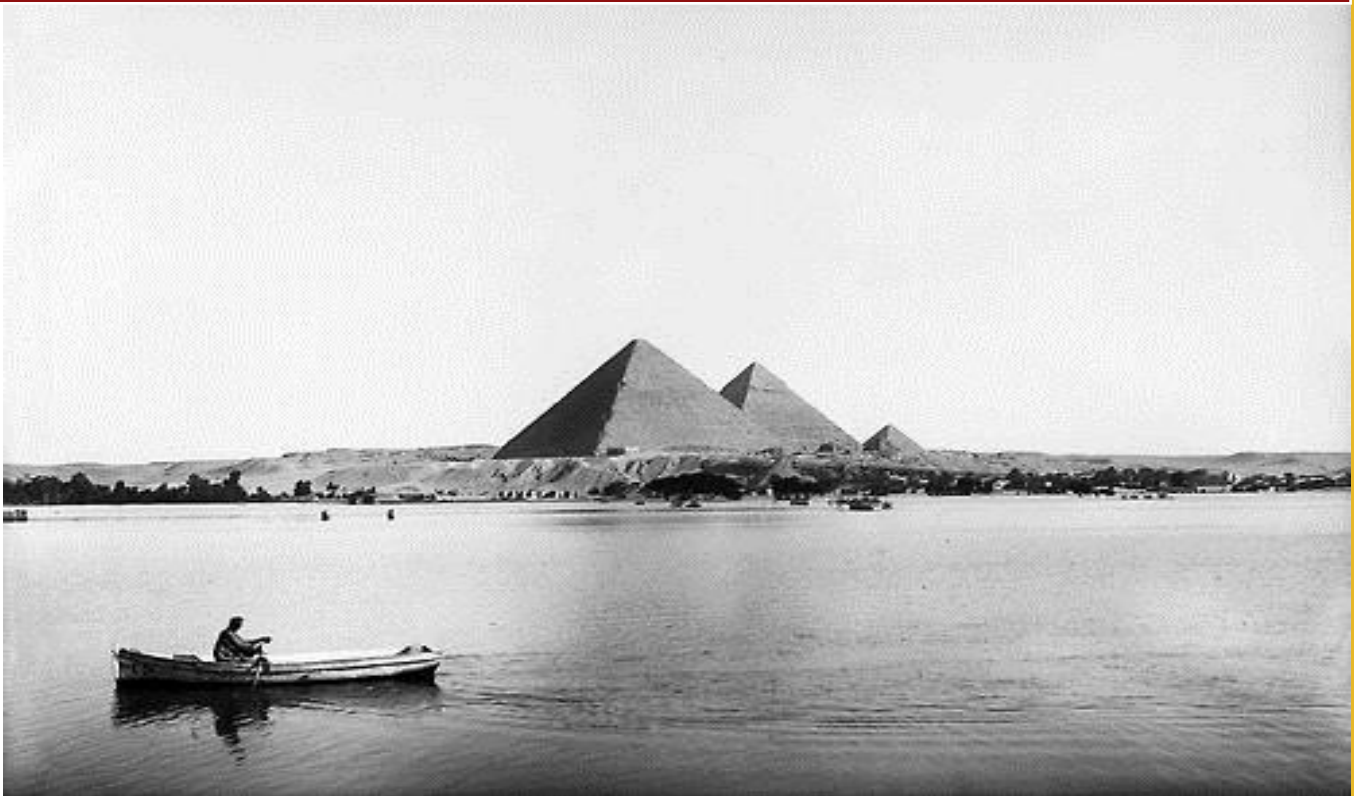
---

woord	verklaring
nomadisch	rondtrekkend
permanent	blijvend
sedentair	met een vaste verblijfplaats
slib	afzetting van water om uitgeputte akkers te bemesten
sjadoef	hefboom met een tegengewicht en een emmer om water over te scheppen van een rivier naar velden en beekjes
irrigatie	besproeiing
gewas	oogst
papyrus	oudste soort van papier
in natura	in goederen uitbetaald
innen	geld ontvangen
bewind	regering
chaotisch	verward
krijgsgevangene	militair die in de oorlog door de vijand gevangen is
exotisch	uit vreemde landen
compenseren	aanvullen
alimentatie	betaling na de scheiding aan oude partner of kinderen
polytheïsme	geloof in meerdere goden
extract	vloeistof waarin kruiden, planten of andere stoffen zijn opgelost
sarcofaag	stenen doods-kist met versieringen en inscripties
permitteren	veroorloven
archeoloog	wetenschapper die overblijfselen uit oude culturen bestudeert
kapiteel	bovenste gedeelte van een zuil
hiëroglief	beeldschrift
stimulans	opwekkend middel
exact	precies

Reis door het Oude Egypte

Naam: _____

_____

Klas: _____

Beste jongens en meisjes

Ik ben Toetanchamon, een farao uit het Oude Egypte en ik ben je gids tijdens je reis door het Oude Egypte. Samen ontdekken we mijn mysterieuze land. Hierbij maak je gebruik van deze werkbundel en mijn Facebookpagina. Voeg je me toe als vriend? Zo begeleid ik je beter tijdens onze trip. Om te beginnen kun je al starten met het bekijken van je werkbundel. Hierin vind je onder andere de opdrachten die je moet voltooien om een ware kenner van het Oude Egypte te worden. Soms gebruik je de atlas en soms het internet. Bij elke opdracht staat ook vermeld hoeveel tijd je ervoor krijgt. Vergeet zeker niet de legende te bestuderen, die is belangrijk voor het verdere verloop van onze reis. Ik deel alvast het reisprogramma met de tussenstops mee.

- 1 Reis door het Oude Egypte
- 2 De Nijl, de levensader van Egypte
- 3 De farao aan de top
- 4 Het dagelijks leven in het Oude Egypte
- 5 Het leven na de dood
- 6 Kunst in het Oude Egypte
- 7 Wetenschap in het Oude Egypte
- 8 Activiteitenles

Tijdens deze tussenstops krijg je de kans om het leven van de oude Egyptenaren iets beter te begrijpen. In het begin van elke tussenstop zal ik op mijn Facebookpagina een korte inleiding geven van wat je mag verwachten. Na elke tussenstop maak je een schema van die tussenstop. Ik wens je alvast veel plezier!

2

Legende

Voer deze opdracht alleen uit.

Voer deze opdracht in duo uit.

Voer deze opdracht in groep uit.

5 min.

Voer deze opdracht uit in vijf minuten.

www

Gebruik het internet om deze opdracht uit te voeren.

Gebruik de atlas om deze opdracht uit te voeren.

Bekijk het filmpje om deze opdracht uit te voeren.

Mindmap

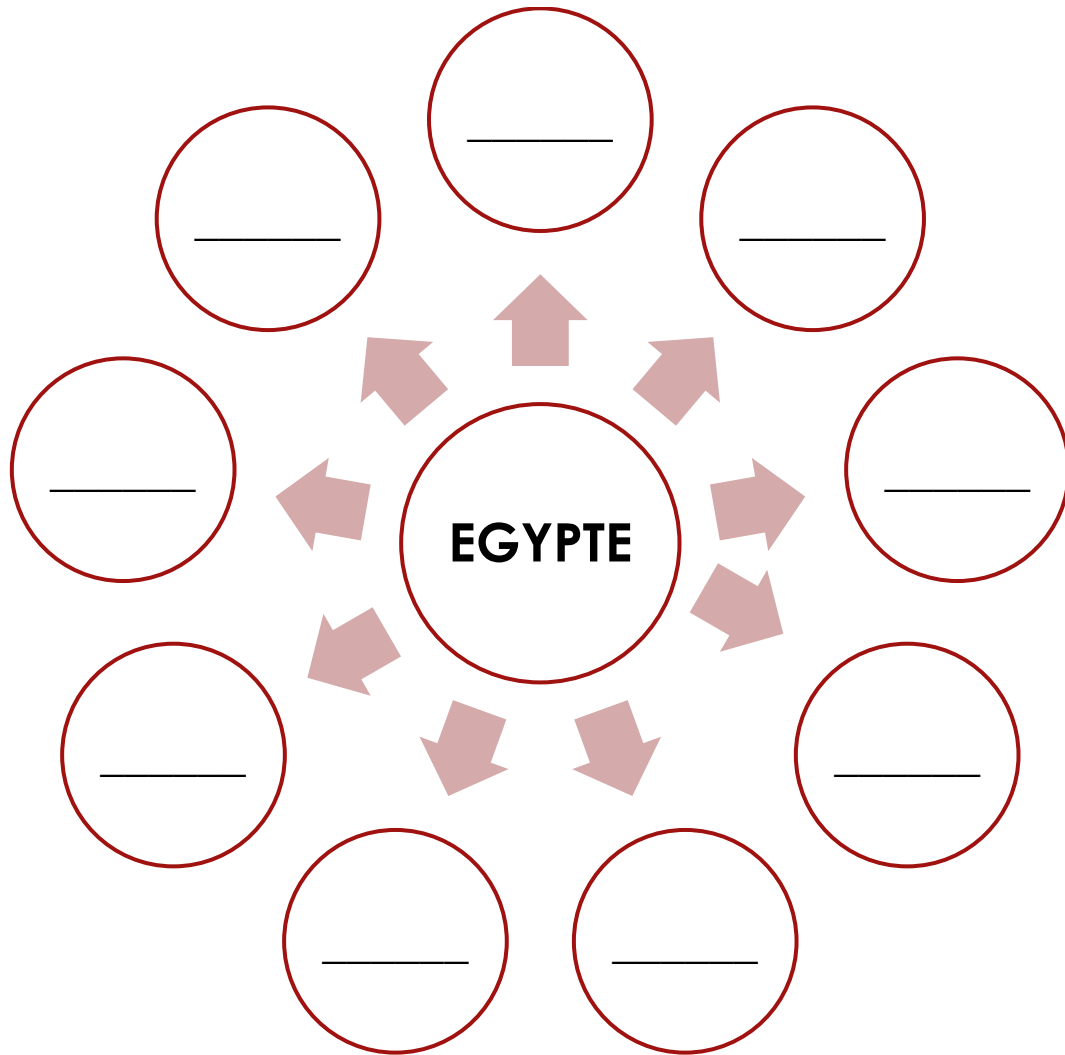
Maak een mindmap van dit hoofdstuk.

Reis door het Oude Egypte

---

1 5 min.

Waar aan denk je als je het woord 'Egypte' hoort? Maak een woordenweb.

2 10 min.

Gebruik je atlas om Egypte te situeren in de ruimte. Lees de vragen en omcirkel de juiste antwoorden.

a. In welk werelddeel ligt Egypte?

Europa—Azië— Afrika —Antarctica—Oceanië—Zuid Amerika—Noord Amerika

b. Welke zijn de drie buurlanden van Egypte?

België—Turkije— Israël —Griekenland—Algerije— Libië —Soedan—Marokke

c. Hoe heet de hoofdstad van Egypte?

Brussel—Sahara—Alexandrië—Luxor— Cairo —New York—Rabat

d. Aan welke zeeën grenst Egypte?

Rode Zee — Middellandse Zee —Noordzee—Zwarte Zee—Arabische Zee

e. Hoe heet de belangrijkste rivier die door Egypte stroomt?

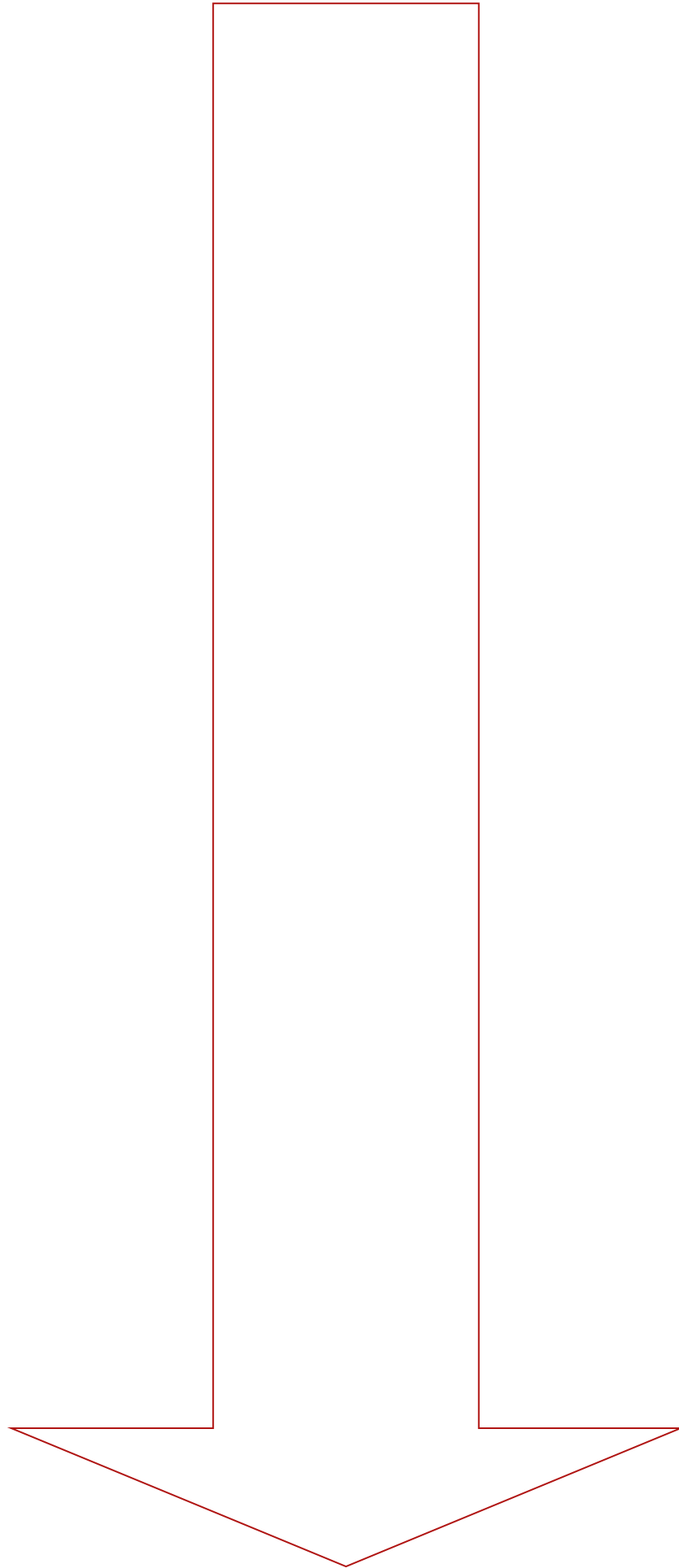
Schelde—IJzer—Maas—Jordaan—Rhône— Nijl —Mississippi

f. Op de kaart: kleur Egypte geel, duid de hoofdstad aan met een zwarte bol, kleur de buurlanden rood, de belangrijkste rivier groen en de aangrenzende zeeën blauw.

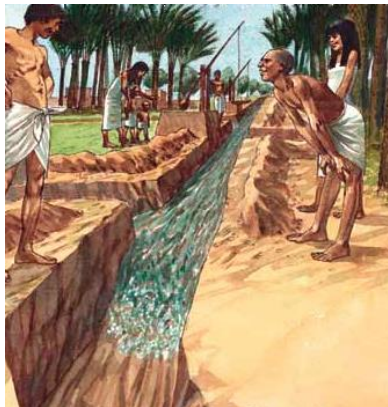
De Nijl, de levensader van Egypte

Water brengt leven

Het begon allemaal aan de oevers van de Nijl, midden in de woestijn. Nadat mensen jarenlang ronddoelden als jagers en nomadische landbouwers, bleven ze op een gegeven moment permanent in vruchtbare gebieden wonen. Zo werd de mens sedentair. Ze vestigden zich bijvoorbeeld langs de Nijl, de levensader van Egypte. De rivier de Nijl vormde Egypte en bood Egypte een onuitputtelijke bron van **vruchtbaarheid**. Het geheim hiervan is het slib dat tijdens de jaarlijkse overstroming door de rivier werd meegevoerd. Dit slib werd afgezet op een strook van twee tot vijf kilometer aan beide oevers. Door de regelmatige overstromingen werd de grond zeer vruchtbaar, zo werden de velden herboren groen en geleidelijk goudgeel bij de oogst. De Egyptenaren noemden het vruchtbaar grond 'Zwarte Land'. Buiten het Zwarte Land bestond Egypte uit woestijn. De Egyptenaren noemden het 'Rode

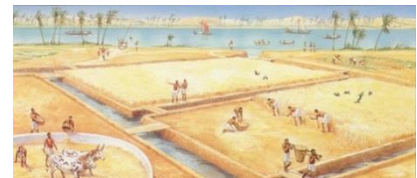
Land' omdat de woestijn roodachtig van kleur was. Soms steeg het water van de Nijl echter niet hoog genoeg. Dan werden de verste velden onvoldoende of zelfs niet bevoeid en werd er weinig slib afgezet. Een andere keer steeg het water te hoog en volgde er een rampzalige overstroming met alle gevolgen van dien.

De Nijl dwong de Egyptenaren zich te organiseren

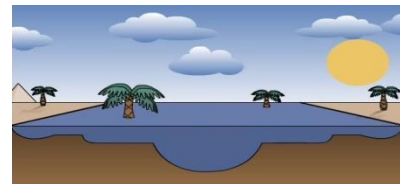
De Egyptenaren bouwden dijken en groeven kanaaltjes. Zij moesten zich organiseren om het kostbare water zo goed mogelijk te gebruiken. Om het water over te schepen van de Nijl naar velden en kanaaltjes gebruikten ze de sjadoef. Nadat het water

was overgebracht met een sjadoef werd het in kanaaltjes en beekjes rond en door de velden geleid. Het systeem van de velden te bevoeien via kanaaltjes noemt men **irrigatie**.

Drie seizoenen

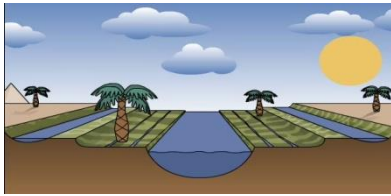
Ankhet was de naam die de Egyptenaren gaven aan het **overstromingsseizoen**. Deze vond plaats van juni tot oktober. De boeren lieten het zwarte slib van de Nijl zijn werk doen en werkten voor de farao.

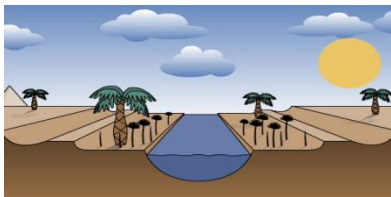
Peret was het **zaaiseizoen** dat duurde van november tot maart. Jongens jaagden vogels weg, maar insectenpla-

gen vormden een constante bedreiging voor de gewassen.

Shemu was de periode tussen april en juni waarbij de gewassen werden **ge oogst**. De Egyptenaren oogstten gewassen zoals tarwe, gerst en peulvruchten, fruitsoorten zoals vijgen, dadels, appels en peren en veel papyrus dat vooral diende als schrijfmateriaal.

 [Bekijk de clip.](#)

Herken je de drie seizoenen?

Opperleiders

De Nijl betekende weliswaar een geschenk voor de Egyptenaren maar wanneer hij overstroomde had men nood aan een groot organisatievermogen om op de meest rendabele manier gebruik te maken van het water. Men moest steeds op een groter niveau samenwerken.

Er dienden zich leiders aan, die eerst in hun eigen en later in meerder dorpen samen, alle regelingen troffen. Zij waren diegenen die de periode van overstroming konden berekenen, plannen maakten om het water in goede banen te leiden en bovendien het gesprek met de nabijgelegen steden en dorpen op gang brachten.

Uit deze leidersgroep traden geleidelijk 'opperleiders' naar voor. Rond 3100 v.C. waren in de Nijlvallei **twee rijken** ontstaan: een zuidelijk (**Opper-Egypte**) en een noordelijk (**Neder-Egypte**). De legendarische farao Narmer slaagde erin beide tot **één rijk** te verenigen. Memphis, gelegen op de grens tussen deze gebieden, werd de hoofdstad.

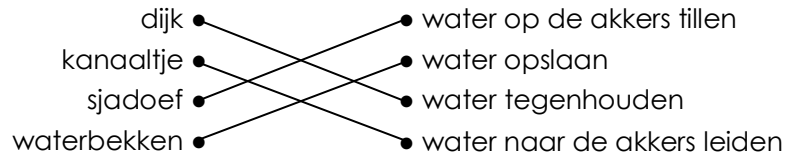
Kern

- **De Nijl was onmisbaar voor de beschaving van het Oude Egypte.**
- **De Nijl bepaalde de seizoenen.**
- **Voor het organiseren van de overstromingen ontstonden er opperleiders in Opper- en Neder-Egypte.**
- **Narmer (3100 v.C.) slaagde erin om Opper- en Neder-Egypte te verenigen tot één rijk.**

1 2 min.

De Egyptenaren gebruikten een aantal middelen om water op de akkers te krijgen. Verbind de onderstaande termen met elkaar.

2 10 min.

Bekijk de clip. De Egyptenaren kenden drie seizoenen: overstromingsseizoen, zaaiseizoen en oogstseizoen. Kleur met een blauwe potlood hoe hoog het water stond per seizoen. Schrijf op de eerste lijn de naam van het seizoen, op de tweede lijn de Egyptische naam van het seizoen en op de derde lijn de periode van het seizoen.

1 overstromingsseizoen

ankhet

juni tot oktober

3 oogstseizoen

shemu

april tot juni

2 zaaiseizoen

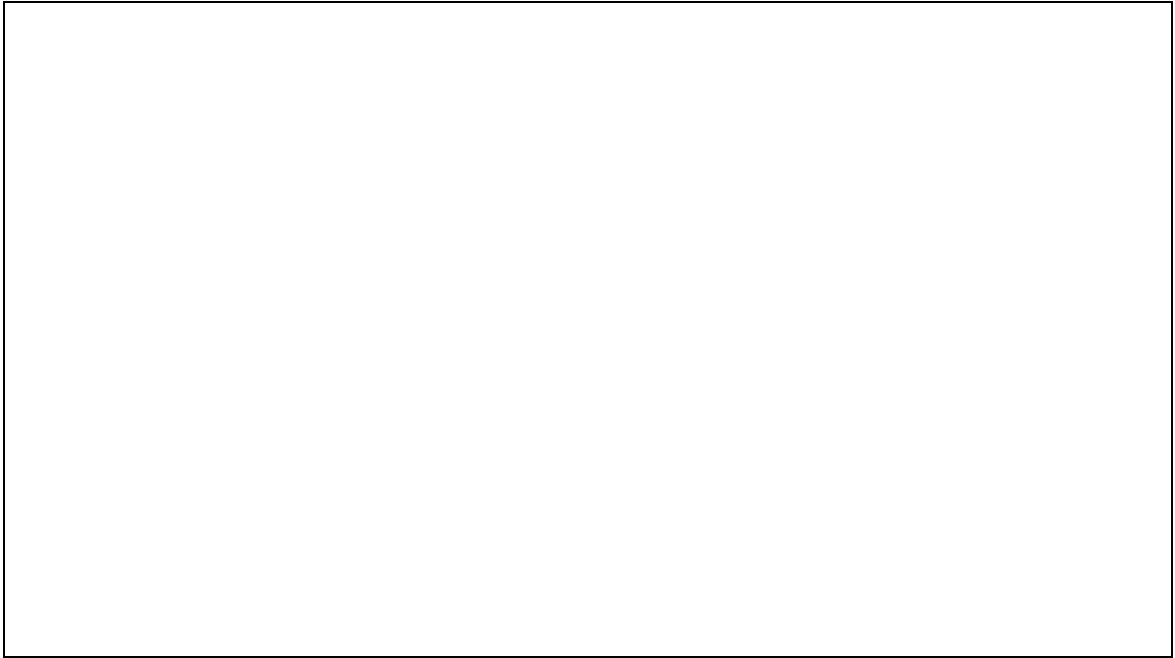
peret

november tot maart

3 3 min.

Maak een tekening over de irrigatielandbouw van de Egyptenaren. In deze tekening kijk je van bovenaf op de Nijl, de akkers en de kanalen. Bekijk de onderste afbeelding op pagina 8 voor inspiratie.

10

4 5 min.

Op de kaart: duid met een pijl aan welke richting de Nijl stroomt, duid Opper- en Neder-Egypte aan, duid de Nijldelta aan met een D en kleur Zwarte Land zwart en Rode Land rood.

5 3 min.

Lees de tekst aandachtig en beantwoord de vragen.

“Het water was gestegen in het hele land en het heeft de woestijnheuvelruggen aan weerszijden van de rivier bereikt zoals bij het ontstaan van de wereld. Dit land in zijn macht alsof het in de macht was van de zee. Er bestond geen enkele dijk meer die het water kon weerstaan. De mensen waren als zandvliegen gevluht op daken van de stad. Alle tempels van Thebe leken op moerassen. De mensen waren als zwemmers in het water.”

Uit Herodotos, Historiën

a. **Over welke gebeurtenis gaat deze tekst?**

Over een te grote overstroming van de Nijl.

b. **Wat beschrijft deze tekst?**

Over de gevolgen van het te hoge Nijlwater.

c. **Wat is het omgekeerde van deze gebeurtenis?**

Te weinig overstroming van de Nijl

d. **Wat zijn dan de gevolgen?**

De velden worden dan onvoldoende of niet bevoeid.

6 3 min.

Lees de titel van de les aandachtig.

a. **Wat is de titel van deze les?**

De Nijl, de levensader van Egypte.

b. **Verklaar de titel.**

De jaarlijkse overstromingen van de Nijl lieten een vruchtbare laag slib achter op het land als het overstromingswater zich terugtrok. Door de regelmatige overstromingen werd de grond zeer vruchtbaar en konden de Egyptenaren aan landbouw doen. De Nijl bood Egypte een onuitputtelijke bron van vruchtbaarheid. De gehele Oudegyptische maatschappij was dan ook rond de overs van de Nijl gebouwd.

De Nijl,
de levensader
van Egypte

De farao aan de top

De macht van de farao

Het Oude Egypte werd hoofdzakelijk geregeerd door koningen of farao's. Ze woonden in paleizen en daaraan hebben ze hun naam te danken. Farao betekent immers 'groot huis'. Zij bestuurden hun rijk met **onbeperkte** en zelfs **goddelijke macht** want de farao werd door zijn onderdanen als een god beschouwd. Zoals de hemelgod Horus zat de farao op de troon om te heersen over de levenden. Na zijn dood heerste hij, in samenwerking met de god van de onderwereld Osiris, over de doden in de onderwereld. **Kromstaf** en **gesel** waren de uiterlijke tekens van zijn macht: ze verleenden hem kracht en bescherming. De farao had ook een valse **baard**.

Plichten en rechten van de farao

De farao had een aantal **plichten**. Zo diende hij **bescherming** te bieden aan zijn **volk** en moest hij zorgen voor **Maät**, de godin van de orde en regelmaat. Zijn grootste taak was om ervoor zorgen dat de **bevloeiing** goed **ge-**

organiseerd werd en er **voedselvoorraden** werden aangelegd. De farao had echter ook een aantal **rechten**. Zo was hij **eigenaar** van al het leven en van heel **Egypte**. Hierdoor moesten alle onderdanen voor hem werken en mocht hij **belasting** vragen. Deze belasting bestond erin dat de bevolking één vijfde van hun opbrengst in natura afstonden. Wanneer de Nijl overstroomde en de **boeren** niet op hun akkers konden werken, dienden deze **mee te bouwen** aan tempels, piramides, andere grote bouwwerken of dienden ze te werken in de **mijnen**. Tevens was de farao hoofd van de administratie en leider van de economie. Maar omdat het voor één persoon onmogelijk is om al deze taken op zich te nemen, werd hij bijgestaan door een hele reeks van medewerkers. Zo was de **vizier** de persoonlijke assistent van de farao. Hij stond in voor het dagelijks bestuur van het rijk, het innen van de belastingen en de rechtspraak. De **hogepriesters** voerden de taak uit van de erediens en bewaakten de bezittingen van de goden. De verdediging van Egypte en het toezicht

op de bouwwerken was in handen van de **opperbevelhebber** terwijl de **edelen** aan het hof zaten of een provincie bestuurden.

De kronen van de farao

De farao beschikte over een aantal kronen die hij droeg in

verschillende omstandigheden. De

rode kroon werd gedragen door de heerser van Neder-Egypte, de **witte kroon** werd door de heerser van Opper-Egypte. De **dubbele**

kroon was een combinatie

van de witte en de rode kroon. Men beschouwde deze kroon als kroon van verenigd Egypte. Daarnaast droeg de farao de **blauwe**

oorlogshelm en tijdens speciale gelegenheden de **Atef-kroon**.

Deze kroon zag eruit als de witte kroon met een gouden bol met struisvogelveren aan weerszijden.

Eenmaking van Opper- en Neder-Egypte

De Egyptische geschiedenis begint met de **eenmaking** van Neder-Egypte en Opper-

Egypte door **Narmer** omstreeks 3100 v.C. Na hem regeerden gedurende dertig eeuwen machtige en zwakke farao's. De machtigen zorgden voor drie periodes van macht en aanzien oftewel '**rijken**'. De zwakkere farao's werden geconfronteerd met opstanden en invallen van vreemde volkeren. Onder hun bewind verkeerde Egypte in verval. Deze periodes van verval noemt men de '**tussenperiodes**'.

Het Oude Rijk ca. 2700 – 2134 v.C.

Onder de eerste periode van machtige farao's beleefde Egypte een tijd van rust en voorspoed. De koningen, Cheops, Chefen en Mykerinos bouwden in de woestijn van **Gizeh** de grote **piramides**. Tijdens het Oude Rijk hielden de farao's de teugels strak in de handen. Medewerkers zoals de gouwheren die een provincie of '**nomoi**' bestuurden, werden beloond met stukken grond. Maar die gouwheren wilden na verloop van tijd hun eigen gebied zelfstandig besturen en **niet** meer **gehoorzamen** aan de farao. Daardoor begon de **macht** van de **koning** omstreeks 2150 v.C. te **vermindere**n. Het rijk verzwakte en viel uiteen. Zo belande Egypte

tussen 2134 en 2040 v.C. in de eerste tussenperiode.

Het Middenrijk ca. 2040 – 1790

De farao's herstelden hun macht dankzij een sterk leger en trouwe ambtenaren die hun bevelen uitvoerden. Het rijk werd zelfs **uitgebreid** naar het **zuiden**. Er brak een nieuwe periode van bloei aan maar na enkele eeuwen verzwakte het gezag weer ten voordele van de plaatselijke bestuurders. De toestand werd **chaotisch**: 135 farao's volgden elkaar in een korte tijd op. Daarvan maakten de **Hyksos**, een naburig vechtlustig nomadenvolk, gebruik om Egypte binnen te vallen en een groot deel ervan te **bezetten**. De tweede tussenperiode was begonnen.

Het Nieuwe Rijk ca. 1790 – 1070 v.C.

Sterke farao's versloegen de Hyksos. Ze herstelden de orde in het rijk en breidden het uit. De farao's wierven daardoor veel aanzien en rijkdom. Deze periode leverde ook de meest bekende farao's en indrukwekkende **bouwwerken** op: de tempels van Luxor, Aboe Simbel en Karnak bijvoorbeeld. Een belangrijke farao van het Nieuwe Rijk was **Ramses II**, hij was een van de grootste bouwheren en een van de briljantste militairen uit

de Egyptische geschiedenis. Hij voerde oorlog met de **Hittieten**, een machtig krijgsvolk dat al over ijzeren wapens beschikte terwijl de Egyptenaren nog met brons werkten. Ramses sloot uiteindelijk vrede met hen. Gebrek aan geld, onbekwame leiders en buitenlandse indringers verzwakten het land. Het rijk **verloor gebieden** en de **macht** van de farao's **brokkelde** verder **af**. De derde tussenperiode brak aan. Uiteindelijk bezetten de **buitenlandse volkeren** zoals de Assyriërs (7de eeuw v.C.) en de Perzen (6de eeuw v.C.) het land. In 332 v.C. veroverde de Alexander de Grote Egypte. Hij sterft echter vrij vlug en een van zijn generaals besteeg de kroon. In 30 v.C. eindigde de Egyptische geschiedenis met de zelfmoord van **Cleopatra** en werd Egypte voor eeuwen een provincie van het **Romeinse Rijk**.

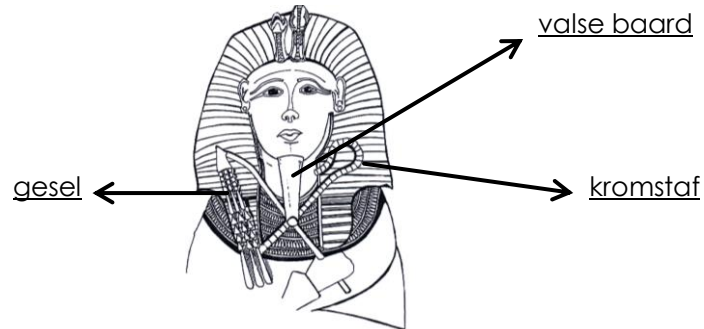
Kern

- De farao had onbeperkte en goddelijke macht.
- De farao had rechten en plichten.
- De farao had medewerkers voor het besturen van zijn rijk.
- Het Oude Egypte kende periodes van groei en verval.

1 10 min.

a. Duid de drie attributen van de farao aan met een pijl en benoem ze.

b. Welke plichten had de farao?

De plichten van de farao waren: bescherming bieden aan zijn volk, zorgen voor Maat, de bevoeiing organiseren en voedselvoorraden aanleggen.

c. Welke rechten had de farao?

De rechten van de farao waren: eigenaar van Egypte, bevolking inzetten als arbeidskracht en belasting vragen.

d. De farao werd bijgestaan door een reeks van medewerkers. Wie waren deze medewerkers? Wat waren de taken van deze medewerkers?

a. <u>vizier</u>	→	<u>dagelijks bestuur van het rijk</u> <u>innen van belastingen</u>
b. <u>hogepriesters</u>	→	<u>erediensten uitvoeren</u> <u>bezittingen van de goden bewaken</u>
c. <u>opperbevelhebber</u>	→	<u>verdediging van Egypte</u> <u>toezicht van bouwwerken</u>
d. <u>edelen</u>	→	<u>aan het hof zitten</u> <u>provincie besturen</u>

2 3 min.

Welke kroon droeg de farao bij de volgende gebeurtenissen?

- a. De eerste vier regeringsjaren van Ramses III verliepen ruzigt maar in het vijfde regeringsjaar moest hij optreden tegen een Libische invasie. De Libiërs waren geen partij voor het Egyptische leger en werden afgeslacht.

De blauwe oorlogshelm.

- b. De macht van de diverse nomoi vormde een bedreiging voor de eenheid van het land maar koning Teti bracht weer rust in het land en zorgde voor een goede samenwerking tussen de twee rijken.

De dubbele kroon.

- c. Elke farao moest een ceremonieel parcours afleggen als hij zijn dertigjarig regeringsjubileum vierde. Tijdens dit feest moest de farao verschillende symbolische testen afleggen om te laten zien dat hij in staat was tot in de eeuwigheid te refereren. Dit religieus feest was belangrijk zowel voor de farao als voor het volk.

De Atef-kroon.

3 3 min.

Zet de onderstaande termen in de juiste kolom.

Alexander de Grote – Hyksos – Ramses II – Cleopatra – piramides van Gizeh
135 farao's – Cheops – uitbreiding naar het Zuiden – bouwwerken

Oude Rijk	Middenrijk	Nieuwe Rijk
<u>Piramiden van Gizeh</u>	<u>Hyksos</u>	<u>Alexander de Grote</u>
<u>Cheops</u>	135 farao's	<u>Ramses II</u>
	<u>uitbreiding naar het Zuiden</u>	<u>Cleopatra</u>
		<u>bouwwerken</u>

De farao
aan de top

Het dagelijks leven in het Oude Egypte

De sociale piramide

De Oudegyptische samenleving kun je je voorstellen als een **piramide met verschillende lagen**. Aan de top stond de **farao**. Hij stond boven alles en iedereen. Onder de farao had je de **vizier**, hij was de vertrouwenspersoon van de farao. Daarna had je een kleine groep van **priesters en edelen**. De middelste laag bestond uit **handelaars, ambachtslui en soldaten**. Daaronder kwam de grootste groep: de **boeren**. Zij deden zwaar werk op het land. Ze waren onmisbaar maar hun aanzien was laag. Als laatste had men de **slaven**. Anders dan bij de Grieken en Romeinen in latere tijd, waren er in het Oude Egypte weinig slaven. Er werden na veldtochten wel mensen als krijgsgevangenen afgevoerd. Zij moesten voor de Egyptenaren werken.

Wonen

Het merendeel van de Egyptenaren woonde in steden en dorpen verspreid over heel het Nijldal. Om te ontkomen

aan de gevolgen van de jaarlijkse overstroming, bouwde men stadjes aan de rand van de woestijn en op hooggelegen stukken land binnen het bebouwde dal. In het Oude Egypte dienden **stenen alleen voor** de bouw van tempels en **piramides**. Huizen werden opgetrokken van **tichels**, hout of riet. Tichels, een soort baksteen, verkreeg men door blokken klei te mengen met stro en ze in de zon te laten verharderen. De **armen** woonden in **eenvoudige vierhoekige huizen** met meestal slechts één slaapkamer. De **rijken** woonden in **villa's** met soms wel twintig kamers. Deze villa's werden omgeven door hoge muren en mooi aangelegde tuinen. Met olielampen werd voor verlichting gezorgd.

Eten en drinken

Een maaltijd van de Egyptenaren bestond minimaal uit brood en bier. Voor het Egyptisch brood werd het graan met behulp van maalstenen gemalen tot bloem. Hier werd water aan toegevoegd en dit alles werd gebakken in een

oven. Het bier dat de Egyptenaren dronken, noemde men 'henket'. Henket had een laag alcoholgehalte en werd gemaakt van brood en water dat men samen liet gisten. Hieraan werden soms kruiden of honing toegevoegd om het drankje een zoetere smaak te geven. Tevens dronken de Egyptenaren ook melk en wijn. Naast **brood en henket**, werd er ook **vlees of vis**, groeten en fruit gegeten. De rijkere mensen aten meer vlees terwijl de armeren vis uit de Nijl aten. De rijken hielden ook wel van exotisch vlees, bijvoorbeeld van de antilopen, terwijl de armeren enkel bij speciale gelegenheden vlees konden verorberen. Geliefde fruitsoorten waren druiven, vijgen, dadels en granaatappels.

Kledij, haartooi en hygiëne

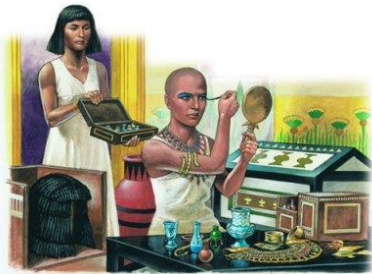
Mensen droegen het liefst koele en lichte kleding in het warme Egypte, **linnen** was daar ideaal voor. De **mannen** droegen een kilt, in het Egyptisch

'shenti' en **vrouwen** droegen een **nauwsluitende hemdjurk**. Kinderen droegen zelfden kleren. Om de eenvoud van hun kleren te compenseren, droegen de Egyptenaren **sieraden** zoals hals-, enkel- en armbanden.

Buiten een decorerende functie hadden deze sieraden ook een religieuze functie. Ze dienden immers als amulet om de eigenaar ervan te beschermen. Vrouwen gebruikten **henna en kohl** om zich mooier te maken. Henna om hun handen rood te verven en kohl om hun ogen te omlijnen en hun wimpers donkerder te maken.

Kohl beschermde de ogen ook tegen de zon en insectenbeten, daarom profiteerden ook de mannen van kohl. De Egyptenaren vonden het onhygiënisch om haar te

hebben en schoren zich **kaal**, ook de rijke vrouwen. Zo was het makkelijker om de pruik van hun keuze te dragen. De pruiken werden met bijenwas vastgeplakt.

Kinderen

Enkel de **zonen van de rijke** Egyptenaren gingen naar **school**. Ze werden al op hun

vijfde naar een school van de tempel gestuurd om het vak te leren. Het **vak van hun vader** want zonen namen meestal het beroep van hun vader over. Naast het vak leren, stond er op het programma ook nog lezen, rekenen en schrijven.

De **meisjes** hielpen hun moeder bij het **huishouden**.

Kinderen konden niet lang genieten van hun jeugd want meisjes trouwen soms al op hun twaalfde en jongens rond hun veertiende.

Vrouwen

De vrouw was verantwoordelijk voor de kinderen en hun opvoeding. Toch mag de Egyptische vrouw niet onderschat worden want ze hadden het relatief **goed in vergelijking** met de situatie van vrouwen bij vele andere volkeren uit de Oudheid. Ze mochten bijvoorbeeld **persoonlijke eigendommen bezitten, scheiden en alimentatie** vragen en kregen ze als weduwe **hulp** van de gemeenschap. Veel vrouwen stierven jong in hun kraambed.

Kern

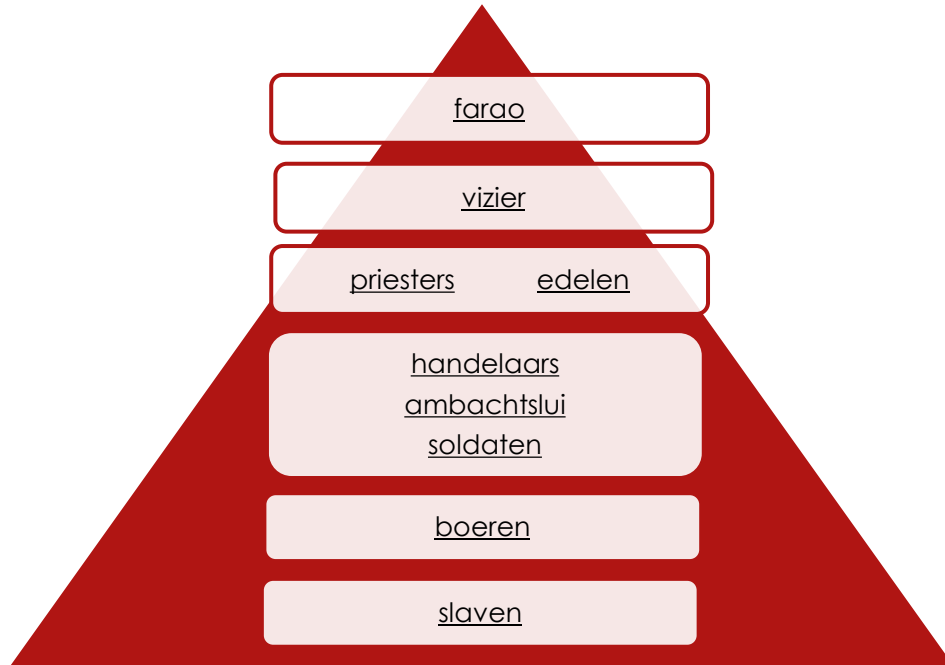
- De samenleving was opgebouwd als een piramide met verschillende sociale lagen.
- De sociale verschillen waren onder andere te zien aan de huizen, voeding en kledij van de mensen.
- De vrouw had gelijkwaardige rechten als de man.

1 2 min.

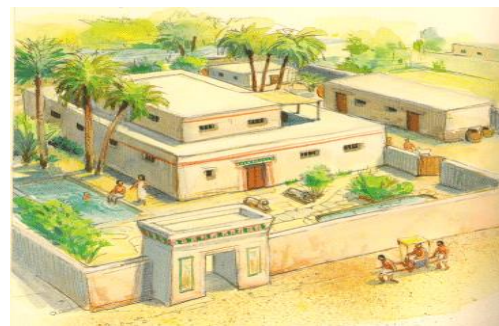
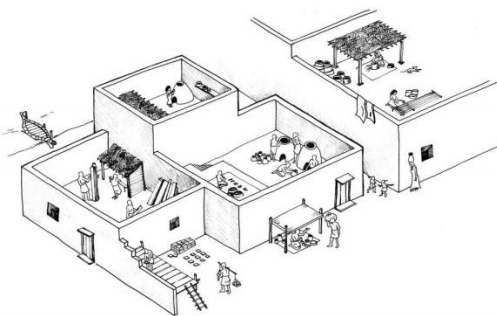
Schrijf de beroepen op de juiste plaats in de sociale piramide van het Oude Egypte.

slaven – edelen – handelaars – vizier – boeren – ambachtslui – priesters – soldaten – farao

2 3 min.

Bekijk de twee afbeeldingen. Schrijf rechtsboven in de afbeelding welk huis het huis van een arme Egyptenaar is (A) en welk het huis van een rijke Egyptenaar is (R). Bespreek waaraan je dat ziet. Welke drie verschillen zijn er tussen de twee huizen?

Welke drie verschillen zijn er tussen de twee huizen?

- De armen hadden slechts één slaapkamer en de rijken soms wel twintig.
- De villa is omgeven door hoge muren.
- De villa heeft mooie tuin.

3 2 min.

Wat wordt er gemaakt op dit beeldje? Hoe wordt het gemaakt? Leg uit.

Op dit beeldje wordt er brood gemaakt. Eerst werd het graan van behulp van maastenen gemalen tot bloem. Hier werd water aan toegevoegd en dit werd gebakken in een oven.

4 2 min.

Bekijk het beeldje van Raherka en Merensankh. Omcirkel de juiste woorden.

De vrouw staat ~~kleiner~~ / even groot / ~~groter~~ afgebeeld dan de man.

De man en vrouw ~~zijn afstandelijk~~ / staan kort bij elkaar.

Wat kun je hieruit afleiden?

De Oudegyptische vrouw was evenwaardig als de Oudegyptische man.

5 3 min.

Toon aan met drie voorbeelden dat de Egyptische vrouw het relatief goed had in vergelijking met andere beschavingen uit de Oudheid.

- De Oudegyptische vrouw mocht persoonlijke eigendommen bezitten.
- De Oudegyptische vrouw mocht scheiden en alimentatie vragen.
- Als weduwe kreeg de vrouw hulp van de gemeenschap.

6

Schrijf een kort verhaal van tien regels over het dagelijks leven van een Egyptenaar. Het verhaal moet zeker informatie over de volgende aspecten bevatten: titel, naam, leeftijd, familie, beroep vader, bezigheden moeder, woning, eten, school of werk en vrije tijd. Je mag natuurlijk ook meer informatie toevoegen.

Het dagelijks
leven in het
Oude Egypte

Het leven na de dood

De godenwereld

Godsdienst was erg belangrijk bij de oude Egyptenaren. Zoals in de meeste oude culturen vereerden zij niet slechts één god. Hun godsdienst was **polytheïstisch**, dat betekent dat zij verschillende goden vereerden. De goden stonden symbool voor bepaalde aspecten uit het dagelijks leven.

Surf per twee naar www.facebook.com/ReisDoorHetOudeEgypte en kom meer te weten over de Egyptische godenwereld.

Het hiernamaals

De Egyptenaren geloofden dat het leven na de dood een herschepping was van de beste momenten uit het aardse leven. Om daar verder te leven moest het lichaam in goede staat bewaard blijven. Daarom gaat men het lijk **mummificeren**. Vooral de rijken besteedden daaraan de grootste zorg.

Het mummificatieproces

Eerst werden de **hersenen** met een haak via de neusgaten **verwijderd**. Wat er bleef zitten, werd met een kruidenaffreksel opgelost. Daarna

haalden ze met een scherpe Ethiopisch steen (obsidiaan) de linkerzij open en namen er alle **ingewanden uit**. De ingewanden plaatste men in kleine vazen, **canopen** genoemd. Canopen hebben een deksel in de vorm van een valkenkop, een jakhalskop, een baviaankop en een mensenhoofd. Deze canopen stelden de vier zonen van de hemelgod Horus voor. De valk beschermde de darmen, de jakhals de maag, de baviaan de longen en het mensenhoofd de lever. Bij het verwijderen van de ingewanden bleef het **hart in het lichaam** omdat de overledene dit nodig had voor een volgend leven. Dan werd de **buikholte** grondig **gereinigd**, eerst met palmwijn en dan met een **extract** van fijngestampte kruiden. Nadien **stopten** ze de buik **vol** met fijngestampte **mirrekorrels**, een soort kaneel en de andere **reukwerken**, en **naaiden** ze alles terug **dicht**. Na die bewerking legden ze het lijk gedurende zeventig dagen in een **natron** (soort zout) om het uit te drogen. Als die tijd verstreken is, werd het lijk gespoeld en **gewikkeld** in hars gedrenkte repen van fijn **linnen**. Dan kreeg de mum-

mie een **dodenmasker** en werd in een **sarcofaag** geplaatst.

Het dodenboek

De Egyptenaar moet zich na de dood bij de goden verantwoorden over zijn daden. Daarom werd vanaf het Nieuwe Rijk het dodenboek **meegegeven** met de overledene in het graf. Het dodenboek bevatte informatie in die de Egyptenaren doorheen de **beproevingen**, die moesten doorstaan worden om het **eeuwige leven** in de onderwereld te **bereiken**, moesten helpen.

Bekijk het dodenboek dat werd meegegeven aan Hoenefeer toen hij werd begraven.

Kern

- De godsdienst was polytheïstisch.
- Ze wilden het lichaam zo goed mogelijk bewaren voor het hiernamaals.
- Het mummificatieproces was een lang proces.
- Het dodenboek werd meegegeven aan de overledene om hem te helpen het eeuwige leven te bereiken.

1 1 min.

In onze tijd zijn de drie grootste godsdiensten monotheïstisch (mono = één, theos = god).

Wat is monotheïsme?

Het geloof in één god.

2 1 min.

Ken je de drie grootste monotheïstische godsdiensten uit onze tijd?

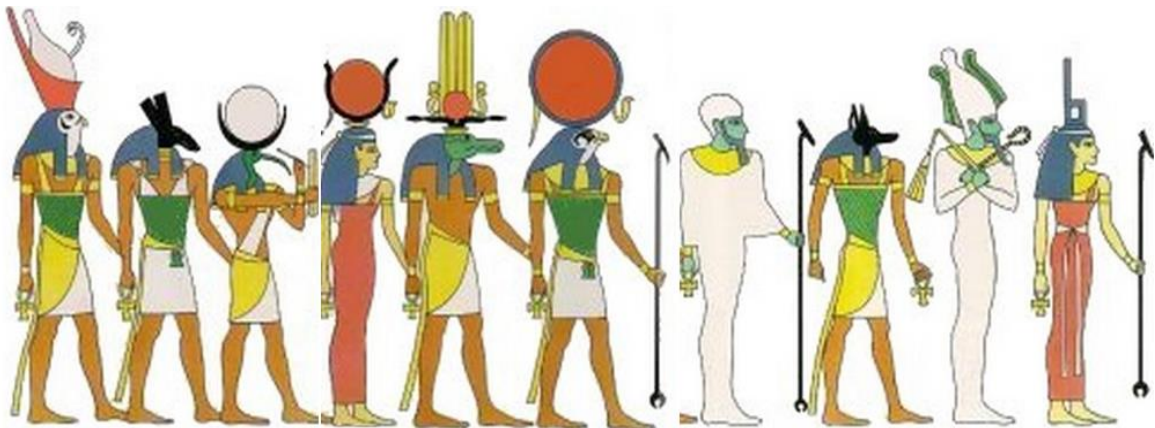
a. Christendom

b. Jodendom

c. Islam

3 **www 10 min.**

Surf naar www.facebook.com/ReisDoorHetOudeEgypte. Lees de beschrijvingen en schrijf de namen van de goden bij het juiste nummer.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

a. Horus

b. Seth

c. Toth

d. Hathor

e. Sobek

f. Ra

g. Ptah

h. Anubis

i. Osiris

j. Isis

4 **www 10 min.**

Surf naar www.facebook.com/ReisDoorHetOudeEgypte. Maak een identiteitsfiche voor de volgende goden.

naam **Horus**

geslacht man / vrouw

Waarvan ben ik de god(in)?

God van de koning

_____

Hoe zie ik eruit?

Valkenkop met dubbele kroon

_____

naam **Osiris**

geslacht man / vrouw

Waarvan ben ik de god(in)?

God van de doden

_____

Hoe zie ik eruit?

Mummie met Atef-kroon

_____

naam **Ptah**

geslacht man / vrouw

Waarvan ben ik de god(in)?

God van de vaardigheid en am-
bacht

_____

Hoe zie ik eruit?

Mummie met kap op het hoofd

_____

naam **Ra**

geslacht man / vrouw

Waarvan ben ik de god(in)?

God van de zon

_____

Hoe zie ik eruit?

Valkenhoofd met zonneschijf

_____

naam **Seth**
geslacht man / ~~vrouw~~
Waarvan ben ik de god(in)?
God van het weer en onderwereld
_____
Hoe zie ik eruit?
Jakhalskop_____

naam **Isis**
geslacht ~~man~~ / vrouw
Waarvan ben ik de god(in)?
Godin van de liefde
_____
Hoe zie ik eruit?
Mensenhoofd met een zonneschijf

naam **Toth**
geslacht man / ~~vrouw~~
Waarvan ben ik de god(in)?
God van de maan
_____
Hoe zie ik eruit?
Isiskop (soort vogel met een lange snavel)_____

naam **Sobek**
geslacht man / ~~vrouw~~
Waarvan ben ik de god(in)?
God van de vruchtbaarheid
_____
Hoe zie ik eruit?
Krokodillenkop
_____

5 2 min.

Zet de stappen van het mummificatieproces in de juiste volgorde. Schrijf rechts de nummers van 1 tot 6.

wikkelen van het lijk in linnen repen	5
ingewanden verwijderen door middel van een insnijding in de linkerzijde	2
onderdompeling van het lijk in natron gedurende 70 dagen	4
plaatsing van de mummie in een sarcofaag	6
hersenen verwijderen via neus	1
darmen, maag, longen en lever in canopen bewaren	3

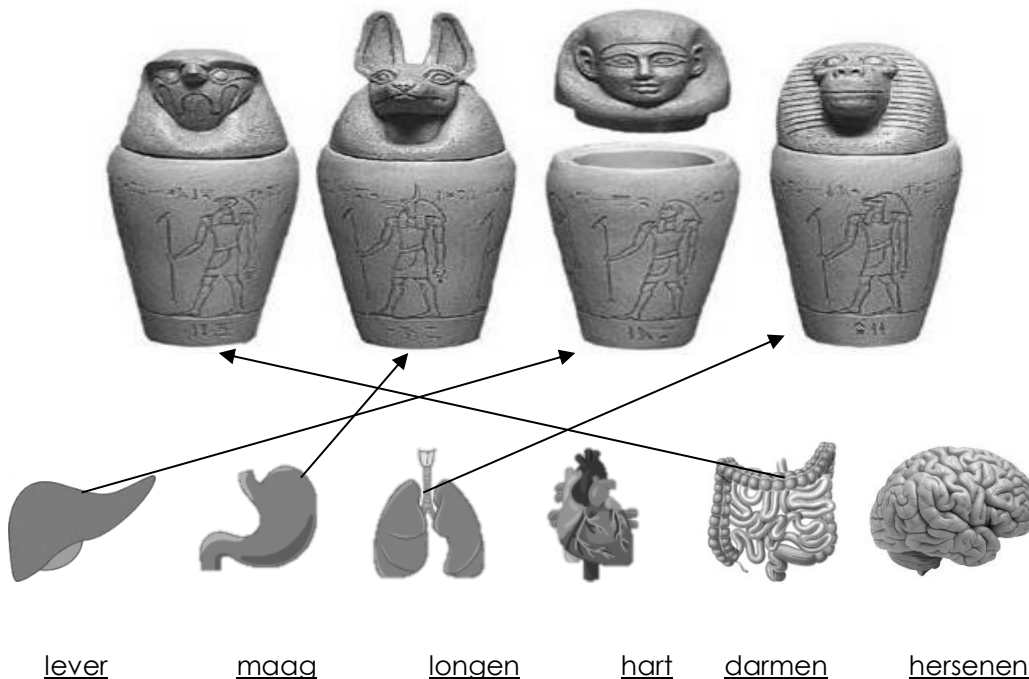
6 3 min.

Maak een lijst van alle benodigheden voor het mummificeren.

<u>haak</u>	<u>canopen</u>	<u>naald en draad</u>
<u>kruidenaftreksel</u>	<u>palmwijn</u>	<u>natron</u>
<u>obsidiaan</u>	<u>reukwerken</u>	<u>linnen repen</u>

7 3 min.

Benoem de onderstaande zes ingewanden en verbind ze met lijnen met de bijhorende canopen. Let op: twee ingewanden horen niet in deze canopen.

8 5 min.

Bekijk het dodenoordeel van Hoenefer en vervul de zinnen met de volgende woorden.

Horus – zonden – witte – proef – hiernamaals – hart (x2) – eeuwig – rechters – zwart – Anubis

Hoenefer was een schrijver in dienst van de farao in de 13de eeuw v.C. Op de afbeelding zien we de verschillende stappen in de weg naar het hiernamaals. Hoenefer is te herkennen aan zijn witte kleding en zwart haar. Het dodenoordeel begint bovenaan. We zien Hoenefer de negatieve biecht afleggen tegenover 42 rechters voorgezeten door Ra die tegenover Hoenefer te zien is. Tijdens de negatieve biecht moet Hoenefer 42 zonden opnoemen die hij tijdens zijn leven niet begaan heeft. De tweede stap is de weegschaal. Nadat Hoenefer door Anubis, de god met de jakhalskop, naar de weegschaal is begeleid, wordt zijn hart op de weegschaal gelegd tegenover een veer. Dit tegengewicht is het teken van Maät, de waarheid. Als het hart te zwaar is door de zonden uit je leven, bleef de weegschaal niet in evenwicht en werd het opgegeten door Ammit. Ammit is een god die eruit ziet als een mix van krokodil, leeuw en nijlpaard. Gelukkig doorstaat Hoenefer de proef met de weegschaal en wordt door Horus de god met de valkenkop, tot voor Osiris gebracht. Osiris heet dan Hoenefer welkom in zijn rijk en zo kan Hoenefer voor eeuwig leven.

Het leven
na de dood

Kunst in het Oude Egypte

De kunst in het Oude Egypte stond vooral ten dienste van de goden en de farao's. Architecten, beeldhouwers en tekenaars werkten uitsluitend in opdracht van farao's, priesters en rijke Egyptenaren.

Een huis voor de eeuwigheid

Net zoals de Egyptenaren veel belang hechtten aan het bewaren van het lichaam van een overledene, hechtten de Egyptenaren ook veel belang aan het graf. Het was immers een huis voor de **eeuwigheid**. Ze zijn **groots** en zijn bedoeld om te blijven. Daarom zochten ze naar duurzame materialen en bouwden ze hun graven en andere **belangrijke bouwwerken** in sterke **natuursteen**.

Kuilgraf

Natuurlijk konden de armeren zich dit niet permitteren. Daarom werden zij begraven in simpele kuilgraven in de woestijn. Door het warme

woestijnzand werd het lichaam goed bewaard.

Bouwkunst

De Egyptenaren bouwden piramiden voor farao's en tempels voor goden.

De eerste piramide is ruim 4500 jaar geleden gebouwd als grafmonument voor de farao. Zijn opvolgers volgden hem in deze begraafwijze en zij werden net zoals hun voorganger als een mummie in het binnenste van een piramide gelegd.

Surf naar www.facebook.com/ReisDoorhetOudeEgypte en lees meer over de begraafplaatsen van de farao's.

Noteer hieronder de vijf soorten begraafplaatsen van de farao's:

- 1 [mastaba](#)
- 2 [trappenpiramide](#)
- 3 [knikpiramide](#)
- 4 [piramide](#)
- 5 [rotsgraf](#)

Benieuwd hoe deze immense werken werden gebouwd?

 Bekijk dan de video:

www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20101215_graffarao02

De goden waren belangrijk en daarom verdienden ze volgens de Egyptenaren ook grootse tempels. Deze tempels dienden als **woningen** voor hun **goden**. Ze maakten het **verschil** duidelijk **tussen** de **bovennatuurlijke macht** van de goden en de nietigheid van de gewone **sterveling**. Voor de bouw van de tempels pasten de Egyptenaren architraafbouw toe. Hierbij plaatsten ze zware horizontale dwarsbalken (architraven) op stevige verticale steunpunten (zuilen). Op de architraven worden dan vlakke zolderingen gelegd. Om de druk van de zware bedekking op te vangen, moest men de zuilen dicht bij elkaar plaatsen. Hierdoor werd de ruimte-indruk verminderd. De tempels werden gebouwd volgens een rechthoekig grondplan. Rond de tempel plaatste men een omheiningmuur. Achter de voorgevel kwam men op de binnenplaats met een zuilenzaal.

De kapitelen van de zuilen hadden de vorm van een lotusbloem, papyrusriet of palmbblad. Hierachter lagen de heiligdommen. De tempel van Hatsjepsot, gebouwd rond 1490 v.C., is een voorbeeld hiervan.

Op de rechteroever van de Nijl vind je de bekende tempels, zoals die van de god Amon in Luxor en Karnak.

Afbeelding Men heeft ook tempels gebouwd in de rotsen: de meest indrukwekkende is die van Ramses II in Aboe Simbel.

Beeldhouwkunst

Ambachtslieden waren keien in het bewerken van steen. Steenbouwers hakten kolosale beelden uit kalksteen, zandsteen of graniet. Voor farao Ramses II zijn beelden gemaakt die zo hoog zijn als een gebouw van vijf verdiepingen. Het overgrote deel van de beelden zijn **koningsbeelden**. De farao is **geïdealiseerd** weergegeven, dit wil zeggen dat hij uitsluitend jong en krachtig werd voorgesteld.

Door zijn naam op het beeld te plaatsen wilde men hem het eeuwige leven schenken. De rechtopstaande

beelden zijn in rusttoestand met de benen samen. Deze beelden zijn bedoeld om vooraan bekeken te worden.

Een andere techniek was het uithakken van afbeeldingen in reliëf. Hiermee werden op de muren van paleizen en tempels de daden van de farao's naverteld.

Schilderkunst

In de schilderkunst waren de afbeeldingen aan strakke

regels onderworpen. De mens werd in een **fysiek onmogelijke houding** weergegeven: het **hoofd in zij aanzicht**, de **romp in vooraanzicht** en de **benen opnieuw in zijaanzicht**. Dit noemt men het **samengesteld perspectief**. De figuren werden naast of boven elkaar geplaatst, zo gaf men de werkelijkheid vanuit verschillende standpunten weer. De **grootte** van de figuren was **afhankelijk** van hun belangrijkheid in de maatschappij. Lege vakken werden met **hiërogliefen** opgevuld.

Kern

- **Kunst stond in dienst van godsdienst.**
- **Ze deden aan architectuur.**
- **De evolutie van de graven ging als volgt: kuilgraf, mastaba, trappenpiramide, knikpiramide, piramide en rotsgraf.**
- **De mens werd in samengesteld perspectief geschilderd.**
- **De beeldhouwkunst bestond vooral uit geïdealiseerde koningsbeelden.**

1 4 min.

Lees de onderstaande zinnen en bepaal of ze juist (J) of fout (F) zijn. Verbeter indien fout.

a. De Oudegyptische kunst was er vooral om de goden en de farao's te dienen.

Juist.

b. De oude Egyptenaren hechtten meer waarde aan het graf dan aan het bewaren van het lichaam.

Fout. Ze hechten evenveel waarde aan het graf als aan het bewaren van het lichaam.

c. Het graf van een oude Egyptenaar was zijn huis voor de eeuwigheid.

Juist.

d. Ze gebruikten tichels voor belangrijke bouwwerken.

Fout. Ze gebruikten duurzame materialen zoals natuursteen.

e. Het warme woestijnzand zorgde ervoor dat het lichaam van de dode snel verging.

Fout. Het warme woestijnzand zorgde voor een natuurlijke mummificatie.

2 2 min.

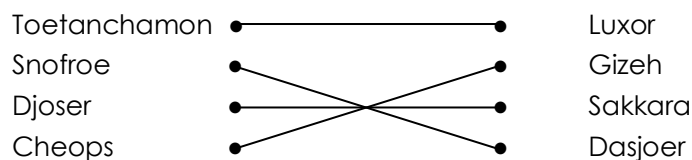
Maak een schets van de volgende piramidesoorten.

mastaba	trappenpiramide	knikpiramide	piramide
			

3 2 min.

Verbind de onderstaande termen met elkaar.

4 5 min.

Maak een schets van een tempel met architraafbouw. Benoem de architraven, zuilen en zolderingen.

5 3 min.

Bekijk het beeld aandachtig en beantwoord de vragen.

a. Wie wordt er afgebeeld?

Een farao.

b. Beschrijf zijn positie.

De farao is zittend uitgebeeld. Hij zit rechtop met zijn benen lichtjes uitelkaar. Zijn handen rusten op zijn knieën. Hij draagt zijn valse baard.

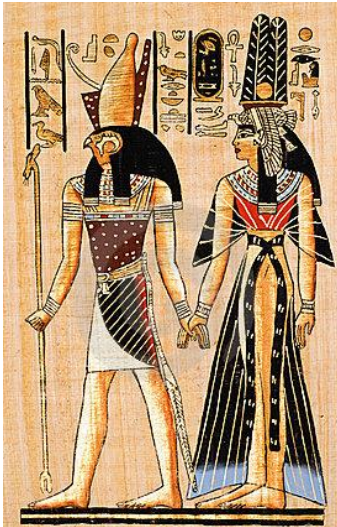
c. Welk gevoel straalt dit beeld uit? Waarom?

Dit beeld straalt macht en kracht uit door de houding maar ook door het gebruikte materiaal.

6 3 min.

Bekijk de afbeelding en beantwoord de vragen.

a. Welke goden herken je?

Horus en Isis.

b. Hoe zijn de lege vlakken ingevuld?

Met hiërogliefen.

c. Is het realistisch? Waarom (niet)?

Het is niet realistisch want ze zijn geschilderd in een fysiek onmogelijke houding met het hoofd in zijaanzicht, de romp in vooraanzicht en de benen in zijaanzicht.

Kunst in het
Oude Egypte

Wetenschap in het Oude Egypte

Praktisch en magisch

Bij de verdeling van de landbouwgronden, het berekenen van de overstromingen, de bouw van de piramiden, het vastleggen van prijzen, het bepalen van de belastingen, het mummificeren van een lijk, ... De wetenschap in Egypte ontstond uit **noodzaak**. Tegelijkertijd bleef de wetenschap doordrenkt met vele **magische** elementen: heilige getallen, hemellichamen als goden, ziekte als straf van de goden. Waar het verstand tekortschoot, kwamen de goden te hulp.

Het schrift

Wij gebruiken 26 letters uit ons alfabet om te lezen en te schrijven. De oude Egyptenaren gebruikten **hiërogliefen**: meer dan 700 **tekeningen** van mensen, dieren, planten, ... Toen Egypte omstreeks 3200 v.C. een eengemaakt koninkrijk vormde, gingen de Egyptenaren voor het eerst in hiërogliefen schrijven. De **steen van Rosetta** vormde de sleutel bij het **ontcijferen** van hiërogliefen. Op deze zwarte steen

staan inscripties in drie verschillende talen: Grieks, demotisch schrift en hiërogliefen.

De steen werd in 1799 ontdekt in de Nijldelta en werd in 1822 ontcijferd door de Fransman **Champollion**.

Het gebruik van het schrift betekende in Egypte een stimulans voor de ontwikkeling van de wetenschap want nieuwe ideeën werden vastgelegd op schrift zodat een volgende generatie hierop kon verder bouwen. Het Egyptische hiërogliefenschrift werd in horizontale regels of verticale kolommen geschreven. Een tekst begint altijd bovenaan maar kan in verschillende richtingen worden weergegeven. Het beginpunt van een tekst is aan die kant gelegen waarnaar de mensen of dieren, die in de regels of kolom staan afgebeeld, kijken.

Waar begint deze tekst?
links / rechts

In hiërogliefenschrift werden alleen medeklinkers geschreven. De klinkers moesten ze er zelf bij bedenken.

Wat staat er hier? Vul in wat jij denkt dat er staat.

m ___ r

Er zou maar kunnen staan, maar ook muur, meer of moeder.

De hiërogliefen werden gebruikt voor **religieuze teksten** die onder meer in graven en in wanden van tempels werden gekerfd. Het is een moeilijk schrift, daarom ontstond naast het hiërogliefenschrift een eenvoudiger schrift, het **hiëratische schrift**.

Dit werd gebruikt voor de **administratie** in **paleizen** en voor **brieven**. Geschreven instructies waren veel belangrijker dan de mondelinge bevelen die vergeten of ver-

vormd konden worden. Daarnaast konden de **ambachtslui** schriftelijk **exact bestellen** wat ze nodig hadden in plaats van afhankelijk te zijn van allerlei **goederen** die via een willekeurige handel in hun handen vielen. De **schuldbekentenis** gaf de schuldeiser een vaste aanspraak op de bezittingen van de schuldenaar.

Papyrus

In het Oude Egypte hadden ze nog geen papier zoals wij dat hebben. In plaats daarvan schreven ze op **papyrus**. Het woord "papier" komt van dat Griekse woord. Papyrus werd gemaakt van de **stengels** van de **papyrusplant**. Die stengels werden in de lengte in lange repen gesneden. Een aantal van die repen werd dan naast elkaar gelegd en daarop legde men haaks een tweede laag repen. Dit werd dan een beetje nat gemaakt en hard op elkaar gedrukt. De sappen in die stengels werden dan een soort lijm waardoor er een papyrusrol ontstond.

Kennis over het menselijk lichaam

De artsen waren bedreven in het genezen van bepaalde ziektes. Daarvoor gebruikten ze een groot aantal **geneesmiddelen** die voornamelijk **uit planten** werden gewonnen. Waarschijnlijk hebben de artsen ook wat informatie gehaald uit het mummificeren. Toch werkten artsen en zij die mummificeerden volledig los van elkaar. Artsen ontleenden hun kennis over de **anatomie** vooral aan ervaringen uit de veeteelt en het **opensnijden van slachtdieren**. De **ziekenzorg** was echter een mengelmoes van **geneeskunde, toverij en geestenbezwinging**.

Kijken naar de sterren

Op grond van studie van de sterren en de maan maakten de Egyptenaren een **kalendar**. Die bestond uit twaalf maanden die elk dertig dagen duurden en een dertiende maand van slechts van vijf dagen. Het **nieuwe jaar** begon met de **overstroming** van de **Nijl**. Bij het kijken naar de sterren hadden ze ontdekt dat een bepaalde ster, namelijk Sirius, vlak voor het begin van de overstroming op een bepaalde plaats aan de

hemel stond. Toen ze dat wisten, konden ze zich goed voorbereiden op het overstromingsseizoen. De Egyptenaren maakten ook hemelkaarten en ontdekten verschillende planeten.

Meetkunde

De Egyptenaren gebruikten **lichaamsdelen**, gewoonlijk armen en vingers, om metingen te verrichten. Maar niet iedereen heeft even lange armen of handen. De Egyptenaren ontdekten dat ze **problemen** kregen door al die verschillende maten en daarom bedachten ze de **koninklijke el**. Dit was een **standaardmaat** die in het hele land hetzelfde was. De el was toen 52,3 cm.

Kern

- De Egyptische wetenschappers waren praktisch ingesteld.
- Als de Egyptenaren een fenomeen niet konden verklaren, haalden ze de goden erbij.
- Het hiërogliefenschrift werd in 1822 door Champollion ontcijferd.
- Ze hadden kennis over onder andere anatomie, geneeskunde, sterrenkunde en meetkunde.

1 5 min.

Beantwoord de onderstaande vragen.

a. Wanneer en door wie werd het hiërogliefenschrift ontcijferd?

Het hiërogliefenschrift werd in 1822 door de Fransman Champollion.

b. Hoe werd het hiërogliefenschrift ontcijferd?

Dankzij de steen van Rosetta.

c. Waarvoor werd het hiërogliefenschrift gebruikt?

Het hiërogliefenschrift werd gebruikt voor religieuze teksten.

d. Waarom werd het hiëratisch schrift in het leven geroepen?

Omdat het hiërogliefenschrift te moeilijk was.

e. Waarvoor werd het hiëratisch schrift gebruikt?

Het hiëratisch schrift werd gebruikt voor de administratie in paleizen en voor brieven.

2 10 min.

Maak kennis met het hiërogliefenschrift.

a. Bekijk hoe de Egyptenaren getallen schreven.

1 = | 10 = ∪   100 = ∪∪   1000 = ∪∪∪

b. Welke getal staat er in het vakje?

Het getal in het vakje is 146.

De volgorde van deze getallen is van groot naar klein / klein naar groot.

c. Teken nu je eigen leeftijd in hiërogliefenschrift.

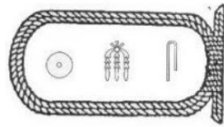
= _____

d. Bekijk een selectie van de Egyptische hiërogliefentekens.

 A	 B	 D	 F	 G	 H	 CH
 I	 J	 K	 L	 M	 N	 P
 R	 S	 SJ	 T	 OE/W	 MS	 RA

e. Kun je de volgende woorden in de cartouches ontcijferen?

= ramses

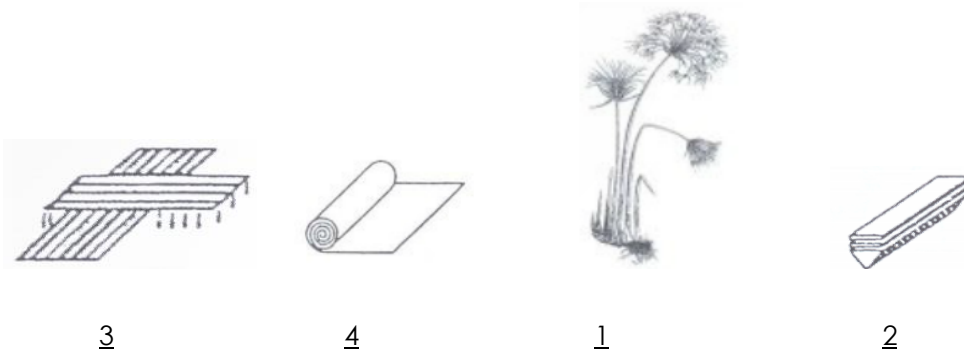
= farao

f. Schrijf je naam in hiërogliefenschrift.

3 2 min.

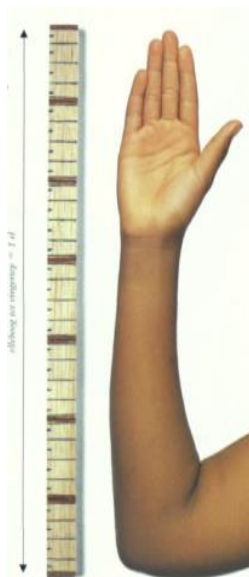
Zet de afbeeldingen in de juiste volgorde voor het maken van papyrus. Een is de eerste handeling en vier is het eindproduct.

4 2 min.

Maak een schema van het Oudegyptische kalenderjaar.

5 5 min.

Hoe heet de Egyptische standaardmaat?

De koninklijke el.

Hoe lang is de afstand van jouw elleboog tot het topje van je middelvinger? Meet deze afstand met hulp van je klasgenoot.

_____

Hoeveel cm verschil is er tussen de standaardmaat en de lengte van jouw elleboog tot je vingertop?

_____

Zoek uit wie de langste lengte heeft in jouw klas. Schrijf zijn of haar naam hieronder.

_____

Wetenschap
in het
Oude Egypte

Activiteitenles

HOEK 1: Het grote grafroverspel

Het grote grafroverspel

Stel je voor dat je een Egyptische grafrover bent die de schatten van de dode koning wil stelen. Je hebt de roof maandenlang voorbereid en je bent er klaar voor met je bende. Nu beginnen je avonturen pas echt!

Om de grafkamer van de koning te bereiken, moet je eerst de verborgen ingang van de piramide vinden. In de piramide moet je de weg zoeken door een doolhof van onverlichte gangen die zijn afgesloten om je tegen te houden. Bovendien zijn er lege kamers en nauwe luchtschachten die je weglieden van de grafkamer.

Als het je toch lukt om de grafkamer van koning Cheops te bereiken, moet je nog de geheime deur zoeken en openen, die de enorme schatten voor je verborgen houdt.

Maar denk eraan: als ze je te pallen krijgen, wordt je gemarteld en gedood. En dan is er ook nog de vloek van de farao! Het schijnt dat iedereen die het graf van een farao verstoort, op een vreselijke manier aan zijn einde komt ...

Spelregels

- Iedereen kiest een grafrover om mee te spelen en gooit een keer met de dobbelsteen. Wie het hoogst gooit, mag beginnen.
- Als je een 6 gooit, mag je nog een keer.
- Als je op het vakje van iemand anders eindigt, moet die opnieuw beginnen.
- Doe wat er in de vakjes staat. Je wordt geholpen door de geesten of opgehouden door afgesloten gangen en lege kamers.
- Als je op een vakje komt met een ingang van een luchtschacht, val je erdoor omlaag.
- Als je op vakje 58 staat en een 6 gooit, mag je de grote gang binnengaan.
- Wie het eerst de grafkamer bereikt, heeft gewonnen!

Veel succes!

Activiteitenles

HOEK 2: Wie ben ik?

---

 15 min.

Ga in een cirkel zitten. Iedereen krijgt een post-it op zijn of haar voorhoofd. Hierop staat een beroep uit het Oude Egypte. De anderen kunnen jouw beroep zien maar jij natuurlijk niet. Kom als eerste erachter wie je bent door goede vragen te stellen. Je mag enkel ja of nee vragen stellen.

De mogelijkheden zijn: farao, vizier, edelman of edelvrouw, ambtenaar, priester of priesteres, schrijver, handelaar, ambachtsman (pottenbakker, beeldhouwer, ...), soldaat, boer of boerin, huisvrouw, god of godin, slaaf of slavin.

Enkele mogelijke vragen: heb ik veel macht?
   moet ik hard werken?
   werk ik met mijn handen?
   word ik gerespecteerd?

Vraag niet meteen: ben ik de farao?
   ben ik een boer?

Je mag pas na drie rondes je beroep raden.

Activiteitenles

HOEK 3: Een geheime boodschap

---

 10 min.

Kunnen jullie samen deze geheime boodschap lezen met behulp van de ontcijferingschijf? En weet jullie het antwoord op de vraag?

Ontcijfer de geheime boodschap. Geef de ontcijferingschijf door na elke vier tekens.

a. De geheime boodschap

De grote sfinx bewaakt mijn graf. Wie ben ik?

b. Het antwoord op de geheime boodschap

Farao Chefren.

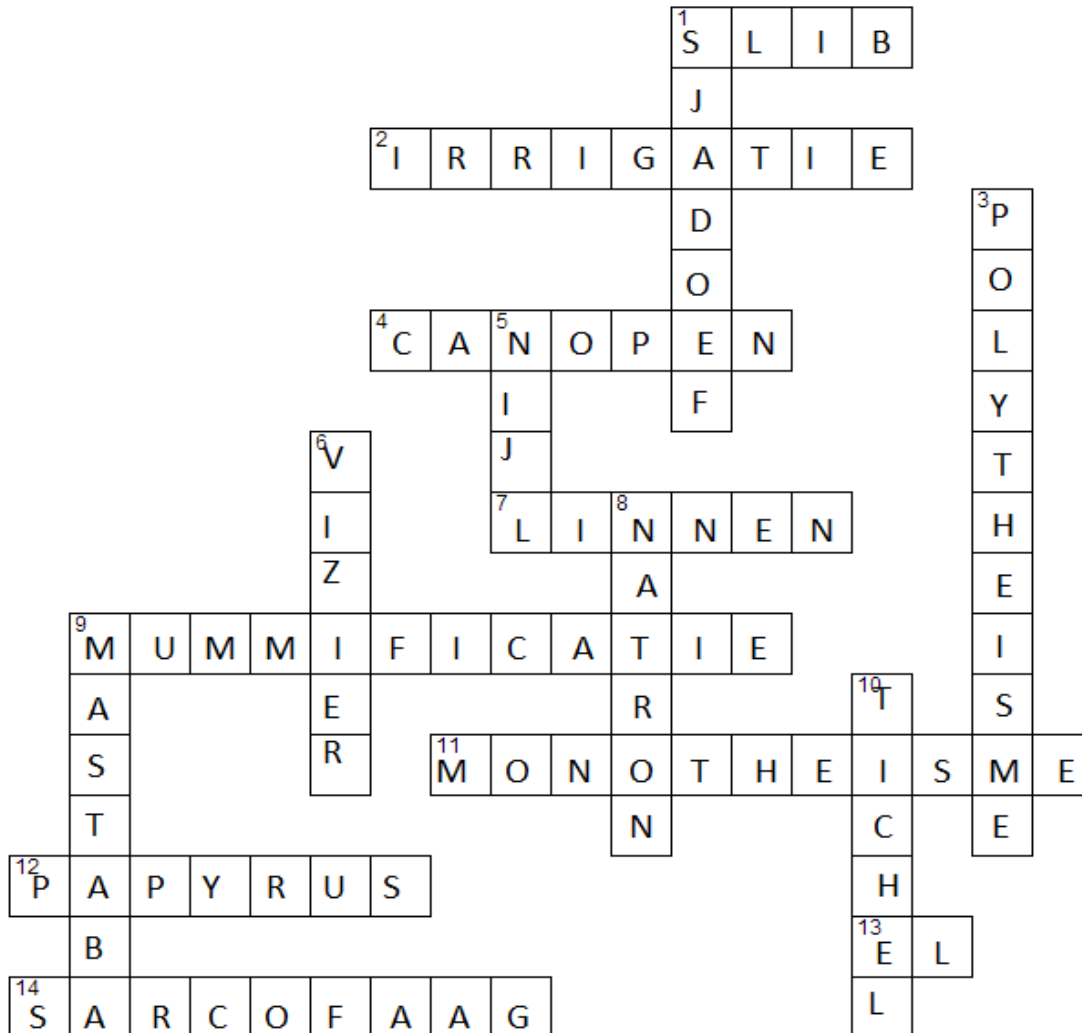
 5 min.

Verdeel je groep in twee teams. Schrijf een geheime boodschap voor het andere team. Test met deze boodschap de kennis van het andere team over het Oude Egypte. Deze boodschap moet dus een vraag zijn. Schrijf je boodschap hieronder in het kader en geef het aan het andere team.

Activiteitenles

Kruiswoordraadsel

horizontaal

- 1 vruchtbare laag die de Nijl achterlaat na de overstroming
- 2 bevoëling
- 4 potten waarin de Egyptenaren de ingewanden van een overleden persoon bewaarden
- 7 soort stof dat de Egyptenaren vaak droegen
- 9 Egyptische lijkbeving
- 11 Het geloof in één god
- 12 oudste soort papier
- 13 Egyptische standaardmaat
- 14 Egyptische dodenkist van steen

verticaal

- 1 hefboom met een emmer en een tegengewicht om water over te hevelen
- 3 het geloof in meerdere goden
- 5 levensader van Egypte
- 6 persoonlijk assistent van de farao
- 8 soort zout dat de Egyptenaren gebruikten om lijken uit te drogen
- 9 soort begraafplaats in de vorm van een langwerpige afgeknotte piramide
- 10 materiaal waaruit Egyptische huizen werden opgetrokken

Verklarende woordenlijst

---

woord	verklaring
nomadisch	rondtrekkend
permanent	blijvend
sedentair	met een vaste verblijfplaats
slib	afzetting van water om uitgeputte akkers te bemesten
sjadoef	hefboom met een tegengewicht en een emmer om water over te scheppen van een rivier naar velden en beekjes
irrigatie	besproeiing
gewas	oogst
papyrus	oudste soort van papier
in natura	in goederen uitbetaald
innen	geld ontvangen
bewind	regering
chaotisch	verward
krijgsgevangene	militair die in de oorlog door de vijand gevangen is
exotisch	uit vreemde landen
compenseren	aanvullen
alimentatie	betaling na de scheiding aan oude partner of kinderen
polytheïsme	geloof in meerdere goden
extract	vloeistof waarin kruiden, planten of andere stoffen zijn opgelost
sarcofaag	stenen doods-kist met versieringen en inscripties
permitteren	veroorloven
archeoloog	wetenschapper die overblijfselen uit oude culturen bestudeert
kapiteel	bovenste gedeelte van een zuil
hiëroglief	beeldschrift
stimulans	opwekkend middel
exact	precies

